

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

GALİP ERDEM'DE MİLLİYETÇİLİK

DOKTORA TEZİ

Zühre AYVAZ

EYLÜL-2023

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

GALİP ERDEM'DE MİLLİYETÇİLİK

DOKTORA TEZİ

Zühre AYVAZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa Çağatay OKUTAN

EYLÜL-2023

TRABZON

ONAY

Zühre AYVAZ tarafından hazırlanan “Galip Erdem’de Milliyetçilik” adlı bu Çalışma 09/11/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı’nda **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Süleyman ERKAN	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Mustafa Çağatay OKUTAN	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Hüseyin SADOĞLU	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Nihat YILMAZ	Üye	☐	☐	
Doç. Dr. Deniz KUNDAKÇI	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Zühre AYVAZ

25.09.2023

ÖNSÖZ

Çalışmada Türk milliyetçiliğinin önemli simalarından Galip Erdem'in milliyetçilik anlayışı incelenmiştir. Erdem, Türk milliyetçiliği düşüncesinin, 1960'lı yıllar ile birlikte kültür milliyetçiliği yorumunda öne çıkan gazeteci, yazar ve aksiyonerdir. Ülkücü camianın “Galip Ağabeyi” hakkında hazırlanan bu çalışmayı alana kazandırmış olmak, şahsım için bir iftihar vesilesidir. Bu vesileyle araştırmamın konusunu bulmamda şahsıma yol gösteren ve tezin danışmanlığını sabırla yürüten değerli hocam Prof. Dr. Mustafa Çağatay OKUTAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bunun yanında tez izleme süreci boyunca bilgilerini, fikirlerini ve desteklerini şahsımdan esirgemeyen Prof. Dr. Süleyman ERKAN ve Prof. Dr. Hüseyin SADOĞLU'na; tez savunma jürisinde yer almayı kabul eden Prof. Dr. Nihat YILMAZ ve Doç. Dr. Deniz KUNDAKÇI'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Galip Erdem'i anlayabilme yolunda şahsıma yolbaşçılığı yapan, görüşme gerçekleştirdiğim kişilere ulaşmamda kolaylık sağlayan, tez sürecinin her aşamasını sabırla takip eden ve artık aile büyüklerimizden olan yazar Osman OKTAY ile kıymetli eşleri Samiye OKTAY'a (Şehit Ertuğrul Dursun ÖNKUZU'nun kız kardeşi) minnetlerimi sunarım. Galip Erdem'in “Ağabey” kimliğinden farklı olarak “Baba” kimliğini de tanımama imkân sağlayan, tez sürecince hiçbir zaman desteklerini şahsımdan esirgemeyen, bir “Abla” yakınlığı gösteren Bilge Erdem KALEMOĞLU'na çok teşekkür ederim. Galip Erdem'i tanıma imkânı bulmuş, ondan istifade etmiş, görüşleriyle çalışmaya katkıda bulunan Ahmet Bican ERCİLASUN, Arslan KÜÇÜKYILDIZ, Birol DOK, Celal ER, Cezmi BAYRAM, Himmet KAYHAN, Hüsnü POYRAZ, İskender ÖKSÜZ, Mehmet ÖZ, Mehmet ŞAHİNGÖZ, Mustafa ÇALIK, Nuri GÜRGÜR, Orhan ARSLAN, Orhan KAVUNCU, Özer RAVANOĞLU, Rasih DEMİRCİ, Şerafettin YILMAZ ve Yılma DURAK'a şükranlarımı sunarım. Merhum Alaattin KORKMAZ, İbrahim METİN, Sadi SOMUNCUOĞLU ve Yücel HACALOĞLU'nun muazzez ruhlarını tazimle yâd ederim.

Eylül, 2023

Zühre AYVAZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X

GİRİŞ	1-5
-------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİLLİYETÇİLİĞE DAİR KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	6-51
1.1. Milliyetçilik	6
1.1.1. Millet	10
1.1.2. Millî Kimlik	13
1.1.3. Etnisite	15
1.1.4. Millî-Devlet	18
1.2. Milliyetçiliğin Tarihsel Gelişimi	20
1.3. Milliyetçilik Kuramları	24
1.3.1. İlkçi (Primordialist) Kuram	24
1.3.2. Modernist (Araçsalıcı) Kuram	26
1.3.3. Etno-Sembolist Kuram	32
1.4. Milliyetçilik Sınıflandırmaları	34
1.4.1. Kaynakları Açısından Milliyetçilik Türleri	36
1.4.1.1. Batı ve Doğu Tipi Milliyetçilikler	36
1.4.1.2. Teritoryal ve Etnik Milliyetçilikler	37
1.4.2. Siyasi İçerikleri Bakımından Milliyetçilik Türleri	38
1.4.2.1. Liberal Milliyetçilik	38
1.4.2.2. Muhafazakâr Milliyetçilik	39
1.4.2.3. Yayılmacı Milliyetçilik	41
1.4.2.4. Anti-Kolonyal Milliyetçilik	42
1.4.2.5. Resmî Milliyetçilik	42
1.4.2.6. Dinsel Milliyetçilik	43

1.5. Kùltür Milliyetçiliği	44
1.6. Milliyetçilik ve Sosyalizm	46
1.7. Milliyetçilik ve Irk/Irkçılık	49
1.8. Milliyetçilik ve Faşizm	50

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN FİKİRSEL GELİŞİMİ	52-110
2.1. Bir Fikir Sistemi Olarak Türk Milliyetçiliğinin Gecikme Nedenleri	54
2.2. Türk Milliyetçiliğinin Doğuşunda Etkili Olan Unsurlar	56
2.3. Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği Düşüncesi	60
2.4. Cumhuriyet Döneminde Türk Milliyetçiliği Düşüncesi	67
2.4.1. Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in İlk Yılları	68
2.4.2. Tek Parti Dönemi	70
2.4.3. Demokrat Parti Dönemi	71
2.4.4. 1960-1980 Arası Dönem	72
2.4.5. Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği Sınıflandırmaları	73
2.4.5.1. Resmî Milliyetçilik/Atatürk Milliyetçiliği	74
2.4.5.2. Kemalist Sol Milliyetçilik/Ulusal Solculuk	77
2.4.5.3. Liberal Türk Milliyetçiliği	78
2.4.5.4. Etnisist Milliyetçilik: Türkçü/Turancı Yaklaşım	81
2.4.5.5. Teritoryal Milliyetçilik: Anadoluculuk	87
2.4.5.6. Ülkücülük	89
2.4.5.7. Muhafazakâr Türk Milliyetçiliği	101
2.5. Türk Kùltür Milliyetçiliği	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GALİP ERDEM'İN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA MİLLİYETÇİLİK	111-192
3.1. Galip Erdem'in Hayatı	111
3.1.1. Memuriyet Hayatı	115
3.1.2. Siyasi Hayatı	116
3.1.3. Yazarlık Yönü ve Eserleri	118
3.1.4. Düşünce Dünyasının Şekillenmesinde Etkili Olan İsimler	123
3.2. Galip Erdem'in Düşünce Dünyasında Milliyetçilik	126
3.2.1. Millet Tarifleri	127
3.2.2. Irk Meselesi ve Türk Irkı	129

3.2.3. Türk Milleti Teşekkülü ve Tarifi	131
3.2.4. Türk Milliyetçiliği	137
3.2.4.1. Kültür Temelinde Türk Milliyetçiliği	139
3.2.4.2. Birlik ve Beraberlik Şartı	143
3.2.5. Türk Milliyetçileri ve Suçlamalar	146
3.2.6. Türk Milliyetçiliği ve Devlet Ülküsü	164
3.2.7. Türk Milliyetçiliği ve İslamiyet	166
3.2.8. Milliyetçilik ve Demokrasi	168
3.2.9. Milliyetçilik ve Türk Siyasi Partileri	170
3.2.10. Milliyetçi Eğitim	172
3.2.11. Milliyetçilik ve Türk Aydınları	174
3.2.12. 12 Eylül ve Türk Milliyetçiliği	175
3.3. Galip Erdem'in Düşünce Dünyasında Ülkücülük	178
3.3.1. Milliyetçilik ve Ülkücülük	179
3.3.2. Ülkücü Olabilmek Ülküsü ve Güçlükleri	181
3.3.3. Ülkücü Gençlik ve Suçlamalar	184
3.4. Galip Erdem'in Düşünce Dünyasında Turancılık	189
3.4.1. Türk Milliyetçileri ve Turancılık Suçlamaları	190
SONUÇ ve ÖNERİLER	193
KAYNAKÇA	202
ÖZGEÇMİŞ	227

ÖZET

Genel olarak Fransız İhtilali ile ortaya çıktığı kabul edilen milliyetçilik, sosyolojik, siyasi ve ekonomik yapılara göre değişkenlik gösteren bir modellenme süreci geçirmiştir. 21. yüzyıla gelindiğinde sosyal bilimlerde, milliyetçilik tartışmalarının yoğunlaştığı siyasi bir akım olarak yer almaktadır. Göktürkler döneminde “millî hisler” şeklinde varlığı kabul edilen Türk milliyetçiliği ise 19. yüzyılda sistemli bir fikir hareketi hâline gelerek ideolojik yönüyle karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde farklı yorumlarla ele alınan ve ortak bir dil edinemeyen Türk milliyetçiliği düşüncesi, siyasete yön veren dinamiklerden biri olma özelliğini korumaktadır.

Çalışmada Türk milliyetçiliği düşüncesinin gelişim seyri içerisinde Galip Erdem’in milliyetçilik anlayışını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Erdem, Türk milliyetçiliği düşüncesinin, 1960’lı yıllar ile birlikte kültür milliyetçiliği yorumunda öne çıkan gazeteci, yazar ve aksiyonerdir. Türk milliyetçiliğinin siyasi bir görünüm kazanması etnisist yapıdan uzaklaşarak kültür temelinde daha kapsayıcı bir Türkçülük yorumuyla başlamıştır. Türk kültür milliyetçiliği, Ülkücülük düşüncesinde karşılık bulmuştur. Bu kapsamda çalışma, Erdem’in kültür milliyetçiliğini benimsediği ve Ülkücülüğün düşünce sisteminin şekillenmesinde etkili olduğu varsayımlarına dayanmaktadır. Erdem, Ülkücü Hareket ile birlikte kullanımı yaygınlaşan Ülkücülük kavramının günümüzdeki anlamını kazanmasında da etkili olmuştur. 12 Eylül döneminde aksiyoner kimliği ile öne çıkan Erdem, Ülkücü camiada “Galip Ağabey” olarak tanınmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda çalışma ile Türk milliyetçiliği literatürüne katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Çalışmada yöntem olarak içerik analizi ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Erdem’in 1960-1981 yılları arasında başta Devlet Gazetesi olmak üzere çeşitli yayın kuruluşlarındaki yazıları incelenmiş ve yaşamına yakinen tanıklık etmiş 24 kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonunda Erdem’in milliyetçilik anlayışının, kültür milliyetçiliğinin temel özellikleri ile örtüştüğü sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Galip Erdem, Türk Milliyetçiliği, Kültür Milliyetçiliği, Ülkücülük.

ABSTRACT

Generally accepted to have emerged with the French Revolution, nationalism has undergone a modeling process that varies according to sociological, political and economic structures. In the 21st century, it is a political movement in the social sciences, where its debates have intensified. Turkish nationalism, whose existence was accepted as “national feelings” during the Gokturk period, became a systematic intellectual movement in the 19th century and emerged in its ideological aspect. Today, the idea of Turkish nationalism, which is handled with different interpretations and has not acquired a common language, remains one of the dynamics that shape politics.

In this study, it is aimed to reveal Galip Erdem’s understanding of nationalism in the course of the development of the idea of Turkish nationalism. Erdem is a journalist, writer and activist who came to the fore in the cultural nationalism interpretation of Turkish nationalism in the 1960s. The political emergence of Turkish nationalism began with a more inclusive interpretation of Turkism based on culture, moving away from an ethnicist structure. Turkish cultural nationalism is reflected in the idea of Idealism. In this context, the study is based on the assumptions that Erdem adopted cultural nationalism and was influential in shaping the thought system of Idealism. Erdem has also been influential in the concept of Idealism, which has become widespread with the Idealist Movement, gaining its current meaning. During the September 12 period, Erdem, who stood out with his activist identity, is known as “Galip Agabey” in the Idealist community. In line with this information, it is thought that this study will contribute to the literature on Turkish nationalism. Content analysis and semi-structured interview technique were used as methods in the study. Erdem’s writings in various publications, especially in Devlet Newspaper between 1960-1981, were analyzed and interviews were conducted with 24 people who had witnessed his life up close. At the end of the study, it was concluded that Erdem’s understanding of nationalism overlaps with the basic features of cultural nationalism.

Keywords: Galip Erdem, Turkish Nationalism, Cultural Nationalism, Idealism.

KISALTMALAR LİSTESİ

AP	: Adalet Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
Dev-Genç	: Devrimci Gençlik
DLT	: Dîvânu Lugâtî't-Türk
DP	: Demokrat Parti
İETT	: İstanbul Elektrik-Tren-Tramvay
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
M.Ö.	: Milattan Önce
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MDD	: Millî Demokratik Devrimi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Millî İstihbarat Teşkilatı
MP	: Millet Partisi
MSP	: Millî Selamet Partisi
MTTB	: Millî Türk Talebe Birliği
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TİS	: Türk-İslam Sentezi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
ÜGD	: Ülkücü Gençlik Derneği
ÜKD	: Üniversiteliler Kültür Derneği
ÜLKÜ-BİR	: Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenler Derneği
ÜOB	: Ülkü Ocakları Birliği
ÜOD	: Ülkü Ocakları Derneği

GİRİŞ

(...) Kısa bir sessizlikten sonra Kenan Bey savaş çıktığını annesi ile tamamen ayrılacaklarını ya kendisi ile kalıp Türk olacağını ya da annesi ile gidip İtalyan olacağını söyler ve bu konudaki kararını sorar. Primo oturduğu yerden şiddetle fırlar. Grazia ve Kenan Bey ne yapıyor diye birbirlerine bakarlar. Primo ellerini kalçalarına dayar, heyecanlı tavrıyla annesini ve babasını süzer ve gayet bozuk bir Türkçe ile “Ben... Turko çocuk... Ben yok İtalyano... Ben burda... Ben çocuk Türk...” diye haykırır (Seyfettin, 2011: 22).

Ömer Seyfettin, *Primo Türk Çocuğu* adlı hikâyesinde millî benliğe dönüşü yukarıdaki sözlerle ifade etmiştir. Primo, İtalyan asıllı bir anne ile benliğini kaybetmiş Avrupa kültürü hayranı Türk asıllı bir babanın oğludur. Bir İtalyan gibi yetiştirilen Primo, okul arkadaşı sayesinde Türk olduğunun bilincine varır ve babasının da özüne dönmesine yardımcı olur (Seyfettin, 2011: 21-22). Milliyetçilik düşüncesinin özünde de bu duygu yer almaktadır. Etimolojik olarak kökeni Latince “nasci (doğmak)” ile “natio (doğumla birlikte ait olma ya da doğum yeri)” kelimelerinden gelen milliyetçilik, millî benlik duygusunun bir ifadesi olarak özgürlük, eşitlik gibi ilkeler temelinde millet fikri üzerine inşa edilmiş bir ideolojidir. Her ne kadar nerede ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı ile ilgili bir uzlaş olmasa da genel olarak modern milliyetçiliğin, 18. yüzyılda Fransız İhtilali ile ortaya çıktığı kabul edilmektedir. “Altın çağ” olarak nitelendirilen 19. yüzyılda ise toplumu bir arada tutan aidiyet duygusunun yanında milletler için ideoloji vazifesi gören siyasi bir akım olmuştur. 21. yüzyıla gelindiğinde ise sosyal ve beşerî bilimlerde tartışmalarının yoğunlaştığı bir ideoloji olarak popülerliğini korumaktadır.

Türk milliyetçiliği ise Batılı anlamda milliyetçilik düşüncesinin gelişimine göre gecikmeli olarak ortaya çıkmıştır. Türklerin, modern anlamda milliyetçilik düşüncesinin aksine çok daha öncesinden millî benlik ve milliyet bilincine sahip oldukları bilinen bir gerçektir. Ancak bir fikir sistemi etrafında ortaya çıkışı 19. yüzyılda gerçekleşebilmiştir. Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu geleneksel toplum yapısı, nüfusun heterojen yapısı, yönetimde benimsediği millet sistemi ve millî kimliğe yaklaşımları bu gecikmenin temel sebepleri arasında gösterilebilir. Ayrıca Türk milliyetçiliğinin doğuşu Batı’dan farklı bir temele dayanmaktadır. Bağımsızlık mücadelesi şeklinde değil, İmparatorluğun çöküşünü önlemenin çözüm önerisi olarak gerçekleşmiştir. Bu nedenle savunmacı ve tepkisel bir nitelikte ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Yıkımı önlemenin reçetesi olarak sunulan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirlerini içeren Akçura’nın *Üç Tarz-ı Siyaset* makalesi, Osmanlı Devleti’nde ilk milliyetçilik görünümünü sunmaktadır. Batılı anlamda millet ve milliyetçilik, Türkçülük fikrinde ortaya çıkmıştır. Daha sonra Türk kelimesi ile milliyetçilik âdeta

kenetlenmiş bir görünüme ulaşmıştır. Literatürde Türk milliyetçiliğinin, Ziya Gökalp'ın Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak formülü ile bir fikir sistemi hâlini aldığı kabulü yer almaktadır.

Cumhuriyet döneminde ise Türk milliyetçiliğinin gelişim seyri beka davasıyla özdeşleştirilmiş bir devlet ideolojisi ile başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Türklük şuuru üzerine kurulu etnisist içeriğiyle devlet dışında sivil bir alanda gelişme göstermiştir. Çok partili siyasal yaşam ile birlikte siyasi yelpazenin şekillenme sürecinde sağ kanatta taraftar bulmuş ve entelektüel kimliği öne çıkan bir milliyetçilik anlayışı içerisinde kendisini göstermiştir. 1960'lardan sonra Türk sağının önemli bileşenlerinden birisi olmuştur. Yine bu dönemde Tanrıdağ ile Hıra Dağı arasında çatallaşmalar başlamıştır. Milliyetçiliğin kolaylıkla diğer ideolojilere eklenilebilmesi özelliği Türkiye Cumhuriyeti'nde de farklı anlayışlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1970'lere yaklaşırken Türk milliyetçiliği düşüncesi, etnisist içerikten uzak, daha kapsayıcı kültürel içeriğiyle doktrin hâline gelmiş ve iktidar mücadelesine katılmıştır. 1980'de ise sanık sandalyesinde yer almıştır. Günümüzde çeşitli damarlardan beslenen ve ortak bir dil edinemeyen Türk milliyetçiliği yorumları, siyasete yön veren dinamiklerden biri olma özelliğini korumaya devam etmektedir.

Çalışmada Türk milliyetçiliği düşüncesinin gelişim seyri içerisinde önemli bir isim olarak kabul edilen Galip Erdem'in milliyetçilik anlayışı incelenmiştir. Türk milliyetçiliği düşüncesinin 1950-1980 arası gelişim süreci ve Galip Erdem hakkındaki literatür okumalarından faydalanılarak oluşturulan çalışmanın varsayımları şu şekildedir:

1. Galip Erdem'in milliyetçilik anlayışı, kültür temeli üzerine kuruludur. Türkiye'de 1950'li yıllar itibarıyla etnisist milliyetçilikten, Türkçülüğün "kültürel" bir kimlik aracı olarak ele alındığı kapsayıcı bir milliyetçilik anlayışına dönüşüm yaşanmıştır. Erdem, bu dönüşümün ve Türk kültür milliyetçiliğinin 1960'lı yıllardaki temsilcilerinden birisidir.

2. Galip Erdem, Ülkücülük ve MHP ile siyasi alana taşınan Türk milliyetçiliği düşüncesinin doktriner nitelik kazanmasında, bir dava ülküsüne dönüşmesinde ve Türk milliyetçilerinin tek çatı altında toplanmasında etkili olmuş önemli şahsiyetlerden (Alparslan Türkeş, Dündar Taşer gibi) birisidir. Türkçü/Turancı yaklaşımda öne çıkan düşünceleri, etnisite vurgusundan ayırıştırarak kültür milliyetçiliğine ve Ülkücülüğün milliyetçilik anlayışına yorumlamıştır. Ayrıca Erdem, milliyetçi-Ülkücü gençlik yapılanmasında öne çıkmaktadır. Nuri Gürgür, Sadi Somuncuoğlu, İskender Öksüz, Cezmi Bayram, Yücel Hacaloğlu, İbrahim Metin, Nevzat Kösoğlu, Orhan Arslan, Mustafa Çalık, Osman Oktay gibi milliyetçi düşünürlerin fikrî şekillenmelerinde onun izleri bulunmaktadır. O, Ülkücü Hareket'in "Ağabey"lerinden birisidir.

3. Galip Erdem, Ülkücü Hareket ile kullanımı yaygınlaşan Ülkücülük kavramının, Türk milliyetçiliği düşünce sisteminde kutsal bir dava niteliği kazanmasında etkili olmuştur. Ülkücülük,

MHP'den önce Erdem'in yazılarında karakter çizgisi olarak yer almaktadır. 1961'de kaleme aldığı *Ülkücünün Çilesi* makalesinde tasavvufi anlam atfettiği Ülkücülüğün gereklerini yaşayan ve âdeta özdeşleşen birisi olarak milliyetçi camiada tanınmaktadır.

4. Galip Erdem, 12 Eylül sonrası MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Ana Davası sürecinde tutuklu Ülkücüler ve aileleri için yaptığı maddi manevi destek faaliyetleriyle Türk milliyetçilerinin itibarının zedelenmesine engel olmuştur.

Literatürde Galip Erdem ile ilgili sadece bir akademik çalışmaya¹ rastlanmıştır. Erdem hakkında yapılan diğer çalışmalar ise biyografi ve anı niteliği taşımaktadır. Onun fikir hayatını esas alan bu çalışmamız ile literatürde önemli bir boşluğun kapatılacağı kanaati taşınmaktadır. Bununla birlikte Türk kültür milliyetçiliğine dair çalışmaların da literatürde yok denecek kadar az olduğu ve genellikle 1980'lere yaklaşırken muhafazakâr milliyetçiliğin unsurlarından biri olarak ele alındığı görülmektedir. Bunun ilk sebebi Türk sağının iç içe olmasından kaynaklanmaktadır. Türk milliyetçiliği düşüncesinin gelişim seyrine bakıldığında Türk sağının temel bileşenleri olarak İslamcılık, muhafazakârlık ve milliyetçilik ideolojilerinin, dönemin şartlarına göre birbirine kolaylıkla eklenmiş olduğu görülmektedir. Diğer sebebi ise milliyetçiliğin yapısı gereği beslendiği “düşman” unsurudur. Komünizm ve irtica karşıtlığı gibi unsurlar tarihî gelişim süreçlerinde Türk milliyetçiliği düşüncesine etki eden ilkeler olmuştur. Bu açıdan, bu çalışmayla Türk milliyetçiliği düşüncesinin gelişim sürecinin daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerine başvurulmuştur. Kavramsal ve kuramsal bölümler, literatür taramasına dayalı tarama/değerlendirme yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Galip Erdem, güçlü bir kaleme sahip, belagat sanatını iyi kullanan bir yazardır. Bazen bir fıkra bazen bir masal anlatıyormuş gibi akıcı bir üslupla okuyucuyu sıkmadan, dolaylı anlatım yoluyla vermek istediği mesajı okuyucuya ulaştırmıştır. *Ayrık Otu ve Çınar* yazısında, doğadaki bitkilerin ilişkileri üzerinden milliyetçilik dışındaki ideolojilerin topluma vereceği zarara değinmiştir. *Eski Pehlivanlar* yazısında, Türk pehlivanlarını tek tek sıralayarak Türk güreş tarihinden bahsederken dönemin siyasetçilerine dolaylı olarak göndermelerde bulunmuştur. *Beşiktaş Nasıl Kurtulur?* yazısında, kendisi sıkı bir Fenerbahçe taraftarı olmasına rağmen 12 Eylül sürecindeki Türk milliyetçiliğini Beşiktaş futbol takımı üzerinden izah etmiştir. *Huyum Kurusun*'da ise akrep ve kurbağa hikâyesi üzerinden Ülkücülük ve döneklik ilişkisine değinmiştir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu nedenle Galip Erdem'in milliyetçilik anlayışının incelendiği bölümde ilk olarak nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda çalışmanın evreni ve birincil kaynakları Erdem'in gazete ve dergilerdeki makaleleri ve köşe yazılarından oluşturulmuştur.

¹ Safa AYDIN (2023), “Bir Türk Münevveri, Galip Erdem'de Milliyetçilik ve Siyaset Meselesi”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hareketli bir yayın hayatı geçiren Erdem'in 340 adet olmak üzere en fazla Devlet Gazetesi'nde makalesi bulunmaktadır. Bununla birlikte Töre, Ocak ve Bozkurt gibi milliyetçi yayınları yayımlanmıştır. Çalışma kapsamında Erdem'in yazıları tarafsız bir şekilde, titizlikle içerik analizine tabi tutulmuştur.

Çalışmada faydalanılan son nitel araştırma yöntemi, yarı yapılandırılmış görüşme tekniğidir. Başta Galip Erdem'in kızı Bilge Erdem Kalemoğlu olmak üzere, Erdem'in yaşamına yakinen tanıklık etmiş 24 kişiyle görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılacak kişilerin seçiminde Erdem'in hamiliğini yaptığı Üniversiteliler Kültür Derneği (ÜKD) üyelerine ağırlık verilmiştir. Bunun yanında 12 Eylül sürecinde Mamak'ta sanık olan isimlerle de görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan kişiler şu şekildedir: Alaattin Korkmaz, Arslan Küçükyıldız, Ahmet Bican Ercilasun, Birol Dok, Celal Er, Cezmi Bayram, Himmet Kayhan, Hüsnü Poyraz, İbrahim Metin, İskender Öksüz, Mehmet Öz, Mehmet Şahingöz, Mustafa Çalık, Nuri Gürgür, Orhan Arslan, Orhan Kavuncu, Osman Oktay, Özer Ravanoğlu, Rasih Demirci, Sadi Somuncuoğlu, Şerafettin Yılmaz, Yılma Durak ve Yücel Hacaloğlu.

Çalışma, Galip Erdem'in 1960-1981 arası yazıları ile sınırlı tutulmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren gazete ve dergilerde aktif bir şekilde yazan Erdem, 1970'lerin sonlarına doğru Türk milliyetçilerinin ayrılmış zümreler hâline gelmesinden dolayı kırınglık yaşamış, yazmayı ve konferans vermeyi bırakmıştır. Yine bu tarihlerde Alparslan Türkeş ile yaşadığı fikir ayrılıklarından dolayı Erdem'in MHP ve diğer Ülkücü kuruluşlarla fiziksel bağı kopmuş, 1970'lerin sonlarına doğru kendi tabiri ile "yazma orucu ve konuşma perhizine" girmiştir. 12 Eylül döneminde ise Türk milliyetçiliği içerisinde bir düşünür değil, aksiyoner olarak yer almıştır. Bu nedenle çalışmada Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliği düşüncesinin tarihî gelişim seyri ve Galip Erdem'in milliyetçilik anlayışının incelendiği bölümler 12 Eylül ile sınırlı tutulmuş, 1980'lerden günümüze kadarki sürece değinilmemiştir.

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda çalışma üç bölüm olarak kurgulanmıştır. Birinci bölümde "Milliyetçiliğe Dair Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve" başlığında milliyetçilik düşüncesinin esasları, tarihî gelişimi, milliyetçilik kuramları ve sınıflandırmaları üzerinde durulacaktır. Milliyetçilik, Fransız İhtilali'nden bu yana siyasal sistemlere konu olan ancak üzerine uzlaşa sağlanamayan bir kavramdır. Literatürde bir ideoloji, doktrin, söylem, siyasi hareket gibi farklı şekillerde anlamlandırıldığı görülmektedir. Bunun ilk nedeni milliyetçiliğin, etimolojik açıdan türdeş kavramlar ile eş anlamlı kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Terminolojik kaos olarak belirtilen bu durumun en bilindik örneği Birleşmiş Milletler (BM) ifadesinde devlet yerine millet kelimesinin kullanımıdır. Bundan dolayı milliyetçilik, millet, millî kimlik, etnisite, millî-devlet gibi kavramlardan bağımsız düşünülemeyen bir olgu olarak ele alınmaktadır. Milliyetçilik izahını daha anlaşılır kılmak amacıyla bu bölümde yukarıdaki kavramların teorik çerçevesine yer verilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür. Yine bu bölümde milliyetçiliğin sosyalizm, ırkçılık ve faşizm ilişkisine değinilecektir. 1960 ve 1970'li yıllarda anti-komünizm, Türk milliyetçiliğine etki eden

ilkelerden birisi olmuştur. Dolayısıyla Türk milliyetçiliği düşüncesi, “düşman” imgesine karşı “savunmacı” nitelik kazanmıştır. Yine bu yıllarda Türk milliyetçiliği, ırkçılık ve faşizm suçlamalarına yoğun bir şekilde maruz kalmış, sosyalizm ciddi bir tehdit unsuru olmuştur. Bu nedenle Erdem’in milliyetçiliği, onun “ne olmadığını izah ettiğini” ve düşmanları tarafından yöneltilen suçlamalar üzerinden ele aldığı görülmektedir. Erdem’in milliyetçilik anlayışının daha iyi anlaşılabilmesi için ifadelerinde sıklıkla görülen “sosyalizm tehdidi”, “faşizm ve ırkçılık suçlamaları”ndan dolayı bunların kavramsal çerçevesine yer verilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür.

Çalışmanın ikinci bölümünde “Türk Milliyetçiliğinin Fikrîsel Gelişimi” başlığında Türk milliyetçiliği düşüncesinin doğuşu, gecikme nedenleri ve tarihî gelişimi üzerinde durulacaktır. Türk milliyetçiliği düşüncesinin tarihî gelişimi, Osmanlı ve Cumhuriyet olarak iki dönemde, sınıflandırmaları ve öne çıkan düşünürleri ile ele alınacaktır. Milliyetçilik düşüncesinin muğlak yapısından sonra bir diğer özelliği diğer ideolojilere kolaylıkla eklemlenebilmesidir. Türk milliyetçiliği düşüncesinin gelişim seyrinde bu özellik aşikâr bir şekilde görülmektedir. Bu özelliğinden dolayı Türk sağında bir iç içe olma durumu yaşanmaktadır. Bu nedenle ikinci bölümde Cumhuriyet döneminde Türk milliyetçiliği sınıflandırmaları ve öne çıkan temsilcilerinin görüşlerinin incelenmesi uygun olacaktır. Böylelikle Erdem’in Türk milliyetçiliği anlayışı daha iyi ortaya konulabilecektir. Bununla birlikte Erdem, yazılarında Türk milliyetçilerine yönelik birlik ve beraberlik vurgusunda bulunmuş, mezkûr suçlamaların, sadece “düşman”lardan değil “milliyetçi siyasetçiler” tarafından da yöneltildiğini belirtmiştir.

“Galip Erdem’in Düşünce Dünyasında Milliyetçilik” başlığını taşıyan son bölümde Erdem’in yazılarının içerik analizine tabi tutulması, hakkında yazılan biyografik çalışmalar ve hayatına tanıklık etmiş kişilerle yapılan görüşmelerden hareketle çalışmanın varsayımlarına cevap aranacaktır. Bu bölüm, Galip Erdem’in hayatı, milliyetçilik, Ülkücülük ve Turancılık anlayışını içeren 4 alt başlıktan oluşmaktadır. Galip Erdem’in hayatı kısmında; yazarlık ve siyasi kimliği, Türk milliyetçiliği içindeki yeri, Ülkücülerin “Ağabeyliği” ve düşünce dünyasında etkili olan isimler ele alınacaktır. Milliyetçilik anlayışı kısmında, suçlamalardan hareketle Erdem’in Türk milliyetçiliği anlayışı ortaya konmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte Erdem’in milliyetçilik anlayışı temelinde millet, devlet, demokrasi, aydın, eğitim gibi diğer kavramlar ve 12 Eylül dönemi değerlendirmeleri yer alacaktır. Ülkücülük anlayışı kısmında, Erdem’in milliyetçilik ve Ülkücülük anlayışları arasındaki farklılıklar, Ülkücü olmak ve Ülkücü gençliğe yöneltilen suçlamalara dair değerlendirmeleri incelenecektir. Son olarak Turancılık anlayışında ise Erdem’in Turancılık düşüncesi ve suçlamaları değerlendirmeleri ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİLLİYETÇİLİĞE DAİR KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Milliyetçilik

18. yüzyıldan itibaren birçok siyasal sisteme, ekonomik ve toplumsal yapılara göre farklılaşan bir modellenme süreci geçiren milliyetçiliğin (Anderson 2007: 176), 21. yüzyıla gelindiğinde büyüsunü ve sosyal bilimlerde tartışmalarının yoğunlaştığı konumunu muhafaza ettiğı görölmektedir. Ortaya çıktığı dönemden itibaren milliyetçilik, dil, tarih, kültür birliğı gibi barındırdığı kavramlar sayesinde, toplum birlikteliğı için aidiyet duygusunu karşılamının yanı sıra güçlü imparatorluklardan koparak ya da sömürgeci kurtularak devlet hâlini alan toplumlar için ideoloji vazifesi gören siyasal bir akım olmuştur. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren millî-devletlerin sayısının artmasıyla milliyetçilik, farklı formlara ulaşmış ve siyasetin dinamik taşlarından birisi hâline gelmiştir. 21. yüzyılda yaşanan küreselleşme hareketlerinin millî-devletlerin varlıklarını tehlikeye sokacağı düşüncesi oluşsa da milliyetçilik, günümüzde sosyal ve beşerî bilimler çalışmalarında ilgilerin arttığı siyasal olgulardan biri olarak popülerliğini korumaktadır.

Literatürde milliyetçilik üzerine mutabakata varılmış ortak bir tanım söz konusu değildir. Anderson'un da belirttiğı gibi "Milliyetçiliğın en az iki yüz yıldır yeryüzünde aramızda olduğu herkes tarafından kabul edilmesine rağmen bugün gelinen noktada bu denli çetrefilli ve analitik olarak üzerinde bu kadar az mutabık kalınan ikinci bir siyasal fenomen bulmak güçtür." (Anderson, 2001a: 11). Milliyetçilik, Smith'e (2013: 20) göre "ideolojik bir hareket"; Breuilly'e (2001: 33) göre "siyasal bir hareket"; Gellner'e (2013: 34) göre "siyasal bir ilke"; Kedourie'ye (2017: 99) "bir doktrin" (Kedourie, 2017: 99); Calhoun'a (2012: 3) göre "bir söylem"dir.

Milliyetçilikte uzlaş sağlanan bir tanım olmamasının ilk nedeni, milliyetçiliğın etimolojik olarak türdeş -millet, devlet, etnisite, kavimcilik gibi- kelimelerle eş anlamlı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Connar (1994: 92), bu durumu şu şekilde açıklamıştır: "Milliyetçilik kavramı, terminolojik kaos içindedir ve bu kaos, millet ve devlet kavramlarının birbirinin yerine kullanılmasından kaynaklanır. Bu sorun çözülmedikçe ne millet ne de milliyetçilik kavramlarını net anlaşılacaktır." Bu sorunun en aşikâr örneğı, BM'nin adında "devlet" yerine "millet" kelimesinin kullanılmasıdır (Özkırımlı, 2009: 70).

Her ülkenin kendi koşullarına göre gelişim seyrinin farklılığı, ortak bir milliyetçilik tanımı olmamasında etken bir başka unsurdur. Bununla birlikte milletlerin ortaya çıkış tarihlerinin

düşünürler tarafından farklı değerlendirilmesi, milliyetçilik tanımlarını da farklılaştırmaktadır. Düşünürlerden bazıları, milletleri doğal varlıklar olarak kabul etmiş ve milletlerin çok eski tarihe dayandığını ileri sürmüşlerdir. Bazıları ise milletlerin; kapitalizm, sanayileşme, merkezî devletlerin kurulması, kentleşme, laikleşme gibi süreçlerle ortaya çıktığını ve modernite ürünü olduğunu savunmuşlardır (Özkırımlı, 2009: 82, 105). “Milletler mi, milliyetçilik mi önce?” sorusu üzerine şekillenen farklılaşma, milliyetçilik kuramlarının izahında da temel belirleyici unsurdur.

Etimolojik olarak milliyetçilik kelimesinin kökeni, Latince “nasci (doğmak)” ile “natio (doğumla birlikte ait olma ya da doğum yeri)” kelimeleridir. TDK *Türkçe Sözlük*’te milliyetçilik; “maddi ve manevi açılardan millet ve ülkesinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma anlayışı, ulusçuluk, ulusalcılık, nasyonalizm” olarak geçmektedir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2011: 1684).

Smith, milliyetçiliği; “üyelerinin bazıları fiilî ya da potansiyel bir millet oluşturmayı düşünen bir nüfus adına özerkliğe, birliğe ve kimliğe ulaşmayı ve bunları korumayı amaçlayan ideolojik bir hareket” olarak tanımlamıştır (Smith, 2013: 20). Ona göre milliyetçilik ifadesi şu anlamlara gelecek şekilde kullanılmaktadır: “1. Milletlerin varoluş ve kendini idame ettirme süreci. 2. Bir millete ait olma bilinci ve hissiyatı. 3. Bir millet ve ona ait dil ve semboller. 4. Milletler ve millî irade içeren kültürel bir doktrin ve millî iradeye yön veren bir ideoloji. 5. Millî iradeyi harekete geçirecek toplumsal ve siyasi hareket.” Ayrıca Smith, milliyetçi ideolojinin başlıca dört önermesini ileri sürmüştür:

1. Dünya her biri kendi bireyselliği, tarihi ve kaderi olan milletlere bölünmüştür. 2. Millet, bütün siyasi ve toplumsal gücün kaynağıdır ve millete bağlılık her şeyin üstündedir. 3. İnsanlar özgür olmak için bir millet ile özdeşleşmelidir. 4. Dünya’da barışın ve adaletin egemen olması isteniyorsa milletler özgür ve güvencede olmalıdırlar (Smith, 2007: 119-121).

Kedourie’ye (2017: 99) göre milliyetçilik, 19. yüzyılda Avrupa’da icat edilmiş bir doktrindir. Buna göre insanlık, doğal olarak milletlere ayrılmıştır. Her millet, birbirinden farklı, anlaşılabilir karakteristik özelliklere sahiptir. Tek meşru yönetim sistemi, milletin kendi kendini yönettiğidir.

Bir doktrin olmasının yanı sıra “bir düşünme, konuşma ve hareket biçimi” olarak ifade eden Calhoun, milliyetçiliğin üç boyutu olduğunu belirtmiştir. Birincisi, bir söylem olarak milliyetçilik; dünyanın her yerinde insanları, özlemlerini millet ve millî kimlik bağlamında düşünmeye ve o çerçeve içine yerleştirmeye götüren kültürel anlayışın ve retorikğin üretimiyle belli ortam ve geleneklerdeki belli milliyetçi dil ve düşünce türlerinin üretimidir. İkincisi, bir proje olarak milliyetçilik; insanların millet olarak algıladıkları toplulukların çıkarlarını, bir birleşime ya da tarihsel gelişme içinde ya genellikle var olan bir devlete daha fazla katılarak ya da millî özerklik, bağımsızlık ve kendi kaderini tayin veya belirli toprak parçalarını birleştirme yoluyla ilerletmeye çalıştıkları toplumsal hareketler ve devlet politikalarıdır. Üçüncüsü ise genellikle akımlarla ve devlet politikalarıyla özdeşleştirilen bir değerlendirme biçimi olarak milliyetçilik; bir milletin üstünlüğünü

savunan siyasi ve kültürel ideolojilerdir. Yine Calhoun'a (2012: 5-8) göre milliyetçi ideolojinin yerleştirilmesinde söylemsel oluşum devreye girmektedir. Toplumsal dayanışma ve kolektif kimlik kavramları hem milliyetçi kavrayışın üretiminde hem de milliyetçi iddiaların başkalarınca kabulünde hayati rol oynamaktadır.

Hans Kohn'a (2005: 8-11) göre milliyetçilik, millî-devlet ile alakalıdır. Millî-devletlerin, milliyetçiliği güçlendirdiğini belirtmiştir. Milliyetçilik, yöneten ve yönetilenler ilişkisinde yapılacak bir hukuki düzenleme ve halk egemenliğine dayanan bir devlet yönetimi gerektirmektedir. Milletleri ortak yaşama arzusu başta olmak üzere, ortak dil, tarih, toprak ve gelenekler gibi unsurlarla ötekilerden farklı olan topluluklar şeklinde tanımlamıştır. Milliyetlerin oluşmasında en önemli unsurun, siyasi sınırların belli olması, ortak bir toprağa sahip olma fikri olduğunu belirtmiştir. Ona göre vatandaşlık bağı ile bir devlete ya da millete aidiyet, millî-devletin temel unsurudur. Milliyetçilik, millî-devleti talep eder çünkü ideal ve yasal olan budur. Önceleri kiliseye, hanedanlıklara veya şehir devletlerine bağlılık duyan insanlar, Fransız İhtilali'yle birlikte millî-devlete karşı aşırı bireysel bağlılık duymuşlardır. Milliyetçilik, bu bağı ifade eden bir "ruh hâli"dir.

John Breuilly (2001: 33) milliyetçiliği, "iktidarı ele geçirmeye ya da kullanmaya çalışan ve bunu milliyetçi savlara dayanarak haklı gösteren siyasi hareketler" olarak tanımlamıştır. Ona göre milliyetçilik, literatürde bir düşünce, bir duygu ve bir siyasi hareket olarak üç şekilde ele alınmaktadır. Milliyetçiliği bir düşünce olarak ele alanlar, onu açıklamak için milliyetçi aydınların söylemlerine, yazdıklarına bakarken; duygu olarak değerlendirenler, kültürün, dilin ve dinin millî bilinçle ilişkisini araştırmaktadırlar. Son grup ise daha çok siyaset sahnesine yoğunlaşmakta, siyasi çekişmeleri, iktidar kavgalarını incelemektedirler (Özkırımlı, 2009: 74).

Ernest Gellner'e (2013: 34) göre milliyetçilik, öncelikle "Siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir." Milliyetçi duygu ise ya bu ilkenin çiğnenmesinin yarattığı kızgınlıktan ya da onun gerçekleşmesinden duyulan tatminden kaynaklanmaktadır. Bir duygu ya da hareket olarak milliyetçiliği en iyi tanımlayan ilke budur. Milliyetçilikten bahsedilebilmesi için de millet ve devletin olması gerekir, devlet olmayan toplumlarda milliyetçilikten bahsedilemez. Ayrıca milliyetçilik, ortak yüksek bir kültüre sahip toplumlarda ortaya çıkacaktır (Gellner, 2012: 141).

Gellner'in görüşünü benimseyen Hobsbawm, milletleri ve milliyetçiliği "toplumsal bir mühendislik" olarak değerlendirmiştir. Bu süreçte ele alınması ve araştırılması gereken en önemli olgu "icat edilmiş gelenekler"dir (Hobsbawm, 2006: 2). Hobsbawm'a göre millet, milliyetçiliği ve devleti değil, milliyetçilik ve devlet, milleti yaratmış; bunu yaratmak içinse mit, gelenek, münasip bir tarih ve buna benzer unsurlar icat etmiştir (Smith, 2017: 16). Milliyetçi ideoloji, milletin doğal ve ezeli olma savına inandırıcılık sağlamak için gelenekleri icat etmek durumunda kalmıştır. İcat edilmiş gelenekleri şu şekilde ifade etmiştir: "Alenen ya da zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıtırır

şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşılamaaya çalışan bir pratikler kümesi şeklinde düşünülmelidir.” (Hobsbawm, 2006: 1-18).

Milletleri modern zamanda hayal edilmiş bir cemaat olarak gören Benedict Anderson, milliyetçiliğin anlaşılabilmesi için diğer ideolojilerle ilişkilendirmek yerine aile, akrabalık, din gibi kavramlarla incelemek gerektiğini belirtmiştir. Milliyetçiliğin ne olduğundan önce onu yücelten ve millet tasavvurunu oluşturan kültürel, dinî, idari ve zamansal unsurların dikkate alınması gerektiğini söylemiştir. Anderson’a (2007: 52-62) göre milliyetçiliğin ortaya çıkışında, kapitalist yayıncılık etkili olmuştur. 15. yüzyılın sonlarında başlayan coğrafi keşifler ve Latincenin kutsallığını kaybetmesi, Avrupa’da dinî bir çözülmeye neden olmuştur. Meşruiyetini Tanrı’dan alan hanedanlıkların kutsallığı sorgulanmaya başlanmış, kapitalist yayıncılıkla birlikte roman ve gazetenin gelişmesiyle zaman ayırımının olmadığı “mesihçi” anlayışın yerini “saat ve takvimle ölçülen zamansal rastlantı ve çakışmalar olan eşzamanlılık” almıştır. Bu kapsamda milliyetçiliğin, çizgisel ve özgül bir tarih anlayışı vardır. Millet, tarih içinde geçmişten geleceğe doğru yol alır. Geçmiş önemlidir çünkü bir milleti diğerleri karşısında meşru kılan onun tarihidir. Ayrıca bu tarihin “gerçek” olması da gerekmez. Milleti birleştirme etkisine sahip her olay, millî tarihin bir parçasıdır. “Millî bütünlüğün” varlığı için tehdit oluşturabilecek her olay ise millî tarihten dışlanır. Kültürel farklılıklar susturulur, alternatif geçmişler yok sayılır. Kolektif hafıza sürekli kontrol altında tutulmaya çalışılır. Geçmiş kadar gelecek de önemlidir. “Kader birliği”, mutluluğu ve üzüntüleri paylaşmak, birlik içinde umutla geleceğe doğru yürümek, milliyetçi söylemin sıkça başvurduğu söylemlerden biridir. Toprak parçası olarak ifade edilen vatan da Anderson için çok önemlidir. Geçmiş olmayan bir millet olamayacağı gibi “vatansız” bir millet de olamaz. Vatan, “hayalî”, henüz elde edilmemiş de olabilir (Özkırımlı, 2009: 15-16).

Hayes (2011: 12-13), milliyetçiliği “modern dünyanın dini” olarak ifade etmiş ve vatanseverlik ve milliyet şuurunu vurgulamıştır. Ona göre bir milliyetin kültürel temellerini oluşturan ortak dil ve tarihî gelenekler, bir eğitim süreciyle vatanseverliğin hedefi hâline getirildiğinde milliyetçilik duygusu oluşur. Duygu bakımından milliyetçiliğin kademeleri vardır. Devlete ve millete duyulan bağlılık; aileye, insanlığa veya kiliseye bağlılıkla belirlenmiş veya milliyetçilik bu bağlılıkları belirleyen kutsal bir görünüme ulaşmış olabilir. Millî ve dinî duygular birbiriyle kaynaştığında ve milliyetçiliğin kendisi bir din ya da dinin ikamesi olduğunda milliyetçilik; devlete, millete, aileye, insanlığa veya kiliseye duyulan bağlılığı belirleyen kutsal bir görünüm kazanır.

Eriksen’e (2004: 155-165) göre milliyetçilik, atalardan miras kalan geleneklere dayanan gelenekçi bir ideolojidir. Geleneklere kutsal bir anlam yükleyen milliyetçilik ideolojisi, gelenekleri semboller vasıtasıyla somut bir hâle dönüştürerek kendine uyarlar ve bireyler, bu sembolleri içselleştirerek sahiplenir. Eriksen, milliyetçilik ideolojisinin akraba ilişkilerinin zayıfladığı, bireyin yalnızlaştığı ve yabancılaştığı bir dönemde ortaya çıktığını ifade etmiştir. Milliyetçilik böyle bir dönemde aile rolüne bürünmüş ve söylemlerinde ata, ana, ağabey gibi akrabalık kavramları

kullanılmıştır. Bu nedenle milliyetçilik, “Geniş tabanlı modern topluma uydurulmuş mecazi bir akrabalıktır.”

Balibar’a (2007a: 62-64) göre milliyetçiliği tanımlamak çok zordur. Çünkü “Milliyetçilik, hiçbir zaman tek başına işlev görmez, her zaman hem en önemli hem de en zayıf halkası olduğu bir zincirin içinde yer alır. Bu zincir sürekli olarak ara ya da uç yeni terimlerle zenginleşmiştir: yurttaşlık, yurtseverlik, popülizm, ‘etnizm’, ‘etnosantrizm’, yabancı düşmanlığı...” Milliyetçilik; ancak kendine yer bulacağı şovenizm, etnisite, millî bilinç, ötekileştirme gibi önemli veya önemsiz aynı görünüme sahip unsurlardan beslenir ve kendini yeni koşullara kolaylıkla uyarlayabilir. Milliyetçilik ideolojisi içerisinde devlet oluşturmaya çalışanla (yasal olan), boyun eğdirmeye ya da yok etmeye çalışanın (kuvvete başvuran) ayrımını yapmak, yani “iyi ve kötü milliyetçilikleri ayırmak”, “yurdu için ölmekten, vatani için öldürmeye geçişi ayırmak” kadar zor ve önemlidir. Balibar, milliyetçilik ve millet arasındaki ilişkiden ziyade, milliyetçilik ve ırkçılık arasındaki ilişkiye odaklanmıştır.

Delannoi (1998: 16), milliyetçiliğin kapsayıcı ya da dışlayıcı özelliğine dikkat çekmiştir. Ona göre milliyetçilik, verili bir kültür için yapılan egemenlik mücadelesi aracıken dışlayıcı ve bütüncüdür. Diğer yandan milliyetçilik, millî-devlet inşasında özgür irade için yurttaşlığı meşrulaştırdığında kapsayıcıdır. Kısacası milliyetçilik; millet olmanın gerekleri açısından organik bir toplum oluştururken dışlayıcı, self-determinasyon ilkesi bakımından bütüncü bir özelliğe sahiptir.

Milliyetçilik düşüncesinin canlandığı dönem 18. yüzyıl olsa da ahlaki ve felsefi boyutları ile tartışıldığı 19. yüzyıl “milliyetçilik çağı” olarak anılmaktadır (Özkırımlı 2009: 40). Tanımlardan da görüldüğü üzere milliyetçilik, modernleşme ve sanayileşmenin etkisiyle ortaya çıkan millî-devlet kavramı etrafında tartışılmaya başlanmıştır. Kullanılan argümanlara bakıldığında milliyetçilik ideolojisinin, millet, millî kimlik, etnisite gibi kavramlar olmadan izah edilemediği görülmektedir. Milliyetçilik ideolojisinin daha iyi anlaşılması için bu kavramların izahı gereklidir.

1.1.1. Millet

Milliyetçilik, toplumsal ve siyasal anlamda millet üzerine inşa edilen bir ideolojidir. Bu yüzden millet kavramı milliyetçilik ideolojisi izahında başat unsurdur. Millet kavramı, bir sosyolog için “aynı etnik kökene sahip olma bilincini, siyasi bağlılık ile topluluk aidiyetinin belirleyici unsuru hâline dönüştüren insan topluluğu” olarak tanımlanırken; bir hukukçu için “bir devlete vatandaşlık bağı ile bağlı insanlar topluluğu” olarak tanımlanabilir. Milletüstü terminolojide ise devlet adı verilen siyasi yapılanmayla eş tutulmaktadır (Erözden, 2013: 5).

Genel olarak milleti, “aynı dili konuşan, ırk, soy, din ve kültür birliğini haiz, milliyetçilik duygusu ve bağımsız olarak birlikte yaşama şuuru taşıyan insanların meydana getirdiği topluluk”

şeklinde tanımlamak mümkündür. Millet kavramı maddi ve manevi olmak üzere bazı unsurlar içermektedir. Maddi unsurları soy (ırk) birliği, ülke (vatan) birliği; manevi unsurları dil ve edebiyat birliği, tarih ve ülkü birliği, din birliği, iktisadi hayat birliği, kültür ve terbiye birliğidir (milliyetçiliktir) (Toker, 2000: 53-68). Erözden'e (2013: 133) göre millet kavramı, dördü içsel biri dışsal olmak üzere beş temel unsura sahiptir. İçsel unsurları; dil birliği, din birliği, soy birliği ile kültür ve tarih birliği olarak sayılabilir. Dışsal unsuruya düşman imajıdır.

Türk literatürüne millet, Arapça “milla(t)” kelimesinden türetilerek geçmiştir. Arapçada “milla(t)”, mezhep manasında kullanılırken; Kamusi Türki'de “ümme”, “dinî cemaat” anlamlarında da kullanılmıştır (Sami, 2013: 1400). Araplarda “Hangi millettensin?” sorusuna “Millet-i İbrahim'deniz.” demek, “Müslümanım.” anlamına gelmektedir (Ayni, 2011: 43). Batı dünyasında ise millet, Latince “nation” kelimesinde karşılık bulmuştur. Kedourei, nation kavramının Batı'da erken dönemde “topluluk, aileden büyük, aşiretten küçük ve doğuştan birtakım özelliklere sahip bir insan kümesini” tanımlamak için kullanıldığını belirtmiştir (Kedourie, 2017: 27). Bu kapsamda nation karşılığı olarak milleti, basitçe soy ve kan bağına dayanan birlikler olarak tanımlamak mümkündür.

Millet, TDK'de “çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011: 1683). Moğolca “ülüş”ten türetildiği kabul edilen “ulus” ise “bodun arasında pay, ayırış” anlamlarına gelmektedir. (TDK, 2011: 1987). Ancak telaffuz ve yazım olarak Moğolca olduğu iddia edilse de köken olarak Türkçe bir kelimedir. Karşımıza ilk defa 7. yüzyılda Köl Tegin Yazıtı'nda çıkmaktadır. Eski Türkçeden Moğolcaya “uluş”, Moğolcadan da yine eski Türkçeye -Moğol istilaları döneminde s/ş değişimiyle- “ulus” şeklinde tekrar geçmiştir (İnan, 1956: 179-195). Bununla birlikte Türk dillerinin ilk sözlüğü kabul edilen Dîvânu Lugâti't-Türk'te (DLT) de “uluş” kelimesi, köy ve şehir anlamında kullanılmaktadır (Dîvânu Lugâti't-Türk [DLT], 1985: 62).

Millet, maddi manevi ya da objektif/subjektif olarak adlandırılmış kriterler içeren kompleks bir yapıya sahiptir. Bazı düşünürler tanım yaparken objektif, bazıları ise subjektif unsurları vurgulamışlardır. Yine milletlerin tarihsel süreçte varlıklarına dair farklı görüşler yer almakla birlikte bu sebeplerden dolayı ortak bir millet tanımı bulunmamaktadır.

Millet kavramı, milliyetçilik kuramlarına göre de değişiklik arz etmektedir. Milliyetçilik literatürünün aşırı ilkçilerine göre milletler, milliyetçilikten önce var olan, aile kavramı kadar eski doğal yapılardır (Smith, 2017: 20). Antik çağlarda bile millet oluşumları görülebilir. Milletler, millî özlerini koruyarak sadece şekil değiştirmiştir. Onlara göre millet, ortak bir kültürü, tarihi, dili ve toprağı paylaşan topluluklardır. Yöneten seçkinler değişse de ya da teknolojik gelişmeler yaşansa da milleti oluşturan özellikler değişmez. Yine tarihsel süreçte yaşanan kötü olaylar milletlerin millî özünü bozamaz, yapılması gereken milletlerin uyandırılmasıdır. Minogue'nun ifadesiyle “Millet

uyuyan bir prenses, milliyetçiler ise prensesi öpücüğüyle uyandıracak bir prenştir.” (Minogue t.y.’den aktaran: Özkırımlı, 2009: 86-88). Modernist kuramcılara göre milliyetçilik, modern çağın ürünüdür, daha öncesinde görünümü ancak rastlantısaldır. Milliyetçilikten sonra milletler ortaya çıkmıştır (Smith, 2003: 31). Son olarak etno-sembolist düşünörlere göre millet modern bir olgudur ancak kökenleri daha derindedir. Modern milletlerin ortaya çıkışını etnik geçmişlerinden bağımsız bir şekilde açıklamak mümkün değildir. Bu yüzden milletlerin gelişim süreci ve milliyetçilik “la longuedurée” (uzun erimli tarihsel) zaman dilimi ile çözümlenmesi gerekir (Smith, 2017: 37).

Toplum bilimci Weber’e (2006: 181-185) göre millet kavramının tanımı, üyelerinin gözlemlenebilir ortak niteliklerinden bahsedilerek yapılamaz. Millet, başka gruplara göre söz konusu grubun üyeleri arasında bir dayanışmayı ifade eder. Bir ülkenin vatandaşı olmak, bir topluluğun üyesi olmak anlamına gelmez, bir millet ortak bir dil konuşmak zorunda da değildir. Millî bağ oluşumu için aynı kanı taşımak zorunluluğu da yoktur. Etnik dayanışma da kendi başına bir milleti oluşturmaz. Weber için millet terimi, siyaset alanına aittir. “Kendini devleti içinde açıkça gösterebilecek ve bu yüzden kendi devletini kurmak isteyecek toplumdur.”

Ernest Renan, milleti, manevi değerlerin mirası olarak görmüş ve kültürel boyutu ile devamlılığını vurgulamıştır. Ona göre milleti oluşturan dil, ırk, din gibi unsurlar tek başlarına yeterli değildir. İnsanlar sayesinde bunlara ruh unsuru eklenmektedir. Renan için millet, “Bir ruhtur, manevi bir varlıktır. Bu ruhu, manevi varlığı, hakikatte bir olan iki şey teşkil eder: Biri, mazide; öteki, hâldedir.” (Renan, 2016: 48-56). Milleti, “geçmişte yapılmış ve gelecekte yapılmaya hazır özverilerle desteklenen özel bir akrabalık duygusuna sahip, genişletilmiş bir topluluk” şeklinde tanımlamıştır. Bu nedenle milletin, birlikte yaşama arzusu üzerine kurulu bir geçmişe gerek duyduğunu belirtmiştir (Renan, t.y.’den aktaran: Korkmaz, 2016: 37).

Gellner’e (2013: 55) göre milliyetçilik, modern çağın ürünüdür. Feodal yapılarda ve imparatorluklarda izleri görülmez, sadece milliyetçilik çağında milletlerden söz edilebilir. Gellner, milletlerin, insanları sınıflandırmanın doğal ve Tanrı vergisi bir yolu olduğu, doğuştan gelen bir politik kader olduğu iddialarını reddederek bunların, sadece mit olduğunu belirtmiştir. Ona göre “Milliyetçiliği milletler yaratmamıştır; milletleri, milliyetçilik yaratmıştır.” Modern çağın ürünü olan milliyetçilik ise toplumsal koşulların homojen ve standart bir yüksek kültürün geliştiği endüstrileşme çağında ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla endüstri çağı milletlerin ortaya çıkması için uygun zemini sunmuştur (Gellner, 2012: 141). Milliyetçilik önceden var olan kültürel toplulukları milletlere dönüştürerek “Olmadık yerde millet icat eder.” Bu süreçte, milleti farklı kılan bazı emarelere gereksinim duyar (Gellner, 2012: 24). Millet olmanın iki önemli unsuru vardır: Toplumu oluşturan bireylerin ortak bir üst kültürü (yüksek kültür) paylaşması ve kendilerini aynı milletin üyesi olarak tanımlamaları... Millet, kültür ve iradenin siyasal birimlerle birleşmesidir (Gellner, 2013: 142-143).

Hobsbawm da Gellner gibi milletler ve milliyetçiliğin modern çağın ürünü olduğunu belirtmiştir. Hobsbawm’a (2017: 25-26) göre milletler, tarihsel açıdan fazla uzak olmayan bir döneme aittir. Milletlerden ancak “modern toprağa bağlı devletler” (millî-devlet) ortaya çıktıktan sonra söz edilebilir. Teritoryal devletler, teknoloji ve ekonomik gelişmeler neticesinde modern millî-devlet hâline geldiğinde milletler ortaya çıkabilir. Ortaya çıkışı konusunda “Analitik düzlemde milliyetçilik, milletlerden önce gelmektedir.” demiştir.

Hobsbawm; pratikte bir topluluğun, belirli bir eşiği aşacak büyüklükte olmak şartıyla, millet olarak kabul edilebilmesi için üç kriter belirlemiştir. Birincisi, milletin, mevcut devletle tarihsel bağının olmasıdır. Tarihsel bağ, yabancıların, halkı o devlete ait olduğunu düşünmeleri ve milletin devletle özdeşleşmesi için önemlidir. İkinci kriter yazılı bir millî, edebî ve idari ana dile sahip olan bir kültürel elitin varlığıdır. Son kriter ise kanıtlanmış bir fetih yeteneğinin olmasıdır (Hobsbawm, 2017: 58-59).

Bir başka düşünür Anderson ise milletler ve milliyetçiliği modern bir olgu olarak ele almış ancak icat edilmişlik düşüncesini uydurma ve sahtekârlık olarak görmüştür. Ona göre 17. yüzyıldan itibaren kültürel sistemin iki belirleyici -din ve hanedanlık- unsurunun zayıflamasıyla, ortaya çıkan maddi manevi boşluğu milliyetçilik ve millet olguları doldurmuştur. Anderson için millet, “Hayal edilmiş bir siyasal topluluk; egemenlik ve sınırları belli olan hayal edilmiş bir cemaattir. Millet; hayal edilmiştir çünkü en küçük milletin üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla hiçbir zaman tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir.” Hayal edilen millet tasavvuruysa “sınırlı”, “egemen” ve “cemaat” şeklindedir (Anderson, 2007: 20-26).

Etno-sembolist kuramcı Smith, milleti, “tarihî bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihî belleği, kitlesel bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan insan topluluğunun adı” olarak tanımlamış ve beş ana unsur etrafında toplamıştır. Bunlar; tarihî bir toprak (yurt), ortak mitler ve tarihî bellek, ortak bir kitlesel kamu kültürü, ortak yasal hak ve görevler ve ortak bir ekonomidir (Smith, 2007: 32, 75). Bu özellikler aynı zamanda millî kimliğin de kriterleridir.

Smith’e göre milletler modern gibi görünse de kökleri derinlerdedir. Milletlerin temelinde çekirdek etniler yer alır. Bir milletin olmazsa olmaz şartı etnik ayırt edicilik vasfıdır. Bu yüzden milletler, her zaman etnik unsurlara ihtiyaç duyarlar. Smith’in yatay ve dikey olarak sınıflandırdığı etnilerin, millete dönüşme süreçleri de farklıdır (Smith, 2007: 70).

1.1.2. Millî Kimlik

Kimlik, yüzeysel olarak kısaca kişilerin ve çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal grupların “Kimsiniz, kimlerdensiniz?” sorusuna verdikleri cevaplardır (Güvenç 2010: 3). TDK’ye göre kimlik, “toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kişi

olmasını sağlayan şartlar bütünü” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011: 1442). İngilizcede “identity”, Fransızcada “identite” olarak kullanılan kimlik kavramının kökeni Latince’dir ve “idem (aynılık)” kelimesinden gelmektedir (Vatandaş, 2004: 15-16).

Birçok kimlik türü mevcuttur ve birey, birden fazla kimliğe sahip olabilmektedir. Smith, kimlikleri en temel hâliyle bireysel ve kolektif olarak ikiye ayırmıştır. Ona göre bireysel kimlik; aile, cinsiyet, statü, din gibi unsurlara dayandığından çok yönlü ve durumsaldır. Kolektif kimlik ise millî ya da etnik bağlar gibi daha büyük bir gruba referans olduğu için daha kapsayıcıdır (Smith, 2007: 139). Güvenç, Smith’ten hareketle kimlikleri bireysel, kişisel ve millî/kültürel olmak üzere üçe ayırmıştır (2010: 4-5). Bireysel kimlikler, kurumlar tarafından verilen, kişiyi ötekilerden ayırt eden sürücü belgesi, banka kartı gibi kimliklerdir. Kişisel kimlikler; kişilerin üyesi bulunduğu kuruluşlar, dernekler ve kulüplerde, duygusal ilişkilerini gösteren psikososyal kimliklerdir. Son olarak millî-kültürel kimlikler; aile nüfus kütüğü ve soy ağacı ile başlayan, isim, cinsiyet, evlilik, askerlik gibi yurttaşlık temalı kimliklerdir.

Kimliğin iki temel bileşeni vardır. Bunlardan ilki tanımlama ve tanıma, ikincisi ise aidiyettir (Bilgin, 2007: 199). Tanımlama yapmak için “öteki” gereklidir. Lévi-Strauss, “ego versus autre (ötekilere karşı ben)” ilkesiyle ifade ettiği gibi kimlik, öteki karşısında anlam bulmakta ve bu karşıtlık ilişkisi içinde yaşamaktadır. Birey, öteki olmasa bile kendi kimliğini bulmak için ötekiyi yaratacaktır (Güvenç, 2010: 7). “Öteki” karşısında “biz” olarak yapılan bir kimlik tanımlaması, kültürel bir birikim içermekte ve aidiyet duygusuyla millî kimlik kavramına işaret etmektedir. Çünkü farklılık, bireysel olarak benlik unsurlarından, toplumsal olarak da ortak bir kültür, somut bir toprağa bağlılık ve bir topluluk oluşturma bilincinden kaynaklanır (Vatandaş, 2004: 18-19). Ercilasun da kimliğin ferdî ve sosyal iki temeli olduğunu belirtmiştir. Buna göre ferdî kimlik, bir insanın kim olduğunu gösterir. Bütün insanlar içinde her insan biriciktir (üniktir); her insanı biricik yapan maddi manevi bütün özellikler onun kimliğini oluşturur. Sosyal kimlik ise insanın mensup olduğu grup veya gruplarla ilgilidir. Kadın-erkek kimliği vardır, çocuk-genç-yaşlı kimliği vardır, dernek-sendika-vakıf-enstitü kimliği vardır. Sosyal olarak en üst tabii kimlik, millî kimliktir (Ercilasun, 2009: 18).

Millî kimlik bir millete ait olmaktan kaynaklanan, milletin kimliğidir. Güvenç (2010: 4), millî kimliğin kişisel olanın üstünde yer aldığını belirterek önemini şu şekilde açıklamıştır: “Ahmet Demir veya Hatice Bakır olduğunuz için değil de ay-yıldız simgeli Türk pasaportu taşıdığımız için yabancı ülkelerin çoğuna giderken vize alırız. Bu kimliğe, ötekilerden ayırmak için, ‘ulusal kimlik’ denir.”

Smith’e (2007: 31-32) göre millî kimlik kavramı, taşıdığı ortak karakter yapısı ve tarihsel kültürel temeliyle kimlik kavramından ayrılmaktadır. Ona göre millî kimlik, temel olarak şu özellikleri taşımaktadır: “1. Tarihi bir toprak/ülke ya da yurt. 2. Ortak mitler ve tarihî bellek. 3. Ortak bir kitlesel kamu kültürü. 4. Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve ödevler. 5. Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip oldukları ortak bir ekonomi...”

Ercilasun (2009: 21), Smith'in belirtmiş olduğu özelliklere dil unsurunu eklemiştir. Ona göre, bir milletin ortak hafızasını oluşturan bu özellikler ancak dil ile gelecek nesillere aktarılabilir. Millî kimlik ile dil, din, örf ve gelenekler oluşmakta ve bu sayede milletler birbirlerinden farklılaşmaktadır. Connor ve Giddens bu özelliklerin yanında “psikolojik aidiyetlik/ait olma” duygularına işaret etmişlerdir. Connor’a göre ait olma duygusu millî kimliğin oluşumunda inşa edici özelliğe sahiptir. Giddens’a göre de millî kimlik, tarihsel-kültürel koşulların ortaya çıkardığı psikolojik aidiyettir. Millî kimliğin taşıdığı aidiyet duygusu, ortak bir tarih vurgusuyla güçlenerek öteki karşısında ayrıcalıklı bir millet üretmektedir (Şimşek ve Ilgaz, 2010: 193-194).

Milliyetçilik ideolojisi içerisinde millî kimlik, modern çağın ürünü ve bir millete ait olma bilincini yerleştirmek amacıyla üretilen öznelardan birisidir. Smith, millî kimliğin, milliyetçilik ideolojisi içindeki önemini şu şekilde ifade etmiştir (Smith, 2007: 147):

Milliyetçilik eski dinî kültür tarzlarını ve ailevi eğitimi örten ya da onları yerinden eden tarihselci bir kültür ve eğitim biçimi olarak görülmelidir. Milliyetçilik, bir siyasi doktrin ve siyaset üslubu olmaktan ziyade tınısını yerküreye yaymış bir kültür biçimi ve millet de anlam ve önceliği bu kültür biçimi tarafından ön varsayılan bir kimlik tipidir. Bu anlamda millet ve millî kimlik, milliyetçiliğin ve taraftarının bir yaratıcısı olarak görülmesidir. Anlamı ve kutsallığı da milliyetçilerin el emeğidir.

Devlet yapısı içinde millî kimlik, en büyük siyasal kimlik özelliğini taşımaktadır. Gellner (2012: 36), millî kimliğin devlet kimliği olarak kabulünde hâkim kültür yapısına dikkat çekerek öncelikle bir devletin yaratılması gerektiğini savunmuştur. Böylece devlet bağlamında bir kimlik şekillenecek, bu kimliğin hâkim kültür hâline gelmesiyle modern millî-devlet tamamlanmış olacaktır. Smith (2007: 34) ise millî kimliğin devlet içinde siyasal işlevini hak ve ödevlerin meşrulaştırma kısmında ele almıştır. Ona göre siyasi açıdan millî kimliğin en belirgin işlevi, millete özgü kişilik ve değerleri tanımlayan ve halkın kadim gelenek ve âdetlerini yansıtan, ortak yasal hakların ve yasal kurumların millî kimlik aracılığıyla meşrulaştırıcı olmasında yatmaktadır.

1.1.3. Etnisite

Kökeni Yunanca ethnos/etnikos’a dayanan etnisite kavramı “atalardan gelen kültür” anlamına gelmektedir (Bostancı, 2003: 6). Modernleşme dönemiyle birlikte “ırk” anlamında kullanılmaya başlanmış (Eriksen, 2004: 43), millet kavramıyla da iç içe geçmiştir. Etnisite, Türkçede “kavim” veya “budun”² kavramları ile karşılık bulmakta; TDK’ye göre budun/kavmî, “aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan, boy ve soy bakımından da birbirine bağlı insan topluluğu; ulus, millet”

² Budun kelimesinin Orhon Yazıtları’nda da millet anlamında kullanıldığı görülmektedir. Kültigin Kitabesi’nde kullanılan “budun” kelimesinin bugünkü “millet” (nation) kelimesinin ilk örneği ve ona dayandırılan budun-sever siyasetin de radikal bir milliyetçilik olduğu söylenebilir. “.../Ey Türk Oğuz beyleri ve halkı (budunu), işitin! Üstte gök çökmedikçe, altta yer delinmedikçe, ey Türk halkı, senin devletini, törelerini kim yıkıp bozabilirdi?” (Hocaoğlu, 2000: 67).

şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2011: 318, 663). Siyasal bir kavram olarak ise ilk kez 1953 yılında Amerikan sosyolog David Reisman tarafından “doğal nitelikte” kullanılmıştır (Yıldız, 2007: 15).

Etnisite, ırk ve millet kavramlarından farklı, sosyolojik boyutu olan bir olgudur. İzahında kullanılan soy bağı, biyolojik bir bağdan ziyade kültürel bir bağı ifade etmektedir. Giddens’a göre etniklik, bir grubun üyelerinin kendilerini topluluk dışında kalan insanlardan ayırt edilmesini sağlayan farklılıklar ve grup üyelerinin benzerliklerine ilişkindir. Etnik grupların birbirlerinden ayırt edilmesini sağlayan farklı özellikler olmakla birlikte, bunların en yaygın olanları, dil, tarih ya da atalar, din ve giyim, takı farklılıklarıdır. Irk ise doğuştan gelen, değişmeyen biyolojik özelliklere dayanmaktadır (Giddens, 2008: 224).

Kavramı ekonomi, sınıf, aile, din, statü ve politika gibi unsurlarla karşılaştırmalı bir yöntemle inceleyen Weber’e göre, etnisite ırktan farklıdır; biyolojik bir kökene dayanmayıp, öznel olarak şekillenmiştir. Weber, etnik grubu şöyle tanımlamıştır (Weber, 1922’den aktaran: Nişancı ve Işık, 2012: 110):

Etnik grup, fiziksel tip veya geleneklerin veya her ikisinin benzerlikleri veya kolonileşme ve göç hatıraları sebebiyle ortak bir kökene dair öznel bir inanç taşıyan insan gruplarıdır. Özellikle siyasal alanda grup oluşumunu kolaylaştıran bir olgu olan etnik gruba dâhil olmada kan bağının fazlaca bir önemi yoktur. Zamanla bu siyasal topluluk dağılsa bile etnik grup; fiziksel ve geleneksel yapısında bir farklılaşma meydana gelmezse, varlığını devam ettirmesi kuvvetle muhtemeldir. Zira o, akılcı düzenlemelerin ikinci plana atıldığı, yüksek topluluk bilincinin ön planda olduğu bir örgüt formasyonudur; siyasal toplulukların dağılmasına rağmen etnik grubun varlığını devam ettirmesinin temelinde yatan sebep de budur.

Kavrama sosyolojik açıdan yaklaşan bir başka düşünür Baumann’a göre etnisite, doğal düzenin yapısından değil insanların eylem ve özdeşleştirmelerinin sonucudur. Bu yüzden etnisite, kan bağı ya da soy birliği demek değildir. Baumann, etnisiteyi bir şaraba benzeterek şu şekilde ifade etmiştir (Baumann, 2006: 65):

Şarap üzümden yapılır ve tıpkı etnik kimliklerin genelde atalar ve soyları arasındaki doğal bağlarla ilişkilendirildiği gibi doğal bir ürün olarak bilinir. Ancak doğanın kendisi şarap yapmaz, tıpkı soyun kendi başına etnisiteyi üretemeyeceği gibi... Etnisite de yaşandığı toplumsal iklime bağlı olarak farklı anlamlar ve yan anlamlar kazanır, tamamen durum ya da bağlama bağlı olarak etnik kimlikler vurgulanabilir ya da önemsizleşebilir.

Eriksen, etnisitenin etnik gruplar tarafından oluşturulan bir etnik kimlik ve işlevinden bahsetmiştir. Etnik kimliğin ilk eylemi, içeridekiler ve dışarıdakilerin, “biz” ve “onlar” arasında sistematik ayrım uygulamasıdır. Etnisite, kendilerini asgari düzeyde düzenli bir ilişki içinde oldukları grupların bireylerinden kültürel açıdan farklı kabul eden kişiler arasındaki toplumsal ilişkinin bir unsurudur. Bu nedenle metaforik ya da hayali akrabalıkla özelleştirilmiş (diğerleriyle bir zıtlığa dayanan) bir sosyal kimlik olarak tanımlanabilir (Eriksen, 2004: 27-35).

Smith etnisiteyi, “bir anavatanla bağı, atalardan kalma mitlere, ortak anılara, paylaşılan kültürden bir ya da birden çok ögeye, en azından seçkinler arasında belirli ölçüde dayanışmaya haiz, adlandırılmış insan topluluğu” şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre etnisitenin altı temel özelliği vardır: “kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihî anlar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir yurtla bağ, nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu” (Smith, 2007: 42-43). Bu unsurların belirtilerine rastlandığı yerde ortak bir kimlik duygusuna sahip tarihsel kültürü olan bir topluluk bulunuyor demektir. Böyle bir topluluk, grubun zihinsel niteliklerini belirleyen benzersiz kalıtsal biyolojik özelliklere sahip olduğu savunulan bir toplumsal grup anlamında ırktan kesin olarak ayırt edilmelidir.

Smith’e göre etni ve millet aynı şey değildir. Etnik toplulukların, milletlerin sahip olduğu pek çok nitelikten yoksun olması onları milletlerden ayırmaktadır. Millet, bir etnide olduğu gibi ortak mitleri ve anıları olan, teritoryal bir topluluktur. Ancak etnide bir ülke ile olan bağ tarihî ve sembolik kalabilirken, millette bu bağ fiziki ve fiilidir, milletlerin ülkeleri vardır (Smith, 2007: 70-71). Yine teritoryal bir vatanda yaşamak, ortak bir iş bölümü, ekonomik birlik ve herkes için geçerli hak ve görevler tayin eden yasal kodlar milletlere özgü niteliklerdir. Bu nitelikler geçmişteki etnik topluluklar üzerinde etkisi olan özel toplumsal ve tarihî koşulların ürünüdürler (Smith, 2007: 70-71). Yine bu nitelikler, etnilerin milletleşmesini teşvik eder. Özellikle topluluk liderlerinin etnik kaynakları tek başlarına kontrol etme isteği, bağımsızlık gibi bir amacı olmayan etnik grupları bile millet olma yönünde harekete geçirir (Kalaycı, 2008: 107).

Smith’e göre, etniler yatay ve dikey olmak üzere iki farklı topluluktan oluşmakta ve bunlar farklı millet modellerinin oluşumlarına zemin hazırlamaktadır (Özkırımlı, 2009: 222). Yatay ve dikey etniler, değişik dönemlerde ve yerlerde Milattan Önce (M.Ö.) 3000’lerin başından beri görülmektedir. Smith, etnik toplulukların mutlaka bir anavatanları olması gerektiğini belirtmiştir. Etnik gruplar, savaş, soykırım gibi sebeplerle anavatanlarından ayrılmış olabilirler. Anavatanlarında yaşamıyor olsalar bile, daima zihinlerinde olan bu vatan, günün birinde dönecekleri yerdir (Smith, 2003: 53-56). Etnik aidiyet açısından önemli olan, bir toprak parçasında ikamet etmek ya da onun sahibi olmaktan ziyade, oraya duyulan sevgi ve bağlılıktır (Smith, 2007: 44).

Etnisitenin millet oluşum sürecindeki temel rolü dikkate alındığında milliyetçilikle arasında doğrudan bir ilişki olduğu görülmektedir. Smith’e göre milliyetçilik, tüm devletlerin doğasını ve ilişkilerini düzenlerken aynı zamanda birçok etnik toplulukların amaçlarını ve özelliklerini de dönüştürmektedir. Milliyetçi ideolojideki siyasi gücün sadece millettten kaynaklandığı düşüncesi, etnik kimlikleri millete dönüştürme amacına teşvik etmektedir (Smith, 1991’den aktaran: Kalaycı, 2008: 108).

Milliyetçiliğin ideoloji görevi üstlendiği millî-devletler, etnisite açısından sorun teşkil etmektedir. Millî-devletin gereği homojen ve hâkim tek kültür yapısı, diğer etnik grupların yok

sayılması anlamına gelmektedir. Millî-devlet inşasında, bağımsızlığını elde etmiş meşru bir yönetimi, kültürel standartlaşma hareketleri takip etmektedir. Tek devlet, tek millet ve tek bir dil söylemi etrafında başlayan milletleşme hareketlerinde, bayrak, marş gibi semboller üretilerek; farklı olan etnik gruplar millî kimlik içerisinde eritmeye ya da etkisiz hâle getirilmeye çalışılmaktadır. Millî-devlet inşa sürecinde uygulanan politikalar etnisitelerin asimile edilmesidir (Kurubaş, 2008: 23-24).

Etnisite için bir diğer sorun modernleşme hareketleridir. Gellner'e göre sanayi devrimi sonrası yaşanan gelişmeler ve endüstrileşme toplumsal yapıları erozyona uğramaktadır. Bu erozyon kültürel ayrışmaları yok etmekte böylelikle etnik kimlikler kaybolmaktadır (Gellner, 2012: 62). 20. yüzyılın ilk yıllarında etnisite ve milliyetçiliğin önemini yitireceğine ve sonunda modernleşme, sanayileşme ve bireyselleşmeyle birlikte ortadan kalkacağına dair görüşler bulunsa da bu öngörüler hiçbir zaman gerçekleşmemiştir (Eriksen, 2004: 12).

1.1.4. Millî-Devlet

Milliyetçilik ideolojisi izahında bir başka önemli unsur olan millî-devlet, millet ve devlet ilişkisi üzerine inşa edilmiş siyasi bir kurumdur. Bu kurum, milliyetçilik ideolojisinin ortaya çıkışında etkili olan gelişmeler neticesiyle dönüşüm yaşayan modern devletin bir formudur. Millî-devlet, 19. ve 20. yüzyılların meşruiyet elde etmiş devletidir, milliyetçilik ise ideolojisidir (Gündoğan, 2002: 184).

Millî-devlet, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren küresel ölçekte yaygınlığa ulaşmış bir siyasi yapılanmadır. Günümüzde, BM'ye üye devletlerin tamamı millî-devlet kurgusu esas alınarak modellenme sürecinde yapılanmıştır (Erözden, 2013: 8). 1989'da BM'nin tam üyesi olarak tanınan 159 devletin sadece 15 tanesi, 1910 yılında da varken, 20. yüzyılın uzunca bir döneminde dünya halklarının pek çoğu Avrupa imparatorluklarının birinin sömürgesi hâlinindedir. Anti-kolonyal olarak kurulan çoğu devletler istisnasız millî-devlet örtüsünü üzerlerine almışlardır (Etgü, 2018: 181). Bu nedenle 18. yüzyılın sonlarından günümüze kadar oluşturulması için mücadele edilen siyasi örgütlenme modelinin millî-devlet olduğunu söylemek mümkündür (Erözden, 2013: 8).

Millî-devlet hem bir siyasal örgütlenme türü hem de bir siyasal ülküdür. Siyasal örgütlenmedir çünkü: kendisi ile çakışan vatandaşlık ve milliyet bağlarıyla bir arada tutulan otonom bir siyasal topluluktur. Çok milletli imparatorluklara ve şehir-devletlerine bir alternatiftir. Siyasal ülküdür çünkü: her millet, bir devlet; milletin tamamı, sadece bir devlet ülküsüne sahiptir. Hiçbir modern devletin, kültürel açıdan türdeş olmadığı kabul edilir (Heywood, 2006: 177).

Guibernau, millî-devleti, "sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içinde yasal güç kullanma hakkına sahip ve yönetimi altındaki halkı türdeşleştirerek, ortak kültür, simgeler, değerler yaratarak,

gelenekler ile köken mitlerini canlandırarak birleştirmeyi amaçlayan bir tür devletin oluşumuyla tanımlanan modern bir olgu” olarak tanımlamıştır. Ona göre, milletin ortak bir kültürü, değerleri ve simgeleri varken; millî-devlet, ortak kültür, simge ve değerler yaratma amacını gütmektedir (Guibernau, 1997: 93).

Giddens’a (2000: 59) göre millî-devlet, “Geleneksel devletleri birbirinden ayıran sınır bölgeleri yerine, birbirinden açıkça ayrılmış sınırları olan politik topluluklardır.” İlk olarak millet ve millî-devlet kavramlarını birbirinden ayırmıştır. Giddens için millet, sadece bir devlet egemenliğini iddia ettiği bölge üzerinde birleşik idari erişime sahip olduğunda mümkündür. Ona göre modern dünya kapitalizm, endüstriyalizm ve millî-devlet sisteminin kesişmesi ile şekillenmiştir. Kapitalizm, Avrupa devlet sisteminin koşullarını sağlamasıyla bir devlet sistemi ile ilişki içinde ortaya çıkmıştır. Bu ilişkiler, Avrupa’nın 16. yüzyıldan itibaren dünyanın geri kalan kesimi üzerinde artan egemenliğini güvence altına alan bir araç hâline gelmiştir. 19. yüzyılda ise gelişen sanayi kapitalizmi, millî-devletler sistemi içinde yer alan Avrupa devlet sistemi ile örtüşmüştür. Ayrıca millî-devletlerin kurulmasıyla birlikte tebaadan vatandaşa geçilen süreçte bireylerin devlete ve topluma karşı sorumlulukları başlamıştır. Artık suç işleyen bir kimse asi değil; toplumun genel kurallarına aykırı davranan anomik bir durumun temsilcisidir (Giddens, 2008: 129-134).

Baumann’a göre millî-devletler uzlaşmaz gibi görünen iki farklı felsefenin -akılcılık ve romantizmin- birleşimi durumundadır. Akılcılık, amaç ve verimliliğe başvurmayı gerektirirken, romantizmin temelinde duygular yer almaktadır. Millî-devlet bazı etnik grupları dâhil edip diğerlerini dışlayan, bazı gruplara ayrıcalık tanıırken bazılarını marjinalleştiren siyasi bir birliktir (Baumann, 2006: 25, 37).

Habermas’a göre millî-devletler, 18. yüzyıl sonlarında Fransız ve Amerikan devrimlerinden çıkan tarihsel modellerdir. Modern devleti millî-devlet formuna dönüştüren, bir milletin sembolik şekilde inşa edilmesidir (Habermas, 2002: 82). Ona göre millî-devletler üç aşamada ortaya çıkmıştır. Birinci aşamada etnik grupların komşu bölgelere, soylara, yerel kültürlerle dil ve din topluluklarına etkisiyle oluşan millî-devletler vardır. İkinci aşama bunların asimile edilmesidir. Çünkü homojen bir halk yapısına sahip olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla bu aşamadaki millî-devletler, genelde asimile edilmiş, baskı altına alınmış ya da marjinalleştirilmiş topluluklardan oluşmaktadır ve demokratik değildirler. Son aşama ise etno-milliyetçilikle ortaya çıkan millî-devletlerdir. Azınlıkları sürekli baskı altında tutularak, kanlı saflaştırma töreleriyle gerçekleştirilmiştir (Habermas, 2012: 16-18).

Yaygın bir şekilde görülen millî-devlet kurgularını ve yapılarını üç gruba ayırmak mümkündür. Her bir grup oluşumundaki koşulların özgünlüğünden dolayı diğerlerinden kurgu ve yapılanma biçimi olarak belirgin bir şekilde farklı niteliklere sahiptir. İlk grup, Avrupa ve Avrupa’nın yakın çevresindeki millî-devletlerdir. İkinci grup, özellikle Amerika kıtasında gözlenen, yerli halkın

soykırımla ortadan kaldırılması ve yerine tümüyle göçmen bir nüfusun getirilmesiyle oluşturulan millî-devletlerdir. Bu grupta toprak bağı artık millet olmanın temel şartlarından birisi hâline gelmiştir. Üçüncü grup ise 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan sömürgeleikten kurtulma mücadelesi sonucunda oluşan millî-devletlerdir. Millet oluşumunun temel koşulu olarak kabul edilen toprak bağı ilkesi sadece ikinci grup için geçerlidir (Erözden, 2013: 8-9).

Millî-devletin unsurlarını temel ve yapısal olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Millî egemenlik ve millî kimlik temel unsurları oluştururken; ülkesel, siyasal ve yönetsel bütünlük, yapısal unsurlarını oluşturmaktadır (Korkmaz, 2016: 46). Millî egemenlik, millî-devletin en temel unsurudur (Erözden, 2013: 79). Millî kimlik ise, millî-devlette benimsenmiş tek bir üst kimliği ifade etmektedir. Millî marşlar, anıtlar, bayraklar, ortak bir millî dil vb. unsurlar millî kimlik inşasında etkilidir (Korkmaz, 2016: 47).

Yapısal unsurlardan ilki ülkesel bütünlük, vatan olmanın gerekliliği sınırları belirli olan, bölünmez bir ülke anlamına gelmektedir. İkinci yapısal unsur olan siyasal bütünlük, sınırları belirli olan bu ülkede yaşayan bireylerin ortak bir siyasal kültür etrafında bütünleşerek siyasal topluluk hâline gelmesini sağlamaktadır. Siyasal bütünlük, eşitlik ilkesi gereği ülke sınırları içerisinde yasaların tüm bireyler için aynı şekilde geçerli olmasını, temel hak ve hürriyetlerin yasal olarak güvence altında olması vb. şeyleri ifade etmektedir. Bu unsur için vatandaşlık bağı oldukça önemlidir. Son olarak yönetsel bütünlük unsuru, üniter devletle ilişkili olarak, ülke genelinde kamu hizmetlerinin merkez veya hiyerarşisinde yürütülmesi işlevini ifade etmektedir (Korkmaz, 2016: 47).

Millî-devlet ile milliyetçilik ilişkisindeki diğer unsurları şu şekilde özetlemek mümkündür: Millî-devletlerin ortaya çıkışı ile milliyetçiliğin ortaya çıkışı tarihsel bakımdan paralellik göstermektedir. Ortaya çıkışındaki self-determinasyon hakkı, milliyetçiliğin de başvurduğu bir ilkedir (Gündoğan, 2002: 185). Bununla birlikte Guibernau'nun millî-devlet tanımındaki homojen bir toplum, millî kimlik, kültür vb. değerlerin dönüşümü için milliyetçilik önemli bir entegrasyon aracı olmuştur. Ancak milliyetçiliklerin tamamının bir millete dayanmadığı ve millet unsurunun da milliyetçilik izahında tek başına yeterli olmadığı göz ardı edilmemelidir (Delannoi, 1998: 32).

1.2. Milliyetçiliğin Tarihsel Gelişimi

Milliyetçiliğin kökenlerini 18. yüzyıl sonlarına, Herder ve Fichte'ye ya da Kant ve Rousseau'ya kadar götürmek mümkünken; sosyal bilimlerde ele alınması 1930'ları bulmaktadır (Özkırımlı, 2009: 12). Milliyetçiliği, bir kavram olarak ilk kez 1774 senesinde Johann Gottfried Herder kullanmıştır (Uzun, 2003: 143). 18. yüzyılda milliyetçiliğin düşünsel temelleri oluşurken, 19. yüzyıl "milliyetçilik çağı" olarak nitelendirilmiştir (Özkırımlı, 2009: 41). Milliyetçiliğin literatürde sistematik bir şekilde ele alınması ise 20. yüzyılda başlamıştır. Bu dönemde milliyetçilik düşüncesi, sosyal bilimlerde tartışmalarının yoğunlaştığı bir öneme kavuşmuştur.

Milliyetçiliğin kökenine ilişkin görüşler, kuramları arasında farklılık göstermektedir. Milletin oluşumunu tarihten bağımsız olarak değerlendiren ilkçilere göre milliyetçilik, millet kadar eskidir. Bazı ilkçilere göre milliyetçilik, kolektif bir duygusal güç olarak Eski Ahit'te ortaya çıkmıştır (Gellner, 2012: 96). Modernistlere göre ise milliyetçiliğin kökenleri Avrupa topraklarıdır. Liah Greenfeld ve Adrian Hastings göre İngiltere'de; Alter'a göre Fransa'da, Breuilly ve Kedourie'ye göre ise Almanya'da doğmuştur. Anderson ise farklı olarak milliyetçiliğin Latin Amerika'daki bağımsızlık hareketlerinde ortaya çıktığını belirtmiştir (Özkırmılı, 2009: 193). Genel olarak milliyetçiliğin Avrupa'da ortaya çıktığı kabul edilmektedir.

Smith'e göre milletler ve milliyetçilik oldukça yeni bir olgudur; milliyetçi fikirlerin, motif ve sembollerin ilk olarak ortaya çıktığı yer, 17. yüzyıl sonu, 18. yüzyıl başları Batı Avrupası'dır. Ona göre milliyetçilik ideolojisi, millete özerklik, birlik ve kimlik kazanmasını sağlamış ve bu kavramların her biri 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da ortaya çıkan felsefi, tarihî ve antropolojik dil ve söylemlerden türetilmiştir (Smith, 2007: 118, 122). Smith, ayrıca, Rousseau, Vico, Herder, Burke, Fichte gibi entelektüellerin milliyetçiliğin ideolojisi ve kültürel çekirdek doktrininin yayılmasında etkili olduğunu belirtmiştir (Smith, 2007:150).

Milliyetçiliğin kökenini Alman romantik düşünce akımında arayan düşünürler fazladır. Hans Kohn'a göre, 1800'lerden sonra Alman milliyetçiliğinin yükselmesinde romantik akım ve Kant, Fichte ve Herder gibi büyük düşünürler oldukça etkili olmuştur (Özkırmılı, 2009: 34). Kedouri'ye göre milliyetçiliğin kökenleri, Alman romantik akımda, Kant'ın felsefesinde saklıdır. Kant'a göre siyasetin esas gayesi muhtariyettir. İyi bir insan muhtar bir insandır ve onun muhtariyeti gerçekleştirmesi için özgür olması şarttır. Bir insanın iradesi yalnız manevi kanunların tesirinde kaldığı zaman gerçekten özgürdür ve ancak o zaman iyi ve kötünden, ahlak ve adaletten söz edilebilir. Böylece kendi kaderini tayin, en yüce siyasi erdem hâline dönüşür (Kedourie, 2017: 34-46).

Kant'ın manevi kanunlarını, evrensel bir bilinç ya da ego kavramlarıyla ortadan kaldıran Fichte'ye göre birey, tek başına hayaletten ibarettir ancak bir bütün içinde yer alırsa gerçeklik kazanmaktadır. Dolayısıyla bireyin özgürlüğü, ancak bütünle özdeşleşmesiyle olur. Devletin kendi bütünlüğü vardır ve bireyden önemlidir. Birey ve devlet bir olduğunda bireysel özgürlük gerçekleşir. Alman milliyetçiliğini savunan Fichte için dünyadaki insanlar, özgürlüğüne inananlar (farklı yerde doğmalar da farklı dil konuşmalar da Alman ya da gerçek millet) ve inananmayanlar (ırk ve dil olarak Alman olsalar bile yabancı) olarak ikiye ayrılmıştır. Kohn'a göre Fichte'nin milliyetçiliği kozmopolit "Ruhsal bir canlanmadır." (Özkırmılı, 2009: 36-37).

Herder ise Alman romantik akımında, evrenselci düşüncenin karşısında durmuştur. Ona göre, insanlığın temeli dildir, milletin ilk aşamasını ortak bir dili konuşan insanlar oluşturur. Dilin paylaşıldığı en küçük grup aile olduğu için, millet ailenin bir uzantısıdır. Her dil farklı ve özgündür. Bir toplumu öğrenmek, bir dili öğrenmektir (Özkırmılı, 2009: 39). Herder için, her milletin kendine

özgü bir dehası, düşünme, davranma ve iletişim tarzı vardır. Bireylerin, bu biricik dehayı ve özgül kimliği silinmeye başladığı her noktada yeniden keşfetmesi gerekir (Smith, 2007: 123).

Anderson, diğer birçok düşünürün aksine, milliyetçiliğin ilk olarak Avrupa’da değil, Latin Amerika’daki Avrupa kökenli “criollo toplumlar”ın bağımsızlık mücadelesinde ortaya çıktığını belirtmiştir. Geçmişte Avrupa’dan Amerika’ya göç eden, Amerika’da doğan safkan Avrupalılar ortak dil konuştukları milletlere karşı bağımsızlık savaşı başlatmışlardır. Madrid yönetiminin baskın tutumu ve Avrupa’dan yayılan özgürlük hareketleri bunun en büyük sebebi olmuştur. Criollo olarak adlandırılan bu toplumlar, bağımsızlık mücadelesinin sembolü hâline gelmişlerdir. Güçlü toprak sahipleri, yöneticiler, zengin sınıflardan oluşan önde gelenlerin başlattıkları ayaklanma ve verdikleri mücadeleler sonucunda Latin Amerika’da birçok devlet kurulmuştur. Amerika-İspanyol imparatorluğu yönetimindeki topraklar bu mücadeleler neticesinde 18 ayrı devlete bölünmüştür. Criollar, her bir devleti kendi içinde etnik unsurlara sahip olarak milletleştirmiştir (Anderson, 2007: 66-70).

Anderson’a göre Amerika’daki bağımsızlık hareketleri, millî-devlet, cumhuriyetçi kurumlar, eşit yurttaşlık, halk egemenliği, millî bayrak, marşlar gibi bazı hayal edilmiş gerçeklikleri ortaya çıkarmıştır. Hanedanlık imparatorlukları, monarşik kurumlar, mutlakiyetçilikler, tabiiyetler, devralınmış soyluluklar, serflikler, gettolar ve diğerleri gibi bu gerçekliklerin kavramsal karşıtları ise yok olmuştur (Anderson, 2007: 97).

Milliyetçiliğin kökenine dair düşüncelerin temelinde halk egemenliği fikri yer almaktadır. 18. yüzyılda coğrafi keşiflerin etkisiyle içine dönük toplum yapılarının kırılması, kapitalizmin gelişmesi, aklın özgürleşmesi gibi gereklerle yaşanan Aydınlanma Çağı bir uyanış olmuştur. Aydınlanma Çağı’nda güçlü hanedanlar ya da hükümdarların ve kilisenin tanrısal meşruiyeti tartışılmaya başlanmış; egemenlik kaynağının dünyevî olduğu, bu yüzden bütün yurttaşların yönetimde söz hakkı olduğuna dair görüşler ortaya çıkmıştır (Sönmez Selçuk, 2012: 120). Gellner’e göre aşkın ve kişileştirilmiş bir Tanrı’ya olan inancın yitirilmesi ve mutlu bir dünyevi kader inancının kazanılması, toplumu yapısal dönüşümüne hazırlamıştır (Gellner, 2012: 20). Anderson ise bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Aydınlanma Çağı, dünyevi akılcılık çağı, beraberinde, kendi modern karanlığını da getirmiştir.” (Anderson, 2007: 25). Etkisini yitiren din unsurunun yerine konulabilecek şey millet olmuştur; çünkü milletler ezeli bir geçmişten gelmekte ve sonsuz bir geleceğe ilerlemektedir (Sönmez Selçuk, 2012: 120). Bu nedenle 18. yüzyılda millet kavramı, “İnsan hayatında en yüksek birey-üstü güdü olarak, dinin yerine aday olmuştur. Otoritesini vahiyden değil, akıldan almıştır.” (Horkheimer, 2016: 66).

Milliyetçiliğin gelişmesinde en önemli olayın 1789 Fransız İhtilali olduğu söylemek mümkündür. Bu devrimle Aydınlanma Çağı’nın ve büyük devrimin entelektüelleri “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” ilkeleri ile millet fikrini inşa etmişlerdir (Ünver Noi, 2007: 31). İhtilalin hemen

sonrasında Fransız Kraliyet Meclisi'nin adı, "Ulusal Meclis" olmuş, böylece milletin hiçbir ayrıcalık tanımaksızın bir bütün ve egemenliğin sahibi olduğu ortaya konmuştur. *Un roi, Une foi, Une loi!* (Tek kral, Tek iman, Tek kanun) sloganları yerine *La nation, La loi, Le roi!* (Ulus, Yasa, Kral!) sloganları Fransız terminolojisinde yerini almıştır. Ulus, yasayı yapan, Kral ise sadece onu uygulamakla görevli ve yükümlüdür (Erözden, 2013: 65). Devrimcilere göre millet kendi kaderini hür iradeleriyle belirleyen fertler topluluğudur (Kedourie, 2017: 5-6).

Milliyetçiliğin tarihsel gelişim yorumlamaları tarihçiler arasında da farklılık göstermektedir. Smith, milliyetçiliğin tarihsel gelişimini; "1. 1848 Devrimleri ve ırkçı milliyetçilik, 2. 1945 sonrası sömürgecilik karşıtı milliyetçilik, 3. Etnik milliyetçilik." olmak üzere üç dönemde ele almıştır (Ünver Noi, 2007: 26-27). İlk dönem klasik etnik, kendi kaderini tayin etme dönemidir; ikincisi Avrupa sömürge imparatorluklarında ortaya çıkan ve demotik etnik milliyetçiliğin çekirdeğinin olduğu dönem ve son olarak üçüncüsü millî kimliğin etkisinde etno-milliyetçilik dönemidir (Smith, 2007: 192-194).

Gellner ise milliyetçiliği beş ayrı dönemde değerlendirmiştir: "1. Çok milletli imparatorluklar dönemindeki milliyetçilik (Westphalia'dan Fransız Devrimi'ne kadar). 2. Endüstrileşme ve modernleşme sürecinde halklar tarafından aynı dili kullanmayı ve devleti gerekli kılan milliyetçilik. 3. İkincinin sonucu olan millî-devletin zaferi. 4. Hitler ve Stalin tarafından millî bilmedenin asimilasyon, göçe zorlama ve öldürme ile basitleştirilmesi yöntemini kullanan milliyetçilik. 5. Millet üstü bütünleşme ve yerel yetkiyi olabilir kılan gelişmiş endüstri toplumunun ortaya çıkışı ile çıkan milliyetçilik." (Ünver Noi, 2007: 27).

Hobsbawm, milliyetçiliğin 1870-1918 yılları arasında bir dönüşüm yaşadığını, 1918-1950 yılları arasında ise zirveye ulaştığını belirtmiştir. 1870-1918 arası dönemde kendisini millet olarak tanımlayan her halk topluluğu, kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu iddia etmiş ve bu durum tarihsel olmayan milletlerin çoğalmasına neden olmuştur. Bunun neticesinde etnik köken ve dil millet olmanın tek ölçütü hâline gelmiştir. 1918-1950 arası dönemde ise Birinci Dünya Savaşı sonrasında çok milletli imparatorlukların çöküşü; 1917'de yaşanan Bolşevik Devrimi milliyetçiliği zirveye taşımıştır (Hobsbawm, 2017: 133, 168). Bu dönemde, Almanya ve İspanya devletlerinde görülen faşist milliyetçilikten ziyade, anti-faşist, sömürge karşıtı ve millî mücadelelerine öncülük eden bir milliyetçilik yaşanmıştır (Hobsbawm, 2017: 127). Son dönem ise 20. yüzyıl milliyetçiliğidir. Bu dönemde bütün devletler resmî olarak millettir ve milletler ve milliyetçilik, olduğundan daha etkili ve daha yaygın görünmektedir. Ancak Fransız İhtilali ile İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen emperyalist sömürgeciliğin sona erişisi arası çağdaki gücüne sahip değildir (Hobsbawm, 2017: 207-214).

İngiliz tarihçi Carr, milliyetçiliğin gelişimini üç dönemde incelemiştir: "1. Milletin egemen halk olarak tanımlandığı imparatorlukların ve kilise birliklerinin çözülmesi ve millî-devletin

kurulmasıyla başlayan dönem. 2. Demokratik milliyetçiliğin ortaya çıktığı Fransız İhtilali'nden başlayıp 1914'e kadar süren dönem. 3. Milliyetçiliğin olgunlaştığı ve yıkıcı milliyetçiliğin yükseldiği 1914-1939 yılları arası dönem.” (Ünver Noi, 2007: 27).

Özkırmılı'ya göre milliyetçilik araştırmalarının, Birinci Dünya Savaşı öncesi, 1918-1945 arası ve 1945 sonrası olmak üzere genellikle üç dönem olarak ele alınması yetersizdir. Ona göre milliyetçilik araştırmaları; milliyetçilik düşüncesinin doğduğu 18. ve 19. yüzyıllar, milliyetçiliğin akademik araştırmalara konu olduğu 1918-1945 arası dönem, milliyetçilik tartışmalarının geliştiği 1945-1990 arası dönem ve milliyetçilik tartışmalarının yeni boyutlar kazandığı 1990 sonrası dönem olmak üzere dört dönemde ele alınmalıdır (Özkırmılı, 2009: 33).

1.3. Milliyetçilik Kuramları

Genel olarak literatürde, ilkçi, modernist ve etno-sembolist olmak üzere, milliyetçilikle ilgili üç farklı kuramdan bahsedilmektedir. İlkçi (promordialist) kuram, milletlerin, doğal yapılar olarak eski çağlardan itibaren var olduğu görüşü üzerine kuruludur. Modernist (araçsalci) kuramın temelinde ise milletler ve milliyetçiliğin modern çağa ait olduğu görüşü yer almaktadır. Son olarak etno-sembolist kuram, ilk iki kuramın orta yolunu ifade etmektedir. Buna göre milletler, modern çağın ürünüdür, insanların ihtiyaçlarına cevap verir ancak kökenleri modern öncesi etnik topluluklara dayanmaktadır (Özkırmılı, 2009: 79).

1.3.1. İlkçi (Primordialist) Kuram

İlkçi kuramların temeli, milletlerin doğal bir varlık olarak kabul edildiği; milliyetçilikten önce milletlerin var olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Bu kurama göre milliyetçilik ideolojisi ve hareketi yakın tarihli olabilir ancak milletler genişletilmiş akraba formları olarak görülür, dolayısıyla aile kavramı kadar eski ve evrenseldir (Smith, 2017: 20). İlkçiler, ortak kültürel kimliklerin başlangıçtan beri var olduğuna kuvvetli bir şekilde inanmaktadırlar (Smith, 2013: 80). Bu yüzden ilkçi kuramları, etnik gruplarla ilgili çalışmalardan bağımsız ele almak mümkün değildir. Çünkü yaklaşım etnik kimlik ve onu oluşturan bağlar hakkında yapılan çalışmalarda şekillenmiştir (Özkırmılı, 2009: 83).

İlkçi kuramın, literatürde “özcü” ya da İngilizce “primordialist”, “essentialist” kullanımları da mevcuttur. “Başlangıçtan beri var olan”, “ilk yaratılan ya da geliştirilen” anlamlarında karşılık bulan primordialist kelimesini ilk kez 1957 yılında Edward Shils, *Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties*³ adlı makalesinde aile içi ilişkilerden bahsederken kullanmıştır (Shils, 1957: 130-145). Kuramı

³ Primordialism kavramının ilk olarak İngiliz tarihçi Edward Shils tarafından 1957 yılında yayımlanan ve aile içi şiddetten söz eden bu makalesinde, “aile bağlarının iletişimden ziyade kelimelerle ifade edilmesi güç birincil bir bağ

benimseyenleri kendi arasında şu şekilde üçe ayırmak mümkündür: En aşırı versiyonu olarak görülen “doğalcılık”, “sosyo-biyolojik” yaklaşım ve “kültürel” yaklaşım (Özkırmılı, 2009: 79).

Doğalcı yaklaşım, ilkçi kuramın en aşırı versiyonu olarak bilinmektedir. Bu yaklaşıma göre birey, nasıl bir ailede anne babanın çocuğu olarak dünyaya geliyorsa; aynı şekilde bir etnik topluluk içerisinde de onun bir üyesi olarak dünyaya gelmektedir. Dolayısıyla etnik kimlikler, görme, konuşma, tatma ve duyma kadar bireyin doğal parçasıdır. İnsanlar doğal düzenin gereği olarak farklı etnik gruplara ayrılmakta ve kendinden olmayanı dışlama eğilimi taşımaktadır. Doğalcı yaklaşıma göre etnik bir grupla millet arasında bir fark yoktur ve milliyetçilik her dönemde insanlığın temel niteliği kabul edilmektedir (Özkırmılı, 2009: 85). Smith, ilkçiliğin aşırı versiyonu içinde, “eskilcilik” olarak adlandırılan, ilki kadar radikal olmayan bir yaklaşım öne sürmüştür (Özkırmılı, 2009: 86). Eskilciler, doğalcılardan farklı olarak, milletleri doğal ya da organik olarak kabul etmemişlerdir. Onlara göre, ortak bir kültürü, tarihi, dili ve toprağı paylaşan insanların oluşturduğu topluluk olarak milletler uzun zamandan beri var olan çok eski ve “daimi” bir olgudur; yüzyıllardan beri var olan bir birlikteliğin günümüzdeki uzantısıdır (Smith, 2017: 21). Burada Smith’in asıl vurgusu devamlılık üzerinedir.

İlkçi kuram içerisinde ikinci yaklaşım, etnik bağılıkların kökenlerini genetik özelliklerde ve içgüdülerde arayan *sosyo-biyolojik* kuramdır. Temelinde üreme ve çoğalma kavramları vardır (Özkırmılı, 2009: 90). Bu yaklaşıma göre, milletler, etnik gruplar ve ırklar, bireylerin temel genetik üreme güdülerini ve gen havuzlarını maksimuma çıkarmak için nepotizm ve iç uyumluluk stratejilerine başvurabilmektedir (Smith, 2013: 76). Sosyo-biyolojik yaklaşımın milliyetçilik literatüründeki en önemli temsilcisi Peter van der Berghe’dir. Berghe’ye göre etnisitelerin oluşmasının altında yatan neden, genetik bencilliğin en son biçimi olarak ifade ettiği nepotizmdir. Bireyler, akrabalarını akraba olmayanlara; yakın akrabalarını ise uzak akrabalarına tercih etmektedirler (Berghe, 1981’den aktaran: Korkmaz, 2016: 53). Nepotizm ve iç uyumluluk stratejileri bireyin gen havuzunu yakın akrabalık bağlarının ötesine, daha geniş etnik soydaşlığa genişletmek için kullanılmaktadır. Bu yaklaşımda, kültürel grup geniş bir soy grubu olarak ele alınmakta ve kültürel simgeler (dil, din, renk vb.) biyolojik benzerliğin işareti olarak kullanılmaktadır. Berghe için bu son derece akıllı bir yöntemdir çünkü etnik kökenler mitlerin çoğu için biyolojik kökenlerle uyumludur (Smith, 2013: 77). Berghe’ye göre birey, kendi ailesinin devamı olarak gördüğü etnik grubunu, kendi yetenekleri ve kapasitelerini geliştirmek için daima kayırmaktadır. Etnisite ideolojisinin içeriden evlenmeyi desteklemesinin nedeni de budur (Sönmez Selçuk, 2011: 3857).

Son olarak Clifford Geertz ve Edward Shills’in çalışmalarıyla bağdaştırılan *kültürel yaklaşım*, ilkçiliğin daha etkili uyarlamasıdır (Özkırmılı, 2009: 91). Bu yaklaşıma göre, etnik gruplar ve

ile sağlandığını ifade etmek amacıyla” kullanıldığı bilinmektedir. Shills’e göre bu bağ, ilk olma niteliği taşır, her şeyden önce yaratılmış, hep varmış gibi algılanır (Özkırmılı, 2017: 82).

milletler, toplumsal varoluşun kültürel olarak verili olanda bağlanmaları temelinde oluşmuştur (Smith, 2013: 78). Kültürel yaklaşımda, bireyler, etnik topluluklar ve milletleri diğerlerinden ayıran dil, din, ortak geçmiş gibi öğelerin ilk olma özelliği taşıdığına, her şeyden önce var olduğuna inanmaktadırlar (Özkırımlı, 2009: 94). Geertz ve Shils ilkçiliğin üç temel niteliği olduğunu belirtmişlerdir. İlk özellik, birincil bağlılıklardır. Doğal olan bu bağlılıklar, ilk olma niteliği taşır ve “verili” (given)’dir. Her şeyden önce vardır; hiçbir şeyden türememiştir. İkinci özellik bağlılık duygusudur. Bu özelliğe göre bir topluluğun üyesi birey, ait olduğu topluluğa ve alışkanlıklarına kelimelerle ifade edilemeyen bağlayıcı bir bağlılık duyar. Son özelliğe göre ise ilkçi bağlılık kişisel çıkar ilişkisi taşımaz, duygu ve heyecan işidir (Özkırımlı, 2009: 91).

1.3.2. Modernist (Araçsal) Kuram

Modernist kuramcılar ve teorileri birbirlerinden farklıdır çünkü modernist kuramcıların millet ve milliyetçiliğin modern çağın ürünü olarak kabul etmesi dışında ortak bir paydası yoktur (Özkırımlı, 2009: 105). Yöntemsel olarak genellikle tarım toplumundaki medeniyetlerle modern endüstriyel medeniyetlerinin karşılaştırılması ve birbirlerinin arasındaki bağlantılar üzerinden hareket etmeye çalışmışlardır (Smith, 2003: 31). Öne çıkan modernist kuramcılar arasında Gellner, Hobsbawm, Anderson, Breuilly, Balibar, Brass, Nairn, Hroch ve Chatterjee gibi isimler yer almaktadır (Özkırımlı, 2009: 105-152).

Smith’e göre modernist kuramcılar genel olarak iki görüşe ayrılmaktadırlar. İlk grup, millet ve milliyetçiliğin ortaya çıkışını ekonomik unsurları temel alırken, diğer grup siyasi unsurlara vurgu yapmaktadır. Genellikle Marksist kuramcılardan oluşan birinci gruba göre, 16. yüzyıldan itibaren siyasi ve ekonomik emperyalizmin üstünlük aracı olarak görülmesi ve kapitalizmin eşitsiz yayılması sonucunda burjuva merkezli devletlerde yıllardır sömürüldüklerini öne süren etnik gruplar direnişe geçmiştir. Modernistlerin siyasal kanadını oluşturan ikinci grup ise etnisiteyi araçsal olarak görmektedirler (Smith, 2002: 32). Özkırımlı ise bu sınıflandırmaya toplumsal ve kültürel etkenleri vurgulayan kuramcıları da eklemiştir (Özkırımlı, 2009: 106).

Modernist kuramı ilk ele alan düşünürlerden Karl Deutsch’a göre, milletler ve milliyetçilik geleneksel toplumdan modern topluma geçişle birlikte ortaya çıkmıştır. Geleneksel ile sanayi toplumu arasındaki zıtlık sayesinde bu geçiş kuvvetli bir toplumsal hareketlilik yaratmaktadır. Toplumsal hareketlilik, okuma-yazma oranlarının artması, kentleşme ve kitlesel iletişim teknolojilerinin gelişmesi millet olma sürecini hızlandırmaktadır (Sönmez Selçuk, 2011: 3858).

Deutsch’a göre milletlerin oluşumundaki en önemli etken, iletişim teknolojisindeki gelişmelerdir (Deutsch, t.y.’den aktaran: Korkmaz, 2016: 55). Millet inşa sürecinin izlediği aşamaları ise şu şekilde belirtmiştir: “1. Ortak milli devlet içerisinde hâkim siyasal kültüre karşı direnç. 2. Yönetimin kurallarını pasif olarak kabul edecek şekilde asgari bir bütünleşme. 3. Ortak devlete

destek veren ancak etnik grubun bütünlüğünü ve farkındalığını koruyan siyasal bir bütünleşme. 4. Müşterek bir dil ve asimile olmuş grupların bütünleştiği millî topluluğun siyasal kültür ile örtüşmesi” (Sönmez Selçuk, 2011: 3858).

Marksist bir düşünür olan Tom Nairn, “dengesiz kalkınma” teorisi ile milliyetçiliğin oluşumunu ekonomik temellere bağlamıştır. Milletleri ve milliyetçiliği toplumların gelişim sürecinde zorunlu bir aşama olarak gören görüşü eleştirmiştir. Milliyetçiliğin köklerinin toplumların iç dinamiklerinde değil, dünyanın genel tarihsel gelişim sürecinde aranması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre milliyetçilik, Fransız ve Sanayi devrimlerinden bugüne uzanan dönemde dünyaya egemen olan politik ekonominin bazı nitelikleri tarafından belirlenmektedir (Özkırmı, 2009: 111). Bu kapsamda milliyetçiliği, “Marksizm’in tarihi başarısızlığı ve kapitalist ekonominin 18. yüzyıldan bu yana eşit olmayan dengesiz gelişimi” olarak tanımlamıştır. Ona göre dengesiz kalkınma, sanayileşmiş merkez ülkelerin, geri kalmış çevre ülkeler üstünde üstünlük kurmasıyla sonuçlanmıştır. Geri kalmış ülkelerdeki seçkinler, halklarının, kalkınma beklentisini karşılayabilmek için kendi iç dinamikleriyle gelişmeye çalışmışlardır. Milliyetçilik de bu sürecin itici gücü olmuştur. Gelişmiş ülkelerin yarattığı baskı geri kalmış toplumlarda tepki olarak milliyetçiliği doğururken; uzun vadede, milliyetçilik dünya siyasetinin yeni normu hâline gelmiştir. Bu şekilde süreç, diyalektik olarak gelişmiş ülkeleri de etkisi altına almıştır (Nairn, 1997’den aktaran: Özkırmı, 2009: 111-112).

Modernist yaklaşım içinde John Breuilly için milliyetçilik, bir kuram değil modern bir siyaset biçimidir (Breuilly, 2001: 32). Breuilly, farklı ülkelerdeki milliyetçilikleri, tarih yöntemiyle karşılaştırmalı bir analize tabi tutmuştur (Özkırmı, 2009: 132). Ona göre milliyetçilik, “iktidarı elde etmeye ya da kullanmaya çalışan ve bunu milliyetçi savlara dayanarak haklı gösteren siyasi hareketler”dir. Milliyetçi savlardan kastettiği ise: “Çıkarları her şeyden üstün tutulan, kendine özgü karakteri olan ve siyasi egemenliğe sahip bağımsız bir millettir.” (Breuilly, 2001: 33). Breuilly, milliyetçiliği çözümlemek için genel bir yöntem oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre ilk aşama, milliyetçiliği bir siyaset biçimi olarak kabul etmektir. İkinci aşama, milliyetçiliğin modernleşme süreciyle ilişkisini belirlemektir. Breuilly’e göre modernleşme, Avrupa’da ticari ve mesleki birliklere dayalı “birleşik” iş bölümünden, “işlevsel” iş bölümüne geçilmesine yol açmıştır. Bu dönüşüm modern devleti doğurmuştur. Liberalizm şeklinde gelişen modern devlette, devlet-toplum ilişkisini sağlamak ve vatandaşların kamusal çıkarları ile bireylerin kişisel çıkarlarını uyumlu hâle getirebilmek için milliyetçilik araç olarak kullanılmıştır (Özkırmı, 2009: 132-139).

Paul R. Brass’a göre milliyetçilik, seçkinlerin siyasi iktidarı ele geçirme ya da koruma mücadelesinde kullandıkları bir araçtır. Brass, etnik kimliklerin oluşumunu ve dönüşümünü açıklayacak karşılaştırmalı bir kuramsal yaklaşım önermiştir. Bu yaklaşıma göre değişken bir yapıya sahip etnik kimlikler ancak belli koşullar altında siyasi farklılıklara temel oluşturabilmektedirler. Bu koşullar, seçkinlerin genel siyasi ve ekonomik ortamda şekillenen rekabetlerinde oluşmaktadır. Seçkinlerin rekabeti, etnik grupların kendilerini nasıl tanımladıklarını etkileyecek, ne ölçüde kalıcı

olabileceklerini belirleyecektir. Çünkü toplulukların kültür ve değerleri seçkinlere siyasi kaynak oluşturmaktadır. Brass'a göre milliyetçiliğin temeli, seçkinlerin rekabetinde inşa edilmektedir (Özkırımlı, 2009: 139-146).

Hobsbawm, milletleri ve milliyetçiliği bir toplumsal mühendislik ürünü olarak görmüştür (Hobsbawm, 2006: 2). Milliyetçiliği, Gellner gibi “politik birim ile millî birimin uyumlu olması gerektiğini savunan bir ilke” olarak tanımlamış ve “milletlerin oluşumu alanına giren yapaylık, icat ve sosyal mühendislik unsurlarını” vurgulamıştır (Hobsbawm, 2017: 24-25). Gellner'den farklı olarak, millet ve milliyetçiliği kültürel unsurlarda değil siyasi dönüşümün bir sonucu olarak görmüştür (Özkırımlı, 2009: 147). Hobsbawm'a göre hızlı endüstriyel değişim nedeniyle parçalanma tehdidi karşısında, bütünlüğü koruyabilmek için millî topluluklar icat edilmiştir. Çünkü hızlı toplumsal hareketlilik çağlarında, insanların en önemli ihtiyacı bir topluluğa, hiyerarşiye ya da inanç sistemine ait olduklarını hissetmektir. Milliyetçilik, icadını meşrulaştırmak için tarihsel olayları ve millî-devlet, millî semboller gibi icat edilmiş gelenekleri kullanmıştır (Sönmez Selçuk, 2011: 3859). Millî bilinç ise icat edilmiş geleneklerin en somut örneğidir (Özkırımlı, 2009: 147).

Hobsbawm'a göre milletler belirli, tarihsel açıdan fazla uzak olmayan bir döneme aittir. Milletlerden ancak “modern toprağa bağlı devletler” (millî-devletler) ortaya çıktıktan sonra söz edilebilir (Hobsbawm, 2017: 25). Gellner de ne şehir devletlerinde ne feodal yapılarda ne de imparatorluklarda milliyetçiliğin izine rastlanılmadığını vurgulamıştır. Modern dünyada sosyolojik bir gereklilik hâline gelen milliyetçilik, “Önceden var olan kültürleri alır ve onları millete dönüştürür, bazen milletleri icat eder, çoğu zaman da var olan kültürleri çarpıtır.” (Gellner, 2013: 49). Milletler sadece devlet kurma özlemi olarak değil, teknolojik ve ekonomik gelişmelerin belirli bir aşamasında ortaya çıkar. Millî diller, matbaa, okuryazarlık eğitiminin kitlesel hâle gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu yüzden tepeden oluşturulmuş millet olgusu, politik, teknik, idari, ekonomik ve diğer koşullarla ihtiyaçlar çerçevesinde analiz edilmelidir. Yine Hobsbawm'a göre milletler tepeden oluşturulmuş ancak aşağıdan bakıldığında yani sıradan insanların, mutlaka millî olması gerekmediği gibi umutları, gereksinimleri, özlem ve çıkarları temelinde analiz edilmesi gereken iki yönlü bir olgudur (Hobsbawm, 2017: 25-26).

Milliyetçiliği, siyasi etkenlere vurgu yaparak açıklayan Breuilly, Brass ve Hobsbawm'ın kuramları özellikle etno-sembolcüler tarafından eleştirilmiştir. Genel olarak eleştiri başlıkları şöyledir: Millî bilincin ortaya çıkış tarihini doğru saptayamamaları, etnik kültürlerin devamlılığını gözden kaçırmaları; bireylerin milletleri uğruna canlarını neden feda ettiklerini açıklayamamaları, indirgemeci tutum benimsemeleri, devlet kurma ile millet kurmayı özdeş süreç kabul etmeleri, seçkinlere gereğinden fazla ağırlık vermeleridir (Özkırımlı, 2009: 152-160).

Milliyetçiliği toplumsal-kültürel etkenlerle açıklayan Gellner'in yüksek kültürler modeli, milliyetçiliği çözümlemeye çalışan ilk sosyolojik kuram olma niteliğini taşımaktadır (Özkırımlı,

2009: 161). Gellner'e göre millet ve milliyetçilik doğal yapılar değildir, sanayileşme ile ortaya çıkmışlardır (Gellner, 2013: 26-29). Milliyetçiliğin ortaya çıkışını tarım öncesi, tarım toplumu ve sanayi toplumu olarak üç aşamalı toplumsal evrelere ayırarak açıklamıştır. Toplulukların varlığı eski olsa bile, milliyetçilik, millî bilinçle ya da kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. Tarım öncesi (avcı-toplayıcı) toplumlarında, siyasi bir güce ihtiyaç duyulmadığından millet ve milliyetçilik kavramları oluşmamıştır. Tarım toplumlarında çeşitli kültürler "Mantar gibi fişkırmıştır." Ancak diğer kültürleri kapsayacak baskın bir kültür bulunmamaktadır. Bunun dışında tarım toplumlarında bir nevi kast sistemi vardır. Ruhbanlar, askerler, bürokratlar ve aristokratlardan oluşan sayıca azınlıktaki bir yönetici sınıf ile sayıca fazla olan köylülerden oluşan sınıf arasındaki bölünmüş yapı, dikey geçişe izin vermemektedir. Yüksek bir ortak kültürün olmaması ve kast sistemi yapısından dolayı tarım toplumlarında milliyetçilik fikri ortaya çıkmamıştır. Sanayi toplumlarında ise millet ve milliyetçiliğin oluşması için gereken koşullar hazırdır. Sanayi devrimi sonrası yaşanan gelişmeler ve endüstrileşme ile homojen bir toplumsal yapı inşa edilmeye çalışılmış, toplumsal rol ve ilişkilerin karmaşıklaşması ile de millî bilincin oluşması için ihtiyaç duyulan kültürel türdeşlik yerleşebilmiştir (Gellner, 2013: 79-91). Evrensel okuryazarlık ve gelişmişlik seviyesinin yüksek olması sanayi toplumlarının genel özelliklerindendir. Sanayi toplumunun üyeleri hareketlidir ve örgün eğitimden geçmeleri gerekir. Eğitim alt yapısını sağlamak ise oldukça pahalı olduğundan ancak örgütlerin en büyüğü olan devlet tarafından sağlanabilir. Devlet, ortak kültürün eğitim aracılığıyla halka ulaşmasını sağlar. Eğitim gelişi güzel ve düşük standartta değildir. Kültür, artık herkes için geçerli ve yüksek bir kültürdür; farklılaşmış, yerel bağlantılı, okuryazar olmayan küçük bir kültür ya da gelenek olamaz. Kısacası kültürün devletle ilişkisi sonucunda sanayi toplumunun yüksek kültürü de ortaya çıkar ve milliyetçilik başlamış olur (Gellner, 2013: 115-117). Gellner'e göre milliyetçilik endüstriyel toplum düzeninde, bir yüksek kültürün daha önce pek çok alt kültüre empoze edilmesidir. Bu toplumu bir arada tutan şey ise herkesin paylaştığı yüksek kültürdür (Özkırımlı, 2009: 167).

Milliyetçiliği toplumsal-kültürel etkenlerle ilişkilendirerek izah eden modernist kuramcılardan birisi de Benedict Anderson'dur. Kuramını *Hayalî Cemaatler* adlı eserinde izah etmiştir. Anderson'a göre millet ve milliyetçilik özel bir kültürel yapıya sahiptir ve ilk önce bu yapıların güçlü tutkulara nasıl dönüştüğünün anlaşılması gerekir. Ortak bir millet ve milliyetçilik tanımı olmamasının nedenlerinden biri ise milliyetçiliğin ideoloji olarak kabul edilmesinden kaynaklanır (Özkırımlı, 2009: 181). Milliyetçiliğin, liberalizm ve faşizm gibi olgulardan ziyade, akrabalık ve din gibi olgularla düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu sayede milliyetçiliğin anlam kargaşası da ortadan kalkacaktır (Anderson, 2007: 20). Anderson'a göre millet, "Hayal edilmiş bir siyasal topluluk; egemenlik ve sınırları belli olan hayal edilmiş bir cemaattir." (Anderson, 2007: 20). Hayal edilmiştir çünkü en küçük milletin üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey duymayacaktır fakat yine de her üyenin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam edecektir. Millet sınırlı olarak hayal edilmiştir çünkü en büyük milletin bile belirli, ötesinde başka milletlerin yaşadığı, esnek de olsa nihai sınırları vardır. Millet egemen olarak hayal edilmiştir çünkü bu kavram, gücünü Tanrı'dan alan güçlü hiyerarşik hanedanlarının, Aydınlanma Çağı ile birlikte

meşruiyetinin sorgulandığı bir dönemde doğmuştur. Bu nedenle Tanrı'ya tabi olacaklarsa bile bu tabiiyetin doğrudan Tanrı'ya olduğu bir özgürlüğün rüyasını görürler. Bu özgürlüğün amblemi ve mihenk taşı egemen devlettir. Son olarak millet bir topluluk, cemaat olarak hayal edilmiştir çünkü fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, millet daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır. İnsanların milletleri uğruna her türlü fedakârlıkta bulunmalarını, hatta canlarını vermelerini sağlayan da işte bu yoldaşlık/kardeşlik duygusudur (Anderson, 2007: 20-22).

Anderson, hayal edilmiş toplulukların ortaya çıkışını ise kültürel alanda yaşanan gelişmelere bağlı olarak açıklamıştır. Çünkü milliyetçilik, siyasi ideolojilerle değil, kendinden önce gelen, içinde doğduğu geniş kültürel sistemlerle yani din ve hanedanlıkla ilişkilendirilmelidir (Özkırımlı, 2009: 182). Ancak bu iki sistemi çöküşe götüren sebep sadece milliyetçilik değil, zaman anlayışında yaşanan ve dünyayı algılama biçimlerini temelinden değiştiren devrimdir. Bu devrim, milletin hayal edilebilmesini sağlamıştır. Değişim, Walter Benjamin'in "Mesihçi" zaman kavramına benzer ve Ortaçağ'ın "eşzamanlılık" kavramıyla özetlenebilecek zaman anlayışında yaşanmıştır. Ortaçağ'daki eşzamanlılık kavramına göre, her şey önceden ilahî güç tarafından belirlenmekte ve olaylar eşzamanlı olarak gerçekleşmektedir. Geçmiş ile gelecek arasında zaman ve sebep bağı yoktur; gelecek, geçmişte konuşulanların gerçekleşmesinden ibarettir. Anderson'a göre eşzamanlılık kavramı dönüşüm yaşamış ve yerini, yine Walter Benjamin'e ait bir kavram olan, "homojen ve içi boş zaman" düşüncesi almıştır. Bu anlayışa göre, eş zamanlılık, saat ve takvimle ölçülen zamansal rastlantı ve çakışmalar içeren, "çaprazlama" zamandır. Homojen ve içi boş bir zamanda takvim boyunca ilerleyen bir sosyolojik organizma düşüncesi, tarihte aşağı ya da yukarı ilerleme gösteren kütleli bir cemaat olarak tasarlanan modern millet fikri ile açıkça benzeşmektedir (Anderson, 2007: 37-41).

Milliyetçiliğin izahında toplumsal-kültürel etkenlere öncelik veren bir başka modernist düşünür Miroslav Hroch'tur. Modern milletlerin, bilhassa küçük milletlerin ve milliyetçiliğin oluşumunu açıklayan "millî hareketlerin üç evreli gelişimi" tezi, milliyetçilik literatüründe oldukça ilgi toplamıştır (Özkırımlı, 2009: 199). Hroch, milleti modern Avrupa tarihinin biri ürünü olarak görmüş ve geniş bir sosyolojik grup olarak tanımlamıştır. Bu grubun ekonomik, politik, dilsel, kültürel, dinî, coğrafi ve tarihî bağları olduğunu ancak toplum içinde hangi bağın ya da bağların baskın olduğunun farklılık gösterebildiğini belirtmiştir. Hroch'a göre millet ve milletleşme oluşumunu incelerken ilk önce toplumsal ilişkilerin belirlenmesi gerekir çünkü milletin anlaşılabilmesi için ilk önce bireyin toplumla ilişkisi ve bu ilişki içindeki konumu anlaşılmalıdır (Hroch, 2011: 22-23).

Hroch, millî hareketleri milliyetçilik olarak tanımlamanın yanlış olduğunu söylemiştir. Millî hareketler, oluşumunu tamamlamış ve bir milletin tüm özelliklerine ulaşma çabasındaki hareketlerdir; milliyetçilik ise millî hareketler içerisinde gelişen bir millî bilinçtir (Hroch, 1995: 65). Bir millî hareketin üç temel amacı vardır: yerel dile dayalı bir millî kültür oluşturulması ve bu dilin

eğitim, yönetim ve ekonomide kullanılması; eğitimli seçkinler ve girişimci sınıflarından oluşan ve özgür köylüler ve örgütlü işçileri içeren bir toplumsal yapı; son olarak sivil hakların egemenliği. Millî hareket bu üç amaç tamamlandığında sona erer (Özkırımlı, 2009: 200). Hroch, bir millî hareketin, hareket noktasıyla başarılı bir biçimde sonuçlanması arasında hareketi gerçekleştiren etnik grup içinde aktif olanların karakterine, rolüne ve millî bilinç düzeyine göre de üç yapısal evre olduğunu belirtmiş ve bu evreleri A, B, C olarak tanımlamıştır. İlk evre olan A evresinde milliyetçi aktivistler, etnik grubun dilini, kültürel, sosyal özelliklerini ve tarihsel süreçteki farklılıklarını ortaya çıkarmak ve geliştirmek amacı taşırlar. Siyasal ve millî taleplerin görülmediği bu evrede örgütlü bir toplumsal hareketlilik yoktur. Öyle ki bazı aktivistler bu evrede toplumsal grubun bir millete dönüşebileceğinden bile emin olamazlar. B evresinde ise yeni aktivistler ortaya çıkar. Amaçları etnik gruba olan ilgiye siyasi ve kültürel bir nitelik kazandırma ve millî bilinci uyandırarak bir millet oluşumu için kitlesel destek sağlayabilmektir. B evresinden C evresine geçildiğinde -her zaman bu geçiş mümkün olmayabilir- etnik grup üyelerinin çoğu millî kimlik etrafında bir araya gelerek örgütlü bir hareketi başlatır. C evresinden sonra ancak eksiksiz bir toplumsal yapı oluşturulabilir. Millî hareket, C evresinden sonra kendi programlarına göre muhafazakâr, liberal ve demokrat gibi çeşitli bölünmeler yaşar (Hroch, 1995: 66-67).

Hroch bu evreler ile Avrupa'daki millî hareket örnekleri arasında karşılaştırmalı bir analiz yapmış ve dört farklı tip üzerinde durmuştur. Birinci tip millî hareket, mutlakiyetçi eski rejimlerin altında ortaya çıkar, kitlesel niteliğe ise örgütlü işçi hareketlerinin etkili olduğu ve siyasi sistemde köklü değişikliklerin yaşandığı dönemde kavuşur. B evresi ile açıklanabilecek olan bu tip millî harekete 1800'lü yıllarda Bohemya'daki Çek hareketi ya da Macar ve Norveç millî hareketleri örnek verilebilir. İkinci tip millî hareket, eski mutlakiyetçi rejim altında başlamış olsa da B evresinden C evresine geçişin, anayasal bir devrim gerçekleşene kadar ertelendiği millî hareketlerdir. Litvanya, Letonya, Slovenya, Hırvatistan, Slovakya ve Ukrayna'daki millî hareketler bu tipe örnek olarak gösterilebilir. Üçüncü tip millî hareket, daha eski rejimlerde, sivil bir toplum ve anayasal bir düzenin oluşmadan kitlesel bir nitelik kazanmıştır. Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan bu tip millî harekete örnektir. Son olarak dördüncü tip millî hareket, gelişmiş kapitalist bir sistemde ve anayasal koşullar altında başlamıştır. Batı Avrupa'sına özgü bir model olan bu tip millî hareket, C evresine erken geçmiş ama devletleşme noktasında başarılı olamamıştır. Bask, Katalonya, Galler ve İskoçya bu tip millî harekete örnek teşkil eder (Hroch, 1995: 67-68).

Hobsbawm da millî hareketlerin tarihî izahında Hroch'un "millî hareketlerin üç evreli gelişimi" teorisini benimsemiştir. Buna göre 19. yüzyıl başlarındaki Avrupa'yı anlatan A aşamasında milliyetçilik, salt kültürel, edebî ve folklorik içeriğe sahiptir. B aşaması, 19. yüzyıl sonlarına doğru, millet fikrini savunan öncüler ve militanlar topluluklarının siyasi çalışmalarını kapsamaktadır. Bu dönemdeki millî hareketlerin özelliği, yeni bir devlet kurma ya da ele geçirme isteği duyan millet ve milliyetçiliklerin etnik köken ve millî dil unsurları üzerinden hareket etmesidir. Son olarak C aşaması, iki dünya savaşı arasında milliyetçiliğin zirveye ulaştığı dönemi kapsamaktadır. Bu

dönemde millî mücadeleye öncülük eden, faşist milliyetçiliğe tepki olarak anti-faşist, anti-kolonyal milliyetçilik türleri görülmektedir (Hobsbawm, 2017: 27-28).

1.3.3. Etno-Sembolist Kuram

Modernist yaklaşımın baskın popülarlığına bir tepki olarak ortaya çıkan etno-sembolist yaklaşım, ilkçi yaklaşım ile modernist yaklaşımın bir sentezi niteliğindedir ve bu iki yaklaşım arasında orta yol bulmayı amaçlamaktadır. Etno-sembolcü terimi, milliyetçilik analizlerinde etnik geçmişe ağırlık veren kuramcıları nitelemek için kullanılan bir ifadedir. Bu yaklaşımın önde gelen düşünürleri arasında John Armstrong, Anthony D. Smith ve John Hutchinson sayılabilir (Özkırımlı, 2009: 209).

Etno-sembolist düşünürlere göre modern milletlerin ortaya çıkışını etnik geçmişlerinden bağımsız bir şekilde açıklamak mümkün değildir. Bu yüzden milletlerin gelişim süreci ve milliyetçilik “la longuedurée” (uzun erimli tarihsel) zaman dilimi ile çözümlenmesi gerekir (Smith, 2017: 37). Bugünün milletleri, modern öncesi etnik toplulukların devamıdır ve etnik kültürlerin gölgesi altında şekillenir. Milliyetçilik ise modern çağın ürünüdür ancak kapitalizm ve endüstrileşme gibi modernist süreçlerle açıklamak yetersizdir. Bu süreçler etnik bağlılığı yok saydığı için milliyetçiliği de uzun bir tarihsel süreçte etnik topluluklarla incelemek gerekmektedir (Özkırımlı, 2009: 210). Etno-sembolistler etnik köken, milletler ve milliyetçiliğin analizinde sembol, mit, değer ve geleneklerin gerekli olduğunu düşünmektedirler (Smith, 2017: 39).

Etno-sembolist kuramcılardan ilki Amerikalı siyaset bilimci John Armstrong’dur. Armstrong, milliyetçilik literatüründe önemli bir yeri olan *Nations Before Nationalism* adlı eserinde modern çağ öncesi İslam ve Hristiyan uygarlıklarında etnik kimlik oluşumunu incelemiştir (Özkırımlı, 2009: 212). Armstrong’a göre milliyetçilik, bu süreçte insanlar tarafından geliştirilen tüm siyasal ve toplumsal örgütlenme biçimlerine yön veren etnik bilincin son aşamasıdır. Etnik bilincin en önemli özelliği devamlı ve kalıcı olmasıdır. Bu yüzden, etnik kimliklerin oluşumu yüzyılları kapsayan tarihsel bir perspektif ile incelenmelidir (Armstrong, 1982: 4).

Armstrong, etnik kimlikleri, Fredrik Barth’ın bireysel algılamaları temel alan yaklaşımı ile açıklamıştır. Barth’ın yaklaşımına göre etnik kimliklerin değişmeyen karakteri ve özü yoktur aksine etnik kimliklerin sınırları, etnik topluluk üyelerinin algılarına göre değişir. Bu yüzden etnik toplulukları birbirinden farklı kılan unsurlara yoğunlaşmak daha rasyonel olacaktır. Armstrong bu yaklaşımdan hareketle etnik kimlikleri oluşturan kültürel ve biyolojik öğelerin, toprak parçasına bağlı olmadan değişen zaman içinde farklılaşarak gelişebileceğini söylemiştir. Etnik aidiyeti belirleyen unsurlar “objektif” olarak nitelenen farklılıklar değil, toplumsal süreçte oluşan farklılıklardır. Etnik topluluklar, “öteki”lere karşı bu farklılıklarını muhafaza ettikleri sürece varlıklarını devam ettirebilirler (Armstrong, 1982: 17-19). Etnisiteyi belirleyen şey, topluluk

üyelerinin algılamaları ve çevresindeki diğer topluluklara, “öteki”lere bakışıdır. Bu yüzden etnik kimliğin öteki ile farklılıklara göre tanımlanması önemlidir (Armstrong, 1982: 6).

Bir diğer düşünür milliyetçilik literatüründe etno-sembolist kuramı ile özdeşleşmiş Anthony D. Smith’tir. Armstrong gibi milletler ve milliyetçiliğin oluşum süreçlerinin geniş bir tarihsel bağlamda etnik kökenlerinin analiz edilmesini savunmuştur. Smith’in kuramında mit, sembol, hatıra ve değer gibi semboller merkezi bir rol oynamaktadır (Smith, 2017: 38). Smith’e göre milliyetçilik ile etnisite arasında güçlü bir bağ vardır. Milliyetçiliğin izafi olarak eski bir tarihe ve kesinti yaşamamış etnik bir bilince sahip olduğunu söylemiş ancak ilkçilerin ilk ve doğal olduğu yönündeki ısrarlarını reddetmiştir (Calhoun, 2012: 76). Smith’e göre etno-sembolizm bilimsel bir kuram olarak değil, modernistlerin anlatılarındaki boşlukları doldurmayı amaçlayan, tamamlayıcı ve düzeltici bir bakış açısı olarak görülmelidir (Smith, 2017: 11).

Smith’e göre “Millet nedir?” sorusunun cevabı milletlerin etnik temellerinde aranmalıdır çünkü günümüz milletlerin çoğu belli bir etnik topluluğun devamıdır (Özkırmı, 2009: 219). Milleti, “Tarihî bir toprağı, ortak mitleri ve tarihî belleğı, kitlesel bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, yasal hak ve görevleri paylaşan insan topluluğı” olarak tanımlayan Smith, milletlerin her zaman etnik unsurlara ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir (Smith, 2007: 70). Ona göre milletlerin varlığı ile etnik kökenler arasında sıkı bir bağ vardır (Smith, 2017: 32). Etnik kökenler ise mitler, değerler, gelenekler ve ritüeller gibi sembolik unsurlar yardımıyla yeniden keşfedilebilmektedir. Etnik kökenler ayrıca birlik ve beraberliği sağlama ve “öteki”lerden farklı olma işlevini yerine getirmektedir (Smith, 1998: 45). Etnik kökenlerin bir başka faydası ise, modernist kuramcıların boşlukta bıraktığı, milleti oluşturan bireylerin iç dünyalarına nüfuz edebilmesi, özellikle de milletin uyandırdığı yoğun olarak hissedilen adanmışlığa çok önemli bir giriş yolu sağlamasıdır (Smith, 2017: 33). Smith, milletin oluşumunda merkezî rolü olan ve “etni” olarak adlandırdığı grubu, “Soya ait mitlerin rolünü ve tarihî anıları vurgulayan, din, dil, gelenek ya da kurumlar gibi bir veya daha fazla kültürel farklılığa göre ayırt edilen bir kültürel kolektif tip” olarak tanımlamıştır. Ona göre, Etnisite başlığı altında da belirtildiği üzere, etninin altı temel özelliğı vardır. Etnilerin hayatta kalması için “soy miti” çok önemlidir. Etnik ayniyet duygusu için hayali bir soy, farazi bir ecdattır. Etniler, ecdada dair herhangi bir olgusal veriye değil, ortak ecdada dair mitlere ihtiyaç duymaktadırlar (Smith, 2007: 40- 43).

Smith’in üzerinde durduğu bir diğer önemli konu tarihtir. Smith’e göre her dönemde tarih hissi, etnik toplulukların ve milletlerin ortaya çıkışı ve devamlılığı için merkezi bir konumdur (Smith, 1998: 227). Kuşaktan kuşağı aktarılan “etno-tarih” millî kimliğı şekillendirmeye, kolektif hedefleri belirlemeye devam etmektedir (Özkırmı, 2009: 156). Milletlerin varlığı ve devamlılığı açısından etnik geçmişin üç önemli etkisi vardır. İlki geçmişin tekrar etme (recurrence) özelliğıdir. Değişim farklı dönemlerde farklı şekillerde yaşansa bile ideal millet yapısında önemli olan yinelemedir. İkinci özellik etnik geçmişin süreklilik (continuity) yönüdür. Yerleşik sürekliliğın (established continuity) izinin sürülmesi, birkaç yüzyıl gerisine ulaşmayı sağlamaktadır. Etnik geçmişin son etkisi ise

benimsenmeden ya da kendine mal etmeden (appropriation) bahsetmesidir. Gelecek nesillerin eğilimleri yolu ile etnik geçmiş bugünün milliyetçilik algısını etkilemektedir (Smith, 2000: 63-64).

Smith'e göre milliyetçilik, 18. yüzyılda bir ideoloji ve dil olarak ortaya çıkmıştır ve görece modernidir. Ancak milletler ve milliyetçilik başka bir kültür, toplumsal örgütlenme ya da ideoloji türünden daha fazla "icat edilmiş" değildir. Milliyetçilik, modern çağın bir parçası olduğu kadar gelenek ve imgelere de bağlıdır. Bu yüzden milliyetçiliğin siyasi boyutundan önce kültür ve kimlik biçimi olarak incelenmesi gerektiğini söylemiştir (Smith, 2007: 118). Milliyetçiliğin, millet oluşumuna etkisinin ancak milliyetçilerin yeniden keşfedip, yeni siyasi amaçlara uyarladığı popüler gelenek, değer, hatıra, mit ve sembollerin yankı uyandırmasına bağlı olduğunu belirtmiştir (Smith, 2017: 85). Milliyetçilerin millet oluşumundaki rolü önemli ancak mütevazı ve sınırlıdır. Milliyetçilerin görevi, ait oldukları cemaatin geçmiş veya geçmişlerini yeniden keşfetmek, ayıklamak, yeniden yorumlamak ve mevcut durumun algılanışını yeniden şekillendirerek cemaatin ıslahına yardımcı olmaktır (Smith, 2017: 93). Smith'e göre görkemli ve şanlı bir etnik köken, özellikle kriz dönemlerinde "altın çağ" olarak yeniden keşfedilir ve modern siyasi amaçlar için yeniden yorumlanır. Bu noktada milliyetçilerin yapması gereken ise bu anlatıları icat olarak yorumlamak değil kanıtlarla destekleyerek etnik geçmişin politik okumasını sağlamaktır. Yeniden yorumlanan tarihî olaylar bir değer olarak milleti oluşturan bireylere de öğretilmelidir (Smith, 2017: 95).

1.4. Milliyetçilik Sınıflandırmaları

Tarihsel süreçte farklı millet modelleri ortaya çıktıkça milliyetçilik görünümüleri de artmıştır. Smith, milliyetçiliğin bukalemuna benzer, değişken bir görünüme sahip olduğunu belirtmiştir. Ona göre, "Bukalemunvari olan milliyetçilik, rengini bağlamından alır. İnanç, hissiyat ve sembollerle şekillenen bu bağlamı anlamak ancak özgül bir durum içinde mümkündür." (Smith, 2007: 129). Kısacası her millet ve milliyetçilik özgün bir yapıya sahip olduğundan, tek bir milliyetçilik kalıbından söz edilememektedir. Çeşitli zamanlarda milliyetçilik, ilerlemeci ve gerici, demokratik ve otoriter, özgürleştirici ve baskıcı, sağcı ve solcu olmuştur. Bu yüzden milliyetçiliği tek veya tutarlı bir olgu olarak görmek yerine her biri kendine özgün, millet merkezli ortak bir şura sahip gelenekler olarak ele almak daha doğrudur (Heywood, 2006: 159).

Her toplum için milliyetçiliğin gösterildiği referans farklı olmuştur. Çünkü her milletin oluşumunda etkili olan koşullar farklıdır. Örneğin Avrupa'da, Almanlar, ırkçılığı; Fransızlar, kültürü; İsviçreli, vatani ve Romanyalı, dili esas almışlardır. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) tabiiyet (uyrukluk), Çin'de kültür, Arap dünyasında dil unsuru esas alınmıştır. Milliyetçilik sınıflandırmalarının farklılığında ortak olan unsur ise, milliyetçiliğin esas alınan unsur üzerine milleti birleştirme şuurudur (Müftüoğlu, 1995: 26-27). Sınıflandırmalarda esas alınan kriter aynı zamanda milliyetçiliğin amacıyla ilişkili olan siyasal nedenlerdir. Milliyetçilik, yabancı hâkimiyeti veya

kolonyal yönetime reaksiyon olduğunda özgürlük, adalet ve demokrasi amaçlarına bağlı özgürleştirici bir güç olabilir ya da ırkçılık ve yabancı düşmanlığı (xenophobia) aracı hâline gelebilir. Milliyetçilik, onu destekleyen siyasal idealleriyle şekillenmektedir (Heywood, 2006: 160).

Milliyetçilik çeşitliliğinin bir başka sebebi de literatürdeki “kuram enflasyonu” sayılabilir (Korkmaz, 2016: 72). Anderson, “ teki izm’lerden farklı olarak, milliyetçilik kendi büyük düşünürlerini üretmemiştir, milliyetçiliğin Hobbes’ları, Tocqueville’leri, Marx ya da Weber’leri yoktur.” demiştir (Anderson, 2007: 175). Komünizm, liberalizm gibi ideolojilerde olduğu gibi bir milliyetçilik ideologları bulunmamaktadır. Bu durumun etkisiyle geliştirilen kuramlar, sadece belli bir zaman diliminde ve belirli milliyetçilikleri a ıkladken, diğerlerini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Milliyetçiliğin tarihsel süreçte dinamik bir şekillenme süreci seyretmesi, genel bir tanım yapmayı engellerken çeşitli milliyetçilik türlerini de beraberinde getirmektedir (Korkmaz, 2016: 72).

Milliyetçiliğin sınıflandırılmasına yönelik ilk sistematik çalışmalar 1918-1945 yılları arası dönemi kapsamaktadır. Hans Kohn, Louis Synder, Carleton Hayes ve Alfred Cobban gibi bazı tarihçiler dönemin dikkat çeken isimleridir ( zkırmılı, 2009: 59).

Literatürde milliyetçilik sınıflandırmalarının genel olarak Batı ve Doğu ayrımı üzerine yapıldığı görülmektedir. Bu tür sınıflandırma arasında en etkili olan  alışma Hans Kohn’a aittir. *The Idea of Nation* eserinde ilk defa Batı ve Doğu milliyetçilik kavramlaştırmalarından bahsetmiştir (Smith, 2007: 131). Milliyetçiliğin rasyonel ve kurumsal türünü “Batılı”, organik ve mistik türünü “Doğulu” olarak ayırmıştır. Bir başka düşünür John Plamenatz de bu ayırmadan hareketle milliyetçiliğin “iki tip”inden bahsetmiştir: Batı Avrupa’da ortaya çıkan Batı; Doğu Avrupa, Asya ve Afrika hatta Latin Amerika’da rastlanılan Doğu tipi milliyetçilikler. İki şekilde de milliyetçilik her ne kadar siyasi bir biçime b r nse de asıl olarak kültürel bir olgudur. Millî kültürün gelişme düzeyinin ölçüldüğü ortak bir standartlar dizisinin kabulüne dayanmaktadır (Plamenatz, 1976: 23-36). Hayes de Batı ve Doğu tasnifinden hareketle sınıflandırmalarını “hümanist”, “geleneksel”, “jakoben”, “liberal”, “birleştirici” ve “iktisadi” milliyetçilik şeklinde yapmıştır ( zkırmılı, 2009: 60). Bir diğer düşünür Kedourie, bu ayrıma paralel iki tip ayırt etmiştir: Cumhuriyetçi ve organik milliyetçilikler. Birincisinde milleti, “iradelerini ortaya koyan kişilerden oluşan siyasi bir topluluk” olarak değerlendirmiştir. İkincisinde ise “ zg n kültürel özelliklerle donanmış doğal bir dayanışma” olarak ele almıştır (Kedourie, 2017: 65-67). Literatürde bu ayrım, “siyasi ve kültür milliyetçiliği” sınıflandırması olarak da yer almaktadır.

Louis Synder, milliyetçilik sınıflandırmalarını kronolojik olarak dört döneme ayırarak yapmıştır. Bu dönemler ř  şekildedir: 1815-1871 dönemi, “kaynaştırıcı milliyetçilik”; 1871-1900 dönemi, “dağıtıcı milliyetçilik”; 1900-1945 dönemi, “saldırgan milliyetçilik”; 1945 ve sonrası dönem, “ ağdaş milliyetçilik” ( zkırmılı, 2009: 61). Synder’e göre milliyetçilik, sömürge aracı olarak kullanıldığı gibi, ekonomik kalkınmayı sağlamada ve sömürgelerin özgürlük mücadelelerinde

de etkili olmuştur. Bu yüzden milliyetçiliğin zaman içerisinde değişim süreci yaşadığı unutulmamalıdır (Uzun, 2003: 141-143).

Breuilly ise milliyetçilik sınıflandırması yaparken tarihsel karşılaştırmalı bir yaklaşımla hareket etmiştir. Milliyetçi hareketleri önce amaçlarına göre, “ayrılıkçı”, “reformcu” ve “birleşmeci” olarak, daha sonra ise bir devlete mi yoksa devlet olmayan başka bir siyasi örgütlenme biçimine mi karşı olduklarına göre sınıflandırmıştır (Özkırımlı, 2009: 138). Bu milliyetçilik türleri, bağımsız ve çıkarları her şeyden üstün tutulan bir millet varlığını gerektiren siyasi bir doktrin içermektedir. 1789’da Fransa’da reform milliyetçiliği, devletin mutlakiyetçi biçiminde meşruiyetine karşı siyasi bir hareket oluşturmuş, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile millet tüm egemenliğin kaynağı olarak kabul edilmiştir. Almanya ve İtalya, 19. yüzyılın ortalarında birleşme milliyetçiliğini yaşamışlardır. Ayrılıkçı milliyetçilik ise, Osmanlı İmparatorluğu gibi kültürel olarak baskın gruplara sahip çok milletli devletlerde gelişen üçüncü milliyetçilik biçimidir (Breuilly, 2001: 39-41).

Literatürde milliyetçi söylemlerin özelliklerine göre “ılımlı” ya da “aşırı” milliyetçilik; milliyetçiliği öznel olarak ele alanlara göre “iyi” ya da “kötü” milliyetçilik; etnik ve sivil unsurların vurgularına göre “sivil” ya da “resmî” milliyetçilik sınıflandırmalarına rastlamak da mümkündür (Özberk, 2019: 121-122). Bununla birlikte Anderson popüler dilsel-milliyetçilikten (2001b: 41); Hobsbawn popüler ön-milliyetçilik, militan milliyetçilik, anti-faşist milliyetçilik çeşitlerinden bahsetmişlerdir (2017: 66, 184, 186).

1.4.1. Kaynakları Açısından Milliyetçilik Türleri

1.4.1.1. Batı ve Doğu Tipi Milliyetçilikler

Milliyetçiliklerin kaynakları açısından sınıflandırılması, barındırmış olduğu karakteristik özelliklere göre Batı ve Doğu şeklinde ikili tasnife tabi tutulmasıdır. Literatürde Fransız milliyetçiliği ile özdeşleşen Batı tipi milliyetçiliğin kaynağı Fransız Devrimi’ne dayanırken, Alman milliyetçiliği ile özdeşleşmiş Doğu tipi milliyetçiliğin kaynağı ise 1870’li yıllarda İtalya ve Almanya’nın milli birliklerini kurma süreçlerine dayanmaktadır (Korkmaz, 2016: 76-78).

Kohn’a göre, rasyonel anlamda millet, aynı yasalar ve yönetim altında ortak bir ülkede yaşayan insanların birliğidir. Bu anlamda millet, ilk kez 18. yüzyılın sonlarında Batı’da, Fransa, İngiltere ve Amerika’daki orta sınıfların bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Doğu Avrupa’da ise önemli bir orta sınıf gelişmiştir (Smith, 2007: 131). Kohn’un Batı tipi milliyetçiliği, “vatandaşlık” (civic nationalism) temeli üzerine kuruludur. Millet, ortak hukuk ve paylaşılan toprak ile belirlenmiş vatandaşlığı temsil etmektedir. Buna göre milliyet *ius soli* yani ikamet, seçim ve sorumlulukla belirlenmektedir. İçerisinde Fransız Devrimi’nin prensiplerini, özellikle vatandaşların hukuk önünde eşitliğini ve haklarını barındırdığından liberal milliyetçilik olarak da adlandırılmaktadır (Özer vd.,

2018: 40). Kohn, Batı tipi milliyetçiliği daha sonraları *bireyci* ve *toplulukçu* (collectivist) olarak ikiye ayırmıştır: Bireyci milliyetçilikler, Anglo Sakson ülkeleri; toplulukçu milliyetçilik ise Fransa'yı içermektedir (Özkırımlı, 2009: 61).

Kohn, etnik milliyetçilik (ethnic-nationalism) olarak da bilinen Doğu milliyetçiliğinde ise milleti, ortak kültür ve etnik kökenle tanımlamıştır. Buna göre milliyet, *ius sanguinis* (soy ve kan bağı) ile belirlenmektedir (Özer vd., 2018: 40). Kohn'un yapmış olduğu sınıflandırmaya göre Batı tipi milliyetçilik ilerlemeci, Doğu tipi milliyetçilik ise tepkisel ve otoriter özelliklere sahip olduğundan; bu sınıflandırmayı ilerlemeci ve gerici olarak da nitelendirmek mümkündür (Özberk, 2019: 121).

Plamenatz de milliyetçiliği Batı ve Doğu tipi olarak ikiye ayırmıştır. Kohn'dan farklı olarak bu ayrımı kültürel açıdan daha gelişmiş İtalyan ve Alman milliyetçilikleri ile daha az gelişmiş Balkan ve Doğu Avrupa milliyetçilikleri arasında yapmıştır (Smith, 2007: 132). Ona göre Doğu tipi milliyetçilikler, Batı tipini taklit ederler. Ancak Batı'nın sömürgeleştirme hareketlerine karşı da bir duruşları vardır. Batı'ya ait değerler özendirilirken, geçmişe ait millî kimliğin bir parçası olarak görülen kadim değerler muhafaza edilmeye çalışılmaktadır (Uzun, 2003: 141). Batı tipi milliyetçilikleri nispeten iyi; Doğu milliyetçilikleri ise kötüdür (Gellner, 2013: 170).

Literatürde genel olarak Batı ve Doğu tipi milliyetçiliklerin karakteristik özellikleri şöyledir: Batı tipi milliyetçilik, sivil, rasyonel, iyi, klasik, devrimci, teritoryal, *ius soli* ve resmîdir; örneği Fransız milliyetçiliğidir. Doğu tipi milliyetçilik ise, etnik, romantik, kötü, gerici, kültürel, *ius sanguinis* ve organiktir; örneği Alman milliyetçiliğidir (Korkmaz, 2016: 75).

1.4.1.2. Teritoryal ve Etnik Milliyetçilikler

Smith, Kohn'un Doğulu-Batılı ayrımından hareketle *teritoryal* (toprağa bağlı) ve *etnik* milliyetçilik sınıflandırması yapmıştır (Özkırımlı, 2009: 79). İlk olarak teritoryal ve etnik milliyetçilikleri, bunları da bağımsızlık öncesi ve sonrası hareketlere göre sınıflandırmıştır. Teritoryalde, bağımsızlıklarını kazanmadan önce anti-sömürgeci ve entegrasyoncu/bütünleştirici milliyetçilik hareketleri; etnikte ise bağımsızlık yanlısı ve geri kazanma amaçlarından önce diasporacı ve ayrılıkçı milliyetçilik hareketleri görülmeye elverişlidir (Smith, 2007: 133).

Teritoryal ya da sivil milliyetçilikler, güçlü krallıkların mevcut durumlarını korumayı ve bu krallıkların egemenlik alanları içinde mümkün olabildiğince homojen bir millet oluşturmaya amaç edinen milliyetçiliklerdir (Özberk, 2019: 125). Smith'e göre teritoryal milliyetçiliklerin, *teritoryallığı*, *yasal yanı*, *vatandaşlık* ve *ortak kültür* olmak üzere dört temel özelliği vardır (Smith, 2002: 178-180). Buna göre milliyetçilik, temelini kesin coğrafi sınırlardan almaktadır. Devlet görev ve yetkileriyle teritoryal bir bütündür. Egemen olan devlet, içten ve dıştan sınırlandırılmıştır. Millet,

bir yasalar ve yasal kurumlar topluluğudur, üyeleri benzer hak ve sorumluluklara sahiptir ve ortak bir yasayla bağlıdır. Hiç kimseye ırk, renk, yaş, cinsiyet ve din gibi şeylerden dolayı ayrıcalık tanınmaz. Ortak kültür ise, teritoryal milletlerin homojen yapıda bir kültürel topluluk olmasını ifade etmektedir. Mitlerden ve sembollerden oluşan ortak kültürün, homojenlik için vatandaşlığa dayalı bir dine ve standartlaştırılmış bir dile ihtiyacı vardır (Altun, 2016: 151). Bağımsızlık öncesi teritoryal milliyetçi hareketler, anti-sömürgeci milliyetçiliklerdir ve eski sömürge ülkeyi yabancı yöneticilerden arındırıp, yeni bir devletsel milletle ikame etmeye çalışacaklardır. Bağımsızlık sonrası teritoryal milliyetçi hareketler ise entegrasyoncu/bütünleştiricidir. Farklı etnik gruplardan oluşan topluluğu bir araya getirerek siyasi nitelik kazandırmaya böylelikle eski sömürge devletin yerine yeni teritoryal millet yaratmaya çalışacaklardır (Smith, 2007:133-134).

Smith'e göre tarihî ülke, yasal ve siyasi topluluk, fertlerin eşitliği, ortak kültür gibi unsurlar Batılı millet modeline ait özelliklerdir. Bunun yanında Batılı modelde millet, bireyin kendi seçebileceği bir kavram olarak ele alınmaktadır. Smith için Batı modelinin dışında ve bireyin *doğuştan* dâhil olduğu millet türü etnik millettir (Smith, 2007: 28). Etnik milletler ortak soy, siyasi topluluk niteliği olmayan halk, yasa niteliğinde ise kültür ve din unsurlarından oluşur. Teritoryal milliyetçiliğin zıddı olarak gelişen etnik milliyetçiliğe en fazla verilen örnek, milliyet anlayışlarını tarih ve gerçeklik kavramlarına dayandıran Alman milliyetçiliğidir (Akçura, 2016: 518). Bağımsızlık öncesi etnik milliyetçi hareketler, ayrılıkçı ve diaspora milliyetçiliklerdir ve büyük bir siyasi topluluktan ayrılarak, siyasi etno-millet kurmaya çalışacaklardır. Bağımsızlık sonrası etnik milliyetçi hareketler ise, irredentist ve pan milliyetçiliklerdir ve etno-milletin üstünde etno-millî devleti kurmaya çalışacaklardır (Smith, 2007: 134).

1.4.2. Siyasi İçerikleri Bakımından Milliyetçilik Türleri

Milliyetçilik sınıflandırmalarının bir başka örneği siyasi içeriklidir. Milliyetçilik düşüncesi, siyasi yaklaşımlar ile etkileşime geçtiğinde farklı değişkenler ile yeniden şekillenmektedir. Bu bakımdan siyasal açıdan yapılan sınıflandırma, milliyetçilik ve ideolojilerin kesişme noktalarını da yansıtmaktadır (Korkmaz, 2016: 79). Heywood, siyasal içerikleri bakımından milliyetçilikleri liberal, muhafazakâr, yayılmacı, anti-kolonyal olarak sınıflandırmıştır (Heywood, 2006: 160). Bununla birlikte literatürde resmî ve dinî milliyetçilikler de bulunmaktadır.

1.4.2.1. Liberal Milliyetçilik

Liberal milliyetçilik, 19. yüzyılda millet ve halk egemenliğini benimseyen bir tutumla ortaya çıkmıştır. Tarihsel açıdan bakıldığında siyasal içeriği bakımından ilk milliyetçilik türü olduğunu söylemek mümkündür. Fransız Devrimi'nin birçok ilkelerini benimseyen liberal milliyetçilik, Avrupa liberalizminin klasik biçimi olarak görülmektedir. 19. yüzyılda Avrupa'da milliyetçilik olmak liberal, liberal olmak da milliyetçi olmak anlamına gelmektedir (Korkmaz, 2016: 80).

Diğer milliyetçilik türleriyle ortak olarak liberal milliyetçiliğin temelinde de insanlığın doğal olarak ayrı kimliklere sahip milletler topluluğuna bölünmesi vardır. Bu açıdan milletler yöneticilerin yarattıkları değil, gerçek ve organik topluluklardır. Millet icat edilmiş bir olgu değildir. 19. yüzyıl milliyetçilikleri çok milletli, otoriter imparatorluklara karşı mücadele sonucunda çıktığı için, millet tasavvuru J.J. Rousseau'nun halk egemenliği düşüncesiyle tamamlanmaktadır. Bu sebeple liberal milliyetçiliğin merkezi konusu *self-determinasyon* (kendi kaderini tayin hakkı) ilkesine bağlıdır. Nihai amacı ise egemen millî-devletler dünyası inşa etmektir. Millî-devlet, yönetim sınırlarının mümkün olduğu kadar milletin sınırlarıyla örtüştüğü devlettir (Heywood, 2006: 160-161). Liberal milliyetçiliğin, anti-sömürgeci oluşu ve yabancı baskıya karşı duruşu, anayasacılık düşüncesi ve temsili demokrasi yaklaşımı ile özgürleştirici bir karaktere sahip olduğu söylenebilir (Erdoğan, 1999: 94). Liberal milliyetçiliğin en etkin olduğu dönem ise 1814 yılında yapılan Viyana Kongresi'nden, Versay Antlaşması ve Wilson İlkeleri'ne kadarki zaman dilimi olmuştur. 1945 sonrasında itibaren ise liberalizmin, kozmopolitlik ve evrenselcilik ile eşit sayıldığı; milliyetçilikle ilişkili olmadığı yönünde görüşler ortaya çıkmıştır (Altun, 2016: 158).

Michael Lind, siyasi bakımdan bir milliyetçiliğin liberal olup olmadığını esas alınan unsurlar belirlemiştir. Buna göre liberal milliyetçilikte, dil ve kültür temel alınmaktadır. Liberal olmayan milliyetçilikte ise din ve ırk öne çıkarılmaktadır. Lind'e göre liberal milliyetçilik, ortak kültürel unsurlara sahip millet ile devlet arasında sıkı bir bağ olan, aynı dil ve kültüre ait bireylerin siyasal toplumun bir üyesi olarak kabul edildiği bir içeriğe sahiptir. Siyasal toplum, her sınıftan ve yaştan bireyleri barındıran, duygusal bağları kuvvetli ve evrensellik özellikleri taşıyan en büyük topluluktur. Demokrasi için tehdit oluşturmaz. Millet, küçük bir yapı ve büyük bir ortaklıktır. Bireysel özgürlük düşüncesi, liberal milliyetçilikte evrenselci bir görüş sergilemektedir (Özer vd., 2018: 41).

Liberal milliyetçiliğe yönelik eleştiriler iki yönlüdür. İlk olarak liberal milliyetçiler, naif ve romantiktir; milliyetçiliğe ilerici ve özgürleştirici olarak bakmaktadırlar. Hoşgörü ve rasyonelliği benimsedikleri için milliyetçiliğin karanlık yüzünü görmemektedirler. İkinci eleştiri ise liberal milliyetçiliğin millî-devletler dünyası inşasına yöneliktir. Liberal milliyetçilik, Wilson haritasıyla farklı etnik grupları barındıran çok milletli imparatorluklardan koparak, yeni egemen millî-devletlerin inşasını amaç edinmiştir. Ancak kurulan cumhuriyetler etnik yama işinden ibaret olmuştur. Dolayısıyla kültürel olarak homojen bir millî-devlet inşasının tek mümkün yolu etnik temizliktir (Heywood, 2006: 163-164).

1.4.2.2. Muhafazakâr Milliyetçilik

Muhafazakâr (gelenekselci) milliyetçilik, romantik kültür milliyetçiliğinin unsurlarını taşımakta ve gücünü Fransız İhtilali'ne duyulan tepkiden almaktadır. Fransız İhtilali ve sonuçları ayrıca siyasal muhafazakârlığın oluşumunda ve şekillenmesinde de önemli bir yere sahiptir (Bora, 2015: 56). Muhafazakârlığın milliyetçilikle ilişkilendirilmesi ise Aydınlanma karşıtlığı söylemiyle

19. yüzyıl ortalarını bulmaktadır (Altun, 2016: 158). Özellikle 1848 Devrimi ile Komünist Manifesto'nun evrenselliğinin ilan edilmesi ve Marksizm düşüncesinin, ülkelerde sendikal faaliyetleri ve toplumların entelektüel gelişimlerini etkilemesi milliyetçilik ve muhafazakârlığı birbirlerine yakınlaştırmıştır (Akkaş, 2004: 77). Bu tarihten sonra milliyetçilik, sosyalist hareketler ve demokratik talepler karşısında statükonun ve sosyal düzenin korunmasında ve geleneksel kurumların savunulmasında muhafazakârlar için değer/inanç unsuru hâline gelmiştir (Heywood, 2013: 213).

Liberalin aksine, muhafazakâr milliyetçilik kendi kaderini tayin hakkına dayanmamaktadır. Temelinde millî yurtseverlik olan, sosyal bütünlük ve kamu düzeni vaadiyle ilgilidir (Heywood, 2006: 164). Yine muhafazakâr milliyetçiler, çok kültürlü veya milletli devletlerin istikrarlı olabileceğinden şüphe duymuşlardır. Onlara göre bu tür toplumlar, kültürel ve toplumsal kaynaşmadan yoksundurlar (Erdoğan, 1999: 94).

Aydınlanma döneminde millet, tarih tarafından şekillendirilmiş, bireylere karşı önceliği olan, biricikliği temin edilmiş, zaman zaman kişiselleştirilmiş manevi bir organizma olarak görülmüştür. Muhafazakâr milliyetçiliğe göre ise millet, kanuni, siyasi ve toplumsal hayatta ifadesini bulmuş geleneksel ve organik bir topluluğun ortak kaderi ve sürekliliği adına var kılınmaktadır (Altun, 2016: 158). Millet, “Cemaat’e yüklenen anlam ve önemin başka bir anlatısıdır; toplumsal ilişkilere karşı emniyetli bir tutamağı temsil eder.” (Bora, 2015: 59). Muhafazakârlığın önemli temsilcilerinden Edmund Burke ve Joseph de Maistre gibi düşünürler, milleti, eşit vatandaşların oluşturduğu bir bütünden ziyade organik bir topluluğun hiyerarşik düzeni olarak ele almışlardır (Altun, 2016: 158).

Muhafazakârlar için toplum organik bir yapıdır, milletler de benzer görüşlere, alışkanlıklara ve özelliklere sahip olan insanların “birlikte yaşama” isteğinden doğup gelişirler. İnsanlar, “millî topluluk” içinde anlam ve güven arayan sınırlı ve kusurlu yaratıklardır. Bundan dolayı muhafazakâr bir milliyetçinin birinci amacı, millî birliği, yurtsever sadakati ve kişinin “ülkesiyle övünmesini” teşvik etmek suretiyle korumaktır (Erdoğan, 1999: 94). Millete verilen önem, toplum vurgusunu simgelemektedir (Bora, 2015: 59).

Muhafazakâr milliyetçilik, millet-kurma sürecinde olanlardan ziyade yerleşik millî-devletlerde gelişme eğilimindedir. Milletler, içeriden ya da dışarıdan tehdit altındadır. İçerideki düşmanlar sınıf düşmanlığı ve sosyal devrim tehlikesi oluşturur. Bu bağlamda muhafazakârlar için milliyetçilik sosyalizmin panzehridir. Çünkü yurtsever bağlılıklar sınıf dayanışmasından daha güçlüdür. Dışarıdaki düşmanlar ise göç ve milletüstüçülüktür. Bunlar kültürün küreselleşmesiyle yerleşik millî kültürü ve etnik kimliği zayıflatabilirler (Heywood, 2006: 165). Yine bu tehditler ırkçı ve yabancı-düşmanı korkuları geliştirebilir veya en azından meşrulaştırabilir. Bu nedenle, muhafazakâr milliyetçilik, hoşgörüsüzlük ve bağnazlığın geliştirilmesine de hizmet edebilir. Dolayısıyla muhafazakâr milliyetçiliğin şovenizme kayması ihtimali her zaman vardır. Şoven milliyetçilikte,

milletlerin self-determinasyon hakları bakımından eşit oldukları düşünülmez; bunun yerine, kendilerini diğerlerinden üstün olduğu düşünülür (Erdoğan, 1999: 94).

1.4.2.3. Yayılmacı Milliyetçilik

Yayılmacı milliyetçilik, saldırgan ve militarist özelliklere sahip bir milliyetçiliktir. Nazizm-faşizm ile yakından alakalı olan ve literatürde pan-milliyetçilik, şovenist milliyetçilik, etnik milliyetçilik, tamamlayıcı ya da bütünleyici (integral) milliyetçilik ve militan milliyetçilik olarak da anılan milliyetçilik türüdür (Korkmaz, 2016: 83). En uç şekliyle bu tür, yoğun bir duygudan hatta bazen bütüncül milliyetçilik (integral nationalism) adı verilen histerik bir coşkudan kaynaklanmaktadır. Bütüncül milliyetçilik anlayışında fanatik bir yurtseverlik söz konusudur ve millet, her şey; birey, hiçbir şeydir. Milliyetçiliğin bu saldırgan yüzü ilk kez 19. yüzyıl sonlarında görülmüştür (Heywood, 2006: 166-167).

Yayılmacı milliyetçiliğin irrasyonel karakterini taşıyan şovenizm, bir yandan histerik milliyetçi coşkudan beslenirken aynı zamanda onu beslemekte ve güçlendirmektedir (Korkmaz, 2016: 83). Yayılmacı milliyetçilik, self-determinasyon hakkının anti tezini ifade etmektedir. Millî şovenizm, tüm milletlerin, özel karakteristiklere ve niteliklere sahip olduklarını ve bu yüzden çok farklı kaderlerinin varolduğu fikirlerini reddeder. Şovenist, milleti tek ve özel bir biçimde seçilmiş halk olarak görür (Heywood, 2006: 168). Yayılmacı milliyetçilik, milletin kökenlerini etnisitede arayan bir anlayışına sahiptir (Bölükbaşı, 2020: 166) Bu nedenle kendinden olmayana “ötekileştirme” unsurunu barındırır (Korkmaz, 2016: 83). “Öteki”nin varlığı toplumda negatif bir bütünleşme başararak milleti birbirine yaklaştırır ve millî kimliğin önemini artırır. Böylece şovenist milliyetçi, “onlar” ve “biz” arasında kesin bir çizgi çeker (Heywood, 2006: 168). Yayılmacı milliyetçilikte “biz” olan tarafın hakları coşkuyla dile getirilmekte ve hatta kutlanmakta; fakat “öteki”nin hakları söz konusu olduğunda onların milliyetine şüpheyle yaklaşılmaktadır. Bu şüphe çoğu zaman “öteki”ye yönelik her türlü sömürüyü meşru kılacak boyutta bir zulme zemin hazırlamaktadır (Üzümlü, 2019: 331).

Yayılmacı milliyetçilik türü, yaygın olarak geçmişteki büyüklük ve millî şan efsanelerine dayanmaktadır. Askerî başarılar ve fetihlerle pekiştirilen militarist bir toplum yaratma bu milliyetçiliğin bir başka unsurudur (Korkmaz, 2016: 83). Mitler, yayılmacı milliyetçiliğe açıkça geriye dönük bir karakter vermektedir. Milletin kaderini belirleme söz konusu olduğunda ise geleceğe bakılmaktadır. Savaş, bir milletin sınav zemini (Heywood, 2006: 169). Son olarak yayılmacı milliyetçilik, sadece topraklar üzerinde genişlemeyi değil, üstün olarak görülen kültürün de yayılmasını amaçlamaktadır (Üzümlü, 2019: 331).

1.4.2.4. Anti-Kolonyal Milliyetçilik

Literatürde anti-emperyalist olarak da bilinen anti-kolonyal milliyetçiliği, yayılmacı türün tam tersi şeklinde yorumlamak mümkündür (Üzümlü, 2019: 331). Milliyetçilik düşüncesinin etkileri, Avrupa’da 18. yüzyıl sonlarında görülürken; sömürgeciliğin etkisi altında olan Asya, Afrika ve Amerika’da 20. yüzyılda görülmüştür (Korkmaz, 2016: 85). Batı’nın aksine bu coğrafyalarda milliyetçilik düşüncesi, özgürlük, millî kimlik gibi sömürge karşıtı söylemlerle kendini göstermiştir.

Anti-kolonyalizmin erken biçimleri, ağırlıklı olarak “klasik” Avrupa milliyetçiliğine dayanmış ve self-determinasyon ilkesinden ilham almıştır. Millî kurtuluş, sadece siyasal değil ekonomik boyutu da kapsayan bir amaç taşımaktadır. Bundan dolayı anti-kolonyal milliyetçilik, sosyalizm ve Marksizm’e yakınlaşmıştır. Marksizm’de yer alan proletaryanın kurtuluşu için kapitalizmin yıkılması gereği, anti-kolonyalist milliyetçilikte silahlı mücadelede karşılık bulmuştur. Siyasal ve ekonomik kurtuluş, silahlı mücadele ile sağlanabileceği inancı yer almaktadır. Böylelikle siyasal bağımsızlık ve sosyal devrim amaçları birbiriyle kaynaştırılmıştır (Heywood, 2006: 170-172). Ancak Nairn’in *Dengesiz Kalkınma* kuramı, anti-kolonyal milliyetçilik türünün, sadece ekonomik sebeplerden dolayı Marksizm ile ilişkilendirmenin yetersiz olabileceğini göstermiştir. Nairn’e göre, dengesiz kalkınmayla sanayileşmiş merkez ülkeleri, geri kalmış çevre ülkeler üzerinde üstünlük kurmuş ve sömürü sistemini taşımaya başlamıştır. Bu süreç anti-kolonyal milliyetçiliğin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır (Üzümlü, 2019: 331). 1970’lerden sonra ise anti-kolonyal milliyetçilikte sosyalizm ve Marksizm’in yerini dinî fundamentalist türler almıştır (Heywood, 2006: 172).

Habermas’a göre anti-kolonyal milliyetçilik, millî-devletler ve milletlerarası ilişkiler için tehlike oluşturabilmektedir. Bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Farklı kimlik iddiası taşıyan ve geçtiğimiz yüzyıl içinde ulus-devletleşemeyen çoğu topluluk, hâlihazırdaki devletlerin karşısına ayrılıkçılık ya da özerklik talepleri ile dikilmektedir. Bu durum milliyetçiliğin parçalanarak büyümesini ve uluslararası ilişkilerde de gergin alanlar yaratmasına yol açmaktadır.” (Habermas, 2002: 8). Bundan dolayı geri kalmış topluluklarda her zaman anti-kolonyal milliyetçi hareketler görülmesi mümkündür (Üzümlü, 2019: 332).

1.4.2.5. Resmî Milliyetçilik

19. yüzyıl ortalarında Avrupa’da millet düşüncesi itibarının artmasıyla hanedanlık imparatorlukları kendilerine yakın gördükleri millî kimliklere doğru yanaşmaya başlamıştır. Hanedanların, yakınlaştığı milletin vatandaşları olarak kabul edilmeleri, Seton-Watson’ın resmî milliyetçilik diye adlandırdığı bir türün doğmasına yol açmıştır. Daha açık bir ifadeyle resmî milliyetçilik, milletle hanedanlık imparatorluğunun iradi olarak kaynaştırılmasını içeren bir milliyetçilik türüdür (Anderson, 2007: 107-109). Rusya’da III. Alexander ve II. Nicholas dönemlerindeki (1881-1917) Ruslaştırma ve 1867’den sonra Macaristan’daki Macarlaştırma

politikalarını, resmî milliyetçiliğin ilk örnekleri arasında göstermek mümkündür (Seton-Watson, 2019: 148).

Anderson'a göre resmî milliyetçilik, tarihsel olarak yöneticilere, aristokratlara ve emperyal merkezlere yönelik, toplumun alt tabakalarından gelen popüler milliyetçiliklere bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Anderson, 2001b: 37). Popüler milliyetçilikler, hanedanlık imparatorlukları içerisinde yayıldıkça homojen bir millet oluşturma girişimleri başlamıştır. Bu bakımdan resmî milliyetçiliğin tek tip bir millet inşa ederek devletin sınırlarını koruma amacı taşıdığını söylemek mümkündür.

Resmî milliyetçiliğin bir başka özelliği, “değişimin hızı ve geleceğin gücü” karşısında “güçlü bir geçmişe sahip olma” vurgusudur. Geçmiş ne kadar eskiyse, o kadar iyidir. Gelenekler, imparatorlukların büyük geçmişlerinin parçasıdır ve korunarak aktarılması önemlidir. Milliyetçiliğin insanların geçmişi hakkındaki düşüncelerini kökten değiştirme gücüne karşı, resmî milliyetçilik homojen bir millet için geleneklerin devamını amaçlamaktadır (Anderson, 2001b: 39-40). Bu açıdan kendilerini önceleyen ve büyük ölçüde kendiliğinden ortaya çıkan popüler milliyetçilik modelinden uyarlanmış resmî milliyetçilikler, gerici olarak tanımlanamasa da muhafazakâr politikalar içermektedir (Anderson, 2007: 133).

Resmî milliyetçilik türü, devlet eliyle yürütülen bir milliyetçilik anlayışı içerdiğinden “devlet milliyetçiliği” olarak da adlandırılmaktadır. Devlet kontrolünde eğitim, devlet tarafından örgütlenen propaganda, tarihin resmî olarak yeniden yazılışı bu milliyetçilik türlerinde sıklıkla karşılaşılan politikalardandır (Anderson, 2007: 124).

1.4.2.6. Dinsel Milliyetçilik

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan din, toplumları ve toplumlar arası ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Dinin, milliyetçilik ile ilişkisi de tipik ve kritiktir. Dini yeniden formüle ederek geleneği kırmasıyla tipik; bu muhafazakâr müdahale ile dindarlığa meydan okuması açısından kritiktir (Bora, 2015: 58-59). Yine din ile milliyetçilik arasındaki ilişki girift bir yapıya sahiptir. Din, sadece bir milletle sınırlı olmayabilir ancak bir milletin sınırları belirli bir din ile çizilebilir. Başka bir ifadeyle din, bir milletin temel ayırt edici özelliklerinden biri hâline gelerek milliyetçi tasavvurun şekillenmesinde etkili olabilir (Brubaker, 2012: 12). Tersine olarak da milliyetçiliğin ve millet inşalarının, dinin toplumsal şekillenmesini belirleyebildiği; dinin, milliyetçilik mecrası içinde bir ideoloji hâline geldiği söylenebilir (Bora, 2015: 98). Son olarak dinin, seküler milliyetçiliğe alternatif olarak kendini gösteren dinsel milliyetçiliğin ortaya çıkmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür (Brubaker, 2012: 12).

Dinsel milliyetçilik, modern millî-devletin oluşumundan bağımsız tutulamamakta, millî-devlet sınırları içerisinde ancak içeriğini dinin doldurduğu bir yapılanma önermektedir. Milleti oluşturan ortak dil, tarih, etnisite ve kültür gibi öğeler arasında din başat unsurdur. Din, millet tanımında olmazsa olmaz unsurlardan biridir. Çünkü din, “Modernite öncesi toplulukları bir arada tutmuş, kimliklerini şekillendirmiş, tutum ve davranışlarına yön vermiş ve toplumlarda ortak bir bilinç oluşmasını sağlamıştır.” (Çemrek ve Köprülü, 2020: 219-222).

Dinsel milliyetçiliği, temelinde belirli bir din ile özdeşleştiren bir grubun diğerine karşı düşmanlığı olarak da tanımlamak mümkündür (Keddie, 1998: 702). Rieffer, dinsel milliyetçiliği, “milliyetçilik ve dinin birleşmesi” olarak tanımlamış ve bazı durumlarda geliştiğini belirtmiştir. Belirli bir bölgedeki dinî homojenlik, bölgenin kutsal karakterinin yanı sıra dinsel milliyetçiliğin ortaya çıkmasını da kolaylaştırmaktadır. Dinî heterojenlik olması durumunda da yani birden fazla dinî grup diğerleriyle etkileşime girdiğinde, birbirlerinin varlığından ve kimliğinden kaynaklanan tehdit algısı (bu gruplar arasında ortaya çıkan düşmanlıkla birlikte) dinsel milliyetçiliği kışkırtır ve böylelikle dinsel milliyetçilik ortaya çıkabilir. Son olarak, dinî bir topluluğun çoğunluk tarafından ezilmesi de bu tür milliyetçiliğin gelişimini tetikleyebilmektedir (Rieffer, 2003: 225-226).

Rieffer’den farklı olarak Barker, dinsel milliyetçiliğin oluşumunda homojenliğin bir etken olmadığını ancak homojenlikle sonuçlandığını belirtmiştir. Ona göre belirli bir bölgedeki heterojenlik, dinsel milliyetçiliği engelleyebilme gücüne sahiptir. Barker’ın dinsel milliyetçilik tanımında kimlik, merkezi bir konumdadır. Dinsel milliyetçilik, din ile zar zor kesişen millî bir hareket ya da bir inanca kişisel bağlılık veya bir tür devlet kilisesi ilişkisine uyma değildir. Dinin, millî kimlikte ne ölçüde merkezi olduğu ile ilgilidir (Barker, 2009: 185).

Dinsel milliyetçiliğin, Soğuk Savaş sonrası dönemde literatürde yer aldığını söylemek mümkündür. Batı dışı uygarlıklar, 20. yüzyılda Batı’ya karşı sosyalizm ve Marksizm’i milliyetçilikle birleştirmişlerdir. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle, komünizm ve SSCB’nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) yıkılmasıyla insanlar ideolojik boşluklarını din ile doldurmaya başlamışlardır. İdeolojilerin yerini din, seküler milliyetçiliğin yerini de dinî milliyetçilik almıştır (Huntington, 2015: 138-139). Ayrıca Soğuk Savaş’ın ardından Avrupa’da oluşan göçmen karşıtı yabancı düşmanlığı, Avrupa, Amerika ve diğer gelişmiş ülkelerde Hristiyanlık ekseninde dinsel milliyetçiliği artırmıştır (Juergensmeyer, 1996: 5).

1.5. Kültür Milliyetçiliği

Milliyetçilik düşüncesi içerdiği “otantiklik” söylemi/özlemi nedeniyle kültür ve gelenek unsurlarıyla iç içe bir nitelik taşımaktadır (Breuilly, 2001: 59). Kültür milliyetçiliğini, böyle bir nitelik taşıyan, bir milletin kültürel değerlerini belirgin bir derecede canlı tutmayı ve yüceltmeyi içeren bir milliyetçilik türü olarak tanımlamak mümkündür (Hayes, 2011: 16). 19. yüzyılın

başlarında Avrupa’da büyük bir hızla yayılmaya başlayan kültür milliyetçiliğinin en etkili öncüsü Luther’ci bir din adamı olan Johann Gottfried von Herder’dir (1744-1803) (Nielsen, 1996: 31). Fransız İhtilali karşısında Alman kültürünü yücelten Herder’in milliyetçilik tasavvurunda otantiklik düşüncesine dayanarak millî ruhun “volkgeist” ile özdeşleştirildiği ve özellikle dil gibi kültürel özelliklere vurgu yapıldığı görülmektedir (Özkırımlı, 2009: 38). Herder’i bu konuda, Johann Fichte (1762-1814) ve Friedrich Jahn (1778-1852) takip etmiştir. Friedrich von Schlegel (1772-1829), John Grimm (1785-1829), Friedrich von Savigny (1779-1861) gibi diğer Alman düşünürleri de kültür milliyetçiliğinin yaygınlaşmasında öncülük eden isimler arasında saymak mümkündür (Hayes, 2011: 85).

Kültür milliyetçiliği, kültür ve toplumun ortak karakterine atıfta bulunan, siyasal seçkinlerce uyarlanmış, milletlerin oluşumunda etnisite vurgusunun öne çıktığı bir milliyetçilik türüdür (Breuilly, 2001: 165). Millî kimlik inşasında genellikle millî öz-onama şeklinde bir araç olarak görülmektedir. Bir milletin, millî gurur ve öz saygısının yüceltilmesi aracılığıyla kendi kimliğini belirgin bir şekilde oluşturmasını sağlamaktadır (Heywood, 2006: 152). Böylelikle kendine özgü kökenleri, tarihi, kültürü, vatani ve sosyal ve politik yapıyı yeniden canlandırmış olacaktır. Bu aynı zamanda kültür milliyetçiliğinin amacıdır (Nielsen, 1996: 46). Dolayısıyla kültür milliyetçiliğini savunanlar milletlerin, kendine özgü bir tarihe, mitolojiye ve ahlaka sahip olduklarına inanmaktadırlar. Daha sonra asıl görevleri millî hazinenin derinliklerine inerek milletin sahip olduğu bu eşsiz tarihi, mitolojik ve etnik özellikleri bulmaktır (Hutchinson, 1999: 392).

Tarih ve tarihî bellek kültür milliyetçiliğinin önemli dinamikleri arasında yer almaktadır. Kültür milliyetçiliği, “altın çağ” olarak nitelendirdiği görkemli bir geçmişten beslenir. “Altın çağ”, uzak geçmişte daha üstün bir yaşam biçimini ifade eder. Bu nedenle kayıp bir “altın çağ”, geçmişî döndürme ve yeniden canlandırma eğilimlerinin temel sebebidir. Diğer taraftan geçmiş, kültür milliyetçilerine, tarih boyunca tekrar eden etnik kökenleri anlama girişimlerinde yardımcı olmaktadır. Böylelikle etnik geçmişe geri dönme süreci kolaylaşmaktadır (Smith, 1998: 178-179). Bu kapsamda tarihçiler başta olmak üzere dilbilimciler ve her türden sanatçılar -yasa koyucu olmasalar da- kültür milliyetçiliğinin birincil liderleri konumundadırlar (Hutchinson, 1999: 399). Liderler, halkı, milletin yeniden doğuşuna katılması için harekete geçirmek için önceden var olan etnik semboller, mitler ve anılar dağarcığından seçim yapmalıdırlar (Smith, 1998: 178-179).

Kültür milliyetçiliğinde millet, eşsiz ve yüce bir varlık olarak görülmektedir. Milletin sahip olduğu şanlı tarihi ve doğallığı kültür milliyetçiliğinin özünü oluşturmaktadır. Milliyetçi bir hareketin amacı, temsil ettiği millet kültürünün gelişmesini sağlamak ve bunun ötesinde mümkünse korumaktır (Nielsen, 1996: 48). Toplumda efsaneler, mitler, ortak tarihî zaferler, gelenekler ve ritüellerle iç içe geçmiş olmasından dolayı milliyetçiliğin “altüst edilmiş” hâli olarak da nitelendirilmektedir (Heywood, 2013: 212-213).

Kültür milliyetçiliğinde etnik unsurlar önem taşısa da etnik milliyetçilik ile eşdeğer tutulmasının yanlış olacağı belirtilmelidir. Etnik milliyetçilik tüm milliyetçilikler gibi kültürel değildir ancak tüm kültür milliyetçilikleri etnik değildir (Nielsen, 1996: 45). Yine kültür milliyetçiliği, siyasi milliyetçilikten de farklıdır. Siyasi milliyetçilik “vatandaşlık” esaslı, kültürel ve etnik kimliklerden ziyade vatandaşların siyasal haklarının ön planda olduğu bir milliyetçilik türüdür (Breuilly, 2001: 165). Kültür milliyetçiliği ise öncelikle kültür esaslı kimlik, toplumsal uyum ve ahlaki amaç konularıyla ilgilenmektedir. Bu konular, herhangi bir siyasi eylem veya ifade karşısında öncelikli ve bunlardan bağımsız olan kaygılardır (Hutchinson, 1999: 393). Siyasi milliyetçilikte millet, siyasal bir birim olarak görülmektedir. Kültür milliyetçiliği ise milletin soyut bir siyasal topluluktan ziyade ayrı bir medeniyet olarak yeniden yaratılmasına birincil vurgu yapan bir milliyetçilik türüdür (Heywood, 2006: 152). Devlet unsuru ise kültür milliyetçiliğinde genellikle yabancı değilse bile çevresel bir varlık olarak görülürken; siyasi milliyetçilikte yasal, tekdüzelige sahip bir devlet anlayışı benimsenir. Kültür milliyetçileri, üyelerine yasal bir tekdüzelik dayatan devletçi bir projenin başarısız olacağından korkmaktadırlar (Hutchinson, 1999: 400).

Bir diğer farklılık olarak siyasi milliyetçilik rasyonel ve genellikle ilkeli iken, kültür milliyetçiliği kendi ruhu ile harekete geçirilen eşsiz, tarihsel ve organik bir bütün olarak gördüğü millete romantik bir inanç beslemesi anlamında mistiktir. Tipik olarak elit veya yüksek kültüre dayanmaktan daha çok popüler ritüeller, gelenekler ve efsanelere dayanması anlamında aşağıdan yukarı bir milliyetçilik türüdür (Heywood, 2006: 152). Siyasalın aksine, kültür milliyetçileri, duygusal faktörlere daha fazla vurgu yapmayı tercih ederler; ancak akıl yürütmezler. Şimdiki zaman yerine geçmişe bakma, içe dönme ve geleneğin, tarihin ve doğanın önemini ortaya koyma eğilimindedirler (Smith, 1998: 177-180). Son olarak kültür milliyetçiliği siyasi milliyetçilik ile birlikte veya onsuz da olabilir. Milletler, siyasi bir birlik ya da bağımsızlık olmadan da oldukça uzun süre var olabilir ve var olmaktadır (Hayes, 2011: 16). Birlikte olduğu durumlarda ise kültür milliyetçiliği, siyasi milliyetçiliği tamamlayıcı bir role sahiptir. Siyasi milliyetçilik amaçlarında bocalarken, kültür milliyetçiliği, topluluğun ortak kültürel kaynaklarını artırarak yardıma yetişir. Etkisi geçtiğinde de yeni bir siyasi milliyetçilik hareketi ortaya çıkar (Smith, 2013: 108).

1.6. Milliyetçilik ve Sosyalizm

Sosyalizm ile milliyetçilik ilişkisine bakıldığında, Marks ve Engels’in milliyetçilik izahına mesafeli durdukları, sistematik bir şekilde ele almadıkları, bir araç olarak değerlendirdikleri görülmektedir (Özkırımlı, 2009: 48). Marksistlere göre millet, kapitalist üretim biçiminin feodalizmin yerine geçmesiyle sonuçlanan uzun bir tarihsel sürecin ürünüdür. Kapitalizm yıkılınca, milletler arası rekabetin de kendiliğinden sonu gelecektir (Marks ve Engels, 2008: 72).

Karl Marks’ın “Pre-modern paradigma” (1848’den önce) ve “Burjuva paradigması” (1848’den sonra) olmak üzere iki tane milliyetçilik analizi olduğu söylenebilir. Pre-modern paradigma’ya

göre kapitalist piyasa iktidarının evrenselleştirilmesindeki itici güç, bölgesel veya millî olsun, tekel olan her şeyi ortadan kaldırmaktadır. Bu durum millî sanayileri yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmakta ve artık sanayiler ithal ham maddelere yönelmektedir. Dolayısıyla milletlerin üretimleri artık ortak mülkiyet hâline gelmektedir. Milliyetçilik kaderi yerini dünya kaderine bırakmaktadır (Avineri, 2002: 34).

Pre-modern paradigmanın diğer varsayımı, Marks'ın "İşçilerin vatani yoktur!" ve "proletaryanın üstünlüğü" söylemlerinin geçerliliğini kaybedecek olmasıdır. Marks, Friedrich List'in *Das nationale System der politischen Ökonomie* adlı eserinde şu ifadelerde bulunmuştur: "İşçinin milliyeti Fransız, İngiliz ya da Alman değil; emek, bedava kölelik, kendi kendini satmaktır. Onu yöneten hükümet Fransız, İngiliz ya da Alman hükümetleri değil, sermayedir. Doğduğu yerin havası Fransız, İngiliz ya da Alman havası değil, fabrika havasıdır. Ona ait olan topraksa Fransız, İngiliz ya da Alman toprağı değil, yerin birkaç karış altıdır." (Özkırımlı, 2009: 51). Milletler arasındaki millî farklar, burjuvazinin gelişimi, ticaretin özgürleşmesi, dünya piyasası, üretim tarzındaki homojenlik vb. şeyler bu varsayımın gerekçeleridir. Böylece millî farklılıklar, pre-modern karakterler gibi, burjuvazinin evrenselleştirme yönünde şiddetli saldırısından önce yok olmakta ve proletarya devrimi tarafından oluşturulan bir dünya-kültürü içinde çok daha mükemmel bir şekilde bütünleştirilmektedir (Avineri, 2002: 34).

Milliyetçiliğin ilk kez kitlesel boyutlarda büyük bir güç olarak ortaya çıktığı ve bazen sınıf çıkarlarının önüne geçtiği 1848-1849 devrimlerinden sonra Marks, Almanya ve İtalya'nın birleşmesine yönelik ikinci paradigmayı geliştirmiştir. Burjuva paradigmasına göre milliyetçilik sanayi öncesi çağın egzotik ve romantik bir kalıntısı değil, kapitalizmin yapı taşıdır (Avineri, 2002: 35).

Burjuva paradigmasına göre, kapitalizm geniş ekonomik birimlere ihtiyaç duymakta, Almanya gibi eyaletlere bölünmüş ülkelerde uygun şekilde işleyememekte ve gelişmemektedir. Bu yüzden Almanya ve İtalya'nın birleşmesi, burjuvazinin çıkarlarıyla doğrudan bağlantılıdır ve milliyetçi ideolojiler ise bu ekonomik çıkarların üst yapısal meşrulaştırma stratejilerinden başka bir şey değildir. *Zollverein* (Almanya Gümrük Birliği) modern millî-devletlerin doğuş modelidir. Marks'a göre milliyetçilik, artık pre-modern bir unsur değil, sanayileşme ve kapitalist gelişme sürecinin ideal örneğidir. Karl Marks, Almanya ve İtalya'nın birliğini araçsal nedenlerle savunmuştur. Çünkü kapitalizmin gelişimi, ölümünü de hızlandıracaktır (Avineri, 2002: 36).

Marks ve Engels'in ilk dönemlerindeki tahlil araçları proletarya ve burjuvazi ve bir ölçüde de küçük burjuvazidir. Hitap edilen özne, işçi sınıfıdır. Ezilen milletler bile özne olarak görülmemektedir. Desteklenenler ise o günkü politik konjonktürdeki konumlarından dolayı desteklenmektedir. Örneğin İrlanda ve Polonya'nın millî mücadeleleri desteklenmektedir çünkü bu toplumlar kendi devletlerini kurma şansına sahiptir (Küçükaydın, 1995: 96). Kurulacak olan

devletlerin sınırları içinde, işçi sınıfı ve burjuvazi arasında sağlıklı bir mücadele başlayacak ve böylelikle tarihin akışı sürecektir. Tarihi olmayan topluluklar ise ya kendi devletlerini kuramayacak ya da köylü ağırlıklı oldukları için burjuvazi oluşturamayacaklardır (Özkırımlı, 2009: 51).

Nimni ve Rosdolsky'e göre Marks ve Engels, milleti, egemen bir devletin halkını belirlemek; milliyetçiliği ise dili ve ortak geçmişi olan fakat devleti olmayan "tarihsiz" halkları belirlemek için kullanmışlardır. Bu doğrultuda proletarya, sınıf mücadelesinde millî bir temelde örgütlenirse başarılı olabileceği düşüncesi geliştirilmiştir (Rosdolsky, 1974'den aktaran: Buçukcu, 2017: 48; Özkırımlı, 2009: 49). Buna göre milliyet olan toplumlar ya bir devlet kurarak millet hâline gelecekler; ya da devlet kurmayıp tarihsiz halklar olarak kalacaklardır.

Marksizm'i benimseyen düşünürler arasında bir milliyetçilik kuramı geliştirmeye en çok yaklaşan Otto Bauer'dir. Bauer'e göre millet, bir kader topluluğudur. Kendine özgü bir karakteri ve kültürü vardır. Toplumlar millet olmadan önce bazı aşamalardan geçer. Bu aşamalar dil topluluğu-kültür topluluğu-millet olma şeklindedir. Kültür topluluğundan millete geçişte önemli olan etken duygudur. Milleti oluşturanların ortak kaderlerine inanç, bu duygunun özüdür (Özkırımlı, 2009: 55).

20. yüzyıla gelindiğinde sosyalizm ve milliyetçilik ilişkisinin görüntüsü self-determinasyon hakkı üzerinde şekillenmeye başlamıştır. Milliyetçiliğin çok milletli imparatorlukların çöküşüne neden olması, sosyalizm için gerçekleşecek devrimi küçük milletlerin kaderine bağlı hâle getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman ve Fransız sosyalist partileri, kendi emperyalist hükümetlerini desteklememe kararı almış olmalarına rağmen savaşta yurtseverlik duygularına yenik düşerek kendi hükümetlerini desteklemeleri, Lenin'i milletlerin kendi kaderini tayin hakkı konusuna yönlendirmiştir (Anderson, 2014: 44). Lenin, Rusya'da bir devrimin başarısının ve geleceğinin egemenliğindeki küçük milletlere bağlı olduğunu düşünmüştür. Bu sebeple en iyi seçenek olarak bu milletlerin aktif iş birliğini; en kötü seçenek olarak ise dostça tarafsızlığını sağlama amacını gütmüştür (Buçukcu, 2017: 56).

Lenin, self-determinasyon düşüncesinden hareketle Marks'ın ikinci paradigma analizinin kapsamını genişletmiş ve milliyetçiliğin kapitalizmin doğuşuyla birlikte ortaya çıkmakla sınırlı kalmadığını iddia etmiştir. Ona göre milliyetçilik, evrensel boyutlara ulaşan emperyalist genişleme çağında daha da yoğunlaşmıştır. Avrupa dışındaki sömürgelerde, milletlerin kapitalist güçler tarafından sömürülmesine tepki olarak millî hareketlerin doğuşuyla birlikte anti-kapitalist güç hâline gelmiştir. Emperyalist toplumlarda ise hareketlere tepki olarak milliyetçiliğin "şovenist" bir biçimi ortaya çıkmıştır (Avineri, 2002: 37). Milletlerin kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde milliyetçilikler meselesiyle ilgilenen bir diğer isim Stalin'dir. Stalin'e göre millet, "Tarihsel olarak oluşmuş, kararlı bir dil, toprak, iktisadi yaşam ve kendi kültür ortaklığında dile getiren ruhsal biçimlenme birliğidir." (Buçukcu, 2017: 59). Bu öğelerden birinin eksik olması, milletin, millet olmaktan çıkması için yeterlidir.

Milliyetçiliğin sosyalizmle olumlu bir ilişkisi olduğunu düşünenler “milliyetçi sosyalizm” fikrini geliştirmiştir. Bu fikri savunanlara göre milliyetçilik ve sosyalizm birbirlerini tamamlayan ideolojilerdir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde bağımsızlık ve sosyal devrim amaçlarının birbirleriyle kaynaştırılmasıyla ortaya çıkmıştır (Heywood, 2006: 171-172).

1.7. Milliyetçilik ve Irk/Irkçılık

Farklılıkların asimile edilerek tek tip millet oluşturmak için güçlü bir argüman olan ırk kavramı, millî-devletlerin inşa sürecinde önem kazanmıştır. Bu anlamda kavram, 19. yüzyıl başlarında tartışılmaya başlanmıştır. Gobineau’ye göre, biyolojik farklılıklar sosyo-kültürel farklılıkların kaynağıdır. “Rak temizliğı” kùltürün saflığı ve büyüklüğünün koşuludur. “Üstün” ve “aşağı” ırkların karışarak “ırk temizliğini” ihlal etmesi biyolojik ve kültürel yozlaşmanın nedenidir (Gobineau, 1997: 146). Gobineau’nin fikirleri Almanya’da Nazi, Amerika’da Ku-Klux Klan ve Güney Afrika’da Apartheidin hareketlerinde etkili olmuştur (Giddens, 2000: 533).

Irkçılık ve milliyetçilik farklı kavramlar olsa da aralarında sürekli bir etkileşim söz konusudur. Milliyetçilik ideolojisi içerisinde ırk kavramı, “öteki” karşısında “üstünlük” söylemi ile kendini göstermektedir. Irk söylemi, millî kimliklerin inşasında taşıyıcı olarak işlev görmektedir. Örneğin Türk milliyetçilerinin önemli isimlerinden biri olan Yusuf Akçura “ırk üzerine müstenit bir Türk siyasi milliyeti” ifadesiyle, ırka dayalı üstün bir Türk milleti oluşturmak istemiştir (Akçura, 2016: 34-35).

Hannah Arendt, ırkçılık ile milliyetçilik arasında ters orantılı bir ilişki olduğunu belirtmiştir. *Orijins of Totalitarianism* (Totalitarizmin Kaynakları) eserinde, “Modern anti-semitizm, geleneksel milliyetçiliğin azalışıyla ters orantılı olarak büyür.” ifadesine yer vermiştir. Arendt, ırkçılığı, milliyetçiliğin başarısızlığına gösterilen bir tepki olarak kabul etmiştir. Ona göre ırkçılık, 19. yüzyıl Avrupası’nda tüm millî-devlet formlarında görülebilen, emperyalist politikaların esas ideolojisidir (Arendt, 2018: 24).

Balibar’a göre ırkçılık ile milliyetçiliğin birbirine çok uzak durdukları bir dönem olmamıştır. Irkçılığın tek nedeni milliyetçilik olmasa dahi onun ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. Milliyetçilik ile ırkçılık arasındaki ilişki, bir tarihsel eklemlenme sorununu ifade etmektedir. Ona göre ırkçılık, milliyetçiliğin dışa vurumu değil, bir ekidir. Hatta ırkçılık, siyasal milliyetçiliğin yetersiz görüldüğü zamanlarda bir “üst-milliyetçiliktir.” (Balibar, 2007a: 67). Milliyetçiliğe göre daha aşırı olan ırkçılık, “birbirinden bağımsız bir dizi tanımsız nesne karşısında uygulanan, sadece benzer söylem ve tutumların yan yana gelmesini değil; birbirine bağlı, birbirini tamamlayan dışlama ve tahakkümünün oluşturduğu tarihsel bir sistemi” ifade eder. Irkçılığın hedef kitlesi, “milliyetçiliğin kurulmasına, etrafında örgütlendiği kurgusal etnikliği üretmesine” yardımcı olmaktadır. Irkçılık, milliyetçiliğin oluşumu için gereklidir ancak her zaman yetersiz olmuştur. Dolayısıyla kavranması

gereken, ırkçılığın, milliyetçiliğin bir sapması olmadığı, “milliyetçiliğe eklemelenirken onun için nasıl gerekli olduğu”dur (Balibar, 2007a: 67-81). Balibar’a göre 20. yüzyılın son dönemlerinde ırkçılık görünümü, Nazi anti-semitizmi, ABD’de siyahilere karşı ayrımcılık gibi emperyalist ırkçılık modeline göre şekillenmiştir (Balibar, 2007b: 52).

Literatürde ırkçılık ile milliyetçiliğin farklı ama etkileşim içinde olan kavramlar olarak ele alındığı görülmektedir. Milliyetçilik ideolojisi ile ırkçılığın birleşmesi, Almanya örneğinde olduğu gibi emperyalist bir amaç için kullanılması anlamına gelmektedir (Gündoğan, 2002: 184). Irkçılık, otoriter-faşizan olarak nitelendirilen kötü milliyetçiliklerle bağdaştırılmaktadır. Bu tarz milliyetçiliklerle ırkçılığı yakınlaştıran şey ise, ötekiye karşı tahammülsüzlük ve ötekiyi yok etme duygularıdır.

1.8. Milliyetçilik ve Faşizm

Faşizm ve milliyetçilik ilişkisine bakıldığında genellikle faşizmin, milliyetçiliğin uç noktası olarak kabul edildiği görülmektedir. Avrupa’da ideolojik, politik ve ahlaki görünümün yeniden yapılandırılmasında, faşist ideolojinin ırksal temizlenme ütopyaları üzerine Nazi Almanya’sını inceleyen Kallis, faşizmi milliyetçiliğin ileri siyasi boyutu olarak değerlendirmiştir (Kallis, 2008: 4). Benzer bir şekilde Heywood da faşizmi, milliyetçilikle özdeşleştirmiştir. Ona göre faşizm, sıradan bir vatanseverlikten daha öte radikal ve yayılmacı olmasından dolayı milliyetçiliğin oldukça uç bir versiyonunu temsil etmektedir (Heywood, 2013: 273).

Roger Griffin için faşizm, çeşitli permütasyonları içindeki mitsel özü, popülist ultra-milliyetçiliğin *palingenetic*⁴ bir biçimi olan siyasi bir ideoloji türüdür. Ona göre “Faşizm, özünde ırkçı olsa da doğası gereği antisemitik değildir. Milliyetçidir ancak emperyalizm ve enternasyonalizm karşıtı değildir.” (Griffin, 2014: 87).

Griffin’i temel alan Payne, faşizmi genel itibarıyla modern Avrupa milliyetçiliğinin en aşırı biçimi olarak görmüştür. Faşizmin tanımlayıcı unsurlarını sistemli bir şekilde sınıflandırma yapan Payne, faşistlerin anti-liberal, anti-komünist ve anti-muhafazakâr olduklarını; yeni otoriter bir milliyetçi devlet kurma amacını taşıdıklarını; bu devletin yayılmacı bir yapısının olduğunu ve toplumsal sınıfların denetim altına alınacağı bir millî ekonomi sistemine dayandığını ifade etmiştir (Payne, 1995: 6-7).

Breuer’a göre milliyetçiliğin faşizmle aynı tutulması iki olguyu hafife almaktır: Söz konusu milliyetçi anlam kalıplarının heterojenliğini ve bunların diğerleriyle, milliyetçi olmayan kalıplarla rekabetinin boyutunu. Ona göre faşizmde mevcut olan milliyetçiliğin gayri liberal, radikal ya da aşırı

⁴ Palingenetik: yeniden doğma (Breuer, 2017: 9).

olduğu tespiti hem tek tek faşizmlerin kendi içlerinde hem de aralarında son derece etkili olan farklılıkların yeterince aydınlatılamamalarına yol açmıştır (Breuer, 2017: 12). Breuer, milliyetçilik ve faşizm arasındaki değışken ve gergin ilişkileri açıklarken iki kavramın farklı düzeylerde olduğunu belirtmiş ve bu durumu şöyle açıklamıştır (Breuer, 2017: 13):

Birinin ağırlık merkezi, Bourdieu'nun dilinden söyleyecek olursak, entelektüel alandır ve buradan mümkün olduğunca komadan, siyasi alana-bu alanın hususiyetlerine ödün vermeksizin- geçmeye çalışır ki, bu biçimsel anlamda tamamen sosyalizm ve komünizmle karşılaştırılabilir bir ideolojik politikadır. Buna karşın diğeri, entelektüel alanda tek tek unsurlarla kök salan, fakat ağırlık merkezi -sadece fikirlerin ve doktrinlerin değil, aynı zamanda daima duyguların, şiddetli heyecanların ve stratejik hedeflerin söz konusu olduğu bir saha olarak- siyasi alanda olan bir görüngü olarak nitelenebilir. Faşizm her şeyden önce partiyi, siyasi alanın mantığını-iktidar rekabetini, yandaşlarını artırma zorunluluğunu-hem menfaatler hem de fikirler için seçim kıstası olarak kullanır ve bu sırada, partiyi ideolojik netliğe ulaştırabileceğı gibi tarikatçılığa da sürükleyebilecek olan hiçbir şeyi dikkate almaz.

Bora'ya göre faşizmin en açık belirtisi aşırı milliyetçilik olsa da ona özgü değildir. Faşizm, aşırı milliyetçiliğı bir kurtuluş politikası olmaktan öte dünya görüşü olarak yeniden üretmektedir. Bu kapsamda gecikmiş ve bütünleştirici olamayan milliyetçilikler, faşizm üretimine kolaylık sağlamaktadır (Bora, 2000: 21-34).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN FİKİRSEL GELİŞİMİ

Türk milliyetçiliği ideolojik olarak 19. yüzyılda şekillenmeye başlamış, 20. yüzyıl başlarında hızlı bir gelişme göstererek kültürel ve siyasi alanda etkisini göstermiştir. Ancak bu tarihlerden önce Türklerde millet ve milliyet bilincinin çok eski çağlardan beri var olduğunu söylemek mümkündür (Uzun, 2015: 258). Türklerde, 7. yüzyılda millî hislerin izlerine rastlanılmaktadır. Asya Hun İmparatoru Çi-çi'nin nutkunu tarihte milliyet düşüncesinin ilk dile getirilişi olarak tefsir eden Fr. Hirth'e göre, "Tarihte milliyetçiliği devlet siyasetinde temel yapan ilk devlet adamı Çi-çi'dir." Yine Orhon Yazıtları, Türk milliyetçiliğinin varlığını ortaya koyan bir belge olarak kabul edilmektedir.⁵ Göktürk hakanı, Türkleri Dünyanın tek hâkim milleti olarak nitelendirmekte, sevgi ve saygıyla övmekte, Türk yurdu kutsal Ötüken toprağına hiçbir yabancının ayak basamayacağını belirtmektedir (Kafesoğlu, 2017: 20-21).

İslamiyet'in kabul edilmesinin ardından Türklerin milliyet bilinci uzun bir süre devam etmiştir (Kafesoğlu, 2017: 21). Kaşgarlı Mahmud'a (1008-1102) ait *DLT*⁶, Yusuf Has Hacib'e (1007-1077) ait *Kutadgu Bilig*, Ali Şir Nevayi'ye (1441- 1501) ait *Muhakemetül Lugateyn*⁷ eserlerinde Türklüğü, Türklerdeki milliyet bilincini yansıtan ve Türkleri öven birçok ifadeler yer almaktadır (Duran, 2020: 29). Ancak Osmanlı tarih yazıcılığı ile Türklerin İslam öncesi geçmişi ve oradan göç edilişleri kolektif bellekten silinmiş, unutturulmuştur (Georgeon, 2006: 8).

⁵ Orhon Yazıtları'na dair belgelerde Türk milletine dair şu ifadeler geçmektedir: "Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İlteriş Kağanı, anam il Bilge Hatun'u Tanrı tepesinden tutup yukarı kaldırmıştır... Ey Türk Oğuz Beğleri, milleti işidin yukarıda mavi gök çökmedikçe aşağıda yağız yer delinmedikçe senin ilini senin töreni kim bozabilir. Türk milleti, titre ve kendine dön." (Ercilasun, 1990: 259).

⁶ *DLT*'de şu ifadeler kullanılmaktadır: "Yüce Tanrı, devlet güneşini Türk burçlarında doğurdu. Dönenceleri onların ülkeleri çevresinde döndürdü. Bundan dolayı onları Türk diye adlandırdı. Onları çağın hakanları yapıp dünyanın egemenlik dizginlerini ellerine verdi. Onları herkese üstün kıldı, tüm insanlıkla görevlendirdi, doğruluğa yöneltti. Onlara katılanları ve onlar adına çabalayanları güçlendirdi. Bu nedenlerle, istedikleri her şeyi elde ettiklerini ve çapulcuların rezilliğinden kurtulduklarını kavradım (ve anladım ki) akıl sahibi her insan onlara katılmalıdır, yoksa onların ok yağmuru altında kalırlar. En iyisi onların gönüllerini almak, onlara kulak vererek yaşamak ve onlara kendi dillerinde konuşmaktır. Onların düşmanlarından biri, onlardan yana geçerse, onu diğerlerinin hisminden korurlar, başkaları da onunla birlikte sığınabilirler. Böylece kötülüğe uğrama korkuları kalkmış olur." (Besim, 1985: 29).

⁷ Ali Şir Nevayi'nin ifadesiyle: "Şöyle bilinmeli ki, Türk, Fars'tan daha çok anlayışlı, daha yüksek kavrayışlı ve yaratılış bakımından daha asildir. Bu hal Türklerin doğruluğundan, dürüstlüğünden, açık gönüllülüğünden, Farsların da bilgi ve hünerlerinden ileri gelmektedir. Sözü manalandırma işinde Türk Fars'ı geride bırakır. Gene Türk'ün Fars'tan ileriliğine, üstünlüğüne bundan daha açık ve aydınlık bir delil olur mu ki, Türklerin hepsi de Fars dilini konuşmada ve kullanmada ustalık gösterirler. Hâlbuki Farslardan hiçbiri Türkçe konuşamazlar. Fars dili yüksek ve derin konuları anlatmada geridir, çünkü Türkçenin yapısında ve kuruluşunda pek çok incelikler, hususiyetler düşünülmüştür." (Hacıeminoğlu, 1976: 38).

İdeolojik vasıflı modern milliyetçilik anlayışının eski Türk milliyet duygusu ile alakalı olduğunu söylemek mümkün değildir. Türk sözcüğü, köylüleri, kaba saba nitelemesini belirten aşağılayıcı bir içerikte kullanılmıştır (Georgeon, 2017: 23). Bunun yanında gerek Ortaçağ gerek Yakınçağ tarihinin eserlerinde Türkler, “barbar, şiddet düşkünü yaratıklar” olarak yer almışlardır (Akçam, 2017: 55). 1630’da Koçu Bey, Yeniçeri birliklerinin ocak dışından kanunsuz olarak girenler tarafından istila edildiğinden şikâyet ederken “Türkler, Çingeneler, Tatarlar, Lazlar, katırcılar, deveçiler, hamallar, eşkıya ve yankesiciler”den bahsetmiştir. 1803’te Paris’e giden Halet Efendi bile kendisine “Türk Büyükelçisi” denildiğini öğrendiğinde büyük bir şok yaşamıştır (Lewis, 2017: 450-451). Bu çerçevede “sürekli aşağılanma” durumuna gösterilen tepkinin, Türk millî kimliğinin oluşmasındaki etkenlerden biri olduğunu söylemek mümkündür (Akçam, 2017: 55).

Georgeon, “Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde, Müslüman bir Osmanlı gencinde Türk milletine ait olma bilinci olmadığını” ifade etmiştir (Georgeon, 2017: 36). Millet ve millî bilinç düşüncesinin aydın kesim içerisinde kullanımının da görülmediği bazı anekdotlarda yer almaktadır. Paris’te bulunan bazı Jön Türklere hangi milletten oldukları sorulduğunda, önce, “Müslümanız.”; Müslümanlığın bir din olduğu söylendiğinde “Osmanlıyız.” diye cevap vermişler; bunun da bir millet olmadığı hatırlatıldığı ama gençlerin bir türlü Türk olduklarını söyleyemedikleri aktarılmıştır (Uzun, 2015: 136). Bir başka örnek, 1908 yılında Meşrutiyeti kutlamak için İstanbul ve Selanik’te sokaklara dökülen yığınların, söyleyecekleri bir millî marşları olmadığını fark etmeleri üzerine Meşrutiyeti, Fransız millî marşı ile kutlamalarıdır (Tunaya, 1998: 22). Örneklerden hareketle Türk milletine aidiyet bilincini, Osmanlı Devleti’nde belki de bir zorunluluk nedeniyle üstü örtülmek istenen ve ortaya çıkışı engellenmek isteyen bir bilinç olarak değerlendirmek mümkündür (Uzun, 2015: 136).

Türk milliyetçiliği, bir fikir sistemi olarak ortaya çıktığında tepkisel ve savunmacı bir niteliğe sahip olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları, 1912 Balkan Savaşları gibi ağır kayıplarla sonuçlanan yenilgiler, derin izler bırakmıştır (Akçam, 2017: 59). Renan’ın (2016: 50) belirttiği gibi “Ortak acı, sevinçten daha birleştiricidir. Millî hatıralar arasında, yaslar zaferlerden daha makbuldür. Zira yas, görev yükler; ortak çabayı emreder.” Yaşanılan bozgunlar Türk milliyetçiliğinin doğuşunda etkili olurken, milliyetçiliğe de tepkisel bir nitelik kazandırmıştır. Yine Anadolu dışındaki azınlık Türklere yapılan baskılar ve Anadolu’ya göçler karşısında Türk milliyetçiliği sığınak görevi görerek savunmacı niteliğini güçlendirmiştir. Bu kapsamda bozgunlarla damgalanmış Türk milliyetçiliği, tarih boyu hırpalanmış halkların korunması ve savunulması tepkisi gütmüştür (Georgeon, 2017: 36). Türk milliyetçiliğinin “savunmacı” niteliği, Cumhuriyet’ten sonra “beka” davasıyla organik bir bağ tesis etmiş, milliyetçilik bir tür “devlet ideolojisi” ve toplumsal bilinçaltı olarak yerleşik hâle getirilmiştir (Can, 2017: 666).

20. yüzyıl başlarında Türkçülüğün gelişimine bağlı olarak Türk milliyetçiliği yeni bir görünüm kazanmıştır. Batılı anlamda millet ve milliyetçilik, Türkçülük fikrinde ortaya çıkmıştır (Sarıay, 2002: 820). “Kıstırılmışlık” duygusundan beslenen Türk milliyetçiliği, *Türklük* kavramının “üstün

bir değer” olarak kabul edilmesi fikri etrafında Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunda kendini göstermiştir (Copeaux, 2017: 44). Türk milliyetçiliğinin doğuşu, Batı’daki milliyetçilik düşüncesi gibi tarihsel sürecin öngördüğü toplumsal dinamiklerdeki değişimin İmparatorluğun çöküşünü engellemek için çözüm önerilerinden biri ve tamamıyla aydın bir kesimin benimsediği ideoloji olarak gerçekleşmiştir (Uzun, 2015: 253). Daha sonra Türk kelimesi ile milliyetçilik adeta kenetlenmiş bir görünüme ulaşmıştır (Bora, 2017a: 15).

Türk milliyetçiliğinin gelişimi kuramsal açıdan incelendiğinde ise Hroch’un 3 aşamalı gelişim modeline birebir uyduğunu söylemek mümkündür. 19. yüzyıl başlarındaki Osmanlı Devleti içinde gelişmeye başlayan milliyetçilik, Hroch’un A aşamasındaki gibi salt kültürel, edebî ve folklorik içerik sergilemektedir. Millî Mücadele ve Cumhuriyet’in kuruluş aşamasındaki milliyetçilik karakteri, B aşamasındaki gibi millet fikrini savunan öncü ve militan topluluklarının siyasi çalışmalarını kapsamaktadır. Bu dönemdeki Türk milliyetçiliği, Hroch’un tasvir ettiği gibi yeni bir devlet kurma ya da ele geçirme isteği duyan millî hareketlerin çabaları ile etnik köken ve millî dil gibi unsurlar üzerinden gelişim seyretmiştir. Hroch’un C aşaması olarak nitelendirdiği iki dünya savaşı arasında dönemde ise Türk milliyetçiliği ayrışmaya başlamış, Resmî Türk milliyetçiliği, anti-faşizm söylemi etrafında şekillenmiştir (Özkırımlı, 2017: 717).

2.1. Bir Fikir Sistemi Olarak Türk Milliyetçiliğinin Gecikme Nedenleri

Batılı anlamda milliyetçilik düşüncesinin gelişimine oranla Türk milliyetçiliğinin bir fikir sistemi etrafında ortaya çıkışı gecikmeli olmuştur (Akçam, 2017: 53). Türk milliyetçiliği takdiminde daima bir gecikme anlatısı kullanılmıştır. Bu anlatıda modernleşmenin gecikme sebebi olarak da milliyetçilik fikrinin ve millet inşa sürecinin geç kalması görülmüştür (Bora, 2021a: 195). Bundan dolayı Türk milliyetçiliği, “arayı kapatma” telaşıyla Türk modernleşmesine koşullanarak bir gelişme göstermiştir. Bir fikir sistemi olarak ortaya çıkışı 19. ve 20. yüzyıllar arasındaki dönemi kapsayan Türk milliyetçiliği (Georgeon, 2006: 1), Sultan II. Abdülhamid Han devrinde şekillenmeye başlamıştır (Mardin, 2004: 95). 19. yüzyılın son çeyreğini ise, “Avrupa imparatorluklarının/hanedanlıklarının millî devlete dönüşme yöneliminin tekrarı” olarak değerlendirilmek mümkündür (Bora, 2015: 15).

19. yüzyılda Osmanlı aydınları Batı’da ortaya çıkan milliyetçiliğin ideolojik içeriği ile bilerek ilgilenmemişler, görmezlikten gelmişlerdir. Çünkü Batı’da milliyetçilik anlayışının temeli belli sınırlar içinde, aynı dili konuşan, aynı kültürü paylaşan ve birlikte yaşama duygusuna sahip olan millet kavramına dayanmakta ve laiklik, millî egemenlik ve self-determinasyon gibi unsurlar içermektedir. Batı tipi milliyetçiliği kabul etmek, açıkça Osmanlı Devleti’nin parçalanması anlamına gelecektir. Ayrıca geniş bir coğrafi alana yayılmış, çok milletli Osmanlı Devleti için böyle bir yapı mevcut değildir. Nihayetinde Ortodoks tebaanın kendini Yunanlı, Sırp, Bulgar vb. şeklinde

tanımlamaya başlaması ve sonrasında Müslüman tebaanın da bu çeşit bir kimlik söylemleriyle, millet sistemini ve Osmanlı Devleti’ni çökme tehlikesi ile karşı karşıya getirmiştir (Sarınay, 2008: 16-18).

Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu heterojen yapı ve millet sistemi, Türk milliyetçiliğinin gecikmesinde önemli bir rol oynamıştır. Müslümanlar, “Millet-i Hâkime (egemen millet)” olarak adlandırılırken, gayrimüslimlere genel olarak “Millet-i Mahkûme (egemenlik altındaki millet)” adı verilmiştir (İnalçık, 2003: 219). Devletin yönetim anlayışı olan millet sisteminin temelleri 1453 yılında Konstantinopolis’in (İstanbul) fethine dayanmaktadır (Karpas, 2017: 45). Fetihten sonra, İstanbul’da yaşayan Ortodoks Hristiyanlar başta olmak üzere, gayrimüslimlere tanınan idarî ve dinî ayrıcalıklar millet sisteminin özünü oluşturmuştur. Sistemin esası ise, İslam dinindeki “zimmî” hukukuna dayanmaktadır (Uzun, 2015: 253). Bu kapsamda İslam, Türk milliyetçiliğinin gecikmesinde bir başka faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı’da İslami kimlik, Türklüğün unutulmasına paralel bir gelişme göstermiştir (Akçam, 2017: 54). Millet tabiri; Batılı anlamda “nation” kelimesinin karşılığı olarak değil, Arapçadaki anlamıyla, dinî bir topluluk, cemaat ve aynı inançtaki insanlar anlamlarında kullanılmıştır (Eryılmaz, 1992: 33). Millet sistemine göre yapılanma, etnik (kavmî) ve lisan aidiyetine göre değil, din ve mezhep aidiyetine dayanmaktadır (Ortaylı, 2002: 218). Dolayısıyla milliyetçiliğinin yayılmasıyla millet sistemi fonksiyonunu da yitirmeye başlamıştır (Sarınay, 2008: 17).

Osmanlı Devleti’nde toplumsal yapıya bağlı olarak Türk milliyetçiliğinin gecikmesinin bir diğer nedeni, millî bilinç ve kimlik sorunlarıdır. Türkler arasında millî kimlik kavramı, ilk olarak Orta Asya Türkleri arasında millî uyanış biçiminde ve toplum kurmaya yönelik tartışılmaya açılmıştır (Karakaş, 1999: 228). Yine Göktürklerdeki etnik temelli bir devlet yapısının varlığı, Türklerin devlet ve millet kavramlarına önem verdiği şeklinde yorumlanabilir. Ancak İslamiyet’in kabulüyle eski Türk inanış ve gelenekleri değişime uğramıştır. İslam’da ümmet inancı ve kavmiyetçiliğinin reddi, Türklerde millî bilincin gelişmesini geciktirmiştir (Uzun, 2015: 254).

“Türk” sözcüğü, 19. yüzyılın sonuna kadar modern dilde kullanılan biçimiyle, kendilerini “Osmanlılar” olarak tanımlayan seçkinlere yabancı bir kavram olmuştur. Devşirme sistemi ile küçük yaştaki etnik gruplardan çocuklar, yönetici yetiştirilmek üzere Enderun’da İslam ve Osmanlı geleneklerine göre eğitim alarak Osmanlı bürokrasisinde görev almışlardır. Bu seçkinler için Türk, “eğitim görmemiş köylü” anlamına gelmektedir (Uzun, 2015: 256). Türk kimliği taşımayan bürokrat ve devlet adamlarının kendi öz kimliklerini unutmamış olmaları, Türk milliyetçiliğinin gecikmesinde bir başka neden olarak sayılabilir.

Türk milliyetçiliğinin bir başka gecikme nedeni, Osmanlı toplum yapısının geleneksel bir cemaat özelliği taşımasıdır. Nüfusun büyük bir çoğunluğu, Müslüman ya da Hristiyan fark etmeksizin, kırsalda yaşamakta ve genellikle tarımla uğraşmaktadır. Bu kesimin, cemaat özelliği taşıyan bir iletişim yapısına sahip olması modernleşme hareketleri ile ortaya çıkan milliyetçiliğin

gecikmesinde etkili olmuştur (Karakaş, 1999: 228). Çünkü kendi kendine yeten tarım toplumlarında çeşitli kültürler mantar gibi fişkırmakta ve kültür emperyalizmini teşvik etmemektedir (Gellner, 2013: 84). Farklı kültür yapıları ise milliyetçiliğin, kültürel homojenlik üzerine kurulu tek tip bir millet yaratma unsuru için engeldir (Karakaş, 1999: 229).

Osmanlı Devleti'nin toplum yapısındaki eğitim anlayışının ve tarzının gelenekselliği ve yazılı dillerin farklılığı, Türk milliyetçiliğinin bir başka gecikme nedenidir. Milletın temel unsurlarından dil birliğı, Osmanlı Devleti'nde sağlanamadığı için milliyetçilik önünde engel oluşturmıştır. Okuryazarlık eğitiminin halk tabanına yayılmaması, kültürel birliğın oluşumunu ve toplumda değışik dillerin belli alanlarda kendi egemenliklerini kurmaları ve Türkçenin de sadece bunlardan birisi olması millî bilincin oluşumunu geciktirmiştir (Karakaş, 1999: 230). Ayrıca kültürel yapısı daha çok ekonomik unsurlara göre şekillenen Osmanlı'da, iktisadi unsurlardan dolayı saray ve çevre kültürleri birbirinden farklı olarak gelişmiştir. Saray kültürüne sahip olanlar Arapça ve Farsçadan serbestçe yararlanan “Osmanlı” dilini kullanırken; çevrede ise “sade Türkçe” ve diğér dillerin kullanılması, milliyetçiliğın homojen kültür yapısı için engel olmuştur (Mardin, 2004: 55-56).

2.2. Türk Milliyetçiliğinin Doğuşunda Etkili Olan Unsurlar

Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışında etkili olan unsurları siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel olmak üzere üç başlık altında incelemek mümkündür. 16. ve 20. yüzyıllar arasında Rusların Türk coğrafyasına yönelik işgalleri ve Rus emperyalist politikaları ve ayrıca Batı'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik emperyalist politikaları, Avrupa karşıtlığı ve nüfus hareketleri siyasal unsurlar altında değerlendirilebilir. Coğrafi Keşifler ve Sanayi Devrimi süreçleriyle Batı'da ortaya çıkan yeni ekonomik düzenin, Avrupa ekonomisinin hammadde kaynaklarına ve yeni pazarlara duyduğu ihtiyacın Türk coğrafyasına olumsuz yansımaları, ekonomik unsurlar olarak sayılabilir. Türkoloji çalışmaları ve sonrasında Rusya Türkleri ve Osmanlı Türkleri arasında Türklük bilincinin tekrar oluşmasında büyük önem taşıyan edebiyat, sanat, tarih gibi alanlarda yapılan çalışmalar ise Türk milliyetçiliğı ideolojisinin doğuş sürecine katkı sağlayan sosyo-kültürel unsurlar arasındadır (Duran, 2020: 33).

Türk coğrafyasında Batı Türkistan'ın ve Azerbaycan'ın, Rus Çarlığı ve Batı Avrupa tarafından işgal edilmesi, işgal altındaki Kırgız, Kazak ve Azerbaycan Türkleri arasında millî bir uyanış başlatmıştır. Bu coğrafyadaki emperyalist politikalara karşı oluşan tepki, Türklerdeki milliyetçilik düşüncesini güçlendirerek siyasi, ekonomik ve kültürel alanda Türk milliyetçiliğı ideolojisini doğurmuştur. Ayrıca Rus Çarlığı'nın takip ettiğı Panslavizm politikasıyla Ortodoksların bağımsızlıklarını elde etmesi ve genişleme siyaseti de Osmanlı Devleti'nde yaşayan Türklerde bir tepki oluşturmıştır. Balkanlarda güçlenen milliyetçi akım, Osmanlı yani Müslüman-Türk karşıtlığı/düşmanlığı üzerine kurulmuştur. Balkan milletlerindeki Türk düşmanlığı, Türklerde de bu

milletlere karşı bir tepki uyandırmış; bu durum da Türk milliyetçiliğinin doğuşunu hazırlayan unsurlardan birisi olmuştur (Duran, 2020: 34-49).

İşgal altındaki Müslümanların Anadolu'ya göçleri, Osmanlı Devleti'nde Türk kimliğine olan hassasiyeti artırmıştır. İlk Müslüman göç dalgası 1783'te Rusya tarafından ilhak edilen Kırım ve ardından Volga-Ural bölgesinden gelmiştir. İkinci dalga ise, göçmenlerin çoğunluğunu Çerkezlerin ve Türkçe konuşan Nogayların oluşturduğu Kafkaslardan gelmiştir. 1878'den sonra Karadeniz'in kuzeyindeki bölgelerden, Kuban'dan, Kırım'dan ve Kafkaslardan Müslümanların Osmanlı'ya göçü devam etmiştir (Göçek, 2017: 66). Bu göçmen grupları iyi eğitilmiş, liderlik pozisyonunda bulunan kişileri içermektedir. Ruslara karşı nefret duygusu besleyen ve anayurtlarına yoğun hasret duyan bu kişiler, Türk milliyetçiliğinin doğuşunda önemli rol üstlenmişlerdir (Sarıay, 2002: 826).

Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışında ekonomik unsurlar da oldukça etkili olmuştur. Ekonomik unsurların temelinde Batı'dan ekonomik alanda geri kalmışlık yer almaktadır. Avrupa'da Endüstri Devrimi ile ucuza üretilen malların dolaşımı, Batı'nın özellikle Balkan ülkelerinden ithal edilen hammaddelere ilgi göstermesi, 18. yüzyılda Avrupa içinde ve dışında ticari ilişkilerin görünümü değiştirmiştir (Göçek, 2017: 67). 19. yüzyılda Avrupa sanayi mallarının açık pazarı hâline gelen Osmanlı Devleti, ciddi ekonomik sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bununla birlikte İngiltere ile yapılan Balta Limanı Antlaşması (1838), Osmanlı topraklarında İngiliz tüccarlara serbest ticaret hakkı getirmiştir. 1850'lere gelindiğinde neredeyse tüm Avrupalı tüccarlar Osmanlı pazarlarında serbest ticaret hakkını elde etmiştir. Batılı devletler Osmanlı Devleti'nin sanayileşmesinin önüne geçerek ellerindeki büyük bir pazarı kaybetmek istememişlerdir (Duran, 2020: 53-54).

Avrupa'nın Osmanlı Devleti arasındaki ticaret ilişkilerinde azınlıklar ile iş yapmayı tercih etmeleri, Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışını hızlandıran diğer ekonomik sebepler arasında yer almaktadır. Osmanlı Türkleri, ticarete başarı sağlayamadıkları için azınlıklara karşı düşmanlık beslemeye başlamışlar ve bu durum da Türk milliyetçiliğini pekiştirmiştir. Ayrıca Osmanlı azınlıklarına sağlanan Batı himayesi, toplum içinde Müslüman Türkler ve gayrimüslimler arasında kutuplaşmaya yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin 1908'de Avusturya'ya, 1909'da Yunanistan aleyhine başlattığı ticari boykotlar bu kutuplaşmayı artırmıştır. Balkan Savaşları sırasında İstanbul Rumlarının aralarında para toplayarak Osmanlılara karşı savaşan Yunan donanmasına yardım etmeleri üzerine, İstanbul'daki Rum esnaf dükkânlarından alışveriş yapmama kararı, aynı millî sınırlar içinde farklı milliyetçi akımların ekonomik alanda çatışmalarının ilk örneği olmuştur (Göçek, 2017: 67).

Modernleşme döneminde gerçekleştirilen reform hareketleri, Türk milliyetçiliğinin doğuşunda etkili olan bir başka unsurdur. Osmanlı Devleti, özellikle gayrimüslim tebaanın kopuşunu önlemek için Batı'nın insan hakları anlayışından hareketle birçok reformları hayata geçirmiştir. III. Selim zamanında başlayan sistemli modernleşme hareketlerine II. Mahmut zamanında da devam edilmiştir

(Sarıнай, 2008: 18). 1839'da Tanzimat Fermanı, 1856'da Islahat Fermanı, 1876'da Kanun-i Esasi hareketlerinin sonucu olarak 1877'de ilk Osmanlı parlamentosu oluşturulmuştur. Bu reformlar ile Osmanlı vatandaşlarına, din ve mezhep ayrılığı gözetilmeksizin, kanun önünde eşitlik, can, mal ve namus güvenliği teminatı, mal ve mülk sahibi olabilme ve tasarruf hakkı gibi pek çok haklar getirilmiştir. Böylelikle millî birlik için gerekli temeli oluşturmak öngörülmüştür. Ancak bu reformlar, birlik ve millet olmak için gerekli olan kültür ve dil temelleri ile desteklenmediği ve uygulamada gerçekleşmediği için, toplumsal yapı içerisinde sosyal kutuplaşmanın artmasına yol açmıştır. Bu kutuplaşmanın Müslüman Türklere yansması, Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojisini benimseyenler şeklinde olmuştur. Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki kutuplaşma ve İslamcılar-Osmanlıcılar arasındaki çekişme Türk unsuru söylemini kuvvetlendirmiştir (Göçek, 2017: 68-69, Sarıнай, 2002: 831).

Türk milliyetçiliğinin doğuşunda etkili olan sosyo-kültürel unsurlar olarak, Türklere yönelik yapılan Türkoloji çalışmaları ve dil, tarih gibi kültürel alanlardaki araştırmaların gelişmesi söylenebilir (Duran, 2020: 57). 19. yüzyılda Oryantalizmin (Şarkiyatçılık) bir kolu olan Türkoloji, etno-kültürel bir Türklük tarifi geliştirerek “Türk” kelimesinin itibar kazanmasında etkili olmuştur. Türkoloji çalışmaları sayesinde Türk kavmi, barbarlar soyu değil, bir kısım insaniyet olarak Batı ilmi tarafından tescillenmiştir (Bora, 2021a: 196). Yine Türkoloji çalışmaları Türklerin tarihini, Osmanlı tarihinden ibaret görmeyip, İslam öncesi devirlere kadar götüren milliyetçi anlayışın oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu çalışmalar Osmanlı Devleti'nde ilk Türkçülük devresi olarak adlandırılan, Türkçülük düşüncesinin kültürel alanda tartışılmaya başlandığı dönemde oldukça etkili olmuştur. Kültürel Türkçülük hareketleri Batı'daki Türkoloji çalışmaları tesirinde gelişmiştir (Sarıнай, 2002: 824-825).

Gökalp'a göre Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasından önce, Avrupa'da Türklere ilişkin iki hareket vardır ve Türkçülük fikri bu hareketler sayesinde Türklerde de hayat bulmuştur. Bunlardan ilki, Fransızca'da “Turquerie” (Türkperestlik) denilen Türklere ve Türk kültürüne ilgi ve hayranlık duyma olayıdır. Bu kapsamda Avrupalı şair ve yazarların, örneğin *Pierre La Fayette*, *Misner*, *Pier Auguste Comte*'un, *Farrere*'in Türklerin yaşam tarzı, gelenekleri konularında yazdıkları kitaplar Türk kültürünün Avrupa'da tanınması ve ilgi çekmesi sonucunu doğurmuştur. Avrupa'daki ikinci hareket de Türkoloji adıyla ortaya çıkan, özellikle Rusya, Almanya, Macaristan, Danimarka, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde birçok bilim adamının eski Türklere, Hunlara ve Moğollara ilişkin yapmış olduğu çalışmalardır (2019: 12-17).

Geleneksel Osmanlı tarihi Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden önceki dönemlerden tümüyle bahsetmemekte, Oğuz Türklerinin bir kolu olan Kayı Boyu'nun gelişim çizgisini takip etmektedir. 19. yüzyıl ortalarında Ahmet Cevdet Paşa'nın iddia ettiği Araplarla Türklerin İslam dünyasını yöneten iki büyük millet olduğu düşüncesi ile bu anlayış değişmiştir (Göçek, 2017: 70). 19. yüzyıldan itibaren Çin, İslam ve daha sonra Türk kaynakları üzerinde çalışan Batılı şarkiyatçılar

Türklerin, Osmanlılardan önce büyük bir medeniyet kurduklarına ve dilleri ile tarihlerinin zenginliğine işaret etmişlerdir. Bu Türkologlar içinde özellikle Joseph de Guignes'in *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi*; Arthur Lumley Davids'in *Türk Dili Grameri*; Polonya asıllı Mustafa Celaleddin Paşa'nın *Eski ve Modern Türkler*; Leon Cahun'un *Asya Tarihine Giriş* adlı eserleri ideolojik boşluk içinde bulunan ve yıkılışa karşı çare arayan Türk aydınları arasında Türklük şuurunun uyanmasında önemli tesirler bırakmıştır (Sarınay, 2002: 825). Önceleri kendi tarihlerini Osmanlı Tarihi ile başlatan Türk aydınlarında bu çalışmaların etkisi kısa sürede görülmeye başlamış, aydınlar arasında da Türk tarihi, Türk dili ve Türk kültürü üzerine tartışmalar ve bu yönde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Uzun, 2015: 259).

Batı'daki Türkoloji çalışmalarından özellikle Arthur Lumley Davids'in III. Selim'e ithaf ettiği, *Türk Dili Grameri* ve Leon Cahun'un *Asya Tarihine Giriş ve Moğollar* adlı eserlerin Türk aydınları üzerinde daha çok etkisi olmuştur. *Türk Dili Grameri* adlı eser, Türkçenin yayınlanan ilk sistematik grameri olmasının yanı sıra Türk tarihi ve Türk lehçeleri hakkında bilgiler vermekte, Türklerin medeniyette oynadıkları roller vurgulanmaktadır. Eserin gramer bölümleri, Fuat ve Cevdet Paşaların *Kavaid-i Osmaniye* adlı eserlerine ilham kaynağı olmuştur. *Asya Tarihine Giriş ve Moğollar* eserinde ise Avrupa'ya medeniyeti getiren ırkın Turan ırkı olduğu teorisi yer almaktadır. Esere göre, Türkler ve Moğollar, Çin ve İran medeniyetleri arasında bir bağ oluşturmuşlardır (Sarınay, 2002: 824).

Batıdaki Türkoloji çalışmalarından etkilenen isimlerin başında Ahmet Vefik Paşa⁸ gelmektedir. *Lehçe-i Osmani* adlı eserinde Türklerin ve dillerin sadece Osmanlı ve Osmanlıca değil, Asya'dan Avrupa'ya uzanan büyük ve eski bir ailenin en batıdaki kolu olduğuna dikkat çekmiştir (Sarınay, 2002: 825). 1864'te Ahmed Hilmi⁹, *Chambers' Universal History*'nin tercümesini yapmış ve bu eser Türkçede görülen ilk umumî tarih kitabı olmuştur (Kushner, 1979: 43). 1877 yılında Süleyman Paşa¹⁰, *Tarih-i Âlem* adlı eserinde Türklere geniş bir bölüm ayırmış, Avrupalı şarkiyatçılarından J. de Guignes'in *History of the Turks and Mongols (Türklerin ve Moğolların Tarihi)* adlı eserini kaynak kabul etmiştir. Süleyman Paşa bu kitabı yazma sebebini şöyle

⁸ Ahmed Vefik Paşa (1823-1891), İlk Türkçe sözlüklerden biri olan *Lehçe-i Osmani*'yi hazırlayan, Türk tarihinin Osmanlı ile başlamadığını gündeme getirmiş ve savunmuştur. Bazı kaynaklara göre Osmanlı Türklerinin ilk Türkçüsü kabul edilmektedir. *Fezleke-i Tarih-i Osmani* (Kısa Osmanlı Tarihi) ve *Hikmet-i Tarih* (Tarih Felsefesi) adlı tarih eserleri vardır. *Şecere-i Türkî* isimli eseri Çağatay Türkçesi'nden Osmanlı Türkçesi'ne çevirmiştir (Akün, 1989: 143-157).

⁹ II. Meşrutiyet döneminin önde gelen fikir adamlarından biri olan Şehbenderzâde Ahmed Hilmi siyasetin yanı sıra kelâm, felsefe, tasavvuf ve tarihle de meşgul olmuş, ayrıca şiir, roman ve tiyatro eserleri kaleme almıştır. Yazılarında sürekli biçimde Batı taklitçiliğine karşı çıkmış, özellikle Tanzimat'la başlayan modernleşme hareketinin geleneksel Osmanlı-İslam kültür ve kurumlarıyla nasıl uyuşmasının gerektiği üzerinde durmuştur (Uçman, 2010: 424).

¹⁰ Süleyman Hüsnü Paşa döneminin önde gelen asker ve fikir adamı olarak birçok esere imza atmıştır. Bunların önemlileri, Abdülaziz'in tahttan indirilmesi hadisesindeki iştirakine de ışık tutan *Hiss-i İnkılâb ve Doksan üç Savaş* için önemli bir kaynak olup paşanın savaş esnasındaki yazışmalarını içeren ve belgesel bir nitelik taşıyan, ayrıca biyografisini de içeren *Umdetü'l-hakâyık* adlı eserleridir. *Tarih-i Âlem* eserinde Türklere geniş yer ayırmış olması ve bazı yabancı kelimeleri Türkçe olarak karşılamadaki hassasiyeti Türkçüler arasında saygın bir yer edinmesine vesile olmuştur (Beydilli, 2010: 89-92).

açıklamıştır: “Tarih kitabı ihtiyacımız çeviri kitaplarla karşılanamazdı; çünkü Avrupa’da yazılan kitapların hepsi dinimize ve milliyetimize dair küfürler içeriyordu.” (Göçek, 2017: 71, Kushner, 1979: 43).

Türkoloji çalışmalarından etkilen bir başka isim Genç Osmanlılar içinde yer alan Ali Suavi’dir. Ali Suavi, *Muhbir* ve *Ulûm* gazetelerinde Türkçülüğü ve Türkçe yazmayı devamlı olarak ele almıştır. Ona göre Osmanlılar, diğer Türk boyları gibi Türk soyundan gelmektedir ve dilleri Osmanlıca değil Türkçedir (Sarınay, 2002: 826). Sürgünde olması sebebiyle etkisi sınırlı olmasına ve yazdıkları birçok kişi tarafından şüpheyle karşılanmasına rağmen Ali Suavi geleceğin Türkçülerini etkilemiştir. Türk tarihini ilk defa başlı başına bir konu olarak ele alan ve işleyen Ali Suavi’dir (Kushner, 1979: 43).

Yukarıda belirtilen unsurlar etkisiyle Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı, fikrî gelişimi ve siyasi örgütlenmesi, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde modernleşme hareketlerine paralel olarak Osmanlı aydınlarının çalışmalarıyla olmuştur. Türk milliyetçiliğinin dayanağı Türkçülük fikri ilk önce kültürel Türkçülük (edebî ve ilmî alanlarda) kendini göstermiş, bu alandaki çalışmalar Sultan II. Abdülhamid döneminde yükselişe geçmiştir. Jön Türkler döneminde ise siyasal Türkçülük tartışmaları başlamış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) iktidarlığında Türk milliyetçiliği ideolojik bir görünüm kazanmıştır (Hanioglu, 2012: 552-553). Milliyetçilik hareketlerinin siyasal örgütlenmeleri bakımından öne çıkanlar arasında ise Yeni Osmanlılar, Jön Türkler ve İTC’yi saymak mümkündür (Korkmaz, 2016: 105).

2.3. Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği Düşüncesi

Osmanlı Devleti’nde milliyetçilik, ilk başta Batı’nın iç problemi olarak değerlendirilmiştir. Ancak yabancı propagandası ve siyasi amaçlarla Hristiyan unsurlar arasında yayılmaya başladığında etkisini iç isyanlarda göstermiştir (Sarınay, 2008: 16). 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkanlar’daki Ortodoks Hristiyanlar arasında başlayan milliyetçilik hareketlerine kadar Müslüman tebaa içinde etnik söylemlerle ortaya çıkan herhangi bir milliyetçi oluşum görülmemektedir. Fransız İhtilali etkisiyle gerçekleşen ilk milliyetçi hareket Sırp isyanı, hareketler arasında ilk bağımsızlık kazanan ise Yunanistan olmuştur (Karpat, 2017: 187-190).

Osmanlı Devleti’ndeki milliyetçi hareketlerin, dil, kavmiyet, din ve tarih temellerine dayandığı söylenebilir. Farklı lehçelerden biri “millî” bir dil olarak devlet desteği, eğitim ve ders kitapları aracılığıyla halka empoze edilmiş, böylelikle millî dili kullananlar, o millete aidiyet duymaya başlamışlardır.¹¹ Devletin dinî cemaat kimliğine yaptığı vurgu, dinin gücünü artırmış ve

¹¹ Örneğin, “Vlak ve Bulgar elitleri genellikle sosyal ve kültürel statülerini yükseltmek için Yunancayı gönüllü olarak kabul etmişler ve böylelikle Yunanlaşmışlardır. Osmanlı Devleti Yunanları, Ortodoks Hristiyanların temsilcisi kabul edip, 1821 ayaklanmasına kadar onlara devlet dairelerinde tercümanlık görevi vererek bu eğilimi desteklemiştir.

İstanbul'daki Patrikhane'nin Slav dilleri konuşan halkları kilise ve okullarında Yunanca kullanmaya zorlayarak, Ortodoks Hristiyanları arasında resmî birliği kolaylaştırmıştır. Ancak milliyetçilik ve aynı millettten olma bilinci, her millî devleti kendi millî kilisesine bağlı olma anlayışına götürmüştür, böylelikle kavmiyeti dinin üzerine çıkarmıştır. Osmanlı topraklarında kurulan bütün yeni devletler, kendi millî kiliselerini İstanbul'daki ekümenik patriğe meydan okuyarak kurmuşlardır. Yeni millî devletler, tarihsel kimliklerini de yeniden inşa etmek istemişlerdir. Her millî hükümet, devlet tarihini iktidardaki etnik grubun penceresinden yazmıştır (Karpas, 2017: 192-194).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşadığı toprak kayıpları, Avrupa ekonomisinin hammadde kaynaklarına ve yeni pazarlara duyduğu ihtiyaç Batı etkisinin artmasına ve dolaylı olarak da zamanla Osmanlı geleneksel üretiminin zayıflamasına yol açması milliyetçilik düşüncesinin gelişimi etkileyen diğer unsurlardır. Avrupa devletleri ekonomik nüfuzları ve siyasi güçlerinin birleşmesiyle zayıflayan Osmanlı Devleti üzerinde etkilerini artırmaya başlamıştır. 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında "Şark meselesi" etrafında gerçekleşen Avrupa ve Rusya ile Osmanlı arasındaki savaşlar Osmanlı Devleti'nin geleceğini belirlemek için yapılmış, bunun yanı sıra Fransa ve İngiltere, Osmanlı Devleti'ne siyasi reformlar yapması konusunda baskılarını artırmıştır. Bu bağlamda Osmanlı'da milliyetçilik hareketleri ve özellikle Türk milliyetçiliğinin gelişimi bu savaşlar, ticaret ve reform eksenlerinde şekillenmeye başlamıştır (Göçek, 2017: 64).

Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik hareketlerinin başladığı dönem modernleşme hareketlerinin başladığı döneme denk gelmektedir. Geciken Türk milliyetçiliği, Türk modernleşmesine koşullanarak gelişme göstermiştir (Bora, 2021a: 195). Türk modernleşmesi, Avrupa'daki gelişmeler karşısında kendi varlığını koruma adına, gelişmiş yakalama ve hayatta kalma çabası olarak ortaya çıkan bir süreci ifade etmektedir (Karpas, 2013: 15). Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkışı ve gelişim süreçlerinin doğru analiz edilebilmesi için modernleşme süreci hareketleri ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. İlk olarak askerî alanda başlayan modernleşme hareketleri, ekonomik ve toplumsal hayatta birçok değişiklikler meydana getirmiştir. Gazetelerin kuruluşu, telgrafın ve demiryollarının gelişmesi, limanların ve tarımsal üretim merkezlerinin birbirine bağlanması ile oluşan iletişim devrimi, Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan milliyetçilik düşüncesini şekillendiren yapısal, kültürel ve örgütsel unsurların arasındaki etkileşimi artırmıştır (Göçek, 2017: 65). Bununla birlikte rol model Batı olduğu için milletleşme hareketleri de büyük ölçüde Batı'ya dayanmaktadır. Millet ve milliyetçilik gibi kavramlar Batı'ya ait olgulardır ve bu yüzden Osmanlı Devleti'nde Türk milliyetçiliği oluşumunda Batı'nın izleri görülmektedir (Karpas, 2015: 183).

1821'den sonra Ermeniler, Rumların yerini alarak devletin sadık adamları olmuş, Latince konuşan Vlaklar neredeyse tamamen ortadan kaybolmuşlardır." (Karpas, 2017: 192-193).

Milliyetçiliğin Osmanlı Devleti içerisinde yorumunu üç ana akım altında ele almak mümkündür. Yusuf Akçura'nın ifadesiyle *Üç Tarz-ı Siyaset*¹² olarak da adlandırılan bu akımlar "Osmanlıcılık", "İslamcılık" ve "Türkçülük"tür. Bu üç siyasi akımın, kaynakları ve milliyetçilik sınıflandırmaları bakımından birbirinden farklı ve dönemin gerekleri doğrultusunda kronolojik olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Amaçları ve ortak noktaları devleti kurtarmak olan bu siyasi akımlar, iç içe geçmiş yapıda ve etkileşim hâlinindedir. Bir ideolojiyi savunan aynı zamanda diğer ideolojiyi de savunabilmiştir. Farklı kılan ise amaçlara ulaştıracak yol ve yöntemler olmuştur (Korkmaz, 2016: 114). Zürcher, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: "Osmanlıcılığı akılcı şekilde savunan birçok Jön Türk, aynı zamanda da romantik bir Pantürkist, milliyetçiliğine güçlü duygularla bağlanmış olup dindar Müslüman'dı." (Zürcher, 2014: 196). Nitekim 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı aydınlarının kendilerini algılama biçimi, "Din cihetiyle İslam, hevet-i içtimaiyemiz cihetiyle Osmanlı ve kavmiyet cihetiyle Türküz." şeklindedir (Akçura, 1928'den aktaran: Kösoğlu, 2017: 221).

Osmanlı Devleti'nde görülen ilk modern siyasi düşünce akımı Osmanlıcılıktır. Akımın amacı, Osmanlı topraklarındaki Müslim ve gayrimüslim halkın din ayrılıklarına rağmen eşit tutulması, aynı siyasi hakların verilmesi, ortak vazifelerin yüklenmesi, din ve fikir özgürlüğünün tanınması aracılığıyla Amerika Birleşik Hükümetlerindeki Amerikan milleti gibi, müşterek bir vatan etrafında "Osmanlı milliyeti" oluşturmaktır (Akçura, 2016: 19). Farklı etnik grupları ve dinî yapıları barındıran Osmanlı Devleti, bu farklılıkları bir arada tutacak ve ayrılıkçı eğilimleri durduracak bir dayanışma modeline ihtiyaç duymuştur (Korkmaz, 2016: 115). Çünkü Osmanlı Devleti'nde görülen Batılı anlamda ilk milliyetçi hareketler, azınlıklar arasında bağımsızlık talepleri ile ortaya çıkmıştır.

Osmanlıcılık teorik olarak başarıya ulaşması beklenen bir politika olsa da toplum içinde karşılığı beklendiği gibi olmamış, hedeflere ulaşamamıştır. Vatandaşlar arasında eşitlik vurgusu Müslümanlarda, "gâvur" ile aynı olma düşüncesine yol açmıştır. Dolayısıyla Millet-i Hâkime'nin niteliğini yitirmeye başlaması bir rahatsızlık oluşturmuştur. Müslümanlar ve Türkler altı yüz yıl hâkimiyet altındaki reaya ile hukuken aynı dereceye inecekleri gerekçesiyle Osmanlıcılık düşüncesini benimsememişlerdir (Akçura, 2016: 28). Gayrimüslimler ise bu politikanın kendi öz kimliklerini unutturacak bir asimile politikası olarak değerlendirmişler ve Türklerin kendi devletlerini kurmak istediklerini düşünmüşlerdir (Korkmaz, 2016: 117). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Rumeli'deki Osmanlı toprakları kayıplarının artması ile Arap ve Müslüman unsur daha çok ağırlık kazanmaya başlayınca, milliyet bağının yerine Müslümanlığın geçebileceği fikri güç kazanmıştır (Mardin, 2004: 95).

¹² Yusuf Akçura'nın 1904'te Mısır'da yayımladığı *Üç Tarz-ı Siyaset* makalesi, Türk milliyetçiliğini bir politik seçenek olarak ortaya koyan ilk manifesto olduğu, ansiklopedik geçerlilik kazanmış bir bilgidir. Akçura, Osmanlı aydınlarının arayışını, "Garptan feyz alarak kuvvet kazanma ve terakki arzusuyla" tanımlar. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük, bu arayışın üç patikasıdır (Bora, 2021a: 203).

Üç tarz-ı siyasetteki yer alan bir diğer akım İslamcılık'tır. Amacı, “Din ve millet birdir.” şiarı ile Osmanlı topraklarındaki Müslimlerden, tek bir Osmanlı milliyeti oluşturmaktır (Akçura, 2016: 22). İslamcılık düşüncesine göre Osmanlı Devleti, İslam dininin gereklerinden uzaklaştığı için yıkılma tehlikesi yaşamıştır. Çözüm ise tekrar dine yönelmekte görülmüştür. Bu akım, Osmanlı Devleti'nde duraklama döneminden itibaren reform önerileri kapsamında bir politika olarak yer almıştır. Ancak bir düşünce sistemi olarak tartışılmaya başlanması II. Meşrutiyet'ten sonra mümkün olabilmıştır (Tekin, 2012: 50). Benimsenmesinde ise Osmanlılık akımı ve modernleşme süreci etkili olmuştur. İlk olarak Osmanlılık akımının Millet-i Hâkime itibarını zedelediği düşüncesi, dinî bir hassasiyet oluşturmuştur. Modernleşme sürecinde ise Batı'nın pozitivist ve materyalist kültürü karşısında Osmanlı, kendi kültür ve geleneklerini korumak istemiştir. Ayrıca Batı'nın, Müslüman coğrafyalara yönelik artan sömürgeleştirme politikasının İslam dayanişması ile durdurulabileceğine inanılmıştır (Korkmaz, 2016: 120).

Balkan Savaşları'ndan sonra Arap milletlerinde ortaya çıkan ayaklanmalar ile etkisini kaybeden İslamcılık düşüncesi (Tunaya, 1998: 42), siyasi bir ideoloji olması bakımından Osmanlılık düşüncesinden farklıdır. Osmanlılık bir ideolojiden ziyade bir akımdır. İslamcılık, Millet-i Hâkime'nin itibarını yeniden kazanacağı umuduyla sadece merkez yapılı değil, halk içinde de karşılık bulmuştur (Korkmaz, 2016: 122).

Osmanlı Devleti'nin kurtuluş reçetesi olarak geliştirilen fikir hareketlerinden üçüncüsü Türkçülüktür. Türkçülük akımı, Osmanlılık düşüncesinin “ittihad-ı anasır”ı gerçekleştirmemesi neticesinde, Osmanlı kimliğindeki Türklük vurgusunun güçlendirilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır (Hanoğlu, 2012: 551). Türkçülük, *Jön Türkler* döneminde siyasi olarak tartışılmaya başlamış, 1908 yılında *Jön Türk Devrimi*'yle ivme kazanmış ve 1913'te Osmanlı Devleti'nin son döneminde etkili olan *İTC*'nin politikalarına yön veren siyasi düşünce akımı hâline gelmiştir. 1914'te Osmanlı Devleti'nin, Almanya yanında savaşa katılma kararında Türkçü politikalar etkili olmuştur (Uzun, 2015: 260).

Türkçülük düşüncesi, siyasi bir ideoloji olmadan önce ilk olarak kültürel (ilmî ve edebî) alanlarda ortaya çıkmıştır (Korkmaz, 2016: 125). Tanzimat döneminin “halka yönelme, onu eğitime ve kültür seviyesini yükseltme” temel ilkesiyle gerçekleştirilen reformların, halk içinde daha etkin yayılmasını sağlamak için dilde sadeleştirme politikalarında ilk kez görünüm kazanmıştır (Tekin, 2012: 53). Dilde sadeleşme, tebaanın anlayacağı bir Türkçe kullanılması tavsiyeleri III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde sınırlı ölçüde başlamış, Tanzimat döneminde Türkçe kullanımının özendirilmesine yönelik girişimler devam etmiştir. Sultan Abdülaziz döneminde bu girişim Osmanlı aydını ve devlet adamları tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Dilde sadeleşme hareketlerinin, devlet yazışmalarının yanı sıra en geniş uygulama alanı edebiyat eserleri olmuştur. Ahmet Cevdet Paşa ve Fuat Paşa'nın hazırladığı *Kavaid-i Osmani*, İbrahim Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahval* ve *Tasvir-i Efkâr* girişimleri, Ziya Paşa'nın *Hürriyet*'teki *Şiir ve İnşa* başlıklı yazısı gibi eserler dilde sadeleşme

ve Türkçülük düşüncesinin gelişmesi sürecinde etkili olan eserler olarak gösterilebilir (Tekin, 2012: 53). Bu eserlerden dil reformu için mihenk taşı sayılan *Kavaid-i Osmanî* basılan ilk Türkçe dilbilgisi kitabı olması açısından önemlidir (Lewis, 2017: 164).

Kültürel alanda Türkçülük akımı, Avrupa’da başlayan şarkiyatçı bilim adamlarının Türkoloji çalışmalarının da etkisiyle II. Abdülhamid döneminde hız kazanmıştır. Macar Türkologlarının artan çalışmaları, Orhon Yazıtları’nın Vilhelm Thomsen tarafından 1893 yılında okunması gibi gelişmeler Osmanlı aydınları üzerinde derin etkiler uyandırmıştır. Bu dönemdeki Türkçülük hareketlerinde Gaspıralı İsmail Bey’in 1873’te Kırım’da çıkarmaya başladığı, “dilde, fikirde, işte birlik” ilkesi ile Türklere hitap ettiği *Tercüman Gazetesi*’nin etkisi büyüktür (Kösoğlu, 2017: 219). Yine Süleyman Hüsnü Paşa’nın, *Tarih-i Âlem* adlı kitabı (1876), kültürel Türkçülük hareketinde önemli bir aşamadır (Hanioğlu, 2012: 553).

Kültürel alanda Türkçülüğün gelişimi Jön Türkler ile siyasal alana taşınmıştır. Jön Türkler ilk önce önemli yayın organlarına *Osmanlı* ve *Meşveret* gibi isimler vererek Osmanlılık ideolojisine veya İslami ilkelere atıfta bulunmuşlardır. 1902’de Paris’te düzenlenen Osmanlı Hürriyetperveran Kongresi’nden sonra “icraatçılar” grubu adı altında kültürel ve siyasal Türkçülük alanında ciddi bir hareket başlatmışlardır. İcraatçıların yayın organı olan *Şûrâ-yı Ümmet*’te¹³, Osmanlılık akımının sınırlarını zorlayan bir Türkçülük ideolojisine doğru yönelmiş, özellikle Mısır Jön Türklüğü, siyasal Türkçülüğün ilk önemli ürünlerini ortaya konmaya başlanmıştır. Bu derginin ardından Jön Türklerce çıkarılan *Anadolu Dergisi* ve Kahire’de basılan *Türk Gazetesi* de siyasal Türkçülüğün yayılmasında etkili olmuştur (Hanioğlu, 2012: 554).

Siyasi anlamda Türkçülük akımının gelişmesinde edebî Türkçülük sürecinin de önemi büyüktür. Mehmet Emin Yurdakul’un 1897 Türk-Yunan savaşından sonra, güçlü vatanseverlik ve milliyetçilik duyguları ile kaleme aldığı “Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur.” mısraları ile başlayan *Türkçe Şiirler* (1899) eseriyle edebî Türkçülük başlamış, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Çağlayanlar* (1922) adlı kitabıyla devam etmiştir (Sarınay, 2002: 825).¹⁴

¹³ 1902 Şubat’ında Paris’te toplanan Osmanlı Hürriyetperveran Kongresi’nin ardından, yabancı müdahalesi karşıtı olan ve kongrede azınlıkta kalan Ahmed Rızâ grubu ile Cenevre’de faaliyette bulunan Osmanlı İcraat Komitesi grubu birleşerek yeni bir yayın siyaseti belirleme kararı almışlardır. İcraatçı gençlerin Cenevre’de çıkardıkları *İntikam* ve *İstirdâd* ile Kahire’de Ahmed Sâib’in çıkardığı *Sancak* dergileri yerine tek bir mecmuanın neşri fikrini benimsemişlerdir. Hoca Kadri Efendi’nin teklifiyle *Şûrâ-yı Ümmet* adı verilen derginin yanı sıra 1895’ten beri yayımlanan *Mechveret supplément français* ile Kürtçe *Kürdistan* da neşrine devam edecektir. 10 Nisan 1902-12 Mayıs 1910 tarihleri arasında 220 sayı çıkan *Şûrâ-yı Ümmet*’in 1908 ihtilâlinin gerçekleşmesinde önemli rolü olmuştur (Hanioğlu, 2010: 240).

¹⁴ Yurdakul’un şiirleri, siyasal Türkçülüğün gelişmesinde de simgesel öneme sahiptir. Yurdakul Millî Mücadele’ye katılmak için Anadolu’ya geçtiğinde, Mustafa Kemal Atatürk’ün kendisine çektiği telgrafta şunlar yazmaktadır: “Türk milliyetseverliğinin ilahi müjdecisi olan şiirleriniz bugünkü mücadelemizin kahramanlık ruhuna doğuş ufku olmuştur.” (Sarınay, 2002: 825).

Türkçülük fikrinin gelişmesi ve Türk milliyetçiliğinin politik bir ideoloji olarak şekillenmesi sürecine büyük fikrî katkı sağlayan iki önemli isim Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'dır. Kazanlı Yusuf Akçura, Rusya Türkçülerinin; Diyarbakırlı Ziya Gökalp, Osmanlı Türkçülerinin öncü temsilcileri sayılabilir (Bora, 2021a: 202). Bu iki düşünürün, Türkçülük ve milliyetçilik yaklaşımları birbirinden önemli ölçüde farklıdır. Genel olarak bu farklılık şu şekilde özetlenebilir: Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı makalesinde, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için Panislamizm, Osmanlıcılık ve ırk esasına dayanan Türk milliyetçiliğini ayrıntılı bir şekilde sıralamış ve Türk milliyetçiliğinin bunlar arasında en anlamlısı sayıldığına işaret etmiştir (Hanioglu, 2012: 555). Durkheim'den etkilenen Ziya Gökalp ise, Osmanlı Devleti'nin farklı etnik gruplarını barındıran heterojen yapısını koruyacak bir Türkçü devlet idealinden bahsetmiştir (Tekin, 2012: 56).

Siyasi alanda Türkçülük tartışmaları neticesinde örgütlü bir Türkçülüğün ilk adımı, II. Meşrutiyet'in ilanının ardından 1908'de *Türk Derneği*'nin kurulmasıyla atılmıştır. Dernek, kendilerini Türkçü olarak tanımlayan, Yusuf Akçura ve arkadaşları öncülüğünde kurulmuştur (Tekin, 2012: 55). Derneğin kuruluş amaçları nizamnamesinin ikinci maddesinde belirtilmiştir (Üstel, 1997: 16).¹⁵ Genel olarak derneğin amaçları arasında ise Türk olarak bilinen ve anılan tüm toplulukların tarihlerini öğrenmek, edebiyatları hakkında bilgi vermek, eserlerini tanıtmak, Türk dilinin açık ve sade bir biçimde kullanılarak bir bilim dili hâline getirmek gibi unsurlar sayılabilir (Tekin, 2012: 55). Bu amaçları gerçekleştirmek üzere *Türk Derneği Dergisi* adında sadece yedi sayı yayımlayabilen, kısa ömürlü bir dergi çıkartılmıştır (Akçura, 2018: 199). Son olarak İTC ile ortak üyelere sahip olması bakımından Türk Derneği'nin, siyasal amaçlara (pantürkist politikalar) da hedef olduğu söylenilebilir (Üstel, 1997: 22).

Türk Derneği'ne göre daha sistemli ve başarılı görülen bir başka dergi, *Genç Kalemler Dergisi*'dir (Tekin, 2012: 55).¹⁶ Derginin etrafında toplanan Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip gibi kişiler edebiyat ve dil alanında milliyetçiliğe yönelmişlerdir (Uzun, 2015: 260). Dergide yayımlanan ilk yazılarda Osmanlıcılık vurgusu yapılırken, daha sonra Türk kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle konuşma dilinin Osmanlıca değil, Türkçe olduğunu belirten yazarlar, Osmanlı Devleti'nin kurucu unsurunun Türkler olduğuna dikkat çekmişler ve dilde sadeleşmenin gerekliliğini ifade etmişlerdir (Duran, 2020: 84). Bu amaçla aruz vezni yerine eski Türk halk şiiri

¹⁵ Türk Derneği kuruluş nizamnamesinin ikinci maddesinde, derneğin amacı şu şekilde ifade edilmiştir: "Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün kavimlerin mazi ve hâldeki asar, ef'al, ahval ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani Türklerin âsar-ı atikasını, tarihini, lisanlarını, avam ve havas edebiyatını, etnografyası ve etnolojyasını, ahval-i içtimaiyyesi ve medeniyet-i hazıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp tarıştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre tetkik etmektir." (Üstel, 1997: 22).

¹⁶ Genç Kalemler'in ilk şekli, Haziran 1909'da Manastır'da *Hüsn ve Şiir* adıyla on beş günde bir yayımlanan edebî dergidir. Dördüncü sayıdan sonra Selânik'e taşınan dergi, 23 Temmuz 1909'dan itibaren burada Selânik Hukuk Mektebi talebeleri H. Hüsnü ile İsmâil Subhi tarafından çıkarılmıştır. İTC Partisi merkez üyelerinden Doktor Nâzım'ın yeğenleri olan bu gençlere o sıralarda Ömer Seyfeddin, Ali Canip (Yöntem), Âkil Koyuncu ve Aka Gündüz yazıları ile destek vermişlerdir (Çelik, 1996: 22).

hece ölçüsü kullanmak, dilde karşılıkları bulunan Arapça ve Farsça kelimelerin kullanımından kaçınmak, Arapça ve Farsçadan bağımsız bir dil yapısı oluşturmak gibi çabalar göstermişlerdir (Tekin, 2012: 55).

Türkçülüğün gelişmesinde katkısı olan bir başka yayın, 1911’de Yusuf Akçura’nın imtiyazı ve müdürlüğünde çıkarılmaya başlanan *Türk Yurdu Dergisi*’dir (Duran, 2020: 86). Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ağaoğlu gibi isimlerce kurulan *Türk Yurdu Cemiyeti*’nin¹⁷ yayın organı olarak faaliyet gösteren derginin amacı, “Türklüğe hizmet etmek ve faydalı olmaktır.” Dergi bütün Türk dünyasında büyük bir ilgiyle karşılanmış, hatta Rusya’da yaşayan Türkler arasındaki yankısı Çarlık yönetimini tedirgin ettiği için derginin Rusya’ya girmesi yasaklanmıştır (Üstel, 1997: 43-44). *Türk Yurdu Dergisi*’nde Osmanlılık siyasetinin imkânsızlığı ve izlenmesi gereken yolun Türk milliyetçiliği olduğu konusu ağırlıklı olarak işlenmiştir.

Türk Yurdu Dergisi’nin yayın hayatına başlamasından çok kısa bir süre sonra 12 Mart 1912’de *Türk Ocakları* adı altında yeni bir Türkçü örgütlenme ortaya çıkmıştır (Tekin, 2012: 56). Türkçülüğün en önemli örgütlenme yeri olan Ocağın kurucuları arasında Ahmet Ferit Tek, Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik ve Fuad Sabit gibi isimler sayılabilir (Sarınay, 2002: 829). Türk Ocağı, siyasetten uzak kalıp kültürel alanda faaliyet göstermeyi hedeflemiştir (Üstel, 1997: 100).

Türkçülük düşüncesi, 1913 yılına gelindiğinde sosyolojik, ekonomik, kültürel tezleri olan, yaygın basın desteğine sahip, iktidar partisi İTC tarafından benimsenen bir ideoloji hâline gelmiştir. *Yeni Hayat Doktrini*¹⁸ ile birlikte artık klasik ve gerçek anlamda milliyetçilik anlamı kazanmıştır (Tunaya, 1998: 43). Ayrıca 1914 sonrasında Rusya’nın dağılacağı yönündeki beklentilerle birlikte Türkçülük düşüncesi, kültürel boyutta tartışılmaya başlanan Pantürkizm ve Turancılık fikirlerinin siyasal boyutta da tartışılmasına olanak sağlamıştır.¹⁹ Bu fikirler çerçevesinde, ülke dışı Türklerle

¹⁷ Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde katkı sağlayan örgütlenmelerden birisi de Türk Yurdu Cemiyeti olmuştur. Cemiyet resmen 18 Ağustos 1911 tarihinde İstanbul’da, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Turan ve Doktor Akil Muhtar Bey tarafından kurulmuştur. Türk Yurdu Cemiyeti Nizamnamesi’nin dördüncü maddesine göre cemiyetin amacı “Türk çocuklarına mahsus bir pansiyon açmak ve Türklerin zekâ ve irfanca seviyelerinin yükselmesine, gelir ve teşebbüs sahibi olmalarına hizmet etmek üzere gazete çıkarmak” olarak belirlenmiştir (Duran, 2020: 85-86).

¹⁸ Yeni Hayat doktrini, Türkçülerin Osmanlı insanlarına vaat ettikleri, kurtuluş reçetesinin temelinde yer alan Türk milliyetçiliğini şekillendiren düşüncedir. Türkler önce Osmanlı Devleti’nde milli bir bilince sahip olacak daha sonra ise ülke dışı Türklerle birleşilecek ve Turan adlı büyük ülke gerçekleştirilecektir (Tunaya, 1998: 43). Yeni Hayat düşüncesini, Ziya Gökalp, 1911’de Genç Kalemler Dergisinde yayımladığı “Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler” başlıklı yazısında izah etmiş, yeni kıymetler etrafında “yeni bir hayat/yeni bir medeniyet” için gerekli olan “içtimâî inkılab”ın usul ve çerçevesini anlatmıştır. Gökalp, Yeni Hayat’ı şu şekilde ifade eder: “Bilirsiniz ki hayat tabiri gayet umumî bir manaya delâlet eder. Bu kelimede İktisadî, ailevî, bedîî, felsefî, ahlakî, hukukî, siyasi bütün hayatlar da mündemiçtir. Yeni hayat demek yeni iktisat, yeni aile, yeni bedâet, yeni felsefe, yeni ahlak, yeni hukuk, yeni siyaset demektir. Eski hayatı değiştirmek, İktisadî, ailevî, bedîî, felsefî, ahlaki, hukukî, siyasi hususiyetleriyle yeni bir yaşayış yaratmakla kabil olabilir.” (Gökalp, 1982: 41).

¹⁹ Rusyalı Türkler için Pantürkizm, Rusya’nın Balkanlar’daki Osmanlı topraklarını hedef alan nüfuz mücadelesinde kullandığı Panslavizm politikasına mukabele işlevi görmektedir. Hans Kohn’un da belirttiği gibi Pantürkizm, Panslavizm’e bir yankı olarak ortaya çıkmıştır. Onlar için Türk millî varlığının dağılmış hazinesini toparlayıp bir araya getirmek, böylece Türklüğü yeniden keşfetmek için zorunlu bir görevdir. Bu kapsamda Rusyalı Türkler için “Türk

birleşilerek “Turan” adlı yeni büyük bir imparatorluk gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (Tunaya, 1998: 137). Ancak Birinci Dünya Savaşı sonrasında Turancılık düşüncesi geçerliliğini yitirmiştir.

Osmanlı Devleti’nde görülen milliyetçilik hareketlerini özetlemek gerekirse “Devlet nasıl kurtulur?” sorusu etrafında şekillenmiş ve Akçura’nın Üç Tarz-ı Siyaset’te sunduğu gibi Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu akımlar devletin çöküşünü önleyememiş olsa da Türkçülük akımı, Millî Mücadele dönemi ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türk milliyetçiliğinin dayanak ideolojisi olması açısından önemlidir.

2.4. Cumhuriyet Döneminde Türk Milliyetçiliği Düşüncesi

Türkiye Cumhuriyeti yıkılışı önlenemeyen Osmanlı Devleti’nin ardından millî-devlet şeklinde kurulmuş, millet bilinci ve milletleşme süreci bakımından milliyetçilik, Cumhuriyet’in temel ilkesi olmuştur. Osmanlı dönemindeki kısırılmışlık duygusunun yerini şaşalı resmî milliyetçilik söylemi almış, Türk milliyetçiliği çoğu kez dünyaya kafa tutmanın ve “Biz varız!” demenin bir yolu hâline gelmiştir (Copeaux, 2017: 44). Yine Türkiye Cumhuriyeti’nde kuruluş dönemi itibarıyla milliyetçilik anayasal bir niteliğe kavuşmuştur. Türk milliyetçiliğinin Kemalist versiyonu, 1924 Anayasası’nda “Altı Ok” ile simgeleşen ilkeler arasında yer alırken, 1961 Anayasası’nın başlangıç kısmında “Türk milliyetçiliğinden hız ve ilham almak” anlayışı ile zikredilmiştir. 1982 Anayasası’nda ise “Atatürk’ün belirlediği milliyetçilik anlayışı” ifadesi ile yer almıştır (Koçak, 2017: 42). Bu açıdan Türkiye’de, milliyetçiliğin, siyaset ötesi ve ideolojiler üstü bir nitelik taşıdığı ve siyasal ideolojiler zemininde fundamentalist bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Bora, 2017a: 15).

Türkiye Cumhuriyeti erken dönemlerinde milliyetçilik ve yurtseverlik kavramları eşdeğer kullanılmıştır. Öyle ki Atatürk döneminde milliyetçilik, “milleti sevmek” olarak totolojik bir şekilde tanımlanmıştır. Bu anlayışla başlayan Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliği, adeta Türkiye’nin ruhunu oluşturmaktadır denilebilir (Copeaux, 2017: 45). Eğer Türk milliyetçiliği yıkılırsa milletin kendisi de ortadan kaybolabilir. Millî birlik ve beraberlik, Türk milliyetçiliği için çok önemlidir.

Türkiye Cumhuriyeti’nde tek tip bir milliyetçilik anlayışından bahsetmek zordur. Cumhuriyet’in kuruluş döneminde milliyetçilik, devlet eliyle ikame edilirken, bazı aydınlar ve gruplar tarafından da farklı yorumları ve formlarını beraberinde getirmiştir (Kılıç, 2007: 117). “Çeşitli damarlardan beslenen ve ortak bir dil edinemeyen, bir çırpıda onlarcası sayılabilecek milliyetçilik anlayışları”, Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliğini anlaşılması zor bir konu hâline getirmektedir (Ayvazoğlu, 2017: 577). Konuyu anlaşılır kılmak için kronolojik değini şu şekilde

dünyası” ya da “Turan”, Osmanlı Türkçüleri gibi soyut değil, kendi somut vatanlarını ve sorunlarını içeren somut bir simgedir (Bora, 2021a: 201).

mümkündür: “Millî Mücadele ve Cumhuriyetin kuruluşu, Tek Parti dönemi, Demokrat Parti dönemi, 1960-1980 arası dönem, 1980-1990 arası dönem ve 1990 sonrası.” şeklinde ifade edilebilir (Bora, 2017a: 19-21). Çalışmanın bu kısmında Türkiye Cumhuriyeti’nde Türk milliyetçiliğinin fikrî gelişim seyri Millî Mücadele dönemi ve 1980 arası süreç esas alınarak izah edilecektir. Çalışma sınırlılığı gereği 1990 ve sonrası dönem kapsam dışında bırakılmıştır.

2.4.1. Millî Mücadele ve Cumhuriyet’in İlk Yılları

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti’nde ayakta kalabilmiş tek akım Türkçülük esaslı milliyetçilik olmuştur (Hanioğlu, 2012: 555). Türk milliyetçiliğinin de siyasi, iktisadi ve sosyal ve kültürel sahalarda bir aksiyon hâline gelişi ve uygulanışı ancak Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde yeni Türk devletinin kuruluşu ile mümkün olabilmektedir (Sarıay, 2008: 217). Yeni Türk devleti, siyasi ve idari anlamda Osmanlı Devleti’nden bir kopuşu ifade etse de kurucu yönetici ve seçkinleri Osmanlı’nın bürokrat, asker ve aydınlarından oluşmaktadır. Bu kapsamda Cumhuriyet’in fikrî yapısı, Osmanlı’daki milliyetçilik tartışmaları ve fikirlerinden bağımsız değildir (Korkmaz, 2016: 134).

Osmanlı Devleti’nin dağılmaya başlamasıyla, milliyetçilik düşüncesi Millî Mücadele döneminin dayanak noktası olmuştur.²⁰ Atatürk öncülüğünde “Ya istiklal ya ölüm!” şiarıyla başlatılan Millî Mücadele iki temel ilke etrafında yürütülmüştür: “İstiklâl-i tam” ve “bilakayd ü şart hâkimiyet-i milliye” (Yıldız, 2004: 96). Dolayısıyla Millî Mücadele’de Türk milliyetçiliği, başlıca siyasi çağrı ve millî bir hareket niteliği taşımaktadır (Sarıay, 2008: 218). “Millî Mücadele”, “Millî İstiklâl”, “Millî Hareket”, “Kuvay-i Milliye”, “Hâkimiyet-i Milliye” gibi kullanılan kavramlardaki “millî” etiketi, “dinî olan” ve “millî olan” anlamları içermekte ve aynı zamanda mücadelenin milliyetçi söylemini oluşturmaktadır (Yıldız, 2004: 91).

Millî Mücadele dönemi, Türk milliyetçiliğinin gerçek bir “anavatan” anlayışı ile bütünleştiği bir dönemdir. Milliyetçiliğin temel unsurlarından vatan, somutlaşmıştır. 19. yüzyılın başlarında esas olarak bireyin doğduğu yer anlamına gelen “vatan” sözcüğü, Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ve gelişmesiyle yeni bir anlam kazanmıştır. Vatan, artık elle tutulur gözle görülür bir yere karşılık duyulan bağlılık ve millî bilinç kaynağı olan bir kavrama dönüşmüştür (Lewis, 2017, 41). Misak-ı Millî’de karşılığını bulan vatan ile Türklerin yaşadığı toprakları kastedilmektedir (Yıldız, 2015: 211). Misak-ı Millî sentezi ile Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı, gerçekçi bir temele dayanmaktadır. Nitekim Atatürk’e göre gerçekçi ve akılcı bir milliyetçilik politikası, sınırları belli bir vatan üzerinde,

²⁰ Atatürk, Millî Mücadele’nin kaynağının milliyetçilik ve millî egemenlik olduğunu konuşmalarında belirtmiştir: “Ben 1919 senesi Mayıs’ı içinde Samsun’a çıktığım gün elimde maddi hiçbir kuvvet yoktu. Yalnız Türk milletinin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevi bir kuvvet vardı. İşte ben bu millî kuvvete, bu Türk milletine güvenerek işe başladım... Millî Mücadele’yi yapan doğrudan doğruya milletin kendisidir, milletin evlatlarıdır. Millî Mücadele’de, şahsi hırs değil, millî izzet-i nefis gerçek saik olmuştur.” (Feyzioğlu, 1985: 372).

millî bir Türk devleti kurmakla gerçekleşecektir (Sarınay, 2008: 217-219). Bu kapsamda kurulacak olan yeni Türk devleti, Osmanlılık, Panislamizm ve Pantürkizm gibi her çeşit “milletlerarası” kardeşlik hayallerini sona erdirecektir (Yıldız, 2004: 100). Çünkü farklı milletleri ortak hukuki şartlar çerçevesinde tek çatı altında toplayarak güçlü bir devlet kurmak cazip bir siyasi görüş gibi görünse de aldatıcıdır. Hatta dünya üzerindeki bütün Türkleri bir devlet hâlinde birleştirmek imkânsız bir hayaldir (Atatürk, 2015: 336).²¹ Bu kapsamda Türk vatanı, Cumhuriyet döneminde, vatan kelimesinin yerel ve dinî anlamlarından arındırılıp, Pantürkçü ve Panislamcı bağlılıkların ikamesi ve daha sonra tarih tezi aracılığıyla milliyetçiliğin güçlü dayanaklarından biri olarak tanımlanmıştır (Yıldız, 2015: 211).

Vatan kavramından sonra yeni Türk devleti ile millet kavramı da somutlaştırılmıştır. Cumhuriyet rejiminin kuruluş itibarıyla mülkî sınırlara dayanma niteliği, devleti, millettten önce ortaya çıkarmıştır (Sarınay, 2008: 222). Türkiye Cumhuriyeti için “devletini arayan bir millet” değil, “milletini arayan bir devlet” ifadesi kullanmak daha doğrudur (Kadioğlu, 2017: 287). Bundan dolayı bu dönem milliyetçiliğin, ilk önce belirlenen sınırlar içinde bir millet oluşturmak gibi önemli bir görevi vardır (Sarınay, 2008: 222). Ayrıca millî kimlikten bahsedilebilmesi için de öncelikle bir millet oluşturulması gerekmektedir (Yıldız, 2015: 212). Bu kapsamda ilk olarak çok kimlikli yapının arındırılması için azınlıkların mübadelesi politikası başlatılmıştır. Böylelikle ülkede homojen bir yapı oluşturulmak amaçlanmıştır. Osmanlı dönemindeki kimlik kıstasları terk edilse de kesin bir millet tanımı yapılamamış ancak “Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan (azınlıkların durumu hariç) bütün vatandaşlar, din ve ırk farkı gözetilmeksizin Türk kabul edilir.” anlayışı benimsenmiştir (Sarınay, 2008: 222-223). Millî kimliğin ana unsuru da Türklük olmuştur (Mardin, 2004: 292). “Biz Türk’üz, bu yüzden Türkler tarafından yönetilmeliyiz.” ilkesini benimseyen Cumhuriyet’te söz konusu Türklük, vatandaşlık anlamından çok millet olarak Türklük anlamına gelmektedir (Yıldız, 2015: 210).

Devletin millettten önce var olması niteliğinin bir başka sonucu olarak Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki milliyetçilik anlayışının Fransız milliyetçilik anlayışına yakın olduğu söylenebilir. Batılı ve Doğulu milliyetçilikler sınıflandırmasını inceleyen Kohn’a göre, Fransız tarzı milliyetçilik, milletin dil, kültür, tarih vb. gibi özellikleri yerine birlikte yaşama iradesini esas alan devlet temelli bir milliyetçiliktir. Alman milliyetçiliği ise etnik ve kültürel temele dayanan, dili, ırkı ve kültürü olan

²¹ Atatürk’ün bu konudaki görüşü, Misak-ı Millî sınırları dışında kalan Türklerle tamamen ilgilenmediği anlamına gelmemektedir. Dış Türkler meselesini öncelikle bir kültür meselesi olarak ele alan Atatürk, şartların ve imkânların elverdiği ölçüde bu mesele ile ilgilenilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuyu şu şekilde izah eder: “Türk milleti, İstiklâl Savaşı’ndan beri, hatta bu savaşa atılırken bile mazlum milletlerin hürriyet ve bağımsızlık davaları ile ilgilenmeyi ve o davalara yardım etmeyi benimsemiştir. Böyle olunca kendi soydaşlarının hürriyet ve bağımsızlıklarına kayıtsız davranması elbette uygun görülemez. Fakat milliyet davası şuursuz ve ölçüsüz bir dava şeklinde mütalea ve müdafaa edilmemelidir... Hareketlerin imkân sınırları ve sıraları mutlaka hesaba katılmalıdır. Nitekim biz Türklük davasını müspet bir ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem veriyoruz. Baykal ötesinde Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz.” (Sarınay, 2008: 220).

milletin, devletten önce var olduğu milliyetçiliktir. Ancak belirtilmelidir ki Türkiye Cumhuriyeti millî-devlet inşa sürecinde millet ve devlet olguları Fransa'daki gibi milliyetçilik ile eş zamanlı ortaya çıkmamıştır. Millî bilincin oluşumu ve millî kimlik arayışları millî-devletin inşasından önce de mevcuttur. Bu kapsamda ilgili benzerlik Cumhuriyet dönemi milliyetçilikte etnik köken ve din gibi unsurların ikinci plana itilmesinden kaynaklanmaktadır (Kadıoğlu, 2017: 285-287). Yine bu dönemdeki milliyetçilik anlayışını, bir millet oluşturma işlevi açısından modernist kuram içerisinde değerlendirmek mümkündür (Korkmaz, 2016: 159).

Genel olarak Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in kuruluş dönemlerinde Türk milliyetçiliği, Meşrutiyet döneminde beliren ön-milliyetçiliğin, millî-devlet ideolojisine dönüşmek üzere yoğrulduğu dönemdir (Bora, 2017a: 20). Arık, Millî Mücadele dönemini şu ifadelerle değerlendirmiştir: “Anadolu'daki istiklâl mücadeleleri Turancılık şeklinde ve ‘Comprowis’lerle (uzlaşmalarla) bağlanmış ilk milliyetçiliğin hak ve mukadder yolu bulmak için geçmemiz gerekli bir sırat köprüsü oldu.” (Arık, 1974: 51). Millî Mücadele'den sonra Türkiye Cumhuriyeti, Millet-i Hâkime anlayışının seküler versiyonuna dayalı, siyasi meşruiyeti seküler temeller üzerine kurulmuş, muasır medeniyet seviyesine ulaşmak ve hatta aşmak olarak tanımlanmış bir millî devlet oluşturma amacına göre yapılandırılmıştır (Yıldız, 2015: 210). Cumhuriyet'in ilerleyen dönemlerinde ise Türkçülük esaslı milliyetçilik tartışmaları ortaya çıkmıştır. 1940'lı yıllarda Türk'e ve Türklüğe verilen önem azalmış ve hatta Türk kimliğinin varlığı tartışılır hâle gelmiştir. Bu kapsamda Türk milliyetçiliğinin de gerçek sınavı 1940 sonrasında başlamış, devletle karşı karşıya gelen Türk milliyetçileri, devlete rağmen kendi ideolojilerini yaygınlaştırma çabası sarf etmişlerdir (Duran, 2020: 122).

2.4.2. Tek Parti Dönemi

Tek Parti döneminde Türk milliyetçiliği, resmî ideoloji olarak inşa edilmiş, ön-milliyetçilik anlayışı, Atatürk milliyetçiliği bağlamında dönüşüm yaşamıştır (Bora, 2017a: 20-21). Bu dönüşümün referans kaynağı ise Atatürk olmuştur. Devlet eliyle yürütülen milliyetçilik, Atatürk inkılapları aracılığıyla resmî ideoloji hâlini almıştır. Milliyetçilik ve medeniyetçilik inkılapların değişmez iki temel ilkesidir (Ayvazoğlu, 2017: 548).

Tek Parti döneminde tek siyasi aktör Cumhuriyet Halk Partisi'dir (CHP) ancak farklı milliyetçilik formlarının kökenleri de yine bu dönemde ortaya çıkmıştır (Bora, 2017a: 21). Atatürk ile özdeşleşen resmî Türk milliyetçiliği, Gökalt'ın sonra akılcı, materyalist ve son derece laik bir milliyetçilik görünümü kazanmıştır. 1930'dan sonra ise tekelleşmiş resmî seküler milliyetçilik anlayışı hâkim olmuştur (Karpaz, 2013: 136-137).

Tek Parti döneminin 1930'lara kadarki sürecinde milliyetçilik, millî kimlik oluşturmaktan daha çok siyasi bir millet oluşturma amacıyla “ümmeş şuuru” hâkim olan toplumu “Türk” üst kimliği

etrafında modernleştirmeye ve dönüştürmeye yönelik ve dış Türkleri göz ardı eden bir karakter sergilemektedir (Özcan, 2020: 86). Atatürk sonrası dönemde ise CHP'nin altı oku ile birlikte Kemalizm diye yeni bir ideoloji yaratılmaya çalışılmış, Türk milliyetçiliği, Türkçülükten ayırmaya başlamıştır (Duran, 2020: 153-154). Bununla birlikte Tek Parti döneminde tek bir milliyetçilik tipinden bahsetmek zordur. Devlet eliyle ikame edilmeye çalışılan bir milliyetçilik anlayışı ve ona karşı farklı milliyetçilik anlayışları ortaya çıkmıştır. 1923'ten 1950'lere kadar olan Türk milliyetçiliğini, Atatürk Milliyetçiliği, Teritoryal, Muhafazakâr, Liberal ve Irki (Etnisist) Milliyetçilik şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırmada ise hâkim ideolojinin Atatürk milliyetçiliği olduğu, diğer milliyetçilik türlerinin de buna karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Kılıç, 2007: 138-139).

2.4.3. Demokrat Parti Dönemi

Türkiye'nin siyasi yaşamında 1946 yılı itibarıyla çok partili hayata geçilmiş, 1950 yılındaki seçimlerle birlikte CHP'nin tek parti devri sona ermiştir. Türk milliyetçiliklerinin gelişmesi açısından Demokrat Parti (DP) dönemi, “ara dönem” olarak kabul edilebilir. Bu dönem “Resmî milliyetçiliğin ‘konsolide olduğu’, müstakil bir siyasi isim olarak milliyetçiliğin ön plana çıkmadığı, mayalanmakta olduğu bir dönemdir.” (Bora, 2017a: 21).

DP döneminde Türk milliyetçiliği düşüncesi kapsayıcı bir özellik taşımaktadır. Türklüğün, etnisiteden farklı olarak kültürel bir kimlik aracı olduğunu söylemek mümkündür. CHP'nin 1947'deki kurultayında milliyetçilik tanımı değiştirilmiş, ırkçılık ve sosyalizmden ayırt edebilmek için siyasi milliyetçilik yerine dil, ortak kültür ve tarihe dayanan bir milliyetçilik anlayışı benimsenmiştir. DP ise iktidara gelmeden önce milliyetçiliği programlarının ana ilkelerinden biri olarak kabul etmiş, “Ben Türküm.” diyen her vatandaşın, ırk ve din farkı gözetmeksizin Türk sayılacağını ve kendilerine Türk muamelesi uygulanacağını belirtmiştir. Yine bu dönemde milliyetçilik, bütün Türk siyasi partilerin programlarında (1957'de) temel ilke olarak benimsenmiştir (Karpaz, 2016: 335-337).

DP döneminde Türk milliyetçiliğinin bir başka özelliği, anti-komünizmin milliyetçiliğe yön veren üst ilke olmasıdır (Bora, 2017a: 21). Batı Bloku ülkelerinin hepsinde olduğu gibi Türkiye'de de İkinci Dünya Savaşı sonrasında anti-komünist unsurlar ağırlık kazanmış, komünizm karşıtı hareketler kitleselleşmeye başlamıştır (Karakaş, 2006: 70). Komünistler, Türkiye'de sayıca az olsalar da dış kuvvetlerin desteği ile devleti ve milleti tehdit eden iç düşmanların en tehlikelisi olarak görülmüştür (Sançar, 1959: 217). “Komünizm Türk milletinin en büyük düşmanıdır, görüldüğü yerde ezilmelidir.” Bu nedenle anti-komünizm, milliyetçiliğin ilk ve yeter şartı kabul edilmiş, milliyetçilik şemsiyesi altındaki bütün ideolojik söylemler bu kabulle diğerlerini hegemonize etmeye çalışmıştır (Bora, 2021a: 295).

Anti-komünizm söylemi Türk milliyetçiliğinin ideolojik ve siyasi örgütlenmesini kolaylaştırmıştır (Mete, 2017: 698). Bu dönemde öne çıkan Türk Kültür Ocağı, Türk Gençlik Teşkilatı, Türk Kültür Çalışmaları Derneği ve Türk Kültür Derneği bazı milliyetçi dernekler, komünizme karşı birlik içinde mücadele için 1950 yılında Türkiye “Milliyetçiler Federasyonu” adı altında birleşmişlerdir. Daha sonra ise bütün milliyetçi derneklerin, “Türk Milliyetçiler Derneği” çatısı altında birleşmesine karar verilmiştir (Ayvazoğlu, 2017: 573).

Anti-komünizmin yanında 1950-1960 arası dönemde Türk milliyetçiliğinin temel ideolojik çerçevesini oluşturan bir başka unsur Kıbrıs meselesidir. Kıbrıs, 1950’lerin başında Türkçü-Turancı çevre tarafından Türkiye için “ikinci Hatay” olarak takdim edilmiş, 1950’lerin ortasında Türkiye için millî dava olmuştur (Bora, 2021a: 247).

2.4.4. 1960-1980 Arası Dönem

1960-1980 arası dönem Bora’nın ifadesiyle “Politik kutuplaşma ve genişleyen demokratik siyasi katılım sürecinde milliyetçiliğin müstakil bir siyasi kimlik olarak ayrışma istidadı gösterdiği, içeriğini doldurmaya ilişkin farklı önerilerin çatıştığı, öte yandan doğal bir siyasi sıfat olmaktan görece uzaklaştığı, hegemonik gücün sarsıldığı bir evredir.” (Bora, 2017a: 21). Anti-komünizm, politik kutuplaşmada Türk sağcılığının “üst kimliği” işlevini edinirken, özerk bir zihniyet kalıbı olarak kendi söylemini kazanmıştır (Bora, 2021a: 294).

1960 yılında gerçekleşen Askerî Müdahale, Türk milliyetçiliği düşüncesinin gelişim seyrinde dönüm noktası sayılabilecek etkiler bırakmıştır. Müdahaleyi gerçekleştirenler arasında “14’ler” adıyla anılan subaylardan bazı isimler ile Türk milliyetçiliği düşüncesi siyasi bir parti ideolojisi ile siyasi yelpazede devam etmiştir (Zürcher, 2014: 371).²² 1950-1960 yılları arasında, siyasi bir tarafı olmayan ve tamamen “bir kültür hareketi” olan milliyetçilik (Güngör, 2007: 138), 1960’ların ortalarından itibaren siyasi mecraya taşınmıştır.

Türk milliyetçiliğinin bu dönemde ikinci kırılma noktası 12 Mart 1971 Muhtırası’dır. Türk milliyetçileri, Muhtırayı destekledikleri hâlde Muhtıra ve devlet karşıtı olarak değerlendirilmişlerdir. 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı’ndan sonra ise milliyetçi kadrolar devlet kademeleri içerisinde aktif rol oynamaya başlamıştır (Acar, 2021: 66). 1970-1980 arası dönem, Türk milliyetçiliği

²² Milliyetçi hareketin siyasi alanda temsil edilmesi, 20 Temmuz 1948’de Fevzi Çakmak ve Osman Bölükbaşı öncülüğünde, Millet Partisi’nin (MP) kurulması ile başlamıştır. Ancak birkaç yıl sonra MP, “dini, siyasete alet etmek” gerekçesiyle kapatılmış ve 1954 yılında milliyetçi hareketin ikinci siyasi teşkilatı olan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) kurulmuştur. 1958 yılında Türkiye Köylü Partisi’nin CMP’ye katılması ile birlikte milliyetçi hareket, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) aracılığıyla temsil edilmeye başlamıştır. 1965 yılında CKMP’nin Genel Başkanlığı’na Alparslan Türkeş’in seçilmesi ile birlikte milliyetçi hareket yeni bir dönem içerisine girmiştir (Acar, 2021: 61).

ideolojisinde Türk-İslam Ülküsü'nün hâkim olduğu ve komünizme karşı mücadelenin tek amaç olduğu bir dönem olmuştur (Duran, 2020: 215).

1980 döneminde ise 12 Eylül Askerî Darbesi'nin etkileri ile Türkiye'de siyaset yeniden şekillenmeye başlamıştır. Darbe, siyasi yelpazedeki sol, merkez sağ ve Ülkücü/radikal milliyetçi hareketler üzerinde travmatik etkiler bırakmıştır. Bu dönem, Türk milliyetçiliği açısından resmî milliyetçiliğin zorunlu ideoloji olarak “restore edildiği” evredir (Bora, 2017a: 21). Uzun süreli bir olağanüstü hâl ilan eden 12 Eylül rejimi, Atatürk kültü etrafında zorunlu/tek ideoloji olarak milliyetçiliği emreden bir *endoktrinasyon*, “beyin yıkama” harekâtı başlatmıştır (Bora, 2021a: 316). Demokrasiyi kesintiye uğratan darbenin ardından tüm siyasi parti faaliyetlerine 1983 yılına kadar son verilmiştir. Yeniden şekillenen siyaset arenasında, siyasal İslam ve milliyetçi muhafazakâr kanadın yeni kuşak temsilcileri, asker kökenli devletçi Kemalistlerle rekabete girecek gücü bulmuşlardır (Bora ve Canefe, 2017: 660).

12 Eylül sonrası askerî rejim (millî güvenlik devleti rejimi) döneminde Atatürkçülük, milliyetçilik olarak yorumlanmıştır. Ordunun teşvik ettiği endoktrinasyonda, iç politik gerilimler ve çatışmalar doğrudan millî güvenlikle alakalı olarak ele alınmış, dost-düşman ikiliği içinde iç düşman, rejime muhalif grupları/fikirleri ile milliyetçi ideolojiye ayrımcı damgası yapılarak oluşturulmuştur. Bu kapsamda Atatürkçülük ile özdeşleşen milliyetçiliğin, Ülkücülerin yetki ve sorumluluk alanından çıkarılarak devletin ve resmî ideolojinin sorumluluğuna alınması vurgulanmıştır (Altınay ve Bora, 2017: 151-152).

2.4.5. Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği Sınıflandırmaları

Milliyetçiliğin, kolaylıkla diğer ideolojilere eklemlenebilmesi özelliği Türkiye Cumhuriyeti'nde farklı Türk milliyetçiliği anlayışlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. 1960'lardan sonra siyasi yelpazenin şekillenme sürecinde milliyetçilik, Türk sağının önemli bileşenlerinden birisidir. Milliyetçilik, İslamcılık ve muhafazakârlık ile farklı tarihsel ilişkilerde, stratejik ihtiyaçlar ölçüsünde değişen oranlarda ilişkilendirilmiştir (Can, 2017: 663). Türk sağının özgüllüğünü oluşturan bu etkileşim ilişkisini Bora, milliyetçilik, İslamcılık ve muhafazakârlık arasında bir iç içelik olduğunu varsayarak bu üç ideolojiyi “maddenin hâlleri” olarak yorumlamaktadır. Buna göre milliyetçilik, Türk sağının “katı hâli”dir ve içerikleri, kavramları, imgeleri uyarlama, uydurma gücüne sahip olduğundan “Türk sağının gramer bilgisi”dir. İslamcılık, kap değiştirme ve mecra bulabilme gücünün modernlik kadar yüksek olmasından dolayı Türk sağının “sıvı hâli”dir ve imge, değer ve ritüel kaynağı olması bakımından “Türk sağının lügatçesi”dir. Son olarak muhafazakârlık, buharlaşma ve ayrıca amiyane kullanımda gaz verme/gaza getirme özelliklerini içerdiğinden Türk sağının “gaz hâli”dir ve içeriklerin ve zihniyet kalıplarının ötesinde bir ruh hâli, üslup olduğundan “Türk sağının havası”dır (Bora, 2015: 8). Bora'nın izah ettiği iç içelik durumu ve Türk siyasi yaşamının konjonktürel yapısına bağlı olarak milliyetçiliğe yön veren üst

ilkelerin değişimi farklı Türk milliyetçiliği yorumlarını da beraberinde getirmiştir. Kendi içlerinde de farklı kollara ayrılan görüşler bazen kesişmekte, bazen de geniş açılar çizerek birbirinden uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla bu durum, Türk milliyetçiliğinin farklı yorumlarındaki temsilcilerini ortaklaştırmaktadır. Bunun yanında Türk milliyetçiliği ile ilgilenenler, sistematik olarak ilk kez inceleyen kişi olarak kabul edilen Gökalp'in görüşlerine bağlı kalmakla birlikte kavramları farklı yorumlamışlardır. Tarih, vatan, millet, milliyet, gelenek gibi kavramların tarifinde ve dil ve kültürel konulardaki anlaşmazlıkların yanında temel problem İşlam'a, Osmanlı'ya ve Türkçülüğe bakış açınsındadır. Bakış açıları milliyetçi anlayışları Hira Dağı'na ya da Tanrıdağ'a yaklaştırmakta ve uzaklaştırmaktadır (Ayvazoğlu, 2017: 577). Bora, genel olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde görölen Türk milliyetçiliklerini ideolojik içeriklerine göre şu şekilde sınıflandırmıştır: "Resmî milliyetçilik veya Atatürk milliyetçiliği, Kemalist sol milliyetçilik veya ulusal solculuk, Liberal milliyetçilik, Etnisist milliyetçilik ve Muhafazakâr milliyetçilik." (Bora, 2017a: 19-21). Bora'nın genel çatısını çizmiş olduğu sınıflandırmaya ek olarak çalışmanın kapsamı bağlamında teritoryal milliyetçilik, Ülkücölük ve Türk kültür milliyetçiliğine ayrı başlıklarda yer verilmiştir.

2.4.5.1. Resmî Milliyetçilik/Atatürk Milliyetçiliği

Resmî milliyetçilik ya da Atatürk milliyetçiliği, "devlet ve düzen ideolojisi" olarak işlev gören milliyetçilik türüdür (Bora, 2017a: 19). Tek Parti döneminde görünüm kazanan resmî Türk milliyetçiliği, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı etrafında şekillendiği için Kemalist milliyetçilik ya da Atatürk milliyetçiliği, devlet ideolojisi olmasından dolayı da Resmî milliyetçilik olarak anılmaktadır (Yıldız, 2015: 211). Atatürk milliyetçiliğinin, II. Meşrutiyet ortamında şekillenen Jön Türk ideolojisinin devamı niteliğinde, ardılı olduğu kabul edilmektedir (Ahmad, 2016: 178). "Cumhuriyet döneminde gerçekteştirilen her şey daha önce ve özellikle de Jön Türkler tarafından düşünölmüş şeylerdir." (Ateş, 2004: 100). Atatürk milliyetçiliği, bu anlamda Jön Türk ideolojisinin sürekliliğini sağlamakta ve Cumhuriyet öncesi fikrî ortamda olgunlaşmış olan topyekün Batılılaşma projesinin taşıyıcısı durumundadır (Akman, 2017: 86). Atatürk milliyetçiliği, millî düşünce ve dine/hanedana dayalı meşruiyetten arınmış bir siyasi sistem konularında Jön Türk ideolojisinden ayrılmaktadır (Vatandaş, 2020: 76-77). Bu anlayışta Türk millete dayanan teritoryal bir millî-devleti öngörölmektedir (Lewis, 2017: 343).

Atatürk milliyetçiliğinin karakteristik yapısına değinmek gerekirse, öncelikle resmî akidesi, referans ideolojisi, "Türk'ün yeni amentüsü" milliyetçiliktir. Bu dönemde etkili olan etno-seküler milliyetçilik anlayışı, 1924 Anayasası'nda yapılan tanımla resmîlik kazanmış ve vatandaşlık,

anayasal Türklük ile tanımlanarak milliyetten ayrılmıştır (Yıldız, 2015: 225).²³ 1937 yılında ise milliyetçilik, anayasada devletin ilkesi olarak yer almıştır.²⁴

1930’lu yıllarda milliyetçilik, Atatürk’ün millet tanımıyla kültürel bir temele oturtulmuştur. Subjektif bir millet anlayışı benimseyen Atatürk’e göre millet, “Zengin bir hatıra mirasına sahip olan, birlikte yaşamak hususunda ortak arzu ve bunu kabulde samimi olan ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam hususunda istek ve dilekleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan toplumdur.” Türk milletinin oluşumunda etkili olan tabii faktörleri ise şöyle sıralamıştır: “siyasi varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve menşе birliği, tarihî karabet, ahlaki karabet” (İnan, 2000: 34-35). Bu tanımlamada Atatürk, Ziya Gökalp gibi kültürü esas almakla birlikte, “milleti vatanla birleştirmesi ve siyasi açıdan sınıflandırması” noktasında ayrılmaktadır (Sarınay, 2008: 223). Ayrıca Atatürk, Gökalp’tan farklı olarak ortak kültür kaynağını İslam dışı bir geçmiş anlayışına dayandırmış, seküler bir şimdi oluşturmak için, öncelikle geçmişi sekülerleştirmiştir. İslami tesirlerden arındırılmış ve İslam öncesi Türk geçmişinin ayıklanıp yeniden inşa edilmiş unsurlarıyla zenginleştirilmiş Türk milliyetçiliği, cumhuriyetin millî kültürünü belirleyen kuvvet olmuştur (Yıldız, 2015: 212). Atatürk’ün Türk milliyetçiliği tanımı ise şu şekildedir: “Türk milliyetçiliği, terakki ve inkişaf yolunda ve milletlerarası temas ve münasebetlerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk içtimai heyetinin hususi seciyelerini ve başlı başına bağımsız hüviyetini korumuş bulunmaktadır.” (İnan, 2000: 64).

Atatürk milliyetçiliği, modernleşme hareketleri ile paralel bir seyirde gelişme göstermiştir (Sarınay, 2008: 228). “Batıya rağmen Batılılaşmak” söylemi ile başlayan modernleşmedeki temel amaç, muasır medeniyet seviyesine ulaşmak, hatta aşmak, siyasi reformlarla pozitivizme dayalı bir toplum düzeni, millî devlet ve laiklik esasına dayalı bir devlet düzeni tesis etmektir (Duran, 2020: 136). Bu kapsamda Atatürk milliyetçiliğinin vasıflarından birisi de laikliktir. Cumhuriyet rejimi laik bir sistem üzerine inşa edilmiş (Sarınay, 2008: 227), yürütülen “de-İslamizasyon” politikaları (Akgün ve Çalış, 2017: 593) ile din unsuru, kamusal alana sızma tehlikesine karşı mutlak suretle yasak kapsamına alınmıştır (Yıldız, 2015: 215). Din, sosyo-politik alandan çıkarılarak yerine “din gibi algılanan bir milliyetçilik” anlayışı yerleştirilmeye çalışılmıştır (Ahmad, 2006: 109.)

²³ “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) ıtlak olunur. Türkiye’de veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiye’de mütemekkin bir ecnebi babanın sulbünden Türkiye’de doğup da memleket dâhilinde ikamet ve sinni rüşte vusulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık Kanunu mucibince Türklüğe kabul olunan herkes Türk’tür. Türklük sıfatı kanunen muayyen olan ahvalde izale edilir.” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1924: 88).

²⁴ 1921 yılında kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun ikinci maddesinde yer alan “Türkiye Devleti’nin, Dini İslam’dır. Resmî lisanı Türkçedir.” ibaresi, 1937 yılında “Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçısıdır. Resmî dili Türkçedir. Makarı Ankara şehridir” olarak değiştirilmiş, bu hâliyle 1924 Anayasası’nın ikinci maddesinde yer almıştır (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1921: 2, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1924: 2).

Atatürk milliyetçiliğinin bir başka unsuru halkçılıktır. Atatürk, halk ile milleti aynı anlamda kullanarak egemenliğin kaynağını halkta görmüştür. Bu konuda Ziya Gökalp ile örtüşen Atatürk, sınıf mücadelesini reddeden, sosyal dayanışmayı esas alan bir anlayış benimsemiştir (Sarınay, 2008: 226). Halkçılık ilkesi ile sınıf kavgaları aşılanacak, millî birlik, “kaynaşmış kütle”, “sınıfsız katı kitle”, “granit kütle” elde edilecektir (Yeşilkaya, 2015: 116). Böylelikle ümmetçilikten uzaklaşılacaktır. (Sarınay, 2008: 226).

Atatürk milliyetçiliğinde millî kültür önemli unsurlardan birisidir çünkü bir milletin oluşması, istiklâlîni ve millî benliğini koruyarak devamlılığı sağlaması için millî kültüre sahip olması şarttır (Sarınay, 2008: 223). Köken, dil, kültür ve ülkü birliğinin sağlanması Atatürkçü milliyetçiliğin objektif şartlarıdır (Yıldız, 2015: 230). Bu kapsamda harf inkılâbı, Türkçe’nin resmî dil olarak kabul edilmesi, Dil ve Tarih Tezleri gibi kültürel reformlarla millî kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylelikle milletin belirleyici unsurlarından dil sorunu, harf inkılâbı ile çözülmüş, millî kültür açısından yazı dili ile konuşma dilinin farklılığı ortadan kaldırılmıştır (Sarınay, 2008: 224). *Güneş Dil Teorisi* ile bütün medeniyetlerin Orta Asya-Türk kaynaklı olduğu ve bütün dillerin Türk kökünden ve Türkçeden geldiği görüşünün savunulması (Güngör, 2007: 109) ve *Türk Tarih Tezinde* Türklüğün kaynaklarına inilmesi, Türklerin Anadolu’yu Türk vatanı olarak kabul etmeleri sayesinde Türk insanı millî kimlik arayışına cevap bulabilmiştir (Sarınay, 2008: 225). Atatürk milliyetçiliğinde Türk millî kimliğinin inşa sürecine bakılacak olursa, 1924-1929 arası Cumhuriyet’in ilk zamanlarında “millî insan” oluşturma hedefi ile hareket edilmiş, İslamcılık ve Türkçülük yerine milliyetçilik ve medeniyetçilik unsurları vurgulanmıştır. Millî kimlik için din üzerinden yapılan tanımdan radikal bir kopuş gerçekleşmiş, militan bir laiklik üzerinden cumhuriyetçi tanıma gidilmiştir. “Dilde, kültürde ve ülkede birlik” söylemiyle millî kimlikte Türk kavramı öne çıkarılmıştır. 1929-1938 arası Halkta Birlik döneminde ise millî kimlik kavramı, etniklik ekseninde tanımlanmıştır. Ortak köken duygusu temel alınmış, ırki motifler cumhuriyetçi tanıma eklenmiştir. “Dilde, kültürde, kanda birlik”²⁵ millî kimliğin yeni söylemi olmuştur (Yıldız, 2015: 217-225).

Atatürk’ün ölümünden sonra Atatürk milliyetçiliği İsmet İnönü (Millî Şef) ile yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde Atatürk milliyetçiliğinin jakoben eğilimli yorumları yapıldığı söylenebilir (Kılıç, 2007: 121). Laiklik ve modernlik, daha radikal bir şekilde Atatürk milliyetçiliğinin baskın öğeleri hâline gelmiştir (Zürcher, 2014: 263). Temelinde Türk kimliği yer alan modernleşme gerekliliği anlayışı, Atatürk sonrası dönemde her alanda ve her ne pahasına olursa olsun Batılılaşmanın gerçekleştirilmesi anlayışına dönüşmüştür (Duran, 2020: 152). Milliyetçilik önemini kaybederken Batıcılık fikri öne çıkmıştır (Güngör, 2007: 99). Özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın

²⁵ Halkta Birlik döneminde ön plana çıkan ırk ve kan vurgusu Atatürk’ün söylemlerinde karşımıza çıkmaktadır: “Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur.”; “Aranıza alacağınız arkadaşların mümkünse kanını tahlil edin.”; “Kanını taşıyandan başkasına inanma.” (Tanyu, 1981: 9,10) Yine Cumhuriyetin ilk yıllarında yazılan millî marşlarda da ırk ve kan vurgusu göze çarpmaktadır: “Kahraman ırkıma bir gül!” (İstiklal Marşı); “Türk’üz bütün başlardan üstün olan başlarız.” (Onuncu Yıl Marşı); “Yıldırımlar yaratan bir ırkın ahfadıyız.” (Harbiye Marşı); “Miras kalan asil kanla ceddinden” (Kuleli Marşı) (Tanyu, 1981: 51).

ardından milliyetçilik, devletten tasfiye edilirken, Kemalizm adıyla yeni bir ideolojinin yerleştirilmesi her alanda kendini hissettirmiştir. Türk milliyetçiliği, Türkiye milliyetçiliğine dönüşmeye başlamıştır (Duran, 2020: 154).

2.4.5.2. Kemalist Sol Milliyetçilik/Ulusal Solculuk

Kemalist sol milliyetçilik ya da ulusal solculuk 1960’larda sosyalizmin ilkeleri içinde yer alan anti-emperyalizm ve anti-kapitalizm anlayışlarının, Kemalizm’deki milliyetçilik anlayışı ile aynı eksende birleştirilip sol bir havaya bürünerek yeniden yorumlanmasıyla başlayan siyasi bir akımdır (Alpkaya, 2015: 477). Kemalist sol milliyetçilikte modern bir millet, “laikliğin, kalkınmanın/gelişmenin, bağımsızlığın, anti-emperyalizmin hatta kimi örneklerde yerli bir sosyalizmin inşasının tarihsel öznesi” olarak görülmektedir (Bora, 2017a: 20).

Kemalist sol milliyetçiliğin Türkiye’deki serüveni *Kadro Dergisi* ile başlamaktadır. 1929’da yayın hayatına başlayan Kadro Dergisi, “Marksizm, ulusalcılık ve korporatizm”in bir birleşimi olarak nitelendirilmiştir (Lewis, 2017: 635). Kadroculara göre Türk Devrimi, ekonomik kurtuluş için kapitalizme ve emperyalizme karşı bir mücadeledir. Ekonomik kalkınmanın kapitalizm ile sosyalizm dışında üçüncü bir iktisadi sistem olarak ancak devletçilik ilkesinin benimsenmesiyle sağlanabileceğini vurgulamışlardır (Alpkaya, 2015: 477). Ayrıca devletçilik ilkesi, sınıfsız ve dayanışmacı toplum tahayyülünün karşılığı olan halkçılık ilkesinin de anahtarıdır (Köker, 2020: 195). Kadrocular, tarih okumalarında tarihsel materyalizmi tek bilimsel yöntem olarak kabul etmelerine rağmen Marksizm’i, Türkiye gibi ülkelerdeki millî kurtuluş savaşlarını açıklamada yetersiz görmüşlerdir. Onlara göre Marksizm bütün dünya için geçerli olabilecek bir ideoloji değildir. Tarihsel materyalizm yöntemi ile sanayi devrimini gerçekleştirmiş sınıf çatışmalarının olduğu Batı toplumlarında, Marksizm’e varılacak ancak millî kurtuluş mücadelesinin gerçekleştiği ülkelerde “Millî Kurtuluşçuluk” ve “Devletçilik” (Kemalizm) anlayışına varılacaktır (Yanardağ, 2008: 129-130).

Kemalist sol milliyetçiliğin ikinci yorumu 1961 yılı sonunda yayın hayatına atılan *Yön Dergisi* çevresinde toplanan aydınlar tarafından yapılmıştır (Alpkaya, 2015: 478). Yön Dergisi, Kemalizm’in “üst yapıcı (eğitimci-kültürcü) inkılapçılığını, alt yapıcı (iktisadi) devrimcilikle dönüştürerek”, onu sosyalizmin basamağı hâline getirme amacı taşımıştır (Bora, 2021a: 165). Siyasi söylemleri ise sosyalizme eklenmiş Kemalizm olmuştur. Çünkü Kemalizm’in güçlü bağımsızlıkçı yanı, sosyalizm için gerekli iktisadi ve siyasi bağımsızlığı karşılamaktadır. Ayrıca Türkiye’deki güçlü Atatürk imgesi, herhangi bir siyasi projenin başarılı olmasını kolaylaştıracaktır. Bununla birlikte Kemalizm’in ilkeleri sosyalizm projelerine uygun zemin sağlamakta ve projenin ana temaları bu ilkelerle ifade edilebilmektedir (Atılgan, 2018a: 615-640).

Kemalist sol milliyetçiliğin 1960'lardaki bir diğer temsil kolu Millî Demokratik Devrim (MDD) tezidir (Bora, 2021a: 165). Yön hareketine yakın olan MDD, Türkiye İşçi Partisi (TİP) içerisinde gelişmiş, tezin ana hatları Mihri Belli'nin Yön'deki yazılarıyla oluşturulmuştur. Yazılarında savunduğu görüşlerin birçoğu Yön dergisinin başyazarı Doğan Avcıoğlu tarafından daha önce sistematize edilmiştir (Atılgan, 2018b: 600). Belli de Yöncüler gibi Kemalist devrimin, anti-emperyalist ve anti-feodal nitelikte yarım kalmış bir millî devrim olduğunu düşünmüştür. Ona göre Kemalizm ve sosyalizm arasında çok fark yoktur, "İleri Kemalizm" ilkesi ile yarım kalan millî demokratik devrimi tamamlanacaktır (Bora, 2021a: 653).

Kemalist sol milliyetçilik 12 Mart Muhtırası'ndan sonra daha çok Cumhuriyet Gazetesi'nde köşe yazarlığı yapan ya da bu gazetede yazıları yayımlanan aydınların savunduğu bir ideoloji hâline dönüşmüştür. 12 Eylül'den sonra ise Kemalist sol milliyetçiliğin aydınları, Atatürkçülük ideolojisini, "dondurulmuş Atatürkçülük" olarak nitelendirmişler ve Kemalizm'i yeniden yorumlamışlardır (Alpkaya, 2015: 479-480).

2.4.5.3. Liberal Türk Milliyetçiliği

Cumhuriyet döneminde Tek Parti döneminde görünüm kazanan bir başka milliyetçilik türü liberalizm etrafında şekillenen liberal milliyetçilik anlayışdır. Milliyetçilik gibi liberalizm de Fransız İhtilali ile Batı'da yükselişe geçen bir düşünce sistemidir. Milliyetçilik, burjuvanın iktisadi açıdan millî sınırları olan millî bir devlet ihtiyacını ve millet bilincini ortaya çıkarırken, bireysel hak ve özgürlüklere yaptığı vurgu nedeniyle liberalizm açısından bir dönüm noktası olmuştur (Özer vd., 2018: 37). Genel olarak bu anlayışa göre güçlü bir kapitalizm ve piyasa toplumu inşa etmek milliyetçiliğin aslî görevi ve milletleşmenin güvencesidir. Bu hedeflere ulaşma çabaları ise birer millî gurur unsuru kabul edilir (Bora, 2017a: 21).

Ziya Gökalp, sosyolojiye dair görüşleri bakımından liberal milliyetçilik gelişiminde önemli isimlerden birisidir. Gökalp'ın "kısmî ya da kültürel liberalizm"²⁶ olarak değerlendirilebilecek anlayışında millet ve devlet konusundaki hareket noktası, "Fert yok cemiyet var, hak yok vazife var." formülüdür (Akyol, 2017: 732). Gökalp'a göre ferdin bilinmesi için "cemiyet" ilmine ihtiyaç vardır. Fert ve kişi arasında bir ayrım yaparak, cemiyete önemli bir rol veren Gökalp, "fertçilerin kuvvetli

²⁶ Parla, Gökalp'ın kültürel liberalizm ve çoğulculuk anlayışı sayesinde ahlaki ve toplumsal kolektivizme ya da faşist korporatist totaliterliğe düşmekten kurtulduğunu belirtmiştir (Parla, 1999: 98). Bunun yanında Gökalp'ın kısmi liberalizmi partiler sosyolojisinde daha nettir. Cumhuriyet'in ilanından önce partiler sosyolojisi konusundaki yazılarında Gökalp, radikallerin gelenekleri kaldırmak ve millî ülküyü uygulamak istediklerini anlatarak liberaller hakkında şunları yazmıştır: "İnkılâpçılar arasında, objektif hareket edenler ve tekamülî bir şe'niyete (realiteye) dayananlar yalnız liberallerdir. Liberaller ananelerle (geleneklerle) mefkûrelerin içtimai sebeplerin tesiriyle ölüp doğduğunu, ferdi akıllarla ferdi iradenin mahsulleri olmadıklarını bildiklerinden, içtimai vicdanda doğmamış bulunan mefkûreleri icraya da kalkışmazlar. Bu sebeple, liberal fırkalar yaptıkları inkılâpların ekserisinde muvaffak olmuşlardır." Yine Gökalp'a göre muhafazakârlığın irticaya kaymasını liberalizm; liberalizmin radikalizme kaymasını muhafazakârlık önleyecektir (Akyol, 2017: 733).

olduğu cemiyetlerde ideallerin öleceğini ve cemiyetlerin anarşi içerisinde kalacağını” belirtmiştir. Cemiyetin ümmet hâlinde millet formuna geçmesiyle hukuk modernleşmesi içerisinde devlet reformu da gerçekleşecektir (Özer vd., 2018: 51).

Cumhuriyet döneminde liberal milliyetçilik düşüncesi, devlet içerisinde bireyin hürriyetlerinin nasıl belirleneceği konusunda önem kazanmıştır. Resmî milliyetçiliğin katı ve otoriter yorumu, liberal düşünceler ve eylemler için uygun bir zemin oluşmasına engel olmuştur (Erdoğan, 2018: 33). Liberalizm ve Cumhuriyetçilik görüşleri arasında çatışma yaşanmıştır. Liberaller, “fert hak ve hürriyetlerine” öncelik verilmesini savunmuşlardır. Ancak Cumhuriyetçiler için “vazifeler temelinde kurgulanan bir vatandaşlık” esas olmuştur (Akyol, 2017: 732).

Tek Parti döneminin “liberal” olarak nitelenebilecek ilk siyasi muhalefet hareketi, 1924’te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’dır (TCF). 1925’te hükümet tarafından kapatılan TCF “Kemalist rejim gibi laik ve milliyetçi politikaları benimseyen ancak onun köktenci, merkeziyetçi ve otoriter eğilimlerine karşı çıkan, bunun yerine âdem-i merkeziyetçiliği, güçler ayrımını, evrimci değişmeyi ve liberal bir ekonomi politikasını savunan”, Avrupa’ya özgü, liberal nitelikte bir partidir (Zürcher, 2014: 250). TCF’nin kapatılmasından sonra 1930’da kurulan ve aynı yıl kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ise programı bakımından liberal olmakla beraber, gerçek bir muhalefet hareketi niteliğinde değildir (Erdoğan, 2018: 34). Cumhuriyet dönemi liberal milliyetçilik, Ahmet Ağaoğlu ve Sadri Maksudi Arsal tarafından temsil edilmiş bir yaklaşımdır. Ancak kitlesel bir niteliğe ulaşamamıştır (Kılıç, 2007: 130-132).

Liberal milliyetçilik düşüncesinde öne çıkan ilk isimlerden birisi SCF’nin ideoloğu Azeri kökenli Ahmet Ağaoğlu’dur (1869-1939). Ağaoğlu’nun görüşleri milliyetçilikten ziyade liberal iş bölümü kavramına yakın olsa da toplumsal yapı ve ilişkilere dair fikirleri liberal milliyetçi düşünce içerisinde ele alınmasını gerektirmektedir (Demirci, 2021: 93). Eserlerinde sıkça bireysellik ve bireysel özgürlük konularına değinmiştir. *Serbest İnsanlar Ülkesinde* (1930) adlı eserinde kendi liberal ütopyasını resmetmiş, *Devlet ve Fert* (1933) adlı eserinde ise düşüncelerine yönelik eleştirileri cevaplamıştır. Çıkarılmış olduğu *Akın Gazetesi*’nde de yine liberal görüşleri savunmuş ayrıca Tek Parti rejiminin denetimsizliği ve CHP yönetimini eleştirmiştir (Erdoğan, 2018: 34). Ancak Ağaoğlu’nu, Tek Parti döneminde özgün bir liberal anlayışı ortaya koymaktan ziyade devlete ait olan ve devletin belirlediği ilkeler adına muhalefet yapan bir aydın olarak kabul etmek daha doğru olacaktır (Coşar, 2017: 721). İlmî devletçilik anlayışı, “kuvvetli hükümet” taraftarlığı ve korporatizme yaklaşan kimi görüşleriyle Ağaoğlu’nun sistemli ve tutarlı bir liberal düşünür olduğu söylemek mümkün değildir (Erdoğan, 2018: 34).

Ağaoğlu’na göre Cumhuriyet dönemi “antropolojik kökenleri, dil ve kültür ortaklığı yaşayanları ortak bir zemin üzerinde birleştirmeye yönelik ‘cazibe hadisesi’ nin doğal sonucu olarak bir ulus-kurma” dönemidir. Bu dönemde bireyin kimliği, devlete ve devletin tanımladığı millete ve

temsil ettiği milliyetçiliğe referansla belirlenmiştir. Ağaoğlu, milleti, ortak dil, din, edebiyat ve tarih temelinde tanımlamıştır. Bu unsurlar aynı zamanda millî bilincin de temelini oluşturmaktadır. Ona göre millet, “Aynı antropolojik kökene, dile ve tarihe sahip olan insanlar arasındaki ‘cazibe’ nin doğal bir çıktısıdır.” (Coşar, 2018: 238). Devlet, millî bilincin etnik temellerini yerleştirmeye çalışırken diğer taraftan da birey ve toplum arasındaki karşılıklı sorumluluk bilincini gerçekeştirecektir. Bu sayede devletin rahle-i tedrisinden geçen birey, topluma karşı sorumlulukların farkına varıp millî şuura sahip olacak ve gerçek anlamda özgürleşecektir (Coşar, 2017: 722).

Liberal milliyetçilik konusunda önemli bir diğer isim ise Kazan Türklerinden Sadri Maksudi Arsal’dır (1878-1957). Arsal’ın birey-millet arasındaki ilişkiye dair görüşleri liberal milliyetçi anlayışı kapsamında ele alınabilir. Birey-devlet arasındaki ilişkiye bakışı ise liberal düşünceyi temsil etmektedir (Demirci, 2021: 203). Çarlık Rusya’sındaki Türkçülük mücadelelerinde de yer almış olan Arsal, 1955’te yazdığı “fıkrî vasiyet” niteliği taşıyan *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları* adlı eserinde kendi liberal milliyetçilik görüşlerinden bahsetmiştir (Akyol, 2017: 735).

Arsal’a göre millet, etnolojik anlamda “nationalité” karşılığıdır.²⁷ Buna göre millet, “Etnik kökene bakılmaksızın bir devletin uyruklarının bütünü, halkı aynı dili konuşan, tarih ve töreleri bir olan, ortak geçmişi olan kişilerin bütünüdür.” Milletlerin varlığını devam ettirebilmesinin de iki önemli şartı vardır: “1. Var olmak, 2. Var olarak kalma azim ve iradesi” (Demirci, 2021: 105, 115, 120). Her fert ve milletin “Ben de varım, var olacağım.” demek en doğal hakkıdır. “Ancak ben varım.” diyen kimse veya millet, başkalarının varlığına ve hürriyetine tecavüz ettiği için suçlu olur. Milletin varlığını koruyabilmesinde en önemli unsur bireyin ait olduğu topluluğa bağlılığıdır. Millete bağlılık ise insanlığın ilerlemesinin ilk kuralıdır (Kılıç, 2007: 132) Devlet-birey ilişkisi açasından da esas yetkili ve hak sahibi olan milletlerdir (Demirci, 2021: 203). Arsal’a göre bireyin bir millete ait olması ve o millete bağlılığı milliyet, ait olduğu millete karşı beslediği bağlılık duygusu ve bilinci ise milliyetçiliktir (Demirci, 2021: 105). Milletlerin ilerlemesi demek milletin var olarak kalma azim ve iradesinin bir göstergesi ve aynı zamanda milliyetçiliktir (Kılıç, 2007: 132).

1980’lere doğru liberal milliyetçilik, ciddi bir entelektüel sese kavuşmuş, sosyal ekonomik ve kültürel çevrede varlığını hissettirmeye başlamıştır (Özer vd., 2018: 58). Liberal düşüncenin temsilcisi olan *Yeni Forum Dergisi*, Kâzım Berzeg, Osman Okyar ve Aydın Yalçın gibi isimlerin

²⁷ Arsal’a göre milletin oluşumu sürecinde etnolojik anlamda bir ırkın büyük rolü vardır. Millet, antropolojik anlamda ırk birliği değil; etnolojik anlamda ırk birliğidir. Etnolojik kavramının kelime kökenini inceleyerek hangi anlamda kullandığına dair açıklık kazandırmıştır. Etnoloji kelimesinin kökeni kavim ve halk anlamlarına gelen Yunanca ethnos kelimesidir. Etnoloji ise kavimleri, örf ve adetleri, lisanları bakımından inceleyen bir bilimdir. Etnolojik anlamda ırk, birbirine yakın dilleri konuşan ve bazı ortak ruhi ve manevi eğilimlere sahip olan milletlerin toplamıdır. Etnolojik ırk kavramının, millet olgusundan farklı ve daha geniş bir olgu olduğu unutulmamalıdır. Örneğin tarihleri, dilleri, yerleşim alanları ve siyasi konumları açasından Slav ırkına ait farklı milletler (Ruslar, Lehler, Çekler, Sırlar vs.) vardır. Örnek olarak Ruslar, Lehler, Çekler, Sırlar gösterilmektedir. Ancak millet tanımında ırk birliği tek unsur değildir. Kültür birliği, dil birliği, örf ve âdet birliği, millî karakter, toplumsal psikoloji birliği gibi unsurlar ırk unsurundan daha önemli role sahiptir. Bu kapsamda Türk ırkı ise geçmişte ve şimdide, Türk dilinin lehçelerinden birini konuşan, örf ve adetleri ve ruhi eğilimleri bakımından birbirine benzeyen kavimlerin toplamıdır (Demirci, 2021: 108).

bulunduğu kadroyla, “liberal-demokratik anlayış çerçevesinde özgürlüğe olan inanç temeli” ile yayınlanmaya başlamıştır. Dergi, 1990’ların ortalarından itibaren yeni bir liberal kuşağın yetişmesi için mutfak işlevi görmüştür (Coşar, 1998: 32-33).

2.4.5.4. Etnisist Milliyetçilik: Türkçü/Turancı Yaklaşım

Etnisist milliyetçilik, Türkçü-Turancı akımdan beslenen, Türklüğü kültürel etnisite temelinde tanımlayan, güçlü bir popülist karaktere sahip milliyetçilik türüdür (Bora, 2017a: 20). Türkçülük esaslı Türk milliyetçiliği, Atatürk sonrası dönemde siyasi olarak hareketli bir döneme girmiştir. 1940’lı yıllar itibarıyla devlet nazarındaki itibarını ve ağırlığını kaybetmiş, 1944 olayları ile birlikte devlet dışında sivil bir alanda gelişme göstermiştir. 1950’li yıllardan itibaren entelektüel kimliği öne çıkan bir milliyetçilik anlayışı içerisinde kendisini göstermiştir (Hocaoğlu, 2003: 11).

Tek Parti döneminde Türkçülük fikrinin kaybolacağı endişesi duyan kesim, Atatürk milliyetçiliğinin gittikçe tekelleşmesine bir tepki olarak, Türkçü/Turancı akımı geliştirmiştir (Ertekin, 2017: 357). Bu yaklaşımda Türklük genel olarak etnisite temelinde tanımlanmaktadır. Etnik milliyetçilik anlayışına göre millet ortak soydan gelen bir topluluktur ve birey kendi topluluğundan göç etmiş olsa dahi organik olarak etnik anlamda sonsuza kadar bağlı olduğu toplumun üyesidir (Smith, 2007: 29). “Osmanlı ve daha sonra Türkiye coğrafyasında yaşayan Türklerle, siyasi sınırların dışında kalan, özellikle de doğuda, Asya’da Sovyet topraklarında yaşayan Türk dili toplulukları ortak ırk-kan, kültür ve tarih iddiası temelinde birleştirmeyi arzulayan Pantürkçü bir eğilim” olarak beliren Turancılık düşüncesi, etnik temelli bir anlayıştır (Özdoğan, 2017: 388).

Cumhuriyet döneminde Pantürkçülük tamamen reddedilmiş olsa da etnik milliyetçiliğin izlerini Türkçü/Turancı yaklaşım olarak Pantürkist hareketlerde görmek mümkündür (Kılıç, 2007: 133). Bu kapsamda ilk olarak Türkçülüğün, Cumhuriyet tarihinde ideolojik gelişimine değinmek faydalı olacaktır. Türkçülüğün ideolojisi ve tarihi durumları iki farklı tarihsel dönem temel olarak incelenebilir. İlki Osmanlı Devleti’nde Türkçülüğe ait düşünceler, entelektüel simgeler ve hareketlerin Cumhuriyet dönemine taşınmasıdır. Türkçülüğün ilk kuşağı olarak adlandırılacak bu dönemde öne çıkan isimler Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver vb. gibi Osmanlı’nın 1870-1890 yılları arasında doğan asker, bürokrat ve aydınlarıdır (Ertekin, 2017: 349-351). Cumhuriyet Türkçülüğü olarak adlandırılacak ikinci dönem ise Türkçülüğün, devlet tekelinden çıkartılarak ayrı bir ideolojik bir akım hâline gelmesiyle başlayan dönemdir. Bu dönemde Türkçülük, İrkçı-Turancı birleşim içinde yeniden yorumlanmıştır. II. Kuşak Türkçülükte öne çıkanlar arasında Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Nejdett Sancar, Hikmet Tanyu gibi isimler sayılabilir. Bu isimleri aynı zamanda 1930’lardan 1940’ların ortalarına kadar belirli bir etkiye sahip ırkçı düşüncelerin temsilcileri olarak kabul etmek mümkündür (Arslan, 2017: 410).

I. ve II. Kuşak Türkçüleri arasında bazı farklılıklar söz konusudur. Cumhuriyet ile birlikte Türkçülük kürsüsünün açılması, milliyetçilik tartışmalarının dernek ve üniversitelerde entelektüel bir içerik kazanması gibi gelişmeleri, farklılaşma nedenleri olarak saymak mümkündür. Farklılıklara değinmek gerekirse; I. Kuşak Türkçülüğün kültürel ve ideolojik dayanaklarında Osmanlı düşüncesi hâkim olmuştur. Türkçülükte, ırksal bir saflıktan ziyade politik çıkarlara önem vermişlerdir (Ertekin, 2017: 350-351). Millet kavramını ırk temeli üzerine değil, kültürel olarak değerlendirmişlerdir (Arslan, 2017: 410). Söylemlerinde ırk yerine kültür, tarih ve gelenek kavramlarını da kullanmışlardır. Esnek ve kapsayıcı bir anlayış sergilemişler, kökenleri şüpheli olanları dahi saygıyla Türkçü kabul etmişlerdir. II. Kuşak Türkçüleri için ırksal kökenler, Türkçülüğün ve Türkçülük düşmanlığının mihenk taşı olmuştur. Kendi içlerindeki çatışmalarda bile en etkili silahları ırksal kökenler olmuştur. Söylemlerinde sadece ırk kavramını kullanmışlardır (Ertekin, 2017: 350-351).

Cumhuriyet döneminde Atatürk milliyetçiliğinin resmî ideoloji olarak yaygınlaştırılmaya başlanması ile Türkçülük düşüncesi ve kurumları siyaset dışında kalmıştır. Dış Türkler, Batı dünyasına yakınlaşmaya başlanan dönemde irredentist bir politika olacağından ve SSCB'den dolayı dış politika açısından tehlike arz edeceğinden ötelenen bir konu olmuştur. Bu nedenlerle Türkçülük, kültürel boyutta dil ağırlıklı, siyasi boyutta ise ırk kavramından uzak, vatandaşlık bağı ile sınırlı politikalar ile yürütülmüştür. Bağımsız kültürel faaliyetlere de sınır getirilmiş, 1927'de Türk Ocakları'nın hedef kitleleri "Bütün Türkler" yerine "Türkiye Cumhuriyeti halkı" olarak yeniden tanımlanmıştır (Özdoğan, 2017: 398). Bu kapsamda Turancılığı benimseyenler için ortak bir platform işlevini gören Türk Ocakları'nda 1927'de yapılan tüzük değişikliği, Pantürkist taleplerin önüne geçemeyince 1931 yılı Mart ayında kapatılmıştır (Kılıç, 2007: 134). CHP, Halkevlerini kurmasıyla kültürel alanı da tekeline almaya başlamıştır (Ertekin, 2017: 360). Atatürk milliyetçiliğinin millet ve milliyetçilik konularında gittikçe tekelleşmesine Türkçü/Turancı yaklaşımın ilk tepkisi de Türk Ocakları'nın kapatılmasıyla başlamıştır (Kılıç, 2007: 134).

Atatürk milliyetçiliğinin tekelleşmesine karşı bir başka direnç noktası olay 1932'de Birinci Türk Tarih Kongresi'nde yaşanmıştır. Kongre'de Fuad Köprülü, Zeki Velidi Togan gibi önemli tarihçilerin görüşleri dikkate alınmamış ve hatta tehdit içeren eleştirilerle susturulmak istenmiştir. Atsız'ın hocası Zeki Velidi Togan, Orta Asya'dan göçler konusunda Türk Tarih Cemiyeti Genel Sekreteri Dr. Reşid Galib'e yönelttiği eleştiriler dolayısıyla hakarete uğramıştır. Olaydan sonra Atsız ve sekiz arkadaşı, Galib'e, "Zeki Velidi'nin talebesi olmakla iftihar ederiz." şeklinde bir protesto telgrafi çekmiştir (Ayvazoğlu, 2017: 543). Bu olay, milliyetçilik üzerine tartışmalarda ilerleyen zamanda ortaya çıkacak iki tarafın silüetlerini belirginleştirmiştir (Ertekin, 2017: 358).

Türk Ocakları'nın kapatılmasından hemen sonra Nihal Atsız'ın 1931 yılı Mayıs ayında çıkarmaya başladığı *Atsız Mecmua*'da, Türk kimliğinin ve milliyetçiliğinin Turancılık'tan bağımsız düşünülemeyeceğini içeren konulara yer verilmiştir (Özdoğan, 2017: 400). Atsız Mecmua'nın birçok kez yasaklanması ve faaliyetinin kesintiye uğraması, Türkçü/Turancı yaklaşımın diğer yayınlarını

beraberinde getirmiştir. 1934'te yine Atsız tarafından *Orhun* çıkarılmıştır. Orhun'da "ırkçılık ve Turancılığın kuramsal çerçevesi, Türklüğün ırksal niteliği, sınırları, Cumhuriyet'in soyut, anonim tanımları hilafına somut, belirgin ve açık olarak" belirtilmiştir. Orhun'dan sonra 1938'de Reha Oğuz Türkkan tarafından "Her şeyin üstünde Türk ırkı" şiarıyla *Ergenekon* çıkarılmıştır. *Ergenekon*'da, Türkçü/Turancı temalar, Atsız'dan daha radikal bir şekilde savunulmuştur (Ertekin, 2017: 359-360). Bu dergilerin yanında Türklerin birliğini "millî ülkü" olarak savunan diğer yayınlar şu şekildedir: *Türk Sazı* (Nihal Atsız), *Gök-Börü*, *Bozkurt* (Reha Oğuz Türkkan), *Tanrıdag* (Rıza Nur), *Kopuz* (Fethi Tevetoğlu) ve *Türk Yurdu* (Hasan Ferit Cansever). Dergi isimlerinden de anlaşılacağı üzere Şaman inancından esinlenilmiş, paganist semboller sıkça kullanılmıştır. Orta Asya merkezli etnosentrik bir tarih bilinci oluşturmak için "ırkçı bir şovenizm sergileyen" kahramanlık hikâyelerine yer verilmiştir (Özdoğan, 2017: 400). Bunun yanında saf ırk, antropolojik özellikler gibi Türk ırkı üzerine yazılar da yer almıştır. Özellikle *Bozkurt Dergisi*'nde "milletin iyi mahsul verecek kısmının evlat sahibi olmasına çalışmak, kabiliyeti vasattan düşük olanların mahsulünü azaltmak" gibi öjenik düşüncelere²⁸ ve "Cani ve fahişelerin çoğu anası babası başka ırdan olup melez doğanlardır. Kabiliyetli ırklar için melezleşme felakettir." gibi arı ırk gerekliliklerine yer verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Türkçü/Turancı yaklaşımın yayınlarında milletlerin varoluş mücadeleleri ve savaş temalı konulara ağırlık verilmeye başlanmıştır. Türkçü yayınlar bilimsel içeriklerden uzaklaşarak daha çok siyasi bir propagandaya doğru evrilmeye başlamıştır (Ertekin, 2017: 360-361).

Türkçü/Turancı yaklaşım içerisinde genel olarak Türkçülüğün ideolojik özellikleri ise şu şekildedir (Ertekin, 2017: 371-379): Irkların eşitsizliği ve Türk ırkının yüceliği, insan ırkları arasındaki yaşam mücadelesi (militarizm), Pantürkçülük gereği irredentizm (yayılmacılık), anti-komünizm, yabancı düşmanlığı (zenofobia) ve ırkçılık-Turancılık. Türkçü/Turancı yaklaşımın tüm temsilcileri görüşlerinde küçük farklılıklar olsa da Türkçülük konusunda aynı görüştedir.

Türkçü/Turancı yaklaşımın siyasi bir ideoloji hâline gelmesinde üç önemli sima öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımın daha iyi anlaşılabilmesi için Rıza Nur, Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkan'ın görüşlerine değinmek faydalı olacaktır. Küçük farklılıklarla görüş ayrılıkları bazen de çatışma yaşayan bu üç ismin öncülüğünde Türkiye'de etnik bir milliyetçilik modeli ortaya çıkmıştır (Kılıç, 2007: 134).

²⁸ Öjenizm, Türkiye'de 1930'larda tartışılmaya ve uygulanmaya başlanan bir nüfus politikasıdır. Bu düşüncenin temeli kalıtımın insanların bedensel ve ruhsal niteliklerinin ana belirleyicisi olduğudur. Bu nedenle ırkların melezleşmesi ırk sağlığını bozan en önemli unsurlardan birisidir. Türkiye'de öjeni düşüncesini savunanların, 19. yüzyıl sonlarında İngiltere, Fransa ve Amerika'da gelişen öjeni düşüncesi ve özellikle 1920-1945 arası Almanya'da uygulanan öjeni siyasetinden etkilendiği söylenebilir. Türkiye'de öjeni düşüncesinin ilk örneği 1927 yılında Dr. Fuad'ın kuzey Amerikalı öjenist Margaret Sanger'ın *Family Limitation* adlı kitabından yaptığı çeviridir. Dr. Fuad, çevirinin giriş kısmında çok çocuklu yapıdan ziyade sağlıklı ve iyi yetişmiş çocukların sosyal hijyen ve gelecek nesillerin ıslahı açısından önemini belirtmiştir. Atatürk'ün de öjeni düşüncesini benimsediği söylemlerinden görülmektedir: "sağlam ve gürbüz nesil Türkiye'nin mayasıdır." Halkevlerinde verilen konferanslar, düzenlenen gürbüz çocuk yarışmaları ve popüler yayınlar aracılığıyla toplum da Cumhuriyet dönemi öjenizm siyasetine dâhil edilmiştir (Alemdaroğlu, 2017: 414-427).

Türkçü/Turancı yaklaşımın temsilcilerinden ilki I. Kuşak Türkçülerinden Dr. Rıza Nur'dur (1878-1942). Atsız ve Türkkan, Nur'un görüşlerinden etkilenmişlerdir. Hemen her dönem tepkisellikten yana bir tavır sergilemiş olan Rıza Nur, Türk siyasal hayatının en aykırı kişilerinden birisi kabul edilmektedir (Alpkaya, 2017: 374). Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in kuruluşunda önemli görevleri olduğu hâlde kurucu kadroyla ters düştüğü için hayatından endişe ederek yurtdışına yerleşmiş, 1938'de Türkiye'ye dönmüştür (Ayvazoğlu, 2017: 544). 1924'te *Türk Tarihi* adlı on iki ciltlik eserinde Türkçülüğe dair şu ifadelerle yer vermiştir (Alpkaya, 2017: 376-377):

Dünyada en büyük iftiharım Türk yaratıldığımdır. Bu kadar tarih okudum, Türk kadar kahraman, mert, iyi yürekli, zeki ve akl-ı selim sahibi insan, Türk kadar büyük ve yüksek bir tarihe malik bir millet görmedim. Bu kadar millet tanıdım, bugünkü medeniyet âleminde en yüksek mevkie çıkmak için lazım olan kabiliyetleri kendinde ve yurdunda bununki kadar toplamış olanını görmedim...

Rıza Nur, eserinde Türk tarihini Türkçü bir bakış açısıyla bir bütünlük içerisinde ele almıştır. Türk tarihini, İslamiyet'e geçiş temelinde üç döneme ayırmıştır: İslamiyet'ten önceki eski Türk Tarihi, İslam'ın kabulünden Meşrutiyet'e kadar olan yeni Türk tarihi ve Meşrutiyet ve Millî Mücadele dönemlerini içine alan devir taze Türk tarihi. Ayrıca Rıza Nur, eserinde, Türkiye dışında bulunan Türklerin durumu ve nüfusları hakkında da bilgiler vererek Turan sınırlarını belirlemiştir (Birinci, 2008: 65).

Rıza Nur'a göre milliyetçilik asla bir kültür meselesi değil, ırk ve kan meselesidir. Kültür unsurları milliyetçilik için ikinci derecede önemlidir. Milliyeti kültüre bağlayanların ırk ve kan bakımından Türk olmadıklarını iddia etmiştir (Ayvazoğlu, 2017: 557-559). Bir insanın Türk kökenli olması başlı başına bir olumluluk, aksinin ise olumsuzluk olduğunu belirtmiştir. *Hayat ve Hatıratım* adlı eserinde ele aldıkları kişiler için, "Eğer eleştirilecek bir şey yapmışlarsa ya Türk değillerdir ya da kökenlerine başka kanlar karışmıştır." ifadesini kullanmıştır (Alpkaya, 2017: 377). Ona göre ırksal anlamda bozulma yaşayan milletlerin yeri, tarihin ebedi mezarlığıdır (Ayvazoğlu, 2017: 558). Rıza Nur, Türk milliyetçiliği için üç büyük unsurun belirleyici rol oynadığını belirtmiştir: Turancılık, Pantürkçülük ve Anadoluçuluk. En yaşanabilir milliyetçiliğin ise ırksal Türkçülük olduğunu ifade etmiştir (Kılıç, 2007: 138).

Türkçü/Turancı yaklaşımın temsilcilerinden şüphesiz en popülerleri Nihal Atsız'dır (1905-1975). Atsız, dört büyük Türkçüden (diğerleri Süleyman Paşa, Ali Suavi, Ziya Gökalp) biri olarak gördüğü ayrıca manevi babası olan Rıza Nur'un görüşlerinden bir hayli etkilenmiştir (Birinci, 2008: 66, Ayvazoğlu, 2017: 557). Cumhuriyet dönemi II. Kuşak Türkçülerinden Atsız, kendisini siyasal olarak "İrkçi, Türkçü ve Turancı" şeklinde tanımlamıştır. Atsız'a göre Türkçü, "Türk ırkının üstünlüğüne inanan kimsedir." Turancılık da Türkçülüğün siyasal amacıdır (Bakırezer, 2017: 353).

Atsız’a göre millet kelimesi, her millet için ayrı bir anlam ifade etmektedir. Millet olarak kabul edilen topluluklar, aslı unsurlara göre aslında bir millet değildir. Bu durumu şu şekilde ifade etmiştir (Atsız, 1934a: 159):

Bugün ya millet kelimesinin her millet için ayrı bir mana ifade ettiğini kabule yahut da millet dediğimiz birçok cemiyetlerin millet olmadığını söylemeğe mecburuz. Millet için ırkı esas kabul edersek Fransızlarla Amerikalılar, dil ve kültürü kabul edersek Belçikalılarla İsviçreliler ve hatta Çinliler, vatani kabul edersek Yahudiler bir millet değildir.

Atsız, milletlerin varlığını sürdürebilmesi için millî bir ülküye gereksinim duyduklarını söylemiştir. Millî ülkünün de üç aşaması vardır. İlk aşama her millette ortak olan istiklalini kazanmaktır. İkinci aşama esaret altındaki kardeşlerini kurtarmaktır. Son aşama ise fütûhat ve emperyalizmdir. Millî ülküyü, millî benliğe inanmak ve millî sembollere saygı göstermek takip etmektedir (Atsız, 1934: 142-143).

Atsız’a göre sadece Türk milleti vardır ancak Türk olabilmenin de üç belirleyici koşulu vardır.²⁹ Bu koşulları sağlayan Türk milletini şu şekilde tarif etmiştir (Atsız, 1934a: 158):

Kanı Türk olan fertlerden bir Türk milleti bugünkü melez topluluktan, şüphe yok ki, kat kat kuvvetlidir. Bu kanı Türk olan fertlerin dilleri de Türk olursa (başka bir ihtimale göre hepsi aynı ağızla konuşan Türkler olursa) o millet daha güçlü bir millet olur. Üstelik bir de bu milletin fertleri dilek birliğiyle birbirlerine bağlıysa, bu Ülkücü (mefkûrevî) bir millet demektir. Sayıca azlık bile olsa dünyanın en güçlü milletidir.

Atsız’ın milliyetçilik anlayışı ise “milletler arasında güçlü olanın kazanacağı doğal bir savaş tasavvuruna” dayanmaktadır. Ona göre bir millet için en mühim tehlikelerden birisi, dostluk ve barış söylemleriyle uyutulmasıdır (Bakırezer, 2017: 354). Güçlü ve kalabalık komşulara sahip olan Türk milletinin, devler memleketi olmaya başlayan dünyada istikbalini koruyacak şey ise “Türk Birliği Ülküsü”dür (Atsız, 1934: 142).

Atsız’a (1931: 4) göre Türkler, Sarı Moğol ırkından değil, beyaz aryanî ırkından olup Altay ve Turan ırkından gelmektedirler. Irk konusunda esas aldığı ölçüt kültürel ve ahlaki bir gösterge kabul ettiği kan bağıdır (Bakırezer, 2017: 354).³⁰ Atsız, sağlıklı bir ırk ile değerli düşünce arasında

²⁹ Atsız’a göre Türk olmanın üç belirleyici koşulu vardır. Bunlardan ilki kan meselesidir: “Türkler için milliyet her şeyden önce bir kan meselesidir. Yani Türküm diyecek olan adam Türk neslinden olmalıdır.” İkincisi dil meselesidir: “Türklükte dil meselesi kandan sonra gelir. Şüphesiz ki her Türk’ün dili Türkçe olmalıdır ve olacaktır. Fakat yabancı çokluklar arasında kalarak dilini kaybeden, lâkin Türk olduğunu unutmayan bazı su katılmamış Türkler vardır ki yabancı dillerine bakarak bunları Türklükten çıkarmak doğru olmaz.” Son olarak dilek birliği meselesidir: “Türk milliyetindeki dilek birliği üçüncü derecede değerli bir meseledir. Bazı zamanlarda bazı Türk zümrelerinde dilek aykırılığı olması onların bir tek millet olmalarına engel değildir (...) Bugün türlü Türk zümreleri arasında dilek ayrılığı olsa bile, Türkler ya bunun güçsüzlük doğurduğunu görerek dileklerini birleştirecekler yahut da içlerinden en kuvvetli zümre ötekilerini de zorla kendine bağlayarak Türkleri tek dileğe doğru yürütecekler.” (Atsız, 1934: 141-142).

³⁰ Atsız, Yirminci Asırda Türk Meselesi II: Türk Irkı=Türk Milleti adlı makalesinde kan bağının önemini şu şekilde ifade etmiştir (Atsız, 1934a: 139): “Türk olmak için Türk ırkının maddi ve manevi hasletlerini tevarüs etmek icap eder. Binlerce yıllık tarihi hayatların milletlere verdiği bir terbiye vardır ki o öyle birkaç yılda ve hatta asırda elde edilemez. Asırlardan beri kılıç sallamış ve ömrünü er meydanında geçirmiş Türk milletinin bir çocuğu ile asırlardan beri

doğrudan bir ilişki olduğunu varsaymıştır. Komünizm gibi sağlıklı düşünceleri, ırk ve kan bozukluğunun belirtisi olarak değerlendirmiştir (Arslan, 2017: 415).

Türkçü/Turancı yaklaşım içerisinde önemli isimlerden bir diğeri Reha Oğuz Türkkan'dır (1920-2010). Çıkarmış olduğu *Ergenekon*, *Bozkurt* ve *Gök-Börü* dergilerinde ortaya koyduğu düşüncenin ana noktası ırk fikridir. "Tarihin ve tekâmülün âmili ırktır." söylemi etrafında biyolojik ırkların varlığını ve birbirlerinden farklılıklarını ortaya koyarak toplum ve devlet modelinin ırkçılık üzerine inşa edilmesi gerekliliğini savunmuştur (Önen, 2017: 362). Türkkan, Kemalist rejimde öne çıkan ırkçı uygulamalardan bir hayli etkilenmiştir. 1930'larda yapılan kafatası ölçümlerini³¹ kendisi de esas almıştır. Hatta Atatürk'ün vefatından sonra Türk ırkının ideal deha tipi olarak Atatürk'ün kafatasının kullanması gerektiğini önermiştir (Arslan, 2017: 412).

Türkkan, ırk kavramını milletten daha kapsamlı ele almış; ırk ve kan özelliklerinin kalıtım yoluyla kuşaklar boyunca aktarıldığını belirtmiştir. Ona göre millet, ırkın bir parçasıdır ve en üstün ırk Türklerdir. Türk ise Türk dilini konuşan, kültürünü taşıyan kişidir (Kılıç, 2007: 136).

Türkkan'ın devlet, toplum ve birey üzerine konularda diğer Türkçü/Turancı düşünürleri tekrar ettiği ancak Turancılık konusunda farklı yaklaştığını söylemek mümkündür. Turancılığı, "Aynı kanı taşıyan, aynı dili konuşan insanların tek bir devlet, tek bir millet hâlinde birleşmeleri bir zaruret ve hayat icabı olacaktır." şeklinde tanımlamıştır. Ona göre "Türk Birliği Ülküsü" yakın geleceğin değil, uzak geleceğin meselesidir. "Her şeyden önce Turan, sonra Türklük!" söylemi hayalperestlikten ibarettir. Önceliğin Türkiye'ye verilmesini, Türkiye'nin ırk ve milliyet açısından yüceltilmesini sonra tüm Türkler için çalışılması gerektiğini belirtmiştir. Pantürkçülük projesinde ise Turanlı halklara yer vermemiştir. Bazı Turanî kavimleri (Macarlar, Finler, Gürcüler, Japonlar), gelenekleri, inançları ve konuştukları diller farklı olduğu için Türk milletinden kabul etmemiştir. Bu kavimler ile Türkler arasında evliliğin kanın özelliklerini bozacağını belirtmiştir (Önen, 2017: 364-365).

Türkkan'ın ırka dayalı geliştirdiği toplum-devlet modeline göre bireyler, toplum, millet ve ırk için yaşamalıdır. "İrkını sev, ırkın için yaşa, ırkın için öl!" söyleminin bireyler için hayatın anlamını

sahtekârlık ve dolandırıcılıkla yaşamış Yahudi milletinin bir çocuğu nasıl müsavi olabilir? Aynı günde doğan bir Türk çocuğu ile bir Yahudi çocuğunu aynı terbiye müessesine alıp ikisine de yalnız Esperanto dili öğretseler ve aynı şartlar altında aynı terbiyeyi verseler bile muhakkak ki Türk çocuğu yine yiğit, Yahudi yine korkak olacaktır. Türk çocuğu yine doğru, Yahudi yine sahtekâr yetişecektir."

³¹ Afet İnan'ın Avrupa'daki doktora eğitimi esnasında görmüş olduğu antropoloji derslerinde Türkler sarı ırktan, ikinci sınıf insanlar olarak anlatılmaktadır. Atatürk, bu duruma tepki göstererek Afet İnan'ın doktora tezini Anadolu'da yaşayan Türk ırkı üzerine yapmasını istemiştir. İnan, Türkiye'ye döndükten sonra tezi için doktorlar ve hemşirelerden oluşan bir heyet ile tüm Anadolu'da 64.000 kişi üzerinde antropoloji testi uygulamış ve kafataslarını ölçmüştür. Dönemin Türkiye nüfusu 15 milyon olduğu düşünülürse hemen hemen her köyden bir kişi bu teste katılmıştır. Bu çalışmanın amacı Türklerin ikinci sınıf sarı ırktan olmadıklarını bilimsel olarak kanıtlamaktır. Dolayısıyla bir nefsi müdafaa eylemidir (Öksüz, 2016: 71).

ifade ettiğini belirtmiştir (Önen, 2017: 365). Geliştirdiği modelin yönetim şeklini de Almanları örnek göstererek faşizm olarak belirlemiştir (Arslan, 2017: 416).

1944 yılından sonra Türkçüler, devlette ve milliyetçi-muhafazakâr çevrede anti-komünizm söylemi sayesinde yer tutabilmiştir. “1950’lerde anti-komünizmden beslenen Türkçülük esaslı milliyetçilik, etnisist yaklaşımdan uzaklaşmaya başlamış, ilgisini Ötüken’den Osmanlı’ya çevirmiş, İslam ile ‘şereflenmeye’ yönelmiştir.” (Bora, 2021a: 291, 286).

2.4.5.5. Teritoryal Milliyetçilik: Anadoluçuluk

Tek parti döneminde resmî ideolojiye ve Türkçü/Turancı yaklaşıma tepki olarak geliştirilen milliyetçilik formlarından birisi de Anadoluçuluktur. Memleketçilik ya da Türkiyecilik gibi isimlerle de anılan bu hareket, temel unsur olarak Anadolu’yu esas alan bir anlayış içermektedir (Kılıç, 2007: 123). Anadoluçuluk akımının gelişimini üç dönemde ele almak mümkündür: 1919-1925 arası Anadolu Mecmuası çevresi, 1930 ve 1940’ların milliyetçi-muhafazakâr Anadoluçuluğu ve 1955-1960 Mavi Anadoluçular (Deren, 2017: 533).

Anadoluçuluk, vatan kavramının gerçek bir vatana (Anadolu) doğru somutlaştırıldığı Milli Mücadele döneminde, tarihsel bilincin oluşumuna yönelik kültürel bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlıcılık, Turancılık ve Panislamizme yönelik eleştiriler, bu düşüncesinin temelini oluşturmuştur (Atabay, 2017: 515-532). Anadoluçuluk terimini, ilk kez Necip Türkçü 1915’te kullanmıştır. Türkçü, vatan kavramının coğrafi tanımından hareketle Turan idealinin duygusal ve düşünsel anlamda vatan olarak kabul edilemeyeceğini belirterek Anadolu ve Rumeli Türklüğünü ön plana çıkartmaya çalışmıştır (Deren, 2017: 533).

1924’te Mükrimin Halil Yinanç, Hilmi Ziya Ülken, Mehmed Halid Bayrı ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu öncülüğünde *Anadolu Mecmuası*’nın yayın hayatına başlamasıyla hareket, sistemli bir düşünce hâline gelmiştir (Atabay, 2017: 516). Ancak milliyet anlayışındaki farklı görüşlerden dolayı Anadoluçuluk düşüncesi daha başlangıcında ikiye ayrılmıştır: Anadolu’yu doğacak kültürün kaynağı ve hedefi olarak gören kültürel Anadoluçuluk ve Monroe’nun “Amerika Amerikalılarıdır!” söylemini “Anadolu, Anadoluçularıdır!” şeklinde formüle eden ideolojik Anadoluçuluk (Ülken, 2014: 478-479).

İlk dönem Anadoluçuluk hareketinin üzerinde durduğu konu, Turancıların tarih anlayışına dair olmuştur. Yinanç, “Türk tarihi” yerine “Anadolu tarihi” söyleminin kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre Osmanlı Türkü, Selçuklu Türkü anlamsız ifadelerdir. Türklerin tarihi, Anadolu tarihiyle başlamaktadır (Ülken, 2014: 479). Yinanç’a göre milliyetçilik düşüncesi de milli tarihe göre şekillenmektedir. Bu noktada Turancıların, tarihsel kader birliğini dikkate almadıklarını belirtmiştir. Yine Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu da *Milliyet Meselesi* makalesinde, Pantürkçülerin millet ve tarih

bilinci oluşmamış topluluklara millî bilinç aşlamak istediklerini ancak böyle bir şeyin mümkün olmadığını ifade etmiştir (Atabay, 2017: 516-517). İlk dönem Anadoluçuluk hareketinin Turancılara yönelik bir başka eleştirisi ırkçılık üzerine olmuştur. Anadolu, soy ile milleti karıştırdığı düşüncesiyle Turancıların ırkçılığını reddetmişlerdir. Bir Latin, bir Cermen ya da bir Slav milleti olmadığı gibi Turan milletinin de olmadığını savunmuşlardır (Topçu, 1939’dan aktaran: Deren, 2017: 538). Onlara göre tarihsel ve kültürel ayrılıklar ve coğrafi şartlardan dolayı Anadolu’da farklı bir Türk milleti yaratılmıştır. Ortak bir vatan üzerinde yaşamadan sadece ırk birliğinin, millî birliği oluşturabileceğine inanmayı da gerçekçi bulmamışlardır (Atabay, 2017: 530).

Anadolu Mecmuası çevresi millet kavramını bütünsel bir yaklaşımla ele almıştır. Onlara göre: “Malazgirt’ten Sakarya’ya kadar kutsal toprağa canlarını vermiş olanlar ve ruhlarını bu uğurda harcayanların emaneti olan Anadolu, toprağıyla, ahlakıyla, imanıyla, kaderiyle ve gerçek iradesiyle Anadolu Türk milletini oluşturmaktadır.” (Yinanç, 1969’dan aktaran: Atabay, 2017: 517). 1071 Malazgirt Zaferi’ni esas almışlardır çünkü millî tarihin başlangıcıdır. Türkler bu tarihten sonra Anadolu’da yepyeni bir medeniyet kurmuşlardır. 1071’den önceki tarihi, kavmî bir tarih olarak değerlendirmişlerdir (Uçman, 1991: 145).

İlk dönem Anadoluçular, ortak kültür ve vatan unsurlarını, milletin varlık sebebi için yeterli görmüşlerdir. Turancılık anlayışındaki gibi her Türkü aynı milletten kabul etmemişlerdir. Onlara göre Azerbaycanlılar, Türkistanlılar elbette Türk’tür ancak aynı milletten değildir. Çünkü vatanları aynı değildir. Bu kapsamda Türk kelimesinin bir milletin adı olmadığını belirtmişlerdir. Cumhuriyet de Anadolu’da kurulmuş son devleti temsil etmesi nedeniyle “Anadolu Cumhuriyeti”; halkı, “Anadolulular” olmalıdır (Deren, 2017: 533).

1930’lu yılların sonunda farklı Anadoluçuluk yorumları ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Nurettin Topçu öncülüğündeki Hareket Dergisi etrafında oluşan *Muhafazakâr* ya da *İslami Anadoluçuluktur*. Din unsuru ön plandadır. Diğerleri ise Remzi Oğuz Arık’ın önemli yazarlarından olduğu *Dönüm*, *Çığır* ve *Millet* dergileri etrafında gelişen *Etnik Anadoluçuluktur*. Her iki yorumda aynı sorunlar ele alınmış ancak tarih anlayışında farklılaşmalar olmuştur. Malazgirt Zaferi, İslami Anadoluçulukta, Anadolu’nun İslamlaşması; etnik Anadoluçulukta, Türkleşmenin miladı olması yönünden önem taşımıştır (Korkmaz, 2016: 292).

Anadoluçuluk, Remzi Oğuz Arık önderliğinde Türk milliyetçiliği üzerinde etkin bir konuma ulaşmıştır (Korkmaz, 2016: 8). Arık, milliyetçiliğin temel noktasının vatan olması gerektiğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti’nin çöküşü bu nedenle önlenememiştir. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık ideoloji merkezli akımlar olmuşlardır. Bu nedenle anavatan göz ardı edilmiştir (Deren, 2017: 536). Arık’a göre millî hayat da sadece maddi bir birliktelikten ibaret değildir. Vatan kavramı, millî tarih ile manevi bir ideale kavuştuktan sonra millî hayatın tamamlanacağını belirtmiştir

(Atabay, 2017: 517). Çünkü tarih, toplumun hafızasıdır ve vatan gerçeği bu hatıralara dayanmaktadır (Ülken, 2014: 810). Millet olmanın ilk şartı, müşterek tarihtir (Ayvazoğlu, 2017: 564).

1930'ların sonunda Anadoluçuluk düşüncesinde dikkat çeken bir başka isim Nurettin Topçu'dur. Topçu'ya göre Anadolu'da yaşayan köylüler ile göçebe ve tüccar olan Türkmenler kaynaşmış, İslamiyet'e geçişle birlikte Anadolu vatan hâline gelmiştir. Anadolu köylüsü millî aidiyete ait değerlerin yaratıcısı, geliştiricisi ve taşıyıcısıdır. Millî tarihin ise İslamiyet'in Türkler tarafından Anadolu'ya getirilmesi ile başladığını belirtmiştir (Deren, 2017: 536-538).

İkinci dönem Anadoluçuluk hareketi, ekonomik ve sosyal konulara Anadolu Mecmuası çevresinden daha çok değinmişlerdir. Özellikle *Dönüm Dergisi*'nde bu konulara yer verilmiş, Türk insanının refahının sağlanması için çözüm önerileri ortaya konmuştur. 1932'de Kadro Dergisi'ne alternatif olarak yayına başladığı belirtilse de Dönüm Dergisi, Anadoluçuluğun ekonomik görüşlerini ortaya koymuştur. Anadoluçuluk düşüncesinin sosyal, kültürel ve siyasal görüşleri ise Hareket, Millet ve Dikmen dergilerinde ele alınmıştır (Atabay, 2017: 517).

İkinci dönem hareketinden 30 yıl sonra Sebahattin Eyüpoğlu, Azra Erhat ve Cevat Şakir Kabaağaçlı çevresince Mavi Anadoluçuluk anlayışı geliştirilmiştir (Deren, 2017: 539). Öncekiler ile aralarında herhangi bir organik bağ bulunmayan Mavi Anadoluçuluk, tarih ve millet anlayışları açısından Atatürk milliyetçiliğine daha yakındır (Korkmaz, 2016: 292).

2.4.5.6. Ülkücülük

Ülkücülük, 1960'ların ortasından itibaren ana hedefi kitleleşme olan ve etkinliğini kitleleşmeden aldığı güç ile kuran, milliyetçi-muhafazakâr tabanın üzerinde etkili olan bir “dava” hareketidir. Türk milliyetçiliğinin siyasallaşma sürecinde en başarılı terkiplerinden birisidir (Can, 2017: 663). Hareketin ideolojisi, Türkçülüğün, milliyetçi-muhafazakâr çevre tarafından fanatizmle radikalleştirilmesine dayanmaktadır (Bora, 2021a: 301). Ayrıca Ülkücülük, 1960'ların ortasında CHP'nin “Ortanın solu” söylemi, AP'nin “merkez sağa temayül ettiği”, TİP'in ise “sol doktrinin temsilcisi” durumunda olduğu Türk siyasetinde, “Sağ”ın doktrin merkezli siyaset yapma talebini karşılayacak imkânı sağlamıştır (Sanlı, 2019: 379). Türk milliyetçiliğinin siyasi parti etrafında kurumsallaşmasında ise 1944 Olayları, CHP yönetimi, DP'nin yetersiz muhalefeti ve Türk Milliyetçiler Derneği'nin kapatılması gibi unsurlar etkili olmuştur.

Türk milliyetçiliğinin siyasal alanda ilk terkihi olarak 1948 yılında kurulan Millet Partisi (MP) karşımıza çıkmaktadır. DP'nin CHP'ye karşı gerçek bir alternatif oluşturmadığı ve bir muvazaa nitelikte olduğu gerekçesiyle partiden ayrılan ve ihraç edilen Fevzi Çakmak, Ahmet Tahtakılıç,

Kenan Öner, Hikmet Bayur³², Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan gibi isimler MP'yi kurmuşlardır (Ağaoğlu, 2020: 207). “Mutedil milliyetçilik” anlayışını benimseyen MP kurucuları, “gerçek bir muhalefet partisi olarak ülkenin CHP’nin elinden kurtarılması, DP ile mücadele, ırkçılığa ve Turancılığa kaymadan milliyetçi olmak, inkılâpçı sahada zorlamadan terakkiye yönelmek” ifadelerini söylemlerinde kullanmışlardır (Çaylak, 2010: 116). Parti tüzüğü’nün ilk maddesinde ise kuruluşun “cumhuriyet, adalet, liberallik ülkülerine ve milliyetçilik esasına bağlı” gerçekleştiği belirtilmiştir. 1953 yılında kapatılan MP, 1954’te Osman Bölükbaşı genel başkanlığında Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) adıyla yeniden kurulmuş, 1958 yılında da Köylü Millet Partisi’yle birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını almıştır (Ayvazoğlu, 2017: 574). 27 Mayıs Darbesi’nden sonra 14’ler grubundan Alparslan Türkeş, 1965 yılında CKMP genel başkanlığına seçilmiş ve 1969 yılında parti adı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirilmiştir. Bu dönemden itibaren Türk milliyetçiliğinde siyasi kurumsallaşma tamamlanmış, doktriner bir dönem başlamıştır (Duran, 2020: 173). Ülkücülük, kendisini doktriner milliyetçiliğin merkezi olarak ilan etmiş ve daima özgün bir yoruma sahip olduğu iddiasında olmuştur (Can, 2017: 666). Dokuz Işık metni üzerinden formüle edilen bu doktrin, “yüzde yüz yerli ve millî bir idare sisteminin doktrini” olarak sunulmuştur. Özünde “Her şey Türk milleti için, Türk’e doğru ve Türk’e göre.” prensibi yer almaktadır (Bora, 2017b: 692). Ülkücülüğün fikir sisteminin oluşmasında ise Alparslan Türkeş, Dündar Taşer, Galip Erdem, Necmettin Hacıeminoğlu ve Seyyid Ahmet Arvasi gibi isimler etkili olmuştur.

Ülkücülük, “Tanrı Dağ ile birlikte Hira Dağı” şeklinde muhafazakâr bir söylem geliştirerek milliyetçi-muhafazakâr çevreye hitap eden bir harekettir. “Tanrı Türkü korusun.”, “Tanrı Türkü korusun ve yüceltsin!” söylemleri, yerini “Türklük gurur ve şuuru”, “İslam ahlak ve fazileti” gibi Türklükle İslam’ın birbirinden ayrılmazlığını vurgulayan ifadelere bırakmıştır (Ayvazoğlu, 2017: 574). 1969 yılında Adana’da yapılan CKMP Kurultayı, bu açıdan önem arz etmektedir. Türkeş, Türk-İslam vurgusunu kurultayda şu şekilde ifade etmiştir: “Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslümanız. (...) Türklük gurur ve şuuruna, İslam ahlak ve faziletine, yoksullukla savaşa, adalette yarışa, birliğe, kardeşliğe, kısacası hak yolu, hakikat yolu, Allah yoluna çağırıyorum. (...) Hareketin adını isteyenlere açıkça ilan ediyorum: Yeniden maneviyata dönüş.” (Turhan, 2016: 19-20). Yine kurultayda MHP’nin amblemi olarak, İslamiyet’in Osmanlı Devleti ile yayılışını temsil eden “üç hilâl” benimsenmiştir. Gençlik kolları ambleminde ise Türkçülük ile özdeşleşen Bozkurt ve hilal simgeleri kabul edilmiştir (Çalık, 1995: 93).

MHP’nin maneviyata dönüş söylemi, Türkçülük fikri ile bağdaşmadığı ve partinin dinci bir görünüme kavuştuğu gerekçelerinden dolayı parti içindeki Atsız ve diğer Türkçülerin muhalif tavırlarına yol açmıştır (Can, 2017: 667). Daha sonra MHP’nin yayın organı Devlet ile Türkçülerin

³² MP kurucuları arasında DP’den ayrılan önemli isimler yer alsa da ilk genel başkanı CHP kökenli siyaset ve bilim adamı Hikmet Bayur’dur (Çaylak, 2010: 108).

yayın organı Ötüken arasında çekişmelere dönmüştür. 1971 yılında Atsız'ın genel başkanlığındaki Türkçüler Derneği'nden MHP'nin yönetiminde aktif olan Galip Erdem, Sadi Somuncuoğlu ve İbrahim Metin gibi isimlerin ihraç edilmesi ise 1969 CKMP Kurultayı'nın rövanşı olarak değerlendirilmektedir (Öznur, 1999: 31-32). Atsız, 1972 yılında kaleme aldığı Türkçülük ve Siyaset yazısında MHP'yi Türkçü bir parti olarak değerlendirmedini şu ifadelerle belirtmiştir: “Türkçüler bugünlük ancak Türkçü karakteri olan partileri tutarlar. Türkçülükten sapan veya taviz veren hiçbir parti Türkçülerce tutulmaz, tutulamaz. Türkçülüğün ne olduğu açık, seçik ortada bulunduğu için bugünkü tutumları ile hiçbir parti Türkçü değildir.” (Atsız, 1972: 3). Bu olaylardan kısa bir süre sonra da Türkeş ile Atsız'ın yolları ayrılmıştır (Turgut, 1995: 409).

1969 Kurultayı'nın bir başka önemi, Türkeş'in, “Dokuz Işık” doktrinini kamuoyu ile paylaşmış olmasıdır. İlk kez 1967 yılında yapılan 8. Büyük Kurultay'da bahsedilen Dokuz Işık, “iki yüz yıldır süren soysuzlaşma, taklitçilik, millî benliğinden kopma felaketine karşı, sadist İslav marksizmine ve soğuk Anglo-Sakson kapitalizmine itibar etmeyen” yeni ve üçüncü bir yol iddiası taşımaktadır. Şiarı ise “Ne komünizm ne kapitalizm, Dokuz Işık Yolu!”dur (Bora, 2017b: 692). Türkeş'e göre ideoloji ve kültür savaşı çağında Türkiye için tek kurtuluş yolu, Dokuz Işık ve milliyetçi Türkiye'dir (Sanlı, 2019: 415).

Dokuz Işık doktrininin içeriği kısaca şu şekildedir (Türkeş, 1975: 15-35):

1. Milliyetçilik: Türk milletine karşı beslenen derin sevginin ifadesidir. Kalbinde başka bir ırkın gururunu taşımayan ve kendisini samimi olarak Türk hisseden ve Türklüğe adayan herkes Türk'tür. Bizim milliyetçiliğimiz, Türk milletine karşı duyulan derin, köklü bir sevgi ve Türk milletinin içinde bulunduğu müşkül durumdan bir an önce, en modern, en ilmi metotlarla çıkarılarak en kısa yoldan modern uygarlığın en ön safına geçirilmesini sağlamak duygusundan kuvvet alır.
2. Ülkücülük: Ülkücülüğümüz, Türk milletini en kısa yoldan, en kısa zamanda modern uygarlığın en üst seviyesine çıkarmak, mutlu, müreffeh hâle getirmek, bağımsız, özgür, kendi haklarına sahip bir hayata kavuşturmadır.
3. Ahlakçılık: Esas olarak Türk milletinin ruhuna uygun olmak, Türk milletinin geleneklerine, âdetlerine ve inançlarına uygun olmak, tabiat kanunlarına uygun olmak ve Türk milletine yararlı olmak esaslarına dayanmaktadır.
4. Toplumculuk: Her çeşit faaliyetin toplumun yararına olacak şekilde yürütülmesi görüşüdür. Özel teşebbüsün desteklenmesi, küçük sermayelerin birleştirilerek halkın sermayedar olacağı büyük ekonomik teşebbüslere girişilmesinin sağlanması ve Türk milletini içine alacak sosyal yardımlaşma ve güvenlik teşkilatının kurulması esaslarına dayanır.
5. İlimcilik: Bütün olayların muhakeme edilmesi, incelenmesi, hiçbir peşin hükme, hiçbir ilim dışı zihniyete yer verilmeksizin, sadece ilim esaslarına göre yapılması prensibidir.
6. Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik: Sadece siyasi hürriyeti değil hürriyeti bütün bölümleri ile beraber düşünmek ve o şekilde bir hürriyet istemektir. İnsanların memleket içinde faydalı olabilmeleri için şahıslarına karşılıklı saygı ve karşılıklı teminat içinde bulunmalıdırlar.
7. Köycülük: Köylerin bir an önce kalkınmasını sağlamak için köy üniteleri, tarım kentleri meydana getirmeyi ön görür. Köylülerin tefecinin elinden kurtarılması ve ihtiyacı olan kredi ve diğer yardımların sağlanması için kooperatifleşmeyi esas alır. Bilhassa orman bölgesinde yaşayan köylüleri öncelikle ve hızla refaha kavuşturmak amaçtır.
8. Gelişmecilik ve Halkçılık: İnsanlar ve uygarlıklar daima daha iyiyi, daha güzeli, daha mükemmeli istemek ve aramakla gelişir. Elde edilenle yetinmemek ve daima daha ilerisini istemek ve bunu elde etmek için gayret göstermek şuurudur. Bütün işlerin millî ruhumuza ve

geleneklerimize uygun olması esasını kabul ediyoruz. Halkçılıktan maksadımız da her şeyin halk için, halka beraber ve halka doğru olmasıdır.

9. Endüstri ve Teknikçilik: Türk milletinin kalkınması için acele sanayileşmesi lazımdır.

Dokuz Işık doktrinindeki maddeler, Türkeş ile Atsız arasındaki fikir ayrılığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Atsız'ın 1962'de kaleme aldığı *Türk Milletine Çağrı* adlı yazısında sıraladığı millî kalkınma programı maddeleri şu şekildedir: “1. Türkçüyüz, 2. Arınmış Türkçeciyiz, 3. Yasacıyız, 4. Toplumcuyuz, 5. Millî gelenekçiyiz, 6. Demokrasi taraftarıyız, 7. Ahlakçıyız, 8. Bilimciyiz, 9. Teknikçiyiz.” (Atsız, 1962: 32). Maddelerin karşılaştırılması yapıldığında Atsız'ın düşüncelerinin Dokuz Işık doktrinine yansımalarıyla birlikte, Ülkücülük ile farklarını da ortaya koymaktadır.

Ülkücülüğün fikir sistemini, sadece bu isimler ve eserlerinden ibaret olmadığının altı çizilerek, Alparslan Türkeş'in *Dokuz Işık Doktrini*, Dündar Taşer'in *Büyük Türkiye'si*, Seyyid Ahmet Arvasi'nin *Türk-İslam Ülküsü*, Hacıeminoğlu'nun *Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar*'ı ve Galip Erdem'in *Ülkücünün Çilesi* eserlerinden anlamak mümkündür. Bu nedenle öne çıkan temsilcilerin görüşlerine değinmek, hareketin içeriğini daha anlaşılır kılacaktır. Türkeş, Ülkücü Hareket ve MHP'nin ana çatısını oluşturmakla birlikte lider mitosunda da önem taşımaktadır. Taşer, devlet kutsiyeti, güçlü bir Türk tarihi ve “Ağabey” kimliği ile gençlik yapılanmaları konusunda; Arvasi, İslam-Türklük bütünleşmesinde, Hacıeminoğlu, programın millî eğitim, aydınlar ve dil konularındaki fikirleri bakımından öne çıkmaktadır. Erdem ise yine “Ağabey” kimliği ile gençlik yapılanması ve Ülkücü-Ülkücülük kavramlarının anlamlandırılmasında etkili olmuştur. Çalışma kapsamı gereği Erdem'in düşüncelerine üçüncü bölümünde değinilmiştir.

Ülkücülükte lider ve teşkilat unsurları “ilke” değeri taşımaktadır (Can, 2017: 683). Bu nedenle “Başbuğ” olarak bilinen Alparslan Türkeş (1917-1997) önemli bir yere sahiptir. “Başbuğ” kültü, Türk devlet geleneğinden gelen “başın/başkanın” büyük önem taşıdığı temeline dayanmaktadır. Kendisine bağlılık, direkt “programatik bir hüküm”dür (Bora, 2021a: 306). Taşer'in, “Alparslan Türkeş'in yanlışı, benim doğrudan üstündür.” ifadesini bu hükmün delili olarak göstermek mümkündür (Yılmaz, 2017: 669). Yine Dokuz Işık'ı zikretmenin davaya, Başbuğ'a ve onun vazettiği doktrine saygının simgesi hâline gelmesi bu duruma bir başka örnek olarak sunulabilir (Bora, 2021a: 306).

Türkeş'in görüşleri, hareketin ve MHP programlarının ana omurgasını oluşturmaktadır. Ona göre millet, “bir ülkü, tarih, kültür ve soy birliği”, Türk milleti ise “Ortak dil, soy, ülkü, kültür ve tarih birliği gibi ayırıcı vasıflara haiz, bağımsız olarak birlikte yaşama şuuruna varmış insan topluluğu”dur (Türkeş, 1975: 41). Bu kapsamda Gökalp'ın görüşlerinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Türkeş, Türk milletinin dayandığı unsurları, tabii ve manevi olarak ikiye ayırmıştır. Tabii unsurların başında dil ve soy birliğini saymıştır. Ona göre Türk milletinin dili, Türkçedir; soyu, Türk soyudur. Ancak soy birliği anlayışının antropolojik anlamda ırkçılıkla ve diğer milletleri küçük

gören saldırgan ırkçı anlayışla hiçbir benzerliği olmadığını belirtmiştir. Manevi unsurların başında ise ülkü, kültür, tarih birliği ve bağımsız olarak birlikte yaşama arzusunu saymıştır (Türkeş, 1975: 41-43).

Türkeş için Türk milliyetçiliği bir ideolojidir. İçinde bulunduğu döneme hâkim olan ideolojinin milliyetçilik olduğunu belirtmiştir (Türkeş, 1975: 116). Milliyetçilik anlayışında Türkçülük düşüncesini vurgulamıştır. Ona göre Türkçülük, “Türk milletinin hayatının her safhasında, yapacağı her şeyin Türk ruhuna, Türk geleneğine uygun olması ve Türk’e yararlı olması amacının, fikrinin ön planda tutulmasıdır.” (Türkeş, 1975: 7). Ülkücülüğün düşünce sisteminde ırkçılığı kesin bir dille reddetme yer almaktadır (Can, 2017: 667). Türkeş de Ülkücülüğün, millî bütünleşme üzerine kurulu olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir (Türkeş, 1975: 97):

Türkçülük, milliyetçilik anlayışımız, manevi şuurlanmaya dayanır. Bu temel üzerinde Türklük şuuruna erişmiş, samimi olarak “Ben Türküm.”, diyen herkes Türk’tür. Türkçülük ve Türkün tayininde, sapık ölçülere, özellikle mezhepçiliğe, coğrafyacılığa, laboratuvar ırkçılığına inanmıyoruz. Başka milletleri küçük gören, dünya barışını tehlikeye koyan antropolojik ırkçılık, Türk milliyetçilik ülküsünün dışındadır. Milliyetçilik anlayışımız, maneviyatçı, akılcı, demokratik, çağdaş bir milliyetçiliktir. Nazist Hitler ırkçılığının, komünist ırkçılığının, her türlü antidemokratik, insan sevgisine dayanmayan emperyalist ırkçılığın karşısındayız. Emperyalist ırkçılık, millî devlet fikrini tanımaz. Milliyetçi Hareket, millî devlet fikrine inanır, bütün devletlerin eşitlik ve bağımsızlığını savunur, her millî devletin ülke ve millet bütünlüğüne saygı duyar.

Türkeş’e göre Ülkücülük, “Türk milletini en kısa yoldan, en kısa zamanda, başkalarına avuç açmadan çağlar üzerinden sıçrayarak çağdaş medeniyetin en önemli safına geçirmek, ilimde, teknikte, medeniyette yeryüzünün en kuvvetli varlığı hâline getirmek, Türklüğü yüceltmektir.” (Türkeş, 1975: 9). Bununla birlikte Türkeş’in Ülkücülük anlayışında Turancılık fikri de yer almaktadır. Self-determinasyon ilkesini vurgulayarak esir Türklerin durumuna işaret etmiştir. Başkalarının boyunduruğu altında olma fikri, Türkeş’in milliyetçilik tasavvurundaki “insan sevgisi” unsuruna aykırıdır. Bir milletin ancak “insan sevgisi, insana faydalı olma ve varlığına saygı duyma” ile yükselebileceğini ifade etmiştir (Türkeş, 1975: 77). Ona göre insan kişiliğinin gelişip şekillenebilmesi demokratik rejimlerle mümkündür. Bu nedenle Ülkücülüğün, demokratik sistemleri benimsediğini belirtmiştir (Türkeş, 1975: 78). Ülkücülüğün özelliklerinden birisi de “komünizm ve solun”, siyasi ve kültürel yabancılaşmanın simgesi olarak damgalanmasıdır (Can, 2017: 664). Bu kapsamda önemli bir anti-komünizm argümanı olarak self-determinasyon ilkesinin kullanıldığı görülmektedir (Sanlı, 2019: 392). Ülkücülüğün ortaya çıktığı dönemde milliyetçilik, ideolojik kavgada kullanılacak birer malzeme ve slogan hâlinde anti-komünizmle kodlanarak bütün sosyo-kültürel bağlarından koparılmıştır (Ayvazoğlu, 2017: 576). Millî Doktrin de bu anlamda “sadist İslav Marksizm’ine” karşı geliştirilmiştir (Sanlı, 2019: 392).

Türkeş’in milliyetçilik tasavvurunda öne çıkan bir başka unsur, devletçi bir ekonomik yapıdır. Batı ülkelerinin ekonomik sistemlerini Türkiye’ye uyarlamanın yanlış olacağını, yeni bir sistemin

inşa edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Turhan, 2016: 5). Ona göre dünyadaki mevcut ekonomik sistemler, esas aldıkları unsurlar ile çelişmektedirler. Fert esaslı liberal sistemlerin aslında sermaye sahiplerinin uydurduğu bir düzen olduğunu ifade etmiştir. Yine sınıf esaslı Marksist-sosyalist (komünist) sistemlerin işçiyi korumadığını aksine sömürmeye devam ettiğini belirtmiştir. Milli Doktrin'in ise Türk milletini esas alan, korporatist söylem üzerine kurulu bir sosyal yapı öngördüğünü ifade etmiştir (Türkeş, 1975: 41). Türkeş, komünizm ve kapitalizm yerine “devletçi bir ekonomi” modelini şu ifadelerle açıklamıştır (Türkeş t.y.’den aktaran: Turhan, 2016: 8-9):

Devlet yatırımlarının en kârlı sahayı işgal etmesi, hizmet ve ihtiyaç yerine kar gayesini tutması anlamında bir devletçilik faideli değildir. Devlet, genel yatırıma yön verecek ana ağır sanayi elinden tutmalıdır. Türkiye bugün acayip bir tatbikat içindedir. Devlet bez ve pabuç imal eder. Özel teşebbüs, devlet sermayesi ile çelik sanayi kurar. Liberalizm, yalnız kar gayesi ön gördüğü ve bu maksatla muhtaç olunmayan ihtiyaç maddeleri icat ettiği için sosyal şartlarımıza aykırıdır. Aşırı sosyalizm, bürokratik ağırlık taşıdığı, kişinin teşebbüs ruhunu öldürdüğü ve insanı bir malzeme hâline getirip, hürriyete bedel ekmek temin ettiği için zararlı ve gayri insanidir.

Ülkücülükte öne çıkan bir diğer isim, MHP’nin “ikinci adamı” sayılan, Başbuğ Türkeş’in yakın arkadaşı Dünder Taşer’dir (1925-1972) (Yılmaz, 2017: 668). “Türkmen Ağası” lakabıyla anılan Taşer, özellikle “devletin kutsallığı” fikrinin Ülkücülükte içselleştirilmesi konusunda etkili olmuştur (Bora, 2021a: 308). Devlet mitosu, Ülkücülüğün düşünce sisteminde öne çıkan unsurlardan birisidir. Türk Devleti, tarihî kimliği ve devamlılığı olan -ebed-müddet- organik bir varlık gibi tasavvur edilmiştir (Can, 2017: 683). Taşer’in de bu tasavvura dayanan devlet görüşü, ölümünden sonra kendisinin Ülkücülükte “fenâ fi’llah” yani Allah’ın varlığında yok olmak anlamındaki kavramdan mülhem olan, “fenâ fi’l-devle ve’l-mille” deyişi ile özdeşleşerek anılmasını sağlamıştır. “Dünder Taşer, ‘fenâ fi’l-devle ve’l-mille’ olmuş, büyük ‘recül-i dava’dır.” (Nuri Gürgür ile kişisel görüşme, 11.03.2015).

Taşer, devleti, “hukuki ve siyasi bir organizasyon; ahlaki bir kurum” olarak tanımlamıştır (Aksun, 2004: 20). Devletin yüceliğini şu ifadelerle belirtmiştir: “Devlet, bir hukuk ve ahlak kurumudur, hile ve kurnazlık edemez, kimseyi tongaya bastıramaz, kimseye kızmaz, öfkelenmez, gazez ve kin taşımaz kendi vatandaşına pusu kurmaz. Bu nedenle milletimiz devletine çok güvenir ve devlete karşı boynumuz kıldan incedir.” (Taşer, 1975: 343). Devlete bağlılığı, milliyetçilik ve Ülkücülüğün en önemli gereklerinden görmüştür (Kösoğlu, 2003: 75). Devletin, demokrasi, hürriyet, insan hakları vb. diğer toplum değerlerinin en üstünde yer aldığını; diğer değerlerin ancak onun varlığında vücut bulabildiğini vurgulamıştır. Bu durumu ise Sultan Abdülhamid örneği üzerinden şu şekilde ifade etmiştir (Taşer t.y.’den aktaran: Aksun, 2004: 13):

Sultan Abdülhamid ya meclis ya devlet şıklarından birini tercih zaruretinde kalmış ve tabiatıyla devleti tercih etmiştir. Jön Türk namıyla anılan, ne idüğü belirsiz ve millî kültürden kopuk aydınlar, hürriyetlerimizin gâsıbı, müstebit kızıl sultan diye ona çatmışlardır. Devlet mi mühim, yoksa hürriyet mi? Devlet olmadıktan sonra hürriyeti ve meşrutiyeti ne yapacaksın?

Taşer'e göre milletin devamlılığı için devlet vazgeçilmez bir unsurdur, devletini yitiren bir toplum zamanla her şeyini kaybedecektir. Türk boyları bu yüzden varlıklarını kaybetmiştir (Kösoğlu, 2003: 75). Bu nedenle "Türk, idareci ve efendi bir millet olduğu için devletsiz ve bayraksız yaşayamaz." demiştir (Aksun, 2004: 137). Taşer'e göre Türklerde devlet, kutsal bir müessesedir. Devletin kutsallığı şuuru ulaşmış Osmanlı'da bu düşünce "Din ü devlet mülk-ü millet" ifadesinde kendisini göstermektedir (Bostan, 1988: 25). Bu bakımdan Taşer'in Türk milliyetçiliği görüşlerinde Osmanlı Devleti önemli bir yer tutmaktadır. Üç hilâl ambleminin kabul edilmesindeki etkili rolüyle "Osmanlı'ya dönüşü" sağlayan kişidir (Ayvazoğlu, 2017: 574). Onun için Osmanlı, "tarihin benzerini tanımadığı azamette" bir devlettir: "Türk'ün devlet kuruculukta verdiği en büyük eser, en ahenkli yapı Osmanlı'dır." (Kösoğlu, 2003: 82). "Osmanlı idaresi, medeniyeti, kültürü, sanatı, kıyafeti, muaşeret, mutfağı, musikisi, hatta notası bile kendine mahsus bir bütündür." (Taşer, 1975: 400). Batı'dan farklı olarak Osmanlı'da, Avrupa'daki gibi feodal bir yapı ve aristokrasi yoktur. Halkı ezen bir yönetim şekli Türk tarihinde hiçbir zaman olmamıştır. Osmanlı idarecileri, halkı, "Allah'ın emaneti" olarak görmüş, halk da idarecilere her zaman "hürmetkâr" davranmıştır (Yılmaz, 2017: 673). Milletin rahatı ve huzuru, âlemin nizamı, devletin ve dinin selameti için Osmanoğlu, kendi ailesinden kan fedakârlığı yapmıştır (Kösoğlu, 2003: 88). İlk defa Osmanoğulları, "Devletin bütünlüğü prensibini her türlü endişenin üzerinde tutarak bu bütünlük uğrunda evlatlarını veya öz kardeşlerini dahi feda etmek cesaretini ve basiretini göstermişlerdir." (Bostan, 1988: 27).

Ülkücülük içerisinde Taşer'i öne çıkaran bir başka unsur, tarih görüşüdür. Bir tarihçi olmadığı hâlde tarihî olaylara hâkimdir (Bostan, 1988: 25). Tarih yorumu, anti-komünizmin ötesinde, sınıf çatışmalarını reddeden, bürokrasi ile halkı uzlaştırmacı bir toplum-siyaset kurma (Kemalizm ile aynı) anlayışının, milliyetçi-muhafazakâr içerikte yorumlanmasını kapsamaktadır. Batı'da otoriteye karşı özgürlük mücadelesinde ortaya çıkan muhafazakârlığı, milliyetçilik ile beraber yeniden yorumlayarak Ülkücülüğün ideolojisini şu ifadelerle çizmiştir: "Mutlak manada millî, manevî, İslami, değerlere bağlı gençliği ülkü ve fikirler etrafında toplayacak aksiyoner bir hareketi oluşturmak zorundayız." (Öznur, 1999: 196). Bu açıdan Taşer, Türk sağının üç hâlini şahsında cem edebilmiş birisidir (Yılmaz, 2017: 669). Millî bir tarih şuuru gerekliliğine inanan Taşer, anlatılarında Türk tarihini bir bütün olarak ele almış ve daima Türk milletini yüceltmıştır (Kösoğlu, 2003: 59). *Büyük Türkiye Ülküsü*'nde "5000 senelik tarihinde 16 defa cihan hâkimiyeti kurmuş Türk milletinin, 17. defa da varabileceğini" vurgulamıştır (Taşer, 1970: 12). Taşer'in millet ve milliyetçilik tasavvurunda da tarih önemlidir. Ona göre millet, "Uzun tarihî hadiseler ve içtimai yaşayışı içinde, imanın, kanın ve duyguların birleşmesi ile yoğrulmuş bir varlıktır ve sun'i bir mevcudiyet değildir." Milliyetçilik ise "Millî kültürünü ve millet olma şuurunu koruma, yaşatma arzu ve iradesidir." (Kösoğlu, 2003: 99-101). Medcezirlerle benzeterek geliştirdiği "sarkaç teorisine" göre "Millî tarihin cezir (geri çekiliş) faslı Sakarya Meydan Muharebesi'nde bitmiş, bu noktadan itibaren med (yükseliş) faslı başlamıştır." (Taşer, 1975: 105).

Ülkücülük içerisinde Taşer'in bir diğer önemi ise hareketin, gençlere ve aydınlara ulaştırılması konusunda karşımıza çıkmaktadır. Ülkücülük, parti ve yan örgütleriyle hayatın her alanında yapılanma iddiasını taşımaktadır (Can, 2017: 684). Lider Türkeş'in, "komünizmin ancak milliyetçi gençler tarafından engellenebileceği" görüşüyle (Acar, 2018: 83) gençlik yapılanmalarına ayrı bir önem verilmiştir. 1968-1970 yılları arasında Türk gençliğinin millî, İslami değerlere bağlı olarak yetiştirilmesi amacıyla eğitim kampları açılmıştır (Öznur, 1999a: 5). Kamuoyunda "komando kampları" olarak duyurulan kamplara dair Türkeş, komünistlerin "sokak hâkimiyeti" kurmak istediğini ve "Onlara anlayacağı dilden karşılık veren çocuklar vardır." diyerek gençleri "mücadeleci" olarak yetiştirdiklerini ve programın Eğridir'de bulunan "komando" programına benzediğini ifade etmiştir (Sanlı, 2019: 366). Ülkücülükte gençlik yapılanmasının fikir babası, yapıyı şekillendiren isim Dünder Taşer olarak kabul edilmektedir (Can, 2017: 684). Taşer, gençlerle yakından ilgilenmiş ve bunun yanında parti ile aydınlar arasında bir köprü vazifesi görmüştür (Öznur, 1999b: 128). Komando kamplarının da mimarı olarak görülen Taşer (Sanlı, 2019: 366), bu kamplarda 93 Harbi kahramanlarının torunlarının yer aldığını, fikrî ve bedenî eğitimin en ileri seviyesinde yetiştiklerini ve 93'ün intikamını alma özlemi çektiklerini belirtmiştir (Taşer, 1969: 12). Bununla birlikte Ülkücülük içinde sırasıyla kurulan gençlik kuruluşları şu şekildedir: ÜKD, Genç Ülkücüler Teşkilatı, Ülkü Ocakları Birliği (ÜOB), Ülkü Ocakları Derneği (ÜOD), Ülkücü Gençlik Derneği (ÜGD). Kuruluşlar arasında en önemli yapılanma Ülkü Ocakları'dır. Ülkü Ocakları, ülke genelinde 1200'e ulaşmış şubesiyle Türk gençlerine, milliyetçilik, İslamiyet, anti-komünizm gibi belli başlı konularda yol göstermeyi, ideolojik kimlik kazandırmayı hedeflemiştir (Duran, 2020: 190-191). Bu kuruluşların yanında Devlet, Bozkurt, Millî Hareket gibi siyasi; Ocak, Töre, Ülkü-Tek gibi gençlere yönelik fikir ve sanat dergileri faaliyet göstermiştir (Öznur, 1999c: 11-53). Dünder Taşer, Galip Erdem gibi Ülkücü gençliğin "Ağabeyleri" olan isimler, bu kuruluşlarda ve dergilerde seminer, konferans ve yazılarıyla Türk milliyetçiliğini anlatırken, gençleri de Marksist propagandalara karşı eğitmişlerdir (Oktay, 2013: 40). Taşer ve Erdem, "Ülkücü gençliği besleyen, biçimlendiren verimli birer kaynaklardır." (Kösoğlu, 2003: 33).

Ülkücülük içerisinde öne çıkan bir başka isim Seyyid Ahmet Arvasi'dir (1932-1988). Hareketin ideolojik unsurlarından İslam ve Türklük bütünleşmesinin tamamlanmasında etkili olmuştur (Can, 2017: 674). Arvasi'nin "Türk-İslam Ülküsü" tamlaması, milliyetçilik-İslam ilişkisi konusunda Ülkücülüğü, Hira Dağı'na biraz daha yakınlaştırmıştır (Ayvazoğlu, 2017: 576).

Arvasi, milliyet ve dinin birbiriyle zıt kavramlar olmadığını dolayısıyla "sentez" kavramının kullanılması için tez ile anti-tez olması gerektiğini belirterek "Türk-İslam Sentezi" kullanımını doğru bulmamıştır. Bunun yerine "Türk-İslam Ülküsü" kullanımı daha uygun olacağını belirtmiştir. Ona göre milliyet ve dini zıt kavramlarmış gibi göstermek ise bir insanın, "hem dindar, hem milliyetçi, hem medeniyetçi" olamayacağına inandırıp çatışma çıkarmak isteyen milletimizin düşmanları, emperyalist güçlerin oyunudur (Arvasi, 2009: 12).

Arvasi, Türk-İslam Ülküsü'nü amacıyla birlikte şu şekilde izah etmiştir (Arvasi, 2009: 13, 157, 236, 146):

Türk-İslam kültürüne, Türk-İslam medeniyetine, Türk-İslam ülküsüne bağlı, Türklük şuur ve vakarına, İslam iman, aşk, ahlak ve aksiyonuna sahip, Türklüğü bedeni, İslamiyet'i ruhu bilen, milletini teknolojik hamlelerle dünyanın bir numaralı devleti yapmak özlemi ile çırpman, dünya Türklüğünün, İslam dünyasının ve bütün mazlum milletlerin ümidi olmaya namzet bir gençlik yetiştirmektir. (...) Türk-İslam Ülküsü, sadece bir sınıf ve zümrenin değil, bir milletin, Türklük şuur ve vakarı ile İslam iman, ahlak, aşk ve aksiyonu ile teşkilatlanması demektir. Bütün bir millet için huzur, güven adalet ve refah emin etmektir. Türk-İslam Ülkücüsü, Kendini Allah ve Resulü'nün dâvasına adanmış, sırf Allah rızası için canını, malını, makam ve mevkiini, din ve devleti, mülk ve milleti için fedaya hazır, şanlı ve mukaddes Ay-Yıldızlı Al bayrağın gölgesinde dövüşen, nefsinin düşünmeyen ve "ülküsünde fâni olmuş" yiğitlerdir. Türk-İslam Ülkücüsü için, Türk devlet ve milletin uğrayacağı bir zarar, bizzat kendi zararıdır. Türk milliyetçisi, kendi milletin ve devletin menfaatlerini kendi menfaatlerinden ayırmaz ve ondan çok daha üstün tutar.

Arvasi, Türklük ile İslam'ın mükemmel uyumuna vurgu yaparak, Türk milletin cihan hâkimiyeti ülküsü ile İslam'ın nizam-ı âlem davasının örtüşmesine işaret etmiştir (Can, 2017: 676). Türk milliyetçiliğinin, İslam dininden bağımsız düşünülmemeyeceğini şu ifadelerle belirtmiştir (Arvasi, 2009: 236-237):

Türk-İslam Ülkücüleri için İslamiyet, Allah'ın dini; kurtarıcımız ve Kâinatın Efendisi Allah'ın Resulü; şanlı Türk Milleti Allah'ın "İslam'a hizmetle şereflendirdiği millet", Türk ordusu "Allah'ın ordusu", Türk bayrağı mukaddes ay ve yıldızı ile yüce İslam'ın ve al rengi ile Allah için can veren şehidinin kanlarının ifadesidir. Üzerinde "ezan-ı Muhammedî" okunan aziz vatanımız ise, İslam'ın ebedî güneşinin hiç batmadığı en büyük ümit ve hayat kaynağımızdır. Şunu kesin olarak biliyoruz, Müslüman-Türk Milleti yeniden tarihine layık bir diriliş ve yükseliş hareketinden başarıya ulaşırsa, İslam, bütün ihtişamı ile tekrar bütün âlemi parlatacaktır. Tarih diyor ki, Türk milleti yücelmişse İslam da yücelmiş, Türk milleti çökmüşse İslam dünyası da perişan olmuştur. Bu sebepten bütün küfür Türk'e düşmüştür.

Arvasi'ye göre milliyetçilik, "Bir milletin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bağımsızlık şuur ve milletini bir bütün hâlinde mutlu kılma arzusu." demektir (Arvasi, 2009: 143). Türk milliyetçiliği ise, "Meşru savunma, yüksek insanlık duyguları ile Türk Milleti'nin kendi tabii haklarının savunulması, korunması duygusu ve iradesinin bir şuur hâline dönüşmüş." ifadesidir (Arvasi, 2009: 611). Türk milliyetçiliği, "İslam'ın iman ve şuur içinde yücelmeyi gaye edinen ve Türk'ün mutluluğunu burada arayan bir harekettir." (Arvasi, 2009a: 287). Bununla birlikte Arvasi, Türk milliyetçiliği tasavvurunda, Gökalp'in "içtimai ırk" kavramına yakın bir çizgi izlemiştir (Can, 2017: 669). Ona göre Türk milliyetçiliği, politikasını biyolojik ırkçılık üzerine kurmayı reddeder; ancak sosyolojinin konusu olan içtimai ırk göz ardı edilemez bir gerçektir. İçtimai ırk ise "Bir milleti teşkil eden fertlerin, ailelerin, sınıf ve tabakaların 'soy birliği şuurudur.'" (Arvasi, 2009: 136). Ülkücülükte devlete atfedilen kutsiyet, Arvasi için de geçerlidir. Türk-İslam Ülküsü, "baba" gibi görülen "millî devlet" şuuruna bağlıdır (Arvasi, 2009: 161).

Ülkücülük içerisinde öne çıkan bir başka isim Necmettin Hacıeminoğlu'dur (1932-1996). Dil bilimci Hacıeminoğlu, Türk milletin ve devletin yaşadığı sosyal ve siyasi sorunların kaynağını

siyasilere, aydınlara ve eğitim kurumlarına dayandırmıştır. Bu sorunların çözümünün ise Türk milliyetçisi Ülkücü gençler, aydınlar ve milliyetçi bir eğitim sistemi ile gerçekleştirebileceğini belirtmiştir (Hacıeminoğlu, 1976: 19-20). *Dokuz Işık'ta Eğitim Sistemi* (1971), *Milliyetçi Eğitim Sistemi* (1972) ve *Milliyetçilik-Ülkücülük-Aydınlar* (1975) gibi eserlerinde bu konuları ele almıştır.

Hacıeminoğlu'na göre milliyetçiliğin ne olduğunu anlamak için önce ona aykırı fikirleri bilmek gerekir. Türkiye'de milliyetçilik fikrine karşı üç akım olduğunu belirtmiştir: Sosyalizm, Ümanizm ve Ümmetçilik. Sosyalizm, komünizmin takma adıdır (Hacıeminoğlu, 1971: 14-16). Ümanizm, beynelmilelciliktir. Batı toplumunda millî kültür kaynakları ile beslenerek millî benliği güçlendirme, “kendine dönüş”, “öze dönüş” hareketiyle birlikte yürütülen bir düşünce akımıdır (Hacıeminoğlu, 1971a: 21). Ancak Türk aydınlarının yanlış yorumlaması yüzünden, Batı hayranlığına dönük gelişen Türk millî kültürünü, millî tarih şuurunu, millî sanatı, dinî inancı zayıflatan bir akım olmuştur. Bu iki akım, Tanzimat döneminin yenileşme hareketlerinde başlamış, aydınlar ve siyasilerin ilgi odağı hâline gelmiştir. Ümmetçilik ise milletleri sadece din inancı etrafında birleştirmeyi amaçlayan düşünce sistemidir (Hacıeminoğlu, 1971: 14-17). Hacıeminoğlu, ilk olarak milliyetçiliğin bu görüşlere karşı bir tepki olarak ortaya çıkmadığını ifade etmiştir. Ona göre milliyetçilik, anti-tez değil aksine, “Bir dünya görüşü ve fikir sistemi olarak başlı başına bir tezdır.” (Hacıeminoğlu, 1974: 22).

Hacıeminoğlu'na (1972: 5) göre millet, “aralarında soy, dil, töre, kültür, tarih, din ve ülkü birliği” olan fertlerden oluşmaktadır.” Milliyetçilik ise milletin teşekkülünü sağlayan bu unsurları, “Şuurlu olarak benimsemek, milleti ve ona ait tüm değerleri şuurlu olarak sevmek ve bunları koruyup, yüceltmeye çalışmaktır.” Bu tariflerden sonra Türk milliyetçiliğinin, aykırı akımlar tarafından yok edilme tehlikesine değinmiştir. Ona göre öne çıkan sorunlardan ilki dil meselesidir. Dili, millî kültürün gelişimi ve gelecek nesillere aktarılması açısından önemli bir araç olarak kabul etmiştir. Bu nedenle kültür ile tarih arasındaki köprüyü kuran en güvenilir aracın millî dil olduğunu belirtmiştir (Hacıeminoğlu, 1971b: 21-22). Ona göre Türk dilinde sadeleşme hareketi, 1960'larda ümanizm ve komünistler tarafından amacından saptırılarak kültür ihtilaline dönüştürülmüş ve böylece kültür yıkımı başlamıştır (Hacıeminoğlu, 1971c: 18). Bu yıkım karşısında ise ilk olarak uydurmacılıktan kaçınmak gerektiğini vurgulamıştır (Hacıeminoğlu, 1971b: 22).

Hacıeminoğlu, bir başka tehlike olarak ülkede bulunan fikir boşluğunu göstermiştir. Ona göre Türkiye'yi parçalamak isteyen yabancı güçler ve fikirler, bu boşluğu doldurmak istemiş; Türk gençliği de zararlı görüşlere inanıp sürüklenmeye başlamışlardır. Türkiye'deki fikir boşluğunun en büyük sebebinin ise millî eğitim sisteminden kaynaklandığını belirtmiştir (Hacıeminoğlu, 1972a: 10-11). Millî eğitim sistemine yönelik reform hareketi Ülkücü ideolojide başta Türkes olmak üzere diğer Türk milliyetçileri tarafından üzerinde durulan bir konudur. Mevcut eğitim sisteminin, milliyetçilik karşısı görüşlerin ülkede etkili olmasına sebep olduğu, bu nedenle milliyetçiliğin gelişemediği vurgulanmıştır.

Hacıeminoğlu, eğitim sistemini, 1923-1938, 1938-1950, 1950-1960 ve 1960-1969 şeklinde dört dönemde ele almış ve 1938'den sonra eğitim sisteminde ümanizm ve maddecilik anlayışının esas alındığını belirtmiştir (Hacıeminoğlu, 1970: 14-15). Ona göre Atatürk döneminden sonra Türk millî eğitim sisteminin millî bir yanı kalmamış, tamamıyla gayr-ı millî, ümanist, taklitçi, ezberci, aktarmacı ve kendi içinde dahi istikrarsız bir hâle gelmiştir (Hacıeminoğlu, 1984: 10). Ümanist anlayıştaki bu eğitim sisteminde, “Laiklik adı altında, din düşmanı, devrimcilik adı altında da millî şuurdan mahrum, köksüz, kozmopolit bir nesil yetiştirilerek sol ideolojinin, komünizmin rahatça filizleneceği zemin elde edilmiştir.” (Hacıeminoğlu, 1975: 145). Hacıeminoğlu'na göre millî eğitimin hedefleri ise şunlar olmalıdır (Hacıeminoğlu, 1979: 147):

Millî eğitim, Türk milletinin siyasi, sosyal ve ekonomik hedeflerine göre düzenlenmeli, bu hedeflere ulaştıracak nesiller yetiştirmelidir. Millî eğitim, insanlarımızın, Türk milletinin millî ve manevi değerlerine sahip, milliyetçilik ruhu ile dolu, millî ülkü taşıyan kişiler olmalarını sağlamalı ve buna göre düzenlenmelidir. Millî eğitim, insanlarımızı, ahlaklı, çalışkan, asalak olmadan kendi alın teriyle yaşayan kişiler olarak yetiştirmelidir. Üretici, topluma değer kazandıran, katkıda bulunan kişiler olarak yetiştirilmelidir. Yaşadığımız çağ, ileri bir teknoloji çağıdır. Millî eğitim, en ileri teknolojiyi üretecek ve kullanacak ilmi ve teknik araştırmaları ile dünya çapında sözü dinlenen, ilim adamlarını ve teknisyenleri yetiştirecek şekilde düzenlenmelidir.

Hacıeminoğlu, Türk milleti için bir diğer tehlike unsuru olarak ümanizm ve komünistlerin etkisinde kalan aydınları göstermiştir. Aydınları, “Türkiye'nin geri kalmışlığından ve bugünkü buhrana sürüklenişinden sorumlu olan tek zümre” şeklinde değerlendirmiştir (Hacıeminoğlu, 1975: 322). Ona göre her toplumda halk ile aydınlar arasında farklar vardır ancak Türk toplumunda halkın kültürü, töresi, görgüsü, inancı ve dünya görüşü ile aydıninki arasında tam manasıyla bir “mahiyet farkı” vardır. Türk aydını, mensubu olduğu milletin bugünkü durumundan habersizdir (Hacıeminoğlu, 1972: 10). Yabancı kültürlerin tezgâhtarlığını yapan “Türk aydıncıkları”, ilerleme ve medeniyet olarak gördükleri Batı kültürünü daima yüceltmış, Türk millî kültürünü küçümsemişlerdir. Türk aydınının bu durumunu “Komşunun tavuğu, komşuya kaz görünür.” atasözü ile ifade etmiştir (Hacıeminoğlu, 1974: 11). Bu nedenle Türkiye’de bir millî kültür politikası olmadığını, farklı ülkelerden rastgele alınmış unsurlarla oluşturulmuş derleme bir kozmopolit kültür uygulaması olduğunu belirtmiştir (Hacıeminoğlu, 1974a: 16). Ona göre Batılı ülkelerde kendi millî tarih ve kültürlerine dönüş, ümanizmle başarıya ulaşırken, Türk toplumunda aydınların, kendi kültürlerini küçümsemesi, öze dönüşü, gericilik olarak adlandırılması, aydın ile halkın arasında bir uçuruma ve milletin geri kalmasına yol açmıştır (Hacıeminoğlu, 1971a: 22). Aydın ile halk arasındaki uçurumun ise ancak aydının halka yakın, halk gibi, halktan biri olmasıyla kapatılabileceğini vurgulamıştır (Hacıeminoğlu, 1972: 10).

Fikrî ve siyasal oluşumunu tamamlayan Ülkücülük, 1973’e gelindiğinde iktidara talip olan bir siyasi hareket görünümüne kavuşmuştur. İktidar olma amacını Türkeş şu şekilde ifade etmiştir (Türkeş, 1973: 6):

Bugün Türk Milliyetçiliğinin temel meselesi iktidar olmaktır, iktidar olmayan hiçbir fikir hedefine ulaşamaz. Salonlarda konuşulan bir fantezi hâlinde kalır. Zaten, Milletin kaderine yön vermek iddiasında bulunan fikir sistemlerinin, iktidar olmaktan kaçınması kendi içindeki bir çelişkinin ifadesinden başka bir şey değildir. Bu görüş ve düşünceyle Türk Milliyetçiliği Ülküsüne siyasi bir teşkilat kazandırmış bulunuyoruz. Tanzimat'tan beri işlenen Türk Milliyetçiliği, olgun mükemmel bir fikir sistemi hâline gelmiştir. Başka milletlerin iktidar olmuş milliyetçiliklerinden, daha fazla geliştirilmiş ve işlenmiş vaziyettedir. Millî Ülkümüz, dünya ve memleket meselelerine tutarlı izahlar getirmektedir. Siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel her meselede güçlü, ilmi ve aydınlık görüşlere sahiptir. Onun için, yeni yeni buluşlar peşinde koşmak devri tamamlanmıştır. Türk Milliyetçiliği, bir ideoloji hâline getirilmiştir. Bundan sonrası kuvvetli bir fikir sistemi hâlindeki Türkçülük Ülküsünü, bütün memleket sathına yaymak ve Türk Milletine, kendisinin asıl sahibi bulunduğu bu fikri tanıtmak gerekmektedir. Bunun için de teşkilatlanmak, kutsal sorumluluk uğrunda, birlik ve beraberlik şuuru içinde bütünleşmek ihtiyacı içindeyiz. Olgun, işlenmiş, mükemmel bir fikir sistemi hâline getirilmiş olan Türk Milliyetçiliğinin iktidar olmasının yolu budur. 1973 Türkiye'sinde ana mesele, iktidar olmaktır. İktidar olmanın çaresi ise, teşkilatlanmak, koordine olmak ve aynı hedef doğrultusunda, maddi manevi güçlerimizi seferber etmektir.

12 Eylül 1980 Askerî Darbesi ile Ülkücülük yeni bir döneme başlamıştır. 12 Eylül, Ülkücülük ve MHP'de unutulmayacak yaralar açmış, derin bir travma etkisi yaratmıştır. Darbe, ilk önce ülkenin içinde bulunduğu durum düşünülerek Ülkücüler tarafından “devlet heybetinin avdet etmiş” olması şeklinde yorumlanmıştır. Ancak darbenin ardından askerî rejim MHP ve Ülkücü kuruluşlar hakkında kovuşturma başlatmış, Türk milliyetçiliği bir kez daha sanık sandalyesine oturtulmuştur (Bora, 2021a: 317). Türkeş'in saklanarak darbeden iki gün sonra teslim olması da “devleti kurtarma operasyonunun doğal müttefiki olmayı” beklemesi olarak yorumlanmıştır (Turgut, 1995: 436). MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Ana Davası için Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Savcılığı'na hazırlanan ve 945 sayfadan oluşan iddianamede, “Atatürk'ü, Türk milliyetçisi olarak görmek, Türk milliyetçiliğini işlemek ve yaymak, gençliği, komünist-milliyetçi diye bölmek” gibi suçlamalar yer almaktadır. Bu suçlamalar neticesinde Alparslan Türkeş dâhil olmak üzere 589 milliyetçi tutuklanmıştır (Oktay, 2013: 117). Mamak'ta tutuklu Ülkücüler, davada karşı mücadelede oldukları solcularla birlikte işkencelere maruz kalmıştır. Solcularla beraber zorla İstiklal Marşı okuma cezası semboliktir. 12 Eylül Türk milliyetçileri için, Muhsin Yazıcıoğlu'nun ifadesiyle, “Türk'ün Türk düşmanıya aynı zincire vurulması” durumudur. MHP yöneticilerinden Ağâh Oktay Güner'in, darbenin ardından kurulan rejim hakkındaki “Fikri iktidarda kendi zindanda olan bir siyasi heyetiz.” ifadesi, 12 Eylül ve MHP ilişkisini açıklayan en öz ifadedir (Bora, 2021a: 316-317).

12 Eylül dönemiyle birlikte Ülkücülüğün fikir sisteminde bazı değişiklikler yaşanmıştır. İlk olarak koşulsuz itaat edilen başbuğ kültü sarsılmıştır. MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Ana Davası'nda Türkeş'in “legalist” bir savunma ekseninde teknik yöntemlere başvurusu ve “suçun şahsiliği” ilkesini öne sürmesi (Türkeş, 2013: 37, 41, 96, 97), MHP'nin taban kesiminde rahatsızlığa yol açmıştır. Başbuğ'dan, Ülkücülüğü “kükreyerek”, topyekûn savunması beklenmiştir (Bora ve Can, 2000: 125). Bu nedenle kendisine duyulan inanç zedelenmiştir. Yaşanan bir başka değişim 1980 öncesinde harekette sönük kalan kapitalizme, emperyalizme ve düzene karşı söylemlerin yükselişe geçmesidir. Ülkücülükte, “komünizme karşı devletin yanında mücadele ettiği” varsayımıyla devletle özdeşleştirilen söylem, 12 Eylül'de devlet tarafından hayal kırıklığına uğratılmasıyla terk edilmiştir.

“Baba” kimliği olan devlete küskünlükler başlamıştır (Can, 2017: 678). Ülkücülüğün varoluş gerekçesinin anti-komünizm olmadığı, kendine özgü siyasal tasarımları ve iktidar amacı bulunduğu vurgulanmıştır (Bora ve Can, 2000: 327-342). Bir diğer değişim darbeden sonra Ülkücülükte derinlik kazanan İslami anlayıştır. 1970’li yılların sonuna doğru hareket içinde belirginleşen “alevi” düşman imgesi, tabanı, İslami değerlere biraz daha yakınlaştırmış, komünizme yönelik söylemler, “Kanımız aksa da zafer İslam’ın!”, “Türklük bedenimiz, İslamiyet ruhumuzdur.” gibi sloganlara dönüşmüştür (Bora, 2021a: 314). Darbe sonrasında da Türk-İslam Ülküsü’nün İslami unsuru derinlik kazanmıştır (Can, 2017: 678). Tüm siyasi partilerin kapatıldığı atmosferde MHP’nin mirasçısı olarak 1983’te kurulan Muhafazakâr Parti -1985’te Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) olacaktır- topyekûn İslamcılığın etkisine girmese de İslami değerler 1990’lı yıllara kadar harekette öncelik taşımıştır (Bora, 2021a: 319).

2.4.5.7. Muhafazakâr Türk Milliyetçiliği

Muhafazakârlık kavramının Türkiye’de genellikle dindarlık kavramı ile eş anlamda kullanıldığı görülür. Bunun sebebi muhafazakârlığın, uzun bir süre “sakıncalı” olarak atfedilen İslamcılık kavramı yerine kullanılmasından kaynaklanmaktadır (Bora, 2021a: 342). Özdeş kullanımının bir sonucu olarak Türk muhafazakârlığı “gerici” bir niteleme de taşımaktadır (Göle, 2000: 75). Çünkü Türk modernleşme projesinde din, ilerlemenin ve Batılaşmanın önünde bir engel teşkil etmektedir. Din unsurunun muhafazakâr düşüncedeki yeri Bora’nın ifadesiyle tipik ve kritiktir: “Muhafazakârlık, vazgeçilmez hazinesi olan dini modern bir müdahaleye tabi tutar, onu dünyevi saiklerle yeniden yorumlar, yeniden biçimlendirmek ister. Dini, toplumun istikrarı ve otorite açısından kaçınılmaz sayar. Dindarlıktan çok, dinin ritüeline, din bağına ehemmiyet verir.” (Bora, 2015: 58).

Türk muhafazakârlığı modern Türkiye tarihinde siyasi olarak çekinik, kültürel olarak atak bir gelişim çizgisi yaşamıştır (Çiğdem, 2017: 19). Tek parti döneminde örgütlü bir gelişme gösteremeyen muhafazakâr düşüncenin gelişimi erken Cumhuriyet döneminde *Bergsoncu*³³ felsefeyi benimseyenlerin temsil ettiği Dergâh Mecmuası (1921) ile başlamıştır (Çınar, 2017: 85). 1930’larda Türk inkılabının ilk muhafazakâr yorumu yapılarak, millîleşme siyaseti gereği kültürel değişimler “ananeci aksiyon siyaseti” olarak ele alınmış, böylelikle muhafazakârlığın, milliyetçi siyasetin

³³ Cumhuriyetçi muhafazakârların, pozitivist-ilerlemeci Batıcılığa karşı alternatif olarak yöneldikleri diğer Batıcılık, Bergson felsefesini esas almaktadır. Bu felsefenin iki önerisi vardır. Birincisi Bergson’un zamansallıktır. Bergson’a göre iki tür zaman vardır: Homojen zaman (dış dünyaya ait olan) ve heterojen (içsel yaşama ait olan, süre) zamandır. Homojen zaman ölçülenebilir, sayılabilir ve mekânlaştırılabilirken; heterojen zaman, sayıyla ölçülemeyen gerçek zamandır. Doğrudan tecrübe edilen heterojen zaman, “geçmiş ile gelecek arasında bir kopuşun olmadığı, zamanın bütünlüğü içinde bölünmez bir akışın hâkim olduğu bir süreçtir.” Bergson felsefesinin ikinci önerisi, “Aydınlanmanın rasyonel aklı karşısında gerçekliğin kavranabilme yolu olarak sunulan sezgidir. Bilgi bilmenin iki yolu vardır. Birincisi, nesnenin etrafında dönerek onu dışarıdan ve durağan olarak bilmek; ikincisi ise içten ve devinim hâlinde bilmektir. Bu iki bilme tarzı, iki bilme yetisi gerektirir. Bunlar zekâ ve sezgidir. Zekâ; donmuş, katılaşmış, madde alanına ait olanın bilgisi iken sezgi hayatın, oluşun ve yaratmanın bilgisidir.” (Bergson, 1947: 197-205).

üzerine bina edileceği yeni bir ananeci radikalizmin doğuşu ortaya çıkmıştır (İrem, 2017: 116-117). Muhafazakârlığın siyasi alanda tartışılmaya başlanması ve Kemalist modernleşme projesine alternatifler geliştirmesi ise Atatürk milliyetçiliğinin, Kemalizm dışındaki izm’leri reddetmesinden dolayı ancak çok partili hayat döneminde olabilmıştır. Çok partili hayata geçişle Atatürk milliyetçiliğinin “laik, materyalist ve elitist” yönünün halk nezdinde karşılık bulamaması; DP’nin dinî ve geleneksel unsurlara gösterdiği önem ve “Sağ”a yönelik ılımlı tavrı, Türk muhafazakâr düşüncenin gelişimini kolaylaştırmıştır (Okutan, 2004: 33-34). 1939’da Peyami Safa’nın *Türk İnkılabına Bakışlar* eserinde ileri sürdüğü düşüncelerin, “devrimin revizyonu şeklinde olgunlaşması” bir bakıma “muhafazakâr revizyon”, DP döneminde mümkün olabilmıştır. Peyami Safa, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Şekip Tunç gibi düşünürlerle söz konusu revizyonun ilk temelleri atılırken, İsmail Hâmi Danişmend, Ali Fuat Başgil, Remzi Oğuz Arık, Ekrem Hakkı Ayverdi, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Osman Turan gibi isimlerin önemli katkıları olmuştur (Okutan, 2004a: 125). Bu kapsamda modern Türk muhafazakârlığı genel olarak “İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun ‘an’aneci’ ve ‘kültürcü’, Peyami Safa’nın ‘muhafazakâr’, Ahmed Ağaoğlu’nun ‘Türkçü’ ve ‘liberal’, Hilmi Ziya Ülken’in ‘ahlakçı’, ve Tunç’un ‘Bergsoncu’ felsefî anlayışının çakışma noktalarında varlık bulan bir fikir iklimi içinde şekillenmiştir (İrem, 1999: 141). 1950’lerde “milliyetçi-muhafazakâr” düşünce çizgisine sahip olan “mukaddesatçı” Türk muhafazakârlığının ana belirleyicileri, 1960’larda milliyetçilik, 1970’lerde İslamcılık olmuş, 1980’den sonra ise Türk muhafazakârlığı daha çok siyasi bir eklemlenme yaşamıştır (Okutan, 2004: 36).

Türk muhafazakârlığının gelişimini milliyetçilikten bağımsız ele almak güçtür. Muhafazakâr düşüncenin milliyetçi kolunun evrensel değerleri olan millet, devlet ve otorite, Batı’da olduğu gibi Türkiye’de de muhafazakârlığın milliyetçiliğe eklemlenmesini kolaylaştırmıştır. Bora bu durumu şu şekilde ifade etmiştir (Bora, 2015: 61):

19. yüzyılın ortalarından itibaren en önemli gelişme, muhafazakârlıkla milliyetçiliğin eklemlenmesi oldu. Bu gelişmenin temel saiki olarak, milliyetçiliğin anlamlandırılmasında, eşit yurttaşların katılımı esasına dayanan iradî ve ‘evrenselci’ tasarım ile bir cemaate doğuştan aidiyetle bağlanan aşkın bir kader ortaklığı ideolojisi arasındaki gerilimde ikinci kutbun belirginleşerek millî devlete hâkim olmasını kaydetmeliyiz.

Bora’nın izah ettiği eklemlenme Soğuk Savaş döneminde Türk sağının egemen ideolojisi olan milliyetçi-muhafazakârlık için büyük ölçüde geçerlidir (Taşkın, 2017: 383). Çünkü muhafazakârlığın ve milliyetçiliğin Türkiye’de bir araya gelişinin miladı, İkinci Dünya Savaşı sonrası çok partili siyasi hayatın başladığı dönemdir. Savaş sonrasında anti-komünizm söylemi muhafazakârlık ve milliyetçilik için meşrulaşma, yaygınlaşma ve popülerleşme zemini oluşturmuş, muhafazakârlar ve milliyetçiler siyasi kaygı ve hedeflerini bu söylem üzerinden anlatma kolaylığından faydalanmıştır. Çünkü komünizme karşı duruş, “modernleştirme, Batılılaşma, inkılaplar ve resmî tarih” eleştirilerini de beraberinde getirme imkânına sahiptir. Ayrıca zayıf düşmüş iki akımın -uzun bir süre sonra baskı altında olan İslamcılık ile 1944 Türkçülük/Turancılık Davası’nda tasfiye edilen milliyetçiliğin-

birbirlerinden güç alarak alan kapma mücadelesi bu birlikteliği başlatmıştır (Bora, 2021b). Muhafazakârlık ve milliyetçiliğin benzer kaygılar ile birbirine yakınlaşmaları ve eklemlemeleri ile ara siyasi akım olarak muhafazakâr milliyetçilik ortaya çıkmıştır (Çaha, 2012: 122).

Muhafazakâr Türk milliyetçiliğini, “çoğunlukla İslamcılıkla rezonans hâlinde, dine, millî kimliğin aslı ya da ‘eşitler arasında birinci’ unsuru konumunu veren, genel olarak milliyetçiliği geleneğin yeniden inşa yolu olarak anlamlandıran yönelimler” olarak tanımlamak mümkündür (Bora, 2017a: 20). Muhafazakâr Türk milliyetçiliği, ritüel, gelenek ve cemaat yapılarını kullanarak ve söylemleriyle dini, milletin aslı veya eşitler arasında birinci unsuru hâline getirmiş, meşrulaştırmıştır. Böylelikle İslamcılığın, muhafazakârlığa dönüşmesinin temel gereği yerine getirilmiştir (Bora, 2015: 83). Muhafazakâr milliyetçiler, 1940’lı yıllarda Türk İnkılabı’nın manevi yönünün eksik kaldığını düşünerek geleneğin yeniden ihyasını restorasyoncu-muhafazakâr bir içerikle savunmuşlardır (Taşkın, 2017: 387). Devletçi muhafazakârlık ve romantiklik bu düşüncenin fenomenleri olmuştur (Bora, 2015: 95). Kendini gelenekçi olarak tanımlayan Baltacıoğlu’na göre, modern hayata doğru dönüşümün gereklilikleri, Türk ve geleneksel olanın cevheri buluşturularak yapılmalıdır. Millî devrimlerde temel gelenekçiliktir. Milletin özü ve kültürün maddesi gelenektir. Ona göre modern ve inkılapçı emir, “Kendine dön!”dür. Tanrıöver de gelenekçiliğin önemini 1947’de CHP 7. Kurultay’ında türbelerin yeniden açılması konusunda şu şekilde savunmuştur: “Türbeler, milletin efradını birbirine bağlayan bin yıllık akidelerdir.” 1949’da Türk Ocakları’nın yeniden açılışında “Din, milletlerin en eski en devamlı müessesesidir. Esarete uğramış milletlerin müdafa siperidir.” ifadeleriyle dinin önemini vurgulamıştır. Bir başka muhafazakâr milliyetçi Safa’ya göre “Şark medeniyetine özgü ilahi-mistik görüş nasıl kör imana götürüyorsa, Batı medeniyetinin ilmi düşüncesinde ifrat da kör akideciliğe, mefhumculuğa götürür. Türkler, ilimcilikte dar sistemcilik safhasına girmedikleri için, yeni katıldıkları Batı medeniyetinin bu zaafından sakınma şansına sahiptir. Bunun için eski medeniyetleri olan Şark’a has kuvvetli seziş hassalarını korumalıdır.” Son olarak Arık’ın Türk inkılabına bakışı, milliyetçi-muhafazakâr çizginin genel ilkesini sunmaktadır: “Türk milliyetçiliğinin ideali, geri dönmek (...) değildir. Ama Türk milliyetçileri, hayatı sonu gelmez inkılaplardan da ibaret bilmemektedirler. Onlara göre, eldeki inkılapların durultulması, sindirilmesi, alınacak en iyi neticenin alınması şimdiki neslin galiba baş vazifesidir.” (Bora, 2015: 73-78). Bununla birlikte muhafazakâr milliyetçiliğin ilk izlerine Anadoluculuk hareketinde önemli rol oynamış olan Şemseddin Günaltay ve Nurettin Topçu’da rastlamak mümkündür (Kılıç, 2007: 126). Günaltay’a göre İslamlaşmaya gerçek hizmet, Türkleşmedir. Din ve milliyet, birbiri ile iç içe olan “ruhi ihtiyaçlar”dır. “Milliyet temellerinden en feyizlisi dindir.” (Bora, 2015: 84). Milleti, “Allah’a yönelen iradenin dinlendiği duraklardan biri” olarak gören Topçu, Anadolu’ya dayanan, mistik ve kutsallık atfettiği bir milliyetçilikten bahsetmiştir. Ona göre geleneğin yeniden canlandırılması için topyekûn bir yeniden inşa gerekmekte kültür de medeniyete karşı korunmalıdır (Bora, 2021a: 379-380).

Muhafazakâr milliyetçi terkinin oluşumunda öne çıkan bir diğel unsur anti-semitizmdir. Maneviyatçı-mukaddesatçı düşünceyi temsil eden *Sebilürreşad* ve *Büyük Doğu* dergilerinin ve özellikle Necip Fazıl'ın görüşleri bu terkipte anti-semitizmin kurumsallaşmasını sağlamıştır (Bora, 2021a: 383-384). Milliyetçi muhafazakârların söylemlerinde de anti-semitizm karşımıza sıkça çıkan bir unsurdur. Arık, “Yahudi Almancık” benzetmesiyle Karl Marks'ın yüceltilmesini eleştirmiş, sözde ilim maskesi altında dünyanın tek gerçeğinin Marks tarafından söylenemeyeceğini belirtmiştir (Arık, 1968: 30). Bir başka düşünür Raif Ogan, *Sebilürreşad*'daki yazılarında Masonluğu Yahudiliğe hizmet eden gizli bir tarikat olarak deşifre etmiştir (Bora, 2021a: 385).

1950'li yıllarda muhafazakâr Türk milliyetçiliği, dini, toplumsallığın içinde belirleyici bir faktör olarak kabul eden ancak siyasal ve hukuki alanlardaki etkisine karşı çıkan; değişimi onaylayan ancak kültürel kopuşa sıcak bakmayan bir “orta yol” çabasında olmuştur (Okutan, 2004: 40). Bu dönemde kurulan Türk Milliyetçiler Derneği'nin, milliyetçi muhafazakâr birleşim için “maya kabı” olduğu söylenebilir. Derneğin kuruluş bildirisinde Türk milliyetçiliğinin esasları, “Allah, vatan, tarih, dil, anane, sanat, aile, ahlak, hürriyet ve millî mukaddesat” olarak belirtilmiştir. 1954'te Türk ibaresi çıkarılarak yeniden kurulan Milliyetçiler Derneği, 1963'te kapatılana kadar millî ve manevi tamlamasının yerleşmesine, eski milliyetçi muhafazakâr aydınlar ile yeni milliyetçi muhafazakâr aydın kuşağının yetişmesinde katkıda bulunmuştur (Bora, 2021a: 396).

1960'lı yıllar ile birlikte muhafazakâr milliyetçiliğin orta yolu, İslamcı ayağı müstakilleştirilmiş, Türkçü ve Kemalist milliyetçiliklerden ve fundamentalist ve radikal İslamcılıklardan ayrılmış, “makul bir orta yol” olarak devam etmiştir. Millet inşa etme sürecinin kültüralizmini devralan bu dönem muhafazakâr milliyetçi aydınlara göre bütün meselelerin altında millî kültür davası yer almaktadır. “Acil millî beka davası, açıkça bir millî güvenlik meselesidir.” Millî kültür seferberliği başlatılması gerekliliği, 1960 ve 1970'ler boyunca milliyetçi-muhafazakâr aydınların gündem başlığı olmuştur (Bora, 2021a: 390-391). Bu dönemde muhafazakâr milliyetçiliğin çatısı, “Millî Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Yeniden Millî Mücadele” öğrenci hareketleridir. 1916'da kurulan MTTB, 1960'ların ilk yarısında Kemalist milliyetçilikle, muhafazakâr milliyetçiliğin ayrışmasının zemini oluşturmuştur. MTTB, 1965'ten sonra Rasim Cinisli yönetimiyle, milliyetçi-muhafazakâr grubun bir müessesesi hâline gelmiştir (Okutan, 2004a: 137). Muhafazakâr milliyetçi düşüncede milliyetçiliğin ağır bastığı bu dönemde MTTB, “mukaddes değerler” üzerinde durmuştur. Türk kimliğinin tanımına ilişkin belirgin bir değişimi de içselleştirerek milliyetçilikle dinin uzlaştırılması amacına öncelik vermiştir (Okutan, 2004a: 143). Komünizmin aşırılıklarıyla yol açtığı kültürel yozlaşma ve manevi boşluk tasavvurları MTTB'de çok bariz yer almıştır (Bora, 2021a: 397). 1960'lı yılların sonunda başlatılan Yeniden Millî Mücadele'nin, millîlik vasfına dayanan milliyetçilik anlayışı ile İslami ölçüleri kaynaştırmayı amaçlayan bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Millî devlet, devlette aranan bir hedef kabul edilmiştir. “Kültür, millî olursa değerlidir, siyasette ve ekonomide millîlik şarttır.” anlayışı benimsenmiştir (Taşgetiren, 2017: 614).

1960'lı yılların ortasında Ülkücülük içerisinde gelişim gösteren muhafazakâr Türk milliyetçiliğinin, 1970'li yılların sonundan 2000'lere temsil yeri Aydınlar Ocağı'dır. Kökleri *Aydınlar Kulübü*'ne dayanan Aydınlar Ocağı³⁴, 1967-1969 yıllarında gerçekleştirilen Milliyetçiler İlmi Semineri ve Kongrelerinin ardından 1970'te İbrahim Kafesoğlu başkanlığında kurulmuştur (Bora, 2021a: 400). Ocağın amacı, "Millî kültür ve şuuru geliştirmek suretiyle, Türk milliyetçiliği fikrini yaymak, millî bünyemizi sarsan fikir buhranı ve mefhumlar anarşisi ile mücadele ederek millî varlığımızı meydana getiren unsurları yaşatıp kuvvetlendirmektir." Partilerüstü ve seçkinci bir yapı sergileyen Aydınlar Ocağı, Batıcı münevverleri millî olmamakla suçlamış, gerçek aydınların bizatihi halktan gelen kendileri olduklarını savunmuşlardır (Taşkın, 2007: 246-247). Muhafazakâr milliyetçiliği birleştirici bir üst kimlik olarak betimleyen Ocak, "devlet" vurgusu güçlü bir milliyetçilik anlayışı benimsemiştir (Bora, 2021a: 400). Devlet otoritesinin devamlılığı üzerinde duran Aydınlar Ocağı, bunu sağlamanın yolunun ise devlet elitlerini etkilemekle mümkün olacağını düşünmüştür (Taşkın, 2007: 247). Nitekim 12 Eylül sonrasında devletin organik entelijansiyası konumuna terfi etmeye, ayrıcalık kazanmaya ve üretilen yeni ahlakın toplum mühendisliğine talip olmuşlardır (Taşkın, 2017: 384).

Aydınlar Ocağı'nın düşünsel temelleri, Türk kimliği ile İslam'ı, Batı karşıtı bir tepki olarak bir pota içinde eritip oluşturdukları Türk-İslam Sentezi (TİS) doktrininde yer almaktadır. Bu terkiibe göre, "İslam, Türk kültüründen üstündür ve eğer o olmasaydı Türk kültürü yaşayamazdı ama Türk kültürü de İslam'ı korumuş ve güçlendirmiştir." anlayışı hâkimdir (Copeaux, 2013: 82). Millî kültürün özünü Türklük ve İslam'ın kaynaşması oluşturmaktadır. TİS doktrini, "İslamcı, Türkçü ve Memleketçi akımların bir bileşkesi ve İslam'ı sosyopolitik alandan kovarak Türklükten ayırmaya çalışan resmî ideolojiyi restore etmeye yönelik, resmî ideolojiden çok sola karşı oluşmuş bir fikirdir." (Ayvazoğlu, 2017: 573). Türklerin kendi geçmişleriyle İslamiyet arasındaki bir sentezin ürünü olarak Türk millî kültürüne dönüşü öne çıkartmaktadır (Copeaux, 2013: 82).

2.5. Türk Kültür Milliyetçiliği

Türkiye'de 1950'li yıllar itibarıyla "dar ve katı etnik-dil" milliyetçiliğinden, Türklüğün "kültürel" bir kimlik aracı olarak ele alındığı kapsayıcı bir milliyetçilik anlayışına dönüşüm yaşanmıştır. Milliyetçilik, siyasi milliyetçilikten uzak, ortak dil, tarih ve kültür temeline dayanan bir anlayış etrafında şekillenmiştir (Karpata, 2015: 197). Kültür milliyetçiliği olarak başlayan bu dönüşüm, 1960'lı yıllarda üçüncü bir yol söylemi ile belirginleşen Dokuz Işık ile özdeşleşmiştir. "Üçüncü yol: kültür milliyetçiliği" ifadesiyle Ülkücülüğün milliyetçilik anlayışının temel unsurlarından birisi hâline gelmiştir (Aldemir, 2012: 168).

³⁴ İsim kaynağı Necip Fazıl olan Aydınlar Kulübü, 1962'de Dr. Süleyman Yalçın, Dr. Asim Başer, Faruk Kadri Timurtaş, Dr. Ayhan Songar ve İsmail Dayı tarafından kurulmuştur. Bu genç kuşak milliyetçiler, Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, Nihat Sami Banarlı ve Necip Fazıl Kısakürek gibi milliyetçi fikirleriyle tanınan şahsiyetlerin öğrencileri veya takipçileridir (Taşkın, 2007: 245).

Türk kültür milliyetçiliğini, Türk kültürü esasına dayanan, milletin varlık ve bekasının Türk millî kültür değerlerinin korunması ile sağlanabileceği düşüncesi üzerine kurulu bir anlayış olarak tanımlamak mümkündür (Karaca: 1969: 5). Bu anlayışa göre kültür, “bir millete şahsiyetini veren, diğer milletlerle arasındaki farkı tayine yarayan, tarihin seyri içerisinde teşekkül etmiş, o millete ait maddi ve manevi değerlerin ahenkli bir bütünü” olarak ele alınmaktadır (Bilgiç, 1979: 303). Milleti meydana getiren en büyük unsur, en esaslı bağ olarak kabul edilmektedir. Millî kültür ise millet denilen canlı organizmanın ruhu, beyin hücresi; bir evin inşaatında gerekli olan tuğlaları birbirine bağlamak için kullanılan harç gibi görülmektedir (Karaca, 1969: 5). Kültürün kaynağını duygular ve vicdan oluşturmaktadır (Gökdemir, 1984: 4). Türk milliyetçiliği de başlıca bu kültür temeli ve yanında bilgi ve duygu üzerine kuruludur. Bunlara dayanmayan bir milliyetçiliğin yaşama ve gelişme şansı yoktur (Hacıeminoğlu, 1972b: 12). Bu kapsamda Türk kültür milliyetçileri, Türk kültürüne inanan ve bağlanan kişiyi Türk kabul etmek anlayışını esas almışlardır. Irkçılık esasına dayalı kafataşçı milliyetçilik anlayışına ve fertçi milliyet teorisine karşı olduklarını belirtmişlerdir. Onlara göre Türk milliyetçiliğinin ırkçılıkla hiçbir alakası yoktur. Liberal kapitalist dünya görüşünün savunduğu fertçi milliyet teorisi de her şeyin temel ve merkezi olarak ferdi esas aldığı için Türk milliyetçiliğine aykırıdır. Milleti meydana getiren üretim biçimleri değil, kültür ve kültür olaylarıdır (Karaca: 1969: 5).

Türk kültür milliyetçiliğinde kültür, tarih ve din birbirinden ayrılmaz unsurlardır. “Tarihsiz bir millî kültür, kültürü olmayan bir millî tarih söz konusu olamaz.” anlayışı vardır (Bilgiç, 1984: 12). Tarih, bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Buna göre Türklüğün tarih sahnesine çıktığı andan itibaren varlık seyri değişik coğrafi çevrelerde cereyan etse de birbirini takip eden Türk devletlerinin toplumsal, idari, siyasi, askerî ve kültürel hayatlarında bariz kopukluklar yaşanmamıştır. Din değişimleri ve göçebelik-yerleşik hayata geçiş farkları dışında millî hayatın bütün alanlarında ana unsurların baki kalmış ve korunmuş, devirler birbirini tamamlamıştır. Bu nedenle Türk tarihi, Orta Asya’daki başlangıcından bu yana bir bütün arz etmektedir (Bilgiç, 1984: 13). Türk milletinde, kökü mazide olan ati inancı esastır (Aldemir, 2012: 35) anlayışı gereği Türk tarihini bir bütün hâlinde öğrenmek, Türk milliyetçiliğinin bilgi temelini oluşturmaktadır (Hacıeminoğlu, 1972b: 12). Dinî inançlar ise milletlerin toplumsal hayatlarına, hukuklarına, fikir, ilim, edebiyat eserlerine nüfuz ettikleri kadar, sanatını, mimarisini, musikisini de kısacası her şeyi etkisi altına almıştır. Bu nedenle din, millî kültürün, Türk gelenek ve törelerinin ayrılmaz birer unsuru; bir milletin vazgeçilmez fikrî ve ruhi gıdası olarak görülmektedir (Bilgiç, 1984: 12). Ayrıca Türk kültür milliyetçiliğinde kültür, ferdiyetçi ve kolektivist kültür biçimlerinden uzak, sosyal dayanışmacı bir özelliğe sahiptir. Türk kültürü, birlik ve beraberliği, toplum içerisinde bütünlüğü gerektirdiği için Türkler İslam’ı kolayca kabul etmişlerdir. Çünkü İslam da toplum içinde dayanışmayı, birlik, beraberlik ve kardeşliği emretmektedir (Karaca, 1969: 5). Türk milleti, İslamiyet’e girişinden ve gönüllü olarak müdafaasını üstlendiklerinden beri, İslam inancı Türk kültürünün esas unsurlarından birisi (Bilgiç, 1984: 12) ve Türk milliyetçiliğinin temel taşı olmuştur (Aldemir, 2012: 37).

Türk kültür milliyetçiliğinde öne çıkan bir başka unsur, *kültür emperyalizmi*³⁵ karşıtlığıdır. Buna göre dünya tarihi, bir bakıma kültürlerin mücadelesi tarihidir. Kültür bakımından yükselmiş olan milletler, kendilerinden geri kalmış diğer milletlere her çağda hâkim olmanın bir yolunu bulmuşlardır (Başgil, 1967: 34). Kültür emperyalizmi de bu mücadele içerisinde, “bir milletin veya topluluğun başka bir toplumun maddi ve manevi hayatını değiştirmek, kendine benzetmek, millî kültürünü yıkmak, kendine maddi veya manevi menfaat temini için giriştiği faaliyetlerin tamamı” şeklinde tanımlanmaktadır (Bozkurt, 1974: 6). Türk kültür milliyetçilerine göre yenileşme arzusu her toplumun kültür tarihinde vardır. Bu yenileşme, millî değerlere göre çizilen kanunlar içerisinde gerçekleşirse doğru bir şekilde amacına uygun olur. Millî kültür unsurları çağın gereklerine göre kendisini yeniler ve sosyal yapının bütünlüğü sağlanır. Ancak Türkiye’de yenileşme hareketleri, Tanzimat’tan bu yana Batılılaşma adında “sürekli devrim” şeklinde ve yabancı mihrakların desteğiyle usulsüz olarak gerçekleşmiştir (Kültür Emperyalizmi, 1975: 1). Türk toplumu artık tarihinden utanan, öz değerlerinden nefret eden bir hâle gelmiştir (Başgil, 1967: 34). Kültür emperyalizmine karşı en etkili silah ise millî kültürdür, millî kültür yabancı taklitçiliğini kesin olarak reddeder (Bozkurt, 1974: 6).

Türk kültür milliyetçiliğinin kökenleri, Erken Cumhuriyet döneminde I. Kuşak Türkçüleri ile başlamıştır. Milleti, ırk temelinden uzak kültürel bir kavram olarak değerlendiren I. Kuşak Türkçüleri, kültür, tarih ve gelenek kavramlarını öne çıkaran, esnek ve kapsayıcı bir anlayış benimsemişlerdir (Ertekin, 2017: 350-351). Bu kapsamda ilk temsilcisi olarak Ziya Gökalp’ı göstermek mümkündür. Türkçülüğün ırk temelinde anlamlandırılmasıyla, Türk kültür milliyetçiliği 1950’li yıllarda ırkçılığa tepki olarak gelişim göstermiştir. Gökalp’a benzer çizgide Mümtaz Turhan, Galip Erdem, Erol Güngör gibi isimlerce devam ettirilmiştir. Bu isimlerin kültüre dair görüşleri şu şekildedir:

Durkheim’den etkilenen Ziya Gökalp, millet konusunda Durkheim’in görüşlerini yeniden yorumlamıştır. Cemiyet yerine milleti koymuş; bütün vasıflarını millete aktarmıştır. Gökalp’a göre milletin temeli kültürdür (hars). Duygular, ülküler, hükümler kültüre dâhildir. Milletlerarası değerleri “medeniyet” olarak adlandırmıştır. Akıl, ilim, bilgi, teknoloji gibi unsurları medeniyete dâhil etmiştir. Kültür ve medeniyet ayırımına değinen Gökalp, kültürün duygusal ve sübjektif unsurları,

³⁵ Türkiye’de ilk kez 1950’de Osman Yüksel Serdengeçti tarafından, “manevi sömürgecilik” anlamında kullanılan kültür emperyalizmi kavramı (Serdengeçti, 1950: 4), 1960’lı yıllarda yaygın bir kullanım kazanmıştır. 1970’lerde ise Aydınlar Ocağı’nın değindiği Türkiye’nin temel meselelerinden birisi olmuştur (Aydınlar Ocağı, 1973: 177). İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlık mücadeleleri ile yeniden alevlenen bağımsızlık-emperyalizm karşıtlığı rüzgârı içerisinde, Türkiye’de sağ veya sol eğilimli zümreler, kendi dillerini kurmak için daha “yerli” denebilecek, İkinci Kuvayi Milliye Devrimi, Yeniden Millî Mücadele gibi kavramsal denemelere girişmişlerdir. Kültür emperyalizmi de bunlardan birisidir (Çelik, 2021: 631). Kültür emperyalizmi, sağ ve sol söylemlerde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Sol söylemde ABD başta olmak üzere Batılı emperyalist devletlerin, millî bağımsızlık hareketleri ve sosyalizm karşısında emperyalist düzeni sürdürmek amacıyla geliştirdiği incelikli bir yöntem olarak değerlendirilmiştir. Sağ söylemde ise hümanizm, materyalizm ve komünizmin etkisinde ortaya çıkan, kaynağı Sovyetler Birliği ve Çin olarak görülen, siyasi ve iktisadi emperyalizmi sürdürmek amacıyla geliştirilen ve bu emperyalizm türlerinden daha tehlikeli yeni bir yöntem olarak değerlendirilmiştir (Çelik, 2021: 669).

medeniyetin ise fikrî ve objektif unsurları barındırdığını belirtmiştir. Ona göre kültürel değerler, millet şuuru altında; medeniyet değerleri ise şuurlu olarak doğup gelişmektedir. Gökalp, bütün mefkûrelerin kaynağı olan gördüğü milleti, en üstün manevi otorite olarak kabul etmiştir. Ona göre bir medeniyetin içinde çeşitli kültürler bulunabilir. Mesela, Batı medeniyeti, İngilizler, Fransızlar ve Almanlarda müşterektir, hatta Yahudiler ve Japonlar bile bu medeniyeti benimsemişlerdir. Medeniyet, milletleri ortaklaştıran bir unsurdur. Kültür ise milletleri farklılaştırır. Medeniyet, millî kültürle özümsemedikçe, millet tarafından benimsenmiş sayılmaz (Heyd, 1979: 40-45). Gökalp’a göre kültür, “İfadesini sağlam millî mefkûrelerde bulduğu zaman medeniyetten daha kuvvetlidir.” (Gökalp, 2019: 192). Türklerin kültürce zengin, medeniyetçe fakir olduğunu belirterek kültür önemine dair uyarılarda bulunmuştur (Heyd, 1979: 44).

Gökalp, millete dair ırk ve din esaslı bütün tanımları reddetmiştir. Ona göre millet ne ırki ne de kavmi, ne coğrafi ne siyasi ne de iradi bir zümre değildir. Milleti, “İsanca, dince, ahlakça ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümre”; Türkçülüğü ise “Türk milletini yükseltmek” şeklinde tanımlamıştır (Gökalp, 2019: 185). Bu kapsamda Gökalp’ın Türkleşmek-İslamlaşmak- Muasırlaşmak formülü, dilde, harsta (kültürde), tarih anlayışı ve soy şuurunda Türkleşmeyi içermektedir (Erdem, 2008: 41). Ona göre Türkçülerin millet ülküsü Türklük, ümmet ülküleri ise İslamcılıktır (Gökalp, 2014: 37). Gökalp’ın amacı muasır bir İslam Türklüğü oluşturmaktır. İslamiyet’e bir millî Türk niteliği kazandırmak istemiştir. Ona göre Türk milliyetçiliği ile İslamiyet kaynaşmıştır çünkü Türklerin hepsi Müslümandır, siyasî payitahtı dar-ül Hilâfe’dir. Türk milletini, Türkçe konuşan Müslümanların bütünü olarak kabul etmiştir. Türkiye İslam’ın son kalesi olduğunu ve Türklerin millî uyanışlarıyla İslam’ın yeniden canlanacağını belirtmiştir (Heyd, 1979: 71). Bu kapsamda Gökalp, kozmopolit bir muasırlaşma hareketi yerine millî ölçüler çerçevesinde alternatif bir tarz-ı muasırlaşmayı savunmuştur. Onun için muasırlaşmak, “Şekilce ve maişetçe Avrupalılara benzemek değil, fen ve teknikte Avrupalıların seviyesine çıkmaktır.” (Parla, 1999: 82). Batı medeniyetinin bütün olarak kabul edilmesini istemiştir ancak aşırı bir Batılılaşmanın karşısında olmuştur. Batıdan, kültürün değil medeniyetin alınması gerektiğini savunmuştur (Gökalp, 2014: 41). Batı kültürünün tesirini sınırlamanın, bu kültürü millî kültürün tekelinde olması gereken bölgelere sokmamanın şart olduğunu ifade etmiştir. Milletin önce köklü bir Türk kültürüne sahip olmalarını ve ancak daha sonra Batı medeniyetini benimsemelerini istemiştir (Heyd, 1979: 72). Gökalp’ın kültür ile medeniyet arasındaki ayrımı Batı’dan alınması gerekenle, alınmaması gerekeni tayin eden bir mihenk taşıdır (Heyd, 1979: 59).

Mümtaz Turhan, Gökalp’ın medeniyet-hars ayrımını temel almış; medeniyette Batılılaşmayı amaçlayan inkılapçılıkla kültürde Türk millî kültürünü korumayı amaçlayan muhafazakârlığı uzlaştırmaya çalışmıştır (Yılmaz, 2017: 200). Turhan, millî kültürün gerekliliğini vurgulamış ancak bu millî kültürün öze dönüşle sağlanamayacağını düşünmüştür. Ona göre, kültürün gerçekten değişebilmesi zor bir süreçtir (Taşkın, 2007: 180). Bir toplum için kültürel veya sosyal değişmelerin elbise değiştirmek gibi kolay olmadığını belirtmiştir. Ona göre gerçek bir kültür değişmesi için

değişimin sebep-sonuç ilişkileri, toplum psikolojisi çok iyi bilinmeli, tedbirler alınmalı, gerekli şartlar ve zemin önceden hazırlanmalıdır. Kültürel değişimin, her toplumda yaşanan ve süreklilik arz eden bir nitelik kazandığını ancak bazı toplumların hiç değişmediği ya da özel bir gayretle değiştirilebileceği iddiasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Bütün dünyanın değiştiğini ve bu değişimin dışında kalabilecek bir millet olmadığını ifade etmiştir (Yılmaz, 2017: 197). Milleti, “sosyolojik bir birlik, sosyal psikolojik bir vakıa” olarak ele alan Turhan’a göre çağın gerekleriyle uyumlu bir millî kültür yaratılabilmesi sosyolojik olarak mümkündür. Milliyetçilik ise modernleşme yolunda millî kültürü gerçekleştirebilme amacı için bir araçtır (Taşkın, 2007: 180).

Gökalp-Turhan çizgisinde değerlendirilen Güngör ise millî kültür temelinde İslam’a ağırlık veren bir milliyetçilik anlayışına sahiptir. Hars-medeniyet ilişkisi ve aydınlar konusunda Gökalp’tan, kültür değişimleri konusunda Turhan’dan farklılaşmıştır. Güngör, kültür ve medeniyetin birbirinden ayrı olamayacağını belirterek amaç-araç üzerinden hareket etmiştir. Ona göre medeniyet, kültüre ulaşma amacıyla bir araçtır. Medeniyet, insanlık tarihi boyunca daima ileriye doğru bir gelişme gösterirken, kültür, ileriye gidebileceği gibi geriye de gidebilir. Kültürde yeni olan mutlaka eskisinden daha iyi olacağı anlamına gelmez. Kültür değişmesi, medeniyet değişmesinden daha zordur (Ukuşlu, 2021: 115-116).

Güngör’e göre “Millî kültürler bir medeniyetin çeşitli manzaralarından ibarettir. Kültürün, sürekliliği esastır.” (Güngör, 2020: 100, 116). Modernleşme sürecinde millî kültürün geliştirilmesi için kültür alışverişinde bulunulması gerektiğini düşünmüştür. Ona göre bir kültür, başka bir kültürden bir şeyler alırken seçici davranmakta, faydalı olanı almaktadır (Güngör, 2019: 16). Kültür değişimlerinin, mecburi değil serbest kültür değişimleri aracılığıyla gerçekleşmesinin millî kültürün lehine olacağına inanmıştır. “Serbest kültür değişimleri” yukarıdan dayatılmayan, kendiliğinden evrimsel olarak değişen, millî bünyeye uygun olmalıdır (Ukuşlu, 2021: 116). Milliyetçilik bu noktada önemlidir. Güngör’e göre, milliyetçilik, mecburî kültür değişmesi durumunda anlamını yitirmiş şeylerin medeniyet adına empoze edilmesini önleyecektir: “Milliyetçilik, millî kültürü bizzat bir medeniyet kaynağı hâline getirmek ve cemiyeti soysuz değişmelerin açık pazaryeri hâlinde kurtarmak hareketidir.” (Güngör, 2020: 113).

Güngör’ün millî kültür anlayışında İslam vurgusu ön plandadır. İslam’dan ayrılmış Türk kimliği yok olacağını şu ifadelerle belirtmiştir (Güngör, 2009: 68):

Türklerin Müslüman olmaları hem İslam tarihi hem Türk tarihi bakımından, dolayısıyla bütün dünya için pek önemli bir olaydır. Bu sayede Türkler birliğe kavuşmuş ve eriyip yok olmaktan kurtulmuşlardır. Bugün yeryüzünde Müslüman olmayan Türk yoktur ve Müslüman olunca kaybedip yok olan bir Türk topluluğu mevcut değildir. Ama Türk soyundan gelmiş birçok topluluklar vardır ki, bunlar İslam’dan başka dinlere girmekle hem dillerini hem köklerini unutmışlar, tamamen karakter değiştirerek kaybolup gitmişlerdir. Tuna Bulgarları bunun tipik misalidir, bu Türk topluluğu Hristiyan olarak İslavlaşmışlar, bambaşka bir millet olmuşlardır. Şimdiki Bulgarların Türklükle en ufak bir ilişkisi kalmamıştır.

Güngör, milliyetçiliği ise iç ve dış mesele olarak ele almıştır. İç mesele olarak “millî bütünlük önünde engel kültürel-ekonomik-sosyal farkları en aza indirmek”; dış mesele olarak “millî kültürün yabancı kültürle mücadelesi” şeklinde tanımlamıştır (Güngör, 2007: 128-129). Bu iki anlayışı birleştirerek milliyetçiliğin, bir millî kültür davası olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle muhafazakârlığın temel unsurlarıyla birleşen kültür milliyetçiliğini savunmuştur (Erdem, 2017: 20).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GALİP ERDEM'İN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA MİLLİYETÇİLİK

3.1. Galip Erdem'in Hayatı

Galip Erdem, 10 Mart 1930'da Rize'nin Fındıklı ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası, Fındıklı ilçesinin Ofluoğulları ailesinden nahiye müdürlüklerinde bulunmuş Rasim Efendi, annesi Pehlivanoğulları'ndan Zekiye Hanım'dır. Rasim Efendi, geleneksel Osmanlı terbiyesi ile yetişmiş, ağırbaşlı bir devlet memuru, ciddi bir aile reisidir (Kösoğlu, 2016: 17; Oktay, 2013: 21). İlköğrenimi Fındıklı'da tamamlayan Galip Erdem, babasının memuriyeti dolayısıyla ortaokulu Bitlis ve Siirt illerinde, liseyi ise Erzurum'da yatılı okulda tamamlamıştır. 1949 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuş (Oktay, 2013: 21; Güneş, 2015: 443), 1951-1952 yıllarında askerlik için eğitime ara vermiş, askerden döndükten sonra öğrenci kaydını Ankara Hukuk Fakültesi'ne aldırılmıştır. Üniversite öğrenciliği yıllarında aynı zamanda çeşitli kurumlarda memur olarak da çalışmaya başlayan Erdem, 1957 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur (Kösoğlu, 2016: 31). 1966 yılında öğretmen olan Meral Hanım'la evlenmiş, bu evlilik sekiz sene sürmüştür. 1969 yılında kızı Bilge Erdem dünyaya gelmiştir. Başka bir evlilik yapmayan Galip Erdem'in tek çocuğu vardır (Oktay, 2013: 52, 60). Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliğinin siyasi kurumsallaşmasında etkili olan ve "Ağabey" olarak tanınan Erdem, 12 Mart 1997 yılında vefat etmiştir. Ömrünü Türk milliyetçiliği ülküsüne ve vatan kurtarmaya adanmış (Orhan Arslan ile kişisel görüşme, 10.03.2023), bu yoldaki mücadelesini ve yorgunluğunu vefatından önce kızına söylediği şu cümle ile özetlemiştir: "67 yıllık ömre 500 sene sığdırdım." (Bilge Erdem Kalemoglu ile kişisel görüşme, 14.03.2015).

Galip Erdem, çok okuyan ve okuduklarını da unutmayan, büyük bir hafıza ve keskin bir zekânın bulunduğu nadir insanlardan birisidir. Okumaya düşkünlüğü, çocukluk döneminde babasının okuduğu *Hazreti Ali'nin Cenkleri*, *Eba Müslim Horasani* ve *Muhammediye* gibi kitaplardan başlamıştır. Henüz on yaşındayken okuduğu *Bozkurtların Ölümü* adlı eser ile başlayan Turancılık sevgisi, sonrasında okuduğu *Büyük Devletler ve Komşu Hükümetler*³⁶, *Bugünkü İran*³⁷, *Marco*

³⁶ Büyük Devletler ve Komşu Hükümetler; Behçet ve Faik Sabri'nin 1933 yılında yayımladığı, Balkan devletleri, Tuna memleketleri, Cenubi ve Orta Avrupa devletleri, Garbi Avrupa devletleri, Sovyetler, Amerika ve Asya'da büyük devletler, İran, Irak, Suriye gibi konuların anlatıldığı eserdir.

³⁷ Bugünkü İran; Ahmet Ekrem'in 1934 yılında yayımladığı, İran Hükümdarı Rıza Şahı Pehlevi'nin döneminin anlatıldığı eserdir.

*Polo'nun Gezileri*³⁸ gibi kitaplarla Turan'a kavuşmak idealine dönüşmüştür. Çok sevdiği şair Yahya Kemal Beyatlı'nın da o dönemde Pakistan'da büyükelçi olarak bulunması, Turan hayalini daha çok heyecanlandırmıştır. Lise yıllarına geldiğinde henüz 15 yaşındayken bu hayali gerçeğe dönüştürmeye karar vermiş ve Servet Kurt adlı arkadaşıyla Turan'a gitmek üzere anlaşmışlardır. Kendi aralarında 5 maddeden oluşan ve bağlılık yemini içeren bir anlaşma hazırlamışlardır. Yolculuğun haritasını Van üzerinden İran'a, oradan da Türkistan'a şeklinde oluşturmuşlardır. Ancak Erdem'in ilk Turan yolculuğu denemesi başarısız olmuştur.³⁹ Trenle geldikleri Van'da jandarmalar bu iki yabancıyı fark etmiş ve karakola götürmüştür. Jandarma Komutanının sorgusunda Erdem, Turan'a gitmek istediğinden bahsetmiş ancak komutan, Ötüken ve Turan'ı bilmediği için durum, Van valisine intikal etmiştir. Vali meseleyi anlamış, Erdem ve Kurt'u bir gece misafir ettikten sonra Erzurum'a geri göndermiştir (Kösoğlu, 2016: 21; Oktay, 2013: 15).

Lise yıllarında okuduğu bir başka eser ise Şark klasiklerinden "Maarif"tir. Bir lise öğrencisine göre çok üst düzeyde olan bu eser, Erdem'in ileride Ülkücülük kavramında bütünleştirdiği tasavvufi anlayışın temelini oluşturmuştur (Oktay, 2013: 17).

Erdem, sahip olduğu üstün bilgisi, zekâsı ve güçlü hafızası ile milliyetçi camia içerisinde Yılma Durak'a göre "rahlesine diz çöküp öğrenilecek çok şeyi olan kişi" (Yılma Durak ile kişisel görüşme, 12.03.2015), Celal Er'e göre "koca bir okul" (Celal Er ile kişisel görüşme, 13.03.2015), Mehmet Güneş'e (2015: 47) göre "bir filozof"tur." İbrahim Metin'e (2007: 13) göre Türkiye'de en kültürlü ilk 10 kişi seçimi yapılırsa, Galip Erdem ilklerin içine girebilecek kültüre sahiptir. İrfan Atagün ile Galip Erdem arasında, Dünya Olimpiyatları'nın başladığı dönemden itibaren şampiyonların isimlerini sayabilme iddiası, Erdem'in hafızası için verilebilecek örneklerden bir tanesidir. Erdem, olimpiyat şampiyonlarının sadece isimlerini değil, branşlarını ve nasıl birinci olduklarını da detaylarıyla birlikte anlatmaya başlamış, iddia sayısının yarısını geçtiğinde Atagün iddiadan caymıştır (Osman Oktay ile kişisel görüşme, 14.03.2015). Yakın dava arkadaşlarından Nuri Gürgür, Erdem'in bilgeliği için şu ifadeleri kullanmıştır: "Müthiş zeki bir insandı. Bu zekâyı tamamlayan güçlü bir hafıza, derin bir dikkat ve muhakeme kudreti vardı. Bunlara ilaveten yazılı ve sözlü, mükemmel bir ifade gücüne sahipti. Muhakeme ve hükümlerinde doğruları kolaylıkla tespit eden, ölçülerini isabetli kılan kültür birikimiyle tarih bilgisine ve şuuruna sahipti." (Gürgür, 2015). Yine yakın çevresinden İskender Öksüz, Erdem'in zekâsı için "yaşayan ansiklopedi", "ayaklı ansiklopedi" gibi benzetmeleri yetersiz bulduğunu belirterek onun hakkında "cansız bir bilgi deposu olarak değil, bilgi hazinesini güncel problemlere uygulayan, algılanmayan sorunları dahi tespit edip çözen bir fikir merkezi" tanımlaması yapmıştır (Öksüz, 2007: 26). Prof. Dr. Osman Turan, Erdem'in pratik zekâsı, gayreti ve herkesi kışkıandıran bilgisi karşısında kendisinin akademik çalışma yapmasını,

³⁸ 13. yüzyılda İtalyan gezgin Marco Polo'nun 1276-1291 yılları arasında uzak doğuda yaptığı gezileri ve Kubilay Han'ın yanında geçirdiği yılları içeren, Rustichello da Pisa tarafından derlenen gezi kitabıdır.

³⁹ Erdem, başarısız sonuçlanan Turan yolculuğunun ardından yaklaşık elli yıl sonra, dönemin Kültür Bakanı Namık Kemal Zeybek ile birlikte Türkistan'a giderek hayalini gerçekleştirmiştir (Kösoğlu, 2016: 22).

üniversiteye intisap etmesini istemiş ancak Erdem kabul etmemiştir. Kurallar silsilesi içinde olmak, Erdem'in yaşam tarzına aykırı olmuştur (Oktay, 2013: 35).

Milliyetçi camiada Erdem'i tanımlayan bir başka niteleme "Serbestî Tarikatı Şeyhi", "Şeyh Galip" ya da "Şeyhimiz" kavramlarıdır. Erdem, yakın çevresi tarafından "Şeyhimiz" olarak anılmaktadır. Güçlü zekâsı ile birleşen mizahi yönüyle ilk kez ortaya çıkan bu söylemin temelinde ona karşı duyulan saygı, sevgi ve muhabbet yer almaktadır. İbrahim Metin'le yapılan kişisel görüşmede Metin, şeyhlik sıfatının gündeme gelişini şöyle açıklamıştır (İbrahim Metin ile kişisel görüşme, 10.03.2015):

Bir gün bizim evde Galip Abi, Sadi Somuncuoğlu ve İskender Öksüz ile oturuyorduk. Tarikat işlerini çok iyi bilen birisi, İsmail Baha⁴⁰ da bizim evdeydi. Galip Abi yine o klasik oturuşuyla, bacaklarını birbirine dolayarak, koltuğa kurulmuştu. Bizler Galip Abi'ye son derece hürmet gösteriyorduk. Galip Abi sigara içeceği zaman daha elini cebine götürmeden birimiz hemen sigara veriyordu, sigarasını yakmak için birimiz ayağa kalkıyordu, hemen kül tablasını önüne koyuyorduk. Galip Abi'yi ilk kez orada tanıyan İsmail Baha şaşkınlık içerisinde, "Galip Bey, maşallah arkadaşlar size çok saygı duyuyorlar." dedi. Galip Abi de birden bire "Efendim, ben onların şeyhiyim." dedi. İsmail Baha'nın şaşkınlığı daha da arttı. "Ya, öyle mi? Tarikatınızın adı nedir peki?" diye sordu. Galip Abi de hiç düşünmeden "Serbestî Tarikatı" dedi. "Allah Allah, böyle bir tarikatı ilk defa duyuyorum." Galip Abi ile İsmail Baha konuşurken bizler gülmek için kendimizi zor tutuyorduk. İsmail Baha'nın merakı daha da arttı. "Peki, tarikatınızın esası, erkânı nedir?" Galip Abi ciddiliğini hiç bozmadan "Efendim bildiğiniz üzere bütün tarikatlarda şeyh müritlerini ıslah etmeye uğraşır. Benim tarikatımın esası müritlerin, şeyhi ıslahına dayanır." İsmail Baha iyice şaşmıştı ki bizler daha fazla dayanamayıp gülmeye başladık.

Galip Erdem, o akşamdan sonra Serbestî Tarikatı'nın şeyhi, yakın çevresi ise bu tarikatın birer müridi olmuşlardır. Mizahi unsura dayalı bir uydurma tarikat olan Serbestî ya da Galibî Tarikatı'nın içeriğini Gökdemir şu sözlerle ifade etmiştir (Gökdemir, 1998: 44):

Galip Ağabey hem babamız hem oğlumuz gibiydi. Fikir, his ve mefkûre dünyamızı düzenlerken; ülkü, ahlak ve siyaset tercihlerimizi belirlerken babamızdı, bizi o etkiler ve yönlendirirdi. Günlük işlerde, kılık kıyafet yahut yemek işlerinde de biz onu görüp gözetmek zorundaydık, çocuk gibi ve ilgisizdi. Bu yüzden Galibî Tarikatı, şeyhi ıslah için kurulmuştur.

Diğer tarikatlardaki şeyh unsurunun önemi, bu uydurma tarikatta da geçerli olmuştur. Şeyhlik, bilindiği üzere bir tarikatta ulaşılabilecek en yüksek makamdır. Yakın çevresine göre Erdem, "derviş meşrep insan" (Oktay, 2013: 35); "fenafil millet" (İskender Öksüz ile kişisel görüşme, 10.03.2015); "insanı kâmil" (Orhan Kavuncu ile kişisel görüşme, 12.03.2015); "ateşli bir derviş" (Mustafa Çalık ile kişisel görüşme, 07.03.2015); "bir dergâh"tır (Arslan Küçükyıldız ile kişisel görüşme, 09.12.2021). Bu yüzden bir mürit gibi kendisine yoğun sevgi, saygı ve bağlılık duyulmuştur. Galip Erdem, bu camiaya ait tarikatın şeyhi, ağabeyidir (Er, 2015). Erdem de bir akşamda uydurduğu şeyhlik söylemini yakın çevresinde kullanmayı ihmal etmemiştir. Askerde olan Nevzat Kösoğlu'na gönderdiği üç sayfalık mektubunda sadece tek cümle yazmıştır: "Nevzat! (birinci sayfa), Şeyhinin

⁴⁰ İsmail Baha Süreşan: Türk musikisi bestekârı ve araştırmacısıdır. Nefes, ilahi, mersiye, peşrev, beste, yürük semai ve şarkı formlarında doksan iki tane bestesi bulunmaktadır (Özcan, 2010: 161-162).

büyük sevgisi (ikinci sayfa), Bir kâğıt parçasının aracılığına muhtaç mıdır ki? (üçüncü sayfa)” (Oktay, 2013: 79). Yakın çevresinden Orhan Kavuncu’nun doçentliğini tebrik etmek için almak zorunda kaldığı kallavi hediye şu notla göndermiştir: “Orhancığım, Şeyh Efendi, esnaf zamanında yakalanmıştır!” (Kavuncu, 2015).

Kösoğlu ise Erdem’in yakın çevresinde “Şeyhimiz” olarak anılmasında, eğitici kimliğine işaret etmektedir (Kösoğlu, 2016: 12):

Geleneksel kültürümüzde insanın ne yazdığından çok ne yaptığına bakılır ve ona göre değerlendirilirdi. Eğitimimiz de bilgi edinmekten çok, kişilik ve bir kimlik kazandırmaya yönelikti. Bu eğitimin en önemli yönlerinden biri tekke ve tarikatlardı. Oralarda insanlar, kitaplardan okumaktan çok, sohbetlerde bulunur ve mürşit ile aynileşmeye dayalı kişilik eğitimi almaya çalışırlardı. Günümüzde de olayın ilkesi değişmemiştir: ilköğretimin temeli, çocuğa kişilik ve kimlik kazandırmaktır. Burada mürşit öğretmendir ve kişilik eğitiminin en sağlıklı yolu örnek kişilikle yani öğretmenle özdeşleşmektir. İşte Galip Erdem, bu çizgide bir öğretmendi. Yakın çevresinin kendisini “şeyhimiz” diye çağırması, sıcak bir yakınlığın altındaki bu gerçeğe dayanıyordu.

Dâhi Galip ve Serbesti Şeyhi nitelendirmelerinin yanında Erdem’i milliyetçi camiada tanımlayan bir başka kavram “Ağabey”dir. Yaşıtları bile kendisine “Ağabey” olarak hitap etmiştir. Bunun sebebi fiziki yapısından ziyade Erdem’in ilk andan itibaren kişiyi kavrayan ve karşısındakini tesiri altına aldığı güçlü şahsiyeti olmuştur (Gürgür, 2015). Ağabeyliğinin bir diğer yönü tıpkı Taşer’de olduğu gibi Ülkücü gençliğin yapılanmasındaki eğitmen rolünden kaynaklanmaktadır. Galip Erdem, Türk Ocağı Derneği’nin akıl hocası ve dernekteki gençlik yapılanmasının ağabeyidir (Oktay, 2015). Gençlerin okumalarını yönlendirmiş, tutum ve davranışları itibarıyla da bir öğretmen vazifesi görmüştür. Bir yıl kadar Türk Ocağı binasında yaşayan Erdem ile gençler arasında gece geç saatlere kadar okumalar ve sohbetler gerçekleştirilmiştir (Kösoğlu, 2016: 35). “Galip Ağabey, en az üç neslin yetişmesinde, eğitiminde çok önemli rol oynamış bir öğretmendir.” (Okan, 2018: 1; Oktay, 2015; Metin, 2015; Yücel Hacaloğlu ile kişisel görüşme, 09.03.2015; Cezmi Bayram ile kişisel görüşme, 22.06.2022). Türk Ocakları Gençlik Kolları’nın ve ÜKD’nin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Sadi Somuncuoğlu, Nuri Gürgür, Cengiz Gökçek, İbrahim Metin, Şerafettin Yılmaz, Acar Okan, Metin Erson, Yavuz Bülent Bakiler, Orhan Arslan, Oğuz Çetinoğlu vd. gibi gençlik kollarında toplanan isimlerin fikir yapılarının şekillenmesinde etkili olmuştur (Oktay, 2015). Somuncuoğlu, Erdem’in hayatına etkisini şu sözlerle ifade etmiştir: “40 yılı aşan bir sürede yetişen nesillerin, Türk milliyetçiliği ülküsünü doğru olarak kavranmasında hizmeti tasavvurları aşar. Benim ve arkadaşlarımdan fikrî şekillenmemizde, Türk milliyetçiliği ve onun aksiyonu demek olan Ülkücülük anlayışımızın zenginlik ve muhteva kazanmasında Galip Ağabey’in yeri ayrıdır.” (Sadi Somuncuoğlu ile kişisel görüşme, 10.03.2015). Erdem, Türk milliyetçiliğinin siyasi alanında ise “Galip Hoca” olarak yer almıştır. Lider Türkeş’in konuşma metinleri, partinin el kitapları, doktrinin şekillenmesi ve birçok konuda Erdem’in katkısı olmuştur (Oktay, 2013: 88). 12 Eylül’den sonra MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Ana Davası’nda yargılanan Türk milliyetçilerinin sadece avukatlığını üstlenmekle kalmamış, “Mektup” yardımları ile kendileri ve ailelerinin “Ağabeyi”, “Babası”,

“Dedesi” olmuştur (Dok, 2018: 1). Yaşamı boyunca Türk milliyetçiliği ülküsünden hiç vazgeçmemiş olan Erdem, 12 Eylül sonrasında ise “davası içinde kendisini unutan adam” olarak bilinmektedir.

3.1.1. Memuriyet Hayatı

Galip Erdem’in memuriyet hayatı öğrencilik yıllarında başlamıştır. İlk olarak lise bitirme sınavları döneminde, 1948’de Erzurum’da iken Toprak Mahsulleri Ofisinde vekâleten memurluk yapmıştır (Oktay, 2013: 23). Ancak bu deneyim sadece on yedi gün sürmüştür.⁴¹ Daha sonraki memurlukları da uzun sürmemiş, sıkça kurum değiştirmiştir. 1995 yılına kadar çeşitli kuruluşlarda memurluk yapan Erdem, hukuk fakültesi mezunu olmasına rağmen avukatlık mesleğini sadece 12 Eylül döneminden sonra 1980-1987 yılları arasında yapmıştır.

27 Nisan 1953’te askerden döndükten sonra, hâlâ üniversite öğrencisiyken, Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü Ankara Yenışehir Şubesinde memuriyete başlamıştır. Daha sonra Anafartalar şubesinde devam eden Erdem, burada bir yıl kadar çalıştıktan sonra 7 Temmuz 1954’te istifa ederek Maliye Bakanlığı Millî Emlak Genel Müdürlüğü’nde çalışmaya başlamıştır. 6 Ocak 1955’te bu kurumdan da istifa ederek İstanbul’a dönmüştür (Kösoğlu, 2016: 31). 6-7 Eylül olaylarının ardından 7 Temmuz 1956’da İstanbul Elektrik-Tren-Tramvay (İETT) idaresinde takip memuru olarak göreve başlamıştır. Bu kurumdaki görevi sadece yanmayan sokak lambalarını tespit etmek olan Erdem’in iş arkadaşlarından birisi de Türkiye siyasetinden tanıdık bir yüz, Ferruh Bozbeyli’dir (Kösoğlu, 2016: 32). 1957 yılında İETT’deki görevinden ayrılarak Ankara’ya dönmüştür. 3 Ağustos 1959 yılına kadar Ankara Gıda İhtiyaç Maddeleri Anonim Şirketi’nde çalışmıştır. Bu esnada hukuk fakültesinden mezun olmuştur (Hacaloğlu, 2007: 4).

23 Kasım 1959’da dönemin Bayındırlık Bakanı olan DP milletvekili Ahmet Tevfik İleri’nin müşavirliği görevine başlamıştır. Ancak bu görevi de uzun sürmemiştir. 27 Mayıs Darbesi ile Tevfik İleri’nin tutuklanıp Yassıada’ya gönderilmesi üzerine Erdem de görevinden ayrılmıştır. 1961-1962 yıllarında gazetelerde fıkralar yazmıştır. 1963 yılında İzmir’de Avukat İhsan Koloğlu’nun yanında avukatlık stajını tamamlamış; 1965 yılı Mart ayında fıkra yazarlığına geri dönmüştür. Sırasıyla Zafer ve Babıalide Sabah gazetelerinde fıkralar yazmıştır. 1 Temmuz 1966 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü’nde müşavir olarak göreve başlayan Erdem, 1966 yılında *Bizim Anadolu Gazetesi*’nde fıkra yazarlığına geri dönmüştür. 1969-1973 yılları arası Başbakanlık Plan ve

⁴¹ Galip Erdem, kısa süren ilk iş deneyimini şu ifadelerle açıklamıştır: “1948 yılı sonbaharını Erzurum’da geçirdim. Ofiste çalışıyordum... Toprak Mahsulleri Ofisi’ne 5 lira yevmiye ile memur olmuştum. On dokuz yaşındaydım. Vazifeye başladığımın on yedinci günü idi. Şefin beni çağırdığını söylediler, gittim. Fena adam değildir veya o zamanlar insanları değerlendirme şuuruna sahip olmadığım için öyle sanıyordum. Her günkünden ziyade iltifat etti. İkimizi de ilgilendirmeyecek meselelerden konuşup güldü, düşündü, başını salladı, suratını astı ve nihayet, ‘Hitler!’ dedi, - bayramlarda bir iki defa nutuk çektiğimi görmüş, kendi mülâhazasınca söyleyiş tarzımı Hitler’e benzetmiş ve bana O’nun ismiyle hitap etmeyi itiyat edinmişti-‘tasarruf maksadıyla aslî olmayıp vekâleten çalışan memurların çalıştırılmaması konusunda kat’i emir aldık. Anlıyorsun ya, yarından itibaren kendine başka iş araman doğru olur’ dedi.” (Oktay, 2013: 24).

Prensipier Dairesi'nde ve MİT'de Başkan Fuat Doğu'nun danışmanı olarak çalışmıştır. 1974'te Ortadoğu Gazetesi'nde tekrar fıkra yazarlığına başlamıştır. 10 Eylül 1975'te Başbakanlık Müşaviri olmuş; 22 Temmuz 1981 tarihinde Turizm ve Tanıtma Bakanlığında Genel Müdürlük Müşavirliği'ne atanmıştır (Hacaloğlu, 2007: 5).

12 Eylül'den sonra memuriyet hayatını askıya alan Erdem, 1987'ye kadar avukatlık yapmıştır. 1987'den itibaren sırasıyla Merzifon Yağlı Tohumlar A.Ş.de yönetim kurulu üyeliği, Konya Şeker Fabrikasında denetçilik görevi ve Sosyal Güvenlik Eğitim Vakfı Başkanlığı görevinde bulunmuştur. 1989 yılında Kültür Bakanı Anavatan Partisi milletvekili Namık Kemal Zeybek döneminde, Kültür Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Başkanlığı'na (APK) uzman olarak atanmış; 1990'da üçlü kararname ile Kültür Bakanlığı Müşavirliği'ne getirilmiştir. Ancak 1992'de dönemin Kültür Bakanı Fikri Durmuş Sağlar tarafından müşavirlikten alınıp, APK uzmanlığına tekrar atanmıştır. Bu görevde iken 10 Mart 1995 tarihinde yaş haddinden emekli olmuştur (Hacaloğlu, 2007: 5).

Oldukça hareketli bir çalışma hayatı yaşayan Erdem, yakın çevresine asıl mesleğinin vatan kurtarmak olduğunu şu sözlerle belirtmiştir: “Benim çok mesleğim vardır. Avukatım, yazarım, başka işler de yaparım. Ama asıl mesleğim vatan kurtarmaktır.” (Zeybek, 1998: 47, Oktay, 2013: 58). Vatan kurtarmak anlamında da “Mesele Geçmek” deyimini kullanmıştır (Erdem, 1969: 5).

3.1.2. Siyasi Hayatı

Erdem'in siyasetle ilişkisi sadece MHP içerisinde iki yönlü olmuştur: Galip Hoca ve milletvekili adaylığı. MHP'ye yürekten bağlı olduğunu belirtmiştir. MHP'nin kuruluşu Erdem'e (1969a: 5) göre Türk milliyetçiliğinin tarihi için bir dönüm noktasıdır. Artık Türkiye'deki milliyetçiler, tek bir bayrak altında birleşebilecek ve ülkülerinin iktidar olabilmeleri için çalışacaktır. MHP, Türk milletinin kıyamete kadar yaşama iradesini temsil etmektedir (Erdem, 1975: 5). Kenan Evren'e 12 Eylül döneminde yazdığı açık mektupta, MHP'ye bağlılığını, MHP'nin ülküsünü, fikirlerini, gayelerini ve amaçlarını iyi bildiğini ve aynı zamanda paylaştığını belirtmiştir (Erdem, 2001: 1).

Erdem, siyasetin ölçüleri ile milliyetçilik ölçülerinin örtüşmediğini söyleyerek siyasette aktif olarak rol almak istememiştir. Siyaset ve milliyetçilik ölçülerinin farklılığını, *Ön Seçim Muhabbeti* yazısında kendisi üzerinden şu şekilde izah etmiştir (Erdem, 1969b: 5):

Ben, çoğunuzun bildiği gibi, Milliyetçi Hareket Partiliyim. Siyasetin ölçülerine kapılsam, diğer partilerden, bilhassa Adalet Partisinden (AP) katılacak olan milliyetçi aday adaylarının seçilecek bir sıraya girememelerini istemem gerekir. Hesap açıktır. Milliyetçi adaylar seçilecek sıraya giremezse, AP'ne bağlı milliyetçi seçmenlerin hiç değilse bir kısmı küsecek ve en kuvvetli bir ihtimalle, partime oy vereceklerdir. Fakat ben, AP'den seçime girecek olan bütün milliyetçi

adayların liste başı olmalarını istiyorum. Çünkü Türk milliyetçiliği mefkûresi önce Türklüğün düşünülmesini, partinin ancak ondan sonra gözetilmesini emreder. Sizler, milliyetçi ön seçim delegeleri, benim gibi yapınız. Siyasetin icaplarına değil, milliyetçiliğin emirlerine uyunuz.

Erdem'in MHP'de öne çıkan ilk rolü danışmanlıktır, MHP'nin fikir babalarından birisi kabul edilmektedir (Rasih Demirci ile kişisel görüşme, 17.04.2015; Hüsnü Poyraz ile kişisel görüşme, 17.04.2015; Metin, 2015; Hacaloğlu, 2015). Metin (2015), Erdem'in danışmanlık rolünü şu sözlerle ifade etmiştir: "Türkeş Bey ona Galip Hoca derdi. Bir manada kendisinin de hocası olarak görürdü. Başka kimseye hoca demezdi. Uzun süre Galip abi yanında ve yakınında olmuştur. Bildirilerde imzası olmasa da katkısı vardır." Yine yakın çevresi Erdem'in Dokuz Işık doktrininde de katkısı olduğunu belirtmiştir (Arslan, 2023; Çalık, 2015; Erdem Kalemoglu, 2015; Hacaloğlu, 2015). Parti içerisinde tek resmî görevi ise 1967 yılında yapılan CKMP Kurultayı'nda Genel İdare Kurulu üyesi seçilmesi olmuştur (Metin, 2015). Bunun dışında 1975 yılında düzenlenen Kayseri MHP İl Kongresi'nde Divan Başkanı seçilmiştir (Galip Erdem Divan, 1975: 3). Erdem, Ülkücülüğün siyasi alanından ziyade davanın gençlere anlatılması ve Ülkücü bir gençliğin yetiştirilmesi konularında rol almayı tercih etmiştir. Bu kapsamda da MHP'yi şu sözlerle ceviz ağacına benzetmiştir: "MHP, kabak ekmiyor, ceviz yetiştirmeye çalışıyor. Kabak, 3 ayda yemiş verir, bir mevsim içinde ölür. Ceviz, 20 yıl sonra ilk meyvesini verir ama 500 yıl yaşar." (Bilge, 1974: 12).

Erdem, seçim çalışmalarında davayı anlatabilmek ve liste doldurmak amacıyla milletvekili adayı olmuştur (Kösoğlu, 2016: 49). Seçim çalışmaları, eğitim seminerleri niteliğindedir. Erdem'e göre Türkiye'de siyasetçiler koltuk sevdasına kapılmışlar ve gerçeklikten uzak seçim propagandaları yapmaktadırlar. Ancak MHP, ana davalarını ve çözüm yollarını ifade ederken her zaman gerçekçi bir yaklaşım izlemektedir (Bilge, 1974: 12). *Seçim Hatıraları* yazısında seminer niteliğindeki seçim çalışmaları sürecini şöyle özetlemiştir (Erdem, 1969c: 5):

Seçimi kaybettik ya, Burdur halkına anlamakta şimdilik güçlük çektiği; ama ileride mutlaka anlayacağı şeyler anlattık. Türk milletinin kurtuluş davasından bahsettik. Yalana tenezzül etmedik, palavra atmadık, hiçbir şey vaat etmedik. Birkaç oy uğruna mesleğimizi değiştirmedik, yine vatan kurtardık. Ve biz mehteri yalnız insanlara değil, dağa taş, kurda kuşa bol bol dinlettik. Milliyetçilik mefkûresi artık Burdur'da yankılanıyor...

CKMP ve ardılı MHP'nin milletvekili çıkarma şansının az olduğu düşünüldüğü için aday bulmakta zorluk çekilmiş, bu nedenle listeler dost, ahab çevresinden doldurulmaya çalışılmıştır (Kösoğlu, 2016: 49). Erdem de 3 kere genel seçimlerde milletvekili adayı olmuş ve seçilememiştir (Oktay, 2013: 87). İlk milletvekilliği adaylığı 1965 genel seçimlerinde 11 milletvekili çıkaracak Samsun ilinden CKMP, 7. sıra adaylığıdır. Listenin ilk sırasında Zeki Velidi Togan yer almıştır. Erdem, Togan'a olan saygısından dolayı aday olmayı kabul etmiştir. İkincisi, 1969 genel seçimleri Burdur MHP, 1. sıra adaylığıdır. Son milletvekilliği adaylığı ise 1973 genel seçimleri Niğde'den MHP 2. sıra adaylığıdır (Kösoğlu, 2016: 49-50).

Yılma Durak, Erdem'in milletvekilliği adaylığına dair görüşlerini şu şekilde açıklamıştır (Durak, 2015):

Herkes Galip Erdem'e gitmiştir, Ağabey, beni milletvekili yap demiştir. O da hakikaten layık olan insanlar için referans olmuştur, milletvekili yapmıştır. Bir gün böyle son zamanlarında otururken "Yılmaz'cığım, hiç kimse bana gelip de, yav sen milletvekili ol demedi." dedi. Kendisini adanmış bir insan, hiçbir şeye talip olmayan bir insan. Böyle bir şey olabilir mi? Yani herkes gidiyor, beni milletvekili yap, hatta beni bakan yap diye ricada bulunuyor. Çünkü Galip Erdem'in çok ciddi bir dost halkası vardı. Saadettin Bilgiç gibi Adalet Partisinin bütün kurucu üyeleri hep Galip Erdem'in dostuydular ve Galip Erdem aslında eğer isteseydi o Adalet Partisi'nin kuruluşunda, şurada, burada 1960'dan sonra, ihtilalden sonra çok önemli yerlere gelebilirdi. Milletvekili olurdu, bakan olurdu, hiçbir zaman böyle bir şeye heveslenmedi, böyle bir şeyi ima etmedi. Ama herkes geldi, kendisinden milletvekili olması için referans ve destek istediler.

Ayvaz Gökdemir'in ifadeleri de Durak'ınki ile örtüşmektedir (Gökdemir, 1998: 46): "İstese siyasette ilerleyebilirdi. Parti yöneticisi olabilirdi. Milletvekili olabilirdi, bakan olabilirdi. Bunu istememiştir. Dostları için çırpınmıştır; ama kendisi için istememiştir."

Erdem, gönülden bağlı olsa da fiziksel olarak 1970'li yılların sonlarına doğru MHP'den kopmaya başlamıştır. Ülkücü gençliğe yönelik eğitimler konusunda Türkeş ile fikir ayrılığı yaşamıştır. Bu dönemde MHP için Türkeş'in önceliği, siyasi alanda iktidar mücadelesi olmuş, eğitim konusu öncelik olmaktan çıkarılmıştır (Mehmet Şahingöz ile kişisel görüşme, 10.03.2023). Bu nedenle Türkeş, Erdem'in hamiliğini yaptığı ÜKD'nin, misyonunu doldurduğu gerekçesiyle kapatılmasını istemiş, Erdem ise bu derneğin kapatılmasının yanlış olduğunu, Ülkücülük için derneğin faaliyetlerine devam etmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak daha sonra Erdem, Başbuğ ile zıtlaşmanın dava içinde fitneye yol açabileceğini düşünerek derneğin kapatılması yönünde karar almıştır. Derneğin kapatılmasının ardından 1978 yılında Ülkücü Öğretim Üyeleri ve Öğretmenler Derneği (ÜLKÜ-BİR) kongresi yapılmıştır. Kongrede kapatılan ÜKD üyeleri "Kültürcüler" ile Türkeş'in desteklediği MHP üst yönetimden bazı isimler, ÜLKÜ-BİR'in yönetimi için karşı karşıya gelmişlerdir. Kültürcüler, lider-doktrin-teşkilat ilkesi gereği seçimi kaybetmişlerdir. Daha sonra "kültürcülerin tasfiyesi" olarak bilinen bu olay ile Erdem ve Türkeş'in yolları tamamen ayrılmıştır (Öznur, 1999: 311-313). Nitekim Türkeş, 1978 yılında Namık Kemal Zeybek'in de yer aldığı MHP'nin eğitim seminerlerinde Erdem'in yer almasını istememiştir (Gürgür, 2015). Bu tarihten itibaren Erdem de 12 Eylül'e kadar kendisini MHP'den geri çekmiştir (Gürgür, 2015; Öksüz, 2015).

3.1.3. Yazarlık Yönü ve Eserleri

Galip Erdem 1950'li yıllardan itibaren dergilerde, 1960'larda ise gazetelerde köşe yazıları, fıkralar ve makaleler yazmaya başlamıştır. Hukuk fakültesi öğrencisiyken, Ömer Öztürkmen, Necati Tanrikulu, Şadi Pehlivanoglu, Ömer Ören gibi arkadaşlarıyla Beyazıt'ta, *Türk Gençlik Teşkilatı*

adında bir dernek kurmuşlar ve *Tanrıdağ II Dergisi*'ni⁴² çıkarmaya başlamışlardır. Daha sonra bu dernek, Nurettin Topçu'nun kurmuş olduğu *Kültür Ocağı* ile birleşerek *Milliyetçiler Derneği*'ne dönüşmüştür (Hacaloğlu, 2015; Metin, 2015).

Erdem, yazar kadrosunda yer almamasına rağmen derginin lokomotif konumunda yer almış, çevresindeki gençlerin eylemlerine yön vermiştir. Onu öncü yapan şey ise “Marksizm'i, komünist eylem biçimlerini sadece Türk milliyetçilerinden değil Marksistlerden de iyi bilmesi” olmuştur (Metin, 2015). Derginin satışlarından elde edilen para, masrafları karşılamayınca yerine Erdem'in fikriyle siyasi mizah dergisi çıkarmaya karar verilmiştir. Böylelikle 1952'de *Kara Kedi* adlı mizahi dergi çıkarılmaya başlanılmıştır. Kara Kedi ile istenilen tirajlar elde edilmiş ancak sert siyasi hicivleri yüzünden dönemin İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay tarafından kapatılmıştır. Kara Kedi daha sonra sırasıyla, *Bizim Kara Kedi*, *Sizin Kara Kedi*, *Ah Kara Kedi*, *Vah Kara Kedi* isimleriyle tekrar çıkartılmış ancak her defasında kapatıldığı için yayın hayatı tamamen son bulmuştur (Kösoğlu, 2016: 28, Oktay, 2013: 24).

Kara Kedi macerasının ardından Erdem, 1959-1960 yılları arasında *Türk Yurdu Dergisi*'nde Genel Yayın Müdürü olarak göreve başlamıştır. Derginin ve aynı zamanda Türk Ocakları'nın Genel Başkanı DP milletvekili Prof. Dr. Osman Turan'ın, 27 Mayıs Darbesi'nin ardından tutuklanması üzerine görevinden ayrılmıştır (Kösoğlu, 2016: 35). 1961 yılında *Tercüman Gazetesi*'nde *Mektuplar* adlı köşesinde başyazar olarak yazmaya başlamıştır. Yazarlık hayatının temel ilkesi “Belki inandıklarımın hepsini yazamayacağım ama inanmadıklarımı asla yazmayacağım.” olmuştur (Erdem, 1961: 3). İlkesinden dolayı hiçbir gazetede uzun süre yazamamış, yazarlık hayatı da memuriyet gibi hareketli geçmiştir. *Bizim Anadolu Gazetesi*'nde yazmaya başladığında bu durumu mizahi bir üslupla “Birinden ayrıldım, dördünden kovuldum.” diyerek ifade etmiştir (Erdem, 1966: 3).

Erdem'in Mektuplar köşesindeki yazılarının içeriği genellikle dönemin siyaset gündemi olmuştur. Bununla birlikte Türk milliyetçiliği fikir sistemi, toplum yapısı, Ülkücüler ve Ülkücülük, Marksist propagandalar ve milliyetçilik suçlamaları konularını da ele almıştır. Yazılarında değişmeyen ölçünün milliyetçilik olduğunu, kurduğu her cümlemin hesabını vermeye hazır olduğunu söylemiş ancak yazılarının milliyetçilik terazisinde tartılması gerektiğini de eklemiştir (Erdem, 1966: 3). Yazılarında üstün zekâsı ve güçlü hafızasının kalemine yansıdığını, renkli kişiliğinin rahatlıkla görülebileceğini söylemek mümkündür. Kalemmini belagatle ve akıcı bir üslupla kullanmıştır. Bazen

⁴² Tanrıdağ II Dergisi, Rıza Nur'un vefatından sekiz sene sonra Türk Gençlik Teşkilatı'nı kuran Necati Tanrıku, Ömer Öztürkmen, Gökhan Evliyaoğlu, Galip Erdem, Metin Ören ve Kubilay İmer gibi üniversiteli gençlerden oluşan bir kadro ile 1950'de yayın hayatına başlamıştır. Şiarı “Tanrıdağı kadar Türk-Hıra Dağı kadar Müslüman” olan dergi, “Her ayın beşinde ve yirmisinde çıkar” ifadesiyle 15 günde bir yayınlanmıştır. Derginin başyazar kadrosunda Arif Nihat Asya, Nurettin Topçu, Osman Yüksel, Ömer Öztürkmen, Şadi Pehlivanoglu, İlhan Darendelioğlu gibi isimler yer almakla birlikte Hüseyin Namık Orkun, Nejdett Sançar ve Reha Oğuz Türkkkan gibi Türkçü simaların yazılarına da yer verilmiştir. Dergi kâğıt tedariki ve başka maddi sorunlar nedeniyle sadece 7 sayı yayınlayabilmiş, 1951'de yayın hayatı son bulmuştur (Develi, 2014: 51).

bir fıkra, bir masal anlatıyormuş gibi okuyucuyu sıkmadan, bazen zekice kurgulanmış bir ironiyle vermek istediği mesajı okuyucuya ulaştırmıştır. Örneğin ayırık otu benzetmesiyle milliyetçilik dışındaki diğer dünya görüşlerini doğadaki bitkilerin ilişkileri üzerinden ele alarak millet bütünlüğüne verebileceği zararlara değinmiştir (Erdem, 1962: 3). Türk pehlivanlarını tek tek sıralayarak güreş tarihinden bahsederken dönemin siyasetçilerine dolaylı göndermelerde bulunmuştur (Erdem, 1963: 3). Kendisi sıkı bir Fenerbahçe taraftarı olmasına rağmen 12 Eylül dönemi Ülkücülüğü ve Ülkücüleri Beşiktaş metaforu ile anlatmıştır (Erdem, 1984: 18).

Erdem, başyazar olduğu gazetelerde genellikle imzasız yazmıştır. *Tercüman Gazetesi*'ndeki yazılarında 31 Ağustos 1961'den sonra "Galip ERDEM" imzasını kullanmıştır. Bununla birlikte *İleriş Metin*, *Elif Bilge*, *Murat Bilge*, *Seyyah-ı Fakir Evliya Çelebi*, *Seyyah-ı Zengin Murat Çelebi*, *Bilge Erdem*, *Mehmet Rasim*, *Oruç Bilge*, *Aptâlî* (şiirlerinde) gibi mahlaslarla yayımlanan yazıları da bulunmaktadır (Kösoğlu, 2016: 39, Hacaloğlu, 2007: 6, Oktay, 2013: 95). Yazdığı dergi ve gazeteler ise kronolojik olarak şu şekildedir: Kara Kedi (1950), Orkun (1952), Türk Yurdu (1959), Ölçü (1961), Tercüman (1961), Son Havadis (1961), Düşünen Adam (1962), Yeni İstanbul (1962), Babıâlide Sabah (1965), Zafer (1965), Söğüt (1968), Bizim Anadolu (1969), Devlet (1969), Töre (1971), Ocak (1971), Bozkurt (1972), Ortadoğu (1974), Her gün (1977), Yeni Sözcü (1981) ve Bakış (1981) (Hacaloğlu, 2007: 6). Yazdığı gazeteler değişse de sütununun adı hiç değişmemiş, Galip Erdem imzalı yazıları hep "Mektuplar" köşesinde yayımlanmıştır (Kösoğlu, 2016: 37).

Erdem'in fıkra ve köşe yazarlığının yanında şiir denemeleri de bulunmaktadır. Edebiyata ilgisi mensur eserlerle sınırlı kalmamış gerek Türk edebiyatı gerekse Dünya edebiyatının manzum ürünlerine de oldukça ilgi duymuştur (Oktay, 2015). Yazılarında ünlü şairlere ve şiirlerine yaptığı atıflarla manzum eserlere de hâkim olduğu görülmektedir. *Ülkücünün Çilesi* adlı makalesinde Ziya Paşa'nın *Terkîb-i Bend*'indeki bazı mısralarına atıflar yaparak ülkü sahibi olmayanları eleştirmiştir (Erdem, 1961a: 3). *Suçlamalar I* eserinde şu ifadelerle yer vermiştir: "...Komünistlerin şairi Mayakovski'dir, Aragon'dur, Neruda'dır, N. Hikmet'tir. Ülkü Ocaklı gençlerin şairi Yahya Kemal'dir, Arif Nihat Asya'dır, Mehmet Akif'tir, M. Emin Yurdakul'dur." (Erdem, 1974: 141). *Biz Evropa'da İken* adlı yazısına Namdar Rahmi Karatay'ın "Sizinki Tatlı Can da..." şiirinden dizeler ile başlamıştır (Çelebi, 1971: 9). *Biri Ayva, Biri Elma, Biri Muz* makalesi, "Biri ayva, biri elma nar da var" olarak bilenen Doğu Anadolu yöresine ait anonim mısraları anımsatmaktadır (Erdem, 1984: 30). *Üsküp İçin* adlı yazısına masalsı bir anlatımla başlamış ve Yahya Kemal'in *Kaybolan Şehir* şiirindeki mısraları ile Üsküp'ü betimlemiştir (Erdem, 1963a: 3). Bununla birlikte Erdem'in, çocukluk ve gençlik yıllarında şiir denemeleri de olmuştur. İlk yayımlanan şiiri, 1948 yılında *Beş Sanat Dergisi*'nde yayımlanan *Bayrak* adlı şiiridir (Hacaloğlu, 2015). En çok etkilendiği şair Yahya Kemal Beyatlı'dır. *Bozkıra Özlem* şiirini Beyatlı etkisinde kaleme almıştır (Oktay, 2013: 113). Ancak Beyatlı gibi çok güzel şiirler yazmadığı için yazdığı şiirlerin çoğunu çöpe atmıştır (Güneş, 2015: 482). Genellikle "Aptâlî" ve "Erdem" mahlaslarını kullanarak, âşık tarzı ile kaleme aldığı şiirlerinde

Narman ağzının yansımaları görülmektedir (Kösoğlu, 2016: 25). Bununla birlikte Erdem, şiirlerinde vatan, tarih, Türklük ve Turan gibi konuları işlemiştir (Oktay, 2013: 18, 60):

Aptalî geda der nihayet buldu
Anlatırken gözüm yaş ile doldu
Susunca şöyle bir gülümser oldu
Kucağıma alıp sarmak istedim.
(...)
Yurduna bekçilik yap güle güle
Tipi korkutmasın aldırma yele
Erdemim sakın ha benzeme ele
Bu vatan uğruna öl başka başka.

Erdem'in yazarlık yönüne ilişkin bahsedilmesi gereken bir konu da kendisinin yazma konusundaki isteksizliği, müşkülpesentliğidir. Yakın çevresince "yazma güçlüğü-tembelliği" olarak adlandırılan bu durumdan dolayı yazı yazması genellikle zor olmuştur (Metin, 2015; Hacaloğlu, 2015; Küçükyıldız, 2021; Şerafettin Yılmaz ile kişisel görüşme, 10.11.2022). Çoğunlukla uykusundan güçlükle uyandırılan Erdem söylemiş, yanındaki kişi yazmış ve böylelikle yazılar yayına yetiştirilmiştir. 27 Mayıs sabahı darbe haberini getirenlere bile "Beni uyandırmak için şimdi de ihtilâl mi yaptırıyorsunuz?" diyerek ilk başta inanmamıştır (Oktay, 2015). Mektuplar köşesi için bekleyen yazılar genellikle İbrahim Metin aracılığıyla yazdırıldığından, Erdem'e "İbrahim Ağabey Metodu" uygulanmıştır. Erdem, köşesi için kendisinden yazı isteyen Metin'in ısrarlı tavrını şu ifadelerle nitelmiştir: "Yılmaz'a bir karikatür yaptıracağım. Bir elimden Hz. Azrail çekiyor, canımı almaya uğraşiyor; öbür elimden Hz. İbrahim yakalamış, yazımı almaya çalışıyor!" (Metin, 2015). Yaşadığı uyku düzeni bozukluğu ve sağlık sorunları da yazma konusunda Erdem'i zorlayan diğer unsurlar olmuştur. Erdem'in yazılarına yönelik yapılan taramalarda da yazdığı yayınlarda süreklilik arz etmediği görülmektedir. Yazısının yayımlanmadığı tarihlerde köşesinde şuna benzer ifadelerle sıklıkla karşılaşılmaktadır: "Gazetemiz yazarlarından Seyyah-ı Fakir Evliya Çelebi, bir müddetten beri rahatsız olduğundan yazılarına ara vermiştir. Kendilerine geçmiş olsun der, okuyucularımızdan özür dileriz." (Özür, 01.02.1971, 11). Erdem'in yazma güçlüğü, milliyetçi camia içerisinde de burukluk uyandıran bir konu olmuştur. Yakın çevresinden Şerafettin Yılmaz, bu konuda şu ifadelerde bulunmuştur (Yılmaz, 2022): "Galip Ağabeyin yazması hususu, bizi gerçekten ömrümüz boyunca çok etkilemiş ve çok arzu ettiğimiz bir yönüydü. Buna ikna edebilmek için hepimiz çok uğraştık. Fakat Galip Ağabey günlük fıkralardan başka yazı yazmaya yanaşmadı." Erdem'in yazma konusundaki isteksizliği, 1970'lerin sonunda Türk milliyetçilerinin bölünmesi konusundaki kırılganlığı ile birlikte "yazma orucu ve konuşma perhizine" dönüşmüştür (Metin, 2015; Kavuncu, 2015). 12 Eylül'de Ülkücülerin Mamak'ta "milleti birbirine kırdırmak" gibi bir iddiadan yargılanmaları, Erdem'i yazmaktan daha da uzaklaştırmıştır. Kendisi bu durumu *Yazma Güçlüğü* adlı yazısında şu şekilde ifade etmiştir (Erdem, 1984: 107):

Birkaç yıldan beri yazmayı sevmiyorum. Çünkü artık yazabileceklerimin fazla bir değeri ve manasının kalmadığına kesinlikle inanıyorum. Düşüncelerimi oldukları gibi, duygularımı da

yaşadığım gibi yazmak isterim. Ufkum dar, kaabiliyetim az, ehliyetim noksandır. Uzakları pekiyi seçmem, yükseklerde dolaşmayı beceremem, başımın dönmesinden korkarım. Dünyanın önemli meselelerine, çağımız buhranlarının derin sebeplerine akıl erdiremem. Ben, sadece milletimi, milletimin mukaddes değerlerini, temel davalarını öğrenmeğe çalıştım, bilmeyenlere öğretmek isterim. İlgi saham milletimin dostlarını ve düşmanlarını tanımak, propaganda bombardımanının ve ihanetlerinin tozu dumana kattığı bir zeminde, uyuyanları uyandırmaktır. Dostla düşmanı, zararlı ile faydalıyı, hainle mücahidi ayıramadıktan, gerçek adlarını vererek yaptıklarını anlatamadıktan sonra, niçin yazayım? (...) Kime ne anlatayım, niçin yazayım?

Erdem'in yayımlanmış yüzlerce makalesi ile yayımlanmamış 60'a yakın şiiri bulunmaktadır. Yayımlanmış eserleri ise şunlardır:

Suçlamalar I: Sağcılık, Faşizm (1974), Türk milliyetçiliğine yönelik Sağcılık ve Faşizm suçlamalarına sistematik bir şekilde cevap verdiği bilimsel nitelikte bir eserdir. Eserin büyük bir kısmını 1968-70 yılları arası Ocak Dergisi'nde Murat Bilge mahlası ile kaleme aldığı *Milliyetçilik Üzerine* adlı yazı serisi oluşturmaktadır.

Suçlamalar II: Irkçılık (1975), Suçlamalar I'in devamı olan, Türk milliyetçiliğinin ırkçılık suçlamalarına yine sistematik bir şekilde cevap verdiği bilimsel nitelikte bir eserdir.

Ülkücünün Çilesi (1975), ismi Erdem'in 1961'de yazdığı *Ülkücünün Mefkûresi* adlı makalesinden esinlenerek hazırlanan, 1961-74 yılları arasındaki Tercüman, Yeni İstanbul, Zafer, Babıalide Sabah, Bizim Anadolu, Devlet gazetelerindeki Türk milliyetçiliği ve Ülkücülük üzerine yazılarından oluşan bir derlemedir.

Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Mektuplar (1975), 1962-74 yılları arasındaki Yeni İstanbul, Zafer, Babıalide Sabah, Bizim Anadolu, Devlet gazeteleri ve Bozkurt Dergisi'ndeki milliyetçilik ve Marksizm'e dair tahlil, tespit ve değerlendirmelerini içeren yazılarından oluşan bir derlemedir.

Mektuplar (1984), 12 Eylül'de Türk milliyetçiliğine atılan suçlara istinaden seçilmiş önceki yıllara ait, birçoğunun 12 Eylül'den sonra Yeni Sözcü Dergisi'nde yeniden yayımlanan 35 makalesinden oluşan bir derlemedir.

12 Eylül Kenan Evren'e Açık Mektup (2001), MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Ana Davası sürecinde Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e yazmış olduğu 26 Kasım 1980 tarihli 63 sayfalık mektubunun vefatından sonra basıldığı eserdir.

Türk Kimdir? Türklük Nedir? (2008), 1968-1971 yılları arasında Ocak Dergisi'nde ve 1972-1973 yılları arasında Devlet Gazetesi'ndeki Türk milliyetçiliğinin teşekkülü ve Turancılık konularına dair yazılarından oluşan yazı serisinin vefatından sonra basıldığı eserdir. Eserde ayrıca Erdem'in

Moskova, Leningrad, Aşkabat, Bakü seyahatlerine dair notlar da bulunmaktadır. Eserin son bölümü ise Erdem'in vefatından sonra hakkında yazılanlardan oluşmaktadır.

3.1.4. Düşünce Dünyasının Şekillenmesinde Etkili Olan İsimler

Galip Erdem'in yazılarından hareketle düşünce dünyasının şekillenmesinde Nihal Atsız, Ziya Gökalp, Peyami Safa gibi milliyetçi isimlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu isimlerin yaşadıkları dönem göz önüne alındığında bazı anlayış farklılıkları olmakla beraber Erdem'in birebir bu isimlerin çizgisinde olduğunu söylemek güçtür. Yazılarında bu isimlerin milliyetçilik, kültür, Türkçülük, ırkçılık konularındaki görüşlerini mezc ederek yaşadığı döneme uyarladığı görülmektedir.

Erdem'in düşünce dünyasının şekillenmesinde etkili olan ilk ismin Nihal Atsız (1905-1975) olduğu söylenebilir. Henüz on yaşındayken okuduğu Atsız'ın *Bozkurtların Ölümü* adlı eseri, düşünce dünyasında Türk milliyetçiliğinin, Turancılığın ilk tohumlarını oluşturmuştur (Erdem, 1974a: 5).⁴³ Atsız'dan bahsederken, "Ağabey" (Erdem, 1969ç: 3), "Yiğit Bir Ülkücü", "Bozkurt" nitelemelerini kullanmıştır (Erdem, 1974a: 5). Bu ifadelerden Atsız'a büyük bir sevgi ve saygı duyduğu anlaşılmaktadır. 1971'de Türkçüler Derneği'nden ihraç edildiğinde dahi, Atsız'a yazdığı mektupta kimseye karşı göstermediği saygıyı, ona gösterdiğini belirtmiştir (Oktay, 2013: 105).⁴⁴ Türk milliyetçilerine yönelik özellikle ırkçılık ve Turancılık suçlamalarında Atsız'ı her zaman savunmuştur.

Erdem'in düşünce dünyasında milliyetçilik, Türkçülük, Turancılık, Ülkücülük, kültür gibi birçok kavramlarda, Atsız'ın izlerine rastlanmaktadır. Atsız'ın 1950 yılında *Orkun Dergisi*'nde yayımlanan yazıları ile Erdem'in 1960'lı yıllarda yazdığı yazılar karşılaştırmalı bir incelemeye tabi tutulduğunda, Atsız'ın yazılarındaki "Türkçülük" kavramını, Erdem'in milliyetçilik ve Ülkücülük kavramlarına uyarladığı görülmektedir. Atsız'a (1950: 1) göre, Türkçülük, "Türk milliyetçiliğinin adıdır. Türkçü, Türk ırkının üstünlüğüne inanmış kimsedir.", Erdem'e göre ise Türkçülük, Türk milliyetçiliğini yükseltmek demektir (Bilge, 1968: 8). Atsız'ın Türkçüler için ifade ettiği hayalperestlik ile suçlanma (Atsız, 1950a: 3), eyyamperest ve dalkavukluk karşıtlığı, fedakârlık,

⁴³ Galip Erdem, *Baht Utansın* yazısında Bozkurtların Ölümü adlı eseri şu şekilde anlatmıştır: "Bozkurtların Ölümü'nü on yaşında iken, otuz dört yıl önce okumuştum. Tariflere sığmaz bir hayranlıkla, bitecek diye korka korka, yeşil örtülerle süslenmiş hayallerin en güzellerini kura kura okumuştum. İşbara Alp'in 'Kurt Kaya, eliniz çöz!' buyruğunu, Onbaşı Karabudak'ın oklanışını, Yüzbaşı Sançar'ın son gülüşünü hiç unutmam. Onbaşı Yamtar'ın filozofluğa özenmesini hatırlamak kederli günlerimin tesellisidir. Almla'yı öz hemşiremden daha çok sevdim. Yüzbaşı Böğü Alp'in, 'Taş yerinde ağırdır.' sözünde, insanoğluna verilecek öğütlerin en değerlisini buldum." (Erdem, 1974a: 5)

⁴⁴ Galip Erdem, İbrahim Metin ve Sadi Somuncuoğlu ile birlikte Türkçüler Derneği'nden ihraç edildikten sonra Devlet Gazetesi'nde kendisine ait olmayan bir yazıya dair Atsız'ın eleştiri içeren mektubuna karşı bir mektupla cevap vermiştir. Mektubunda özür dileyen ve Türkçüler Derneği'nden ihraç edildikleri anda yaşadıkları üzüntüyü dile getiren Erdem, Atsız'a karşı saygısını şu ifadelerle göstermiştir: "Muhterem Hocam, mektubunuzu aldım. Sizi çok öfkelen-dirmişim. Boynum kıldan incedir. Lütfen bağışlayınız. (...) Kısacası Hocam, şimdiden teslim bayrağını çekiyorum. Yine de emir sizindir. Öfkeniz yatışmamışsa tabii yazacaksınız. Ama biz cevap vermeyiz, veremeyiz. Kırk iki yaşına geldim ve yemin ederim, bugüne kadar hiç kimseye böyle bir mektup yazmadım." (Oktay, 2013: 105-106).

mütevazılık ve nefis mücadelesi (Atsız, 1950b: 3) gibi özellikleri Erdem, 1961’de kendi yazılarında kullanmaya başladığı Ülkücü kavramının özelliklerinde belirtmiştir (Erdem, 1961a: 3). Atsız’a (1950b: 3) göre Türkçü, millî menfaatleri şahısların üstünde tutar, Erdem’e (1974b: 8) göre Ülkücülük, milletin çıkarlarının kişinin kendisinden ve ailesinden dahi üstün tutmayı gerektirmektedir. Atsız’ın uzak ve zor hedef olarak tanımladığı ülkü (Atsız, 1950c: 3), Erdem için de son hedeftir (Erdem, 1974c: 8). Atsız için Türkçülük bir fikir olduğu kadar bir inançtır. Her Türkçüyüm diyen Türk, Türkçü değildir. Samimi olması ve Türklüğün şartlarına uyması gerekir (Atsız, 1950b: 3). Erdem için de Türk milliyetçiliği sadece bir duygudan ibaret değildir aynı zamanda bir mefkûredir (Bilge, 1968: 8). Milliyetçiyim diyen birisi, milliyetçilik şartlarına bağlı kaldığı ölçüde milliyetçi sayılacaktır (Bilge, 1973: 8). Örneklerden de anlaşılacağı üzere Erdem, Atsız’ın düşüncelerini “ırk” ve “Türkçülük” kelimelerini kullanmaktan kaçınarak yeniden yorumlamıştır. Örneğin Atsız, Türkiye dışındaki Türklerden bahsederken “ırkdaş” kelimesini kullanırken (Atsız, 1950a: 3), Erdem, “soydaş” kelimesini tercih etmiştir (Metin, 1973: 12). Bunun ilk gerekçesinin, Atsız’ın Türk ırkına yaptığı vurguyla alakalı olduğu söylenebilir. Erdem ile Atsız’ın ayrıldığı temel konu da ırk kavramına ilişkindir. Erdem’in milliyetçilik anlayışında öne çıkan unsur Türklük şuurudur. Irk kavramını etnolojik anlamda ve milliyetçilik yerine kullanmıştır. Bir diğer gerekçenin ise 1950’li yıllar itibarıyla Türk milliyetçiliğinin, Türkçü-etnisist yapıdan uzaklaşarak Türk kültür milliyetçiliği temelinde daha kapsayıcı bir içeriğe dönüşmesiyle alakalı olduğu söylenebilir. Erdem, 1960’lı yıllar itibarıyla Türk milliyetçiliğinin bu dönüşümüne Atsız’ın ifadelerini yeniden yorumlayarak katkıda bulunmuştur. Bu yorumlamayı “Atsız Türkçülüğünden Erdem Ülkücülüğüne” şeklinde adlandırmak mümkündür.

Erdem’in düşünce dünyasının şekillenmesinde etkili olan diğer isim Ziya Gökalp’tır (1876-1924). Gökalp’in görüşleri, Erdem’in düşünce dünyasının mihenk taşıdır. Erdem’e göre Gökalp, Türk milliyetçiliğini sistemli bir fikir hareketine getirmiş öncüsüdür, milliyetçilik ile ilgilenenlerin referans kaynağıdır (Erdem, 2008: 37). Bütün Türk milliyetçilerinin, Gökalp’in düşüncelerine temel ölçülerde bağlı kaldığını belirtmiştir. Gökalp gibi Türk milliyetçiliğini, tarih, dil ve kültür anlayışında ele almıştır. Türk milliyetçiliğinin antropolojik anlamda ırkçılıktan uzak olduğunu belirtirken Gökalp’in görüşlerini delil olarak paylaşmıştır. Yazılarında, diğer düşünürlerin görüşlerinden kısa notlar paylaşarak atıfta bulunurken, Gökalp’in düşüncelerinin daha iyi anlaşılması gerektiğini belirterek *Türkçülük Nedir?*, *Millet Nedir?*, *Türkçülük ve Turancılık* makalelerini tümüyle okuyucuya sunmuştur.

Erdem ile Gökalp arasındaki farklılıklara bakıldığında ilk olarak yaşadıkları dönemlerden başlamak gerekmektedir. Gökalp, Türk milliyetçiliği düşüncesini bir fikir sistemi etrafında geliştirerek Cumhuriyet’in kuruluşunda etkili olan bir sosyolog ve teorisyendir. Erdem ise Cumhuriyet döneminde Türk milliyetçiliği düşüncesini siyasi alana taşıyan MHP’nin oluşumunda etkili olan fikir insanı ve aksiyonerdir. Gökalp, Türk milliyetçiliği varlığını sistematik bir şekilde anlamlandırırken; Erdem, Türk milliyetçiliği varlığını korumak için mücadele etmiştir. Bununla

birlikte yaşadıkları dönem itibarıyla Türk milliyetçiliği sorunları da değişiklik arz etmektedir. Gökalp döneminde Türk milliyetçiliği için Osmanlılık ve İslamcılık gibi fikir akımları tehlike arz ederken, Erdem'in yaşadığı dönemde bu fikir akımlarının yanında komünizm ve kültür emperyalizmi başlıca tehlikelerdir. Bu nedenle Erdem, Türk milliyetçiliğinin savunmacı yönüyle daha çok ilgilenmek zorunda kalmıştır. Erdem ile Gökalp arasında düşünce yönünden de bazı ayrılıklar bulunmaktadır. İlk konu tarih anlayışıdır. Her iki isim de Türk tarihini, kültür temelinde ve süreklilik içinde ele almışlar ve değer vermişlerdir. Gökalp, tarihsel süreçleri incelemek için dönemlere ayırmıştır. Erdem'de böyle bir ayırım yoktur, Türk tarihini, okumalarında da bir bütün olarak ele almıştır. Yine Gökalp, Durkheim'ın etkisiyle determinist bir tarih anlayışını benimsemiştir. Buna göre herhangi bir cemiyetin oluşumunda bütün insan toplulukları için geçerli ortak sosyal kanunların varlığını kabul etmiştir. Türk ve İslam milletlerinin tarihî gelişimleri ile Batı'nın Rönesans, Reform hareketleri arasında benzerlik kurmaya çalışmıştır. Örneğin eski Türk toplumsal yapı ile bazı ilkel cemiyetler, Eski Roma ve Câhiliye devri Arap toplulukları arasında paralellik kurmaya çalışmıştır (Kafesoğlu, 1984: 247). Erdem ise Türk milliyetçilerine yönelik suçlamalar ve kültür emperyalizmi değerlendirmelerinde Türk ile Batı tarihlerini kıyasa tabi tutmuştur. Savunmacı tavrıyla yaptığı kıyaslamada Türk tarihini hep yücelmiştir. Son farklılık ise Turancılık anlayışlarına dairdir. Erdem, Gökalp'ın Turancılık fikirlerini, benimsemiş ve Turancılığın başlıca kaynaklarından biri olarak kabul etmiştir. Ancak Gökalp'ın Türklerin Turan çatısı altında, yeni ve tek bir millet olduğunu kabul edip de “Turanîler yalnız Türkçe konuşan milletlerdir!” ifadesini tutarsızlık olarak değerlendirmiştir (Metin, 1973: 12).

Erdem'in düşünce dünyasında etkili olan bir diğer isim Peyami Safa'dır (1899-1961). Erdem'in gözünde Safa, “teşhisinde yanılmayan, en karışık meseleleri en az anlayışlı kimselere bile kolayca anlatabilen” bir zekâyâ sahip (Erdem, 1962a: 5), katıksız bir milliyetçi ve büyük bir mücahittir (Erdem, 1964: 3). Yazı hayatına başladığı dönemde üslubundaki benzerlikten dolayı Türkes gibi isimlerce Peyami Safa'nın halefi olarak nitelendirilmiştir (Oktay, 2013: 31; Gürgür, 2015; Öznur, 2003: 91; Ahmet Bican Ercilasun ile kişisel görüşme, 16.05.2022).

Erdem'e göre Peyami Safa, gerçek bir Türk milliyetçisidir. Batı ve Doğu dünyasına ait incelemeleri, okumaları sonucunda milliyetçiliği, Türk milleti için vazgeçilmez bir varlık şartı olarak görmüştür (Erdem, 1964: 3). “Yeryüzündeki bütün milletlerin ve milliyetçiliklerin en amansız düşmanı komünizmdir.” tespiti ile komünizmle mücadele eden büyük bir mücahit kabul etmiştir (Erdem, 1964: 3). Erdem, Safa'nın değişmeyen ölçüsünün, terazisinin olumlu kefesinde milliyetçilik ve maneviyatçılık, olumsuz kefesinde ise komünizm olduğunu belirtmiştir. Bunun dışındaki konularda fikir değiştirebileceğini, sataşabileceğini ve hatta tutarsız davranabileceğini ifade etmiştir (Erdem, 1979: 21). Safa'nın hayatının bir döneminde CHP'yi desteklemiş olsa da o dönemde bile komünist gelişmelere karşı uyanık olduğunu belirtmiştir (Erdem, 1979: 22). Safa, yazılarında komünistleri “mahutlar” olarak adlandırmış, Erdem de Safa'nın vefatından sonra köşe yazılarında bu kullanımı sürdürmüştür (Erdem, 1962a: 5).

Bunun yanı sıra Erdem'in düşünce dünyasında oldukça kıymetli olan zikredilmesi gereken kişiler de vardır: "Hocam" dediği, milliyetçiliği ilim temeline dayandıran Mümtaz Turhan (Erdem, 1968: 5), "Ağabeyimiz" dediği, Türkiye'nin en seçkin Ülkücülerinden biri olarak nitelediği Dündar Taşer (Erdem, 1974ç: 8), Türk milliyetçilerinin başkumandanlarından biri ve Türk şairlerinin en büyüğü olarak nitelediği Arif Nihat Asya (Erdem, 1975a: 5) ve Türk ülküsünün yiğit savaşçısı olarak nitelediği Nejdet Sançar (Erdem, 1975b: 5).

3.2. Galip Erdem'in Düşünce Dünyasında Milliyetçilik

Erdem'e (1968: 8) göre milliyetçilik, sadece bir duygudan ibaret değildir aynı zamanda bir mefkûredir. Diğer bütün dünya görüşlerinde olduğu gibi milliyetçiliğin de temel ilkeleri olduğunu şu sözlerle belirtmiştir: "Milliyetçiliğin alfabesi diyebileceğimiz temel ilkeler, milliyet duygusunun yüceliğine inanmak ve milliyetçiliğin zararlı ve geçici değil, aksine çok faydalı, kaçınılmaz, aynı zamanda kıyamete değin yaşayacağının şuuruna erişebilmektir." Ona göre bir kimse, bu ilkelere bağlılığını koruduğu ölçüde milliyetçi sayılacaktır (Bilge, 1973: 8).

Erdem, milliyetçiliği, yaşadığı dönem için sosyalizmi, kapitalizmi ve akla gelebilecek diğer bütün "izm"leri geride bırakmış, "büyülü bir kelime" olarak ele almıştır (Erdem, 2008: 71). Ona göre herkes bu büyüye kapılmıştır, milliyetçi olmayanlar bile söylemlerinde "Milliyetçiyim!" demektedir. Hızlı milliyetçiler olarak nitelendirdiği bu söylemlerde milliyetçilik, mutlaka başka bir kavrama eklenmiştir: "Sosyalist milliyetçiler, Solcu milliyetçiler, Ortanın solu milliyetçiler, Muhafazakâr milliyetçiler, Mukaddesatçı milliyetçiler" gibi (Bilge, 1968a: 8-9). Yine bu büyü kelimesinin dostlarından çok düşmanları olduğunu belirtmiştir. Ona göre milliyetçilik, millet kelimesinin kullanılmaya başlandığı Fransız İhtilali'nden itibaren süreklilik arz eden suçlamalara maruz kalmıştır. Siyasi alanda dilden düşürülmeyen, oldukça popüler olan bu büyü dünya görüşüne, iktidarda olmayan hiçbir siyasetçinin doğrudan karşı çıkamadığını, onu kötüleyemediğini belirtmiştir. Bundan dolayı milliyetçilik suçlamalarının, "Aşırı milliyetçilik", "Demokratik milliyetçilik", "Faşizm" gibi kavramların arkasına gizlenerek gerçekleştirildiğini ifade etmiştir (Erdem, 1974: 13, 120). Erdem'in Türk milliyetçiliğinin fıkırsel gelişimi içindeki konumu bu noktada öne çıkmaktadır. Galip Erdem, bir teorisyen ya da ideolog değildir (Gürgür, 2015; Bayram, 2022; Arslan, 2023). Türk milliyetçiliğinin siyasi bir parti etrafında kurumsallaştığı dönemde gerek yukarıdaki gibi eklenilen kavramlarla gerekse ırkçılık, gericilik, İslamcılık söylemleri ile suçlandığını belirtmiştir. Bu nedenle Erdem, Türk milliyetçiliği fikrinin ne olmadığını, yazılarıyla, konuşmalarıyla ve en nihayetinde duruşuyla ortaya koymaya çalışmıştır. Türk milliyetçiliğini yüceltmek istemiştir.

"Türk milliyetçiliğini, ortak bir anlayışta birleşilmesini kolaylaştırma umudu" ile yola çıktığını belirten Erdem'e (1968: 9) göre bu suçlamalar Türk milliyetçilerinin yükselmesini de engellemiştir. Bu nedenle Erdem'in milliyetçiliğe yönelik yazıları, savunmacı bir içeriğe sahiptir. Suçlamalara

cevap olarak milliyetçiliğin ne olduğunu değil, ne olmadığını sistematik bir şekilde kaleme almıştır. Bununla birlikte Erdem, millet anlayışı üzerine yazmaktan kaçındığını belirtmiştir. Türk milleti konusunda yapılan her tarfin doğru olamayacağını ve tarif çokluğunun Türk milliyetçiliğine zarar vereceğini düşünmüştür (Erdem, 2008: 138). Türk milliyetçiliği fikir sistemi içerisindeki görüşleri mezcederek suçlamalar üzerinden dönemin şartlarına göre yorumlamıştır. Erdem de zaten bir teorisyen iddiası taşımadığını ırk-millet-milliyetçilik temalı *Milliyetçilik Üzerine* adlı incelemesine başlarken şu sözlerle ifade etmiştir (Bilge, 1968a: 8):

Bu inceleme gerçek milliyetçiliği sahtelerinden ayırmak davasına hizmet etmek için yazıldı. Gayenin büyüklüğü yanında, açıkça belirtmeliyim ki, yazarı güçsüzdür. Âlim değildir. Araştırma ve inceleme usullerini iyi bilmez. Peşin itimat uyandırmaya yarayacak bir unvanı da yoktur. Cesaretinin tek kaynağı millet sevgisi, tarih şuuru ve bilhassa Türk gibi düşünebilme alışkanlığıdır.

Bu çerçevede Erdem, Türk milliyetçiliği değerlendirmelerine millet ve ırk kavramlarının izahı ile başlamıştır.

3.2.1. Millet Tarifleri

Erdem'e göre milliyetçiliği, millet kavramını anlamadan açıklamak imkânsızdır. Milliyetçilik, millet temeli üzerinde yükselmektedir ve milliyetçiliğin sınırları millet ölçüsüne göre çizilmektedir (Bilge, 1968: 9). Erdem, millet kavramının hukuk, siyaset ve sosyoloji literatürüne girişinin İnsan Hakları Beyannamesi ile gerçekleştiğini belirtmiştir (Bilge, 1968b: 10). Millet izahında ilk önce literatür okumalarından hareket etmiş, gerek Batı dünyasında gerekse sosyalist rejimlerde ortak bir tanımın olmadığını ifade etmiştir. Ona göre bu durumun sebebi, tanımlı yapan kişilerden değil, milletlerin yapısındaki özelliklerden, millî menfaatler ve çatışan ideallerden kaynaklanmaktadır. Batı'da millet anlayışları ve tarifleri, değişmeyen tek bir ilke üzerinden ya da bilimsel bir niteliğe göre değil, milletlerin özelliklerine göre yapılmıştır. Avrupa, sömürgeciliğini haklı çıkarmak için millet kavramından faydalanmıştır. Sömürülen topluluklarda bulunmayan vasıflar millet olabilmenin şartları olarak sayılmıştır. Sosyalist ideolojilerde ise millet, genel olarak iktisadi şartlar ve kapitalizm temelinde tanımlanmıştır. Ancak millî menfaat ve çatışan ideallerin engeliyle karşılaşmış ve tek bir görüşte birleşilememiştir. Marksistler, değişen üretim şartları ile birlikte milletlerin de ortadan kalkacağını söylemiştir. Çeşitli milletlerden oluşan Sovyetler Birliği ise aksini göstermiştir. Milleti yaşatma amacı esas alınmıştır (Bilge, 1968c: 9-10). Sanayileşme dönemi ile birlikte milletlerin yerini daha geniş toplulukların alacağı yönündeki düşünceler de gerçekleşmemiştir. Uzun çağına⁴⁵ ulaşılmış, milletler arasındaki farklar ve millî özellikler hiçbir şekilde ortadan kaybolmamıştır (Bilge, 1972: 8).

⁴⁵ Galip Erdem, yazı hayatında aktif olduğu 1960-1970'li yılları uzun çağı olarak nitelendirmiştir. Yazılarında uzun çağı ifadesini sürekli kullandığı görülmektedir ("Her Millete Bir Devlet", Bozkurt, Aralık 1972; "Uzun Çağında Millet Gerçeği", Bozkurt, Ekim 1972; "Turancılık Suçlaması", Devlet, 22 Ocak-30 Nisan 1973).

Erdem, Renan, Durkheim, Fichte, Schelling, Ward ve Emerson gibi milliyetçi düşünürlerin görüşlerinden hareketle milletin, basitçe tanımını şu şekilde yapmıştır: “Millet demek, bir veya birkaç temel vasıf altında birleşmiş olan insan kitlesi demektir.” (Bilge, 1968b: 9-10). Herhangi bir insan topluluğuna millet hüviyeti kazandıran unsurları ise “soy birliği, dil birliği, kültür birliği, vatan birliği, tâbiyet birliği, din birliği, ölkü birliği, tarih birliği ve menfaat birliği” şeklinde sıralamıştır. Bu unsurlara “gelenek birliği, fikir birliği, his birliği, seçiye birliği, hatıra birliği”ni eklemenin de mümkün olduğunu söylemiştir (Bilge, 1968c: 10).

Erdem’e göre bu unsurlar, millet teşekkülünde kabul edilebilir ama tanımında ortak olamaz. Her millet için ayrı bir tanım yapılması gerekmektedir. Bir milletin, diğerlerinden farklı bir hüviyet kazanmasını sağlayan ortak unsur dil iken, başka bir millet için kültür ya da vatan olabileceğini belirtmiştir. Örneğin dil birliğini esas alanlara karşılık, İrlandalıların, soy birliğini; Pakistanlılar ve Yahudilerin din birliğini esas aldıklarını söylemiştir. Yine bir milletin tanımına temel teşkil eden ortak unsurun, başka milletlere uygulanamayacağını şu örnekle belirtmiştir (Bilge, 1968ç: 8-9):

“Fin milleti demek, Fince konuşan insan topluluğu demektir.” tanımı doğrudur; çünkü Finler dışında Fince konuşan bir topluluk yoktur. Aynı tanım Yahudi milleti için yapıldığında, “Yahudi milleti demek, İbranice konuşan insan kitlesi demektir.” ifadesi yanlış olacaktır; çünkü Yahudi milletinde dil birliği yoktur. Yahudi milletinden başka hiçbir topluluk İbranice konuşmaz ancak bütün Yahudilerin İbranice konuştuğunu varsaymak doğru değildir, İbranice konuşmadığı hâlde kendisini Yahudi sayan yüzbinlerce insan vardır.

Millet tanımında ortak bir unsur bulunmamasını, Erdem, dört temel sebep etrafında toplamıştır. İlk sebep millî menfaat endişesidir. Bir düşünürün, tanım yaparken ait olduğu milletin özelliklerine öncelik vermesi kaçınılmazdır. Örneğin 19. yüzyılda bir Fransız, millet tanımı yaparken Alsas-Loren bölgesindeki halkın Almanca konuşmasından dolayı dil birliğini değil, kültür birliğini esas almak zorunda kalmıştır. Dil birliğini esas almak, o dönemde millî hedef sayılan Alsas-Loren’a ve Fransız milletine ihanet olacaktır. İkinci sebep, her milletin teşekkül sürecinin farklı olmasıdır. Bazı milletler, ait olduğu toplulukların kaybettiği özellikleri yeniden kazanması ile oluşurken, bazıları ise farklı toplulukların özelliklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Örneğin Fransız milleti, Romalı, Frank, Vizigot, Burgunt topluluklarının karışması sonucunda oluşmuş bir millettir. Üçüncü sebep milletlerin tarihsel serüveni ile ilgilidir. Fransızlar, İngilizler gibi aynı topraklar üzerinde doğup gelişen ve varlığını sürdüren milletlerdir. Türk milleti ise doğduğu topraklardan farklı bölgelere dağılan bir millettir. Son sebep ise egemenlik mücadelesidir. Birden fazla millete hükmeden bir imparatorluk için ortak unsur, hükümdara itaat olarak belirlenmiş olabilir (Erdem, 2008: 94-96).

Erdem, bu açıklamalardan sonra kendi tarifine şu ifadeleri eklemiştir: “Herhangi bir insan kitlesi, milleti yapan ortak vasıflardan en az birine sahip olmak şartı ile kendisinin bir millet teşkil ettiğine inanıyorsa, aslında bir millettir.” (Bilge, 1968ç: 9). Milletin etrafında toplandığı esasların, Fransa ile Çin’de olduğu gibi “kültür”; Almanya’da olduğu gibi “ırk”; İslam ve Arap âlemleriyle Romanya’da olduğu gibi “dil”; ABD’de olduğu gibi “tabiiyet”, Avusturya’da olduğu gibi “mezhep”

ve İsviçre’de olduğu gibi “vatan” kavramlarından ibaret olabileceğini ifade etmiştir. Erdem’e göre bir topluluğun millet sayılabilmesi için belirtilen unsurlara aynı anda sahip olmasına gerek yoktur. Bunlardan herhangi birinin etrafında toplanılmış olması yeterlidir (Erdem, 2008: 107).

3.2.2. Irk Meselesi ve Türk Irkı

Galip Erdem, milliyetçiliğin izahı için ırk kavramının mutlaka anlaşılması gerektiğine değinmiştir. Sosyal bilimlerdeki kavram muğlaklığının yanı sıra Türk milliyetçiliğinin ırkçılık ile suçlanmasından dolayı ırk-millet ve ırkçılık-milliyetçilik ilişkisine özel bir önem vermiştir. Türk milliyetçiliğine yönelik ırkçılık suçlamalarının, diğerlerinden daha eski bir tarihte, II. Meşrutiyet döneminde başladığını belirtmiştir (Metin, 1972: 12).

Erdem’e göre millet ve ırk, birbirinden farklı kavramlardır. Millet, etnik bir zümre, ırk ise antropolojik bir zümredir (Erdem, 2001: 17). Millet kelimesinin Batı dillerindeki karşılığının, “nation” (Bilge, 1968b: 10), ırk sözcüğünün ise “race” olduğunu belirtmiştir (Bilge, 1970: 10). Ancak Erdem’e göre Tanzimat döneminde Batı’nın “nation” kullanımı karşısında Türk aydınları, milleti, kavim anlamında kullanmıştır. Kavim ise Erdem için milletlerin gençlik çağıdır. Kavimlerin gelişmesi sonucunda milletler ortaya çıkmıştır. Hatta bazı kavimler, millet hâline bile dönüşmemiştir. Ona göre kavim sözcüğü, milletlerin, kuruluş dönemleri ile günümüz arasındaki farkı izah etmek için kullanılmaktadır (Bilge, 1969: 8). Kavimden farklı olan ırk sözcüğünün ise Arapça kökenli olduğunu, kök, asıl, cins anlamlarına geldiğini belirtmiştir (Bilge, 1970: 10).

Erdem, ırk kavramı analizinde büyük Türk bilgini ve milliyetçisi olarak nitelendirdiği Aarsal’ın görüşlerini esas almış, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları* çalışmasını referans göstermiştir (Metin, 1972a: 12). Bu nedenle ilk olarak Aarsal’ın düşüncelerine değinmek yerinde olacaktır.

Aarsal, ırk sözcüğünü “race”, millet sözcüğünü ise “nationalité” karşılığında kullanmıştır. Nation kelimesinin bir devlet içinde yaşayan bütün fertleri; nationalité kelimesinin ise aynı dili konuşan, müşterek bir tarihe ve kültüre sahip olan, siyasi ve hukuki düzen içerisinde yaşayan fertleri ifade ettiğini belirtmiştir (Aarsal, 1979: 24).

Aarsal, ırk kavramını antropolojik ve etnolojik anlamda ikili bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Antropolojik anlamda ırkı, “canlı varlıkların, beden yapılarındaki özellikler bakımından, kabul edilmiş bir ortak ölçüye göre tasnif edilmeleri” şeklinde tanımlamış, fiziki özelliklere ilişkin olduğunu belirtmiştir. Etnolojik anlamda ırkın ise daha çok soyut karakteristik özelliklerle ilgilendiğini söylemiştir.

Aarsal, ilk olarak antropolojik anlamda ırklara yönelik yapılan sınıflandırmaları değerlendirmiştir. Birincisi insan teninin rengine göre yapılan, “Beyaz ırk (Avrupalılar), Sarı ırk

(Asyalılar), Siyah ırk (Afrikalılar), Kırmızı ırk (Yerli Amerikalılar)” şeklindeki sınıflandırmadır. Ancak bu sınıflandırma, Arsal’a göre yeterli bir temele ve kritere sahip değildir. Çünkü cilt rengi siyah olan Afrika zencileri arasında fizikî özellikleri bakımından birbirinden farklı zümreler mevcut olduğu gibi, beyaz insanlar arasında da birbirinden farklı zümreler vardır. Ayrıca cilt renginin iklim şartları ve irsiyet sonucu olduğu ispat edilmiştir. İkincisi, yine cilt rengi esaslı ancak başka unsurların da dikkate alındığı Johann Friedrich Blumenbach’ın sınıflandırmasıdır: “Kafkas ırkı (Beyaz ırk), Moğol ırkı, Habeş ırkı, Yerli Amerika ırkı, Malay ırkı.” Üçüncüsü, Arsal’ın döneminde en çok ilgi gören kafatasına göre yapılan sınıflandırmadır. Bu görüşe göre insanlar uzun kafataslı (dolikosefal) ve kısa kafataslı (brakisefal) şeklinde iki farklı ırka ayrılmaktadır. Buna göre uzun kafataslı ırkların diğerlerine göre daha üstün zekâ ve ruhî kabiliyetlere sahiptir. Uzun kafataslı insanların medeniyet yaratan Avrupa toplumlarına ait bir özellik olduğu iddia edilmektedir. Ancak Arsal, kafatası boyutunun insanlar arasında beceri ve kabiliyet gibi konularda belirleyici bir özellik olmadığını ve daha sonraki araştırmaların da bunu ispatladığını belirtmiştir. Son sınıflandırma ise Joseph Deniker’e aittir. Deniker’in çalışmasına göre beşerî zümreler ya da ırklar toplamda Türklerin de yer aldığı 29 ırdan oluşmaktadır. Ayrıca Deniker, Türklerin somatik özelliklerine (beyaz cilt, ortadan yüksek boy, kısa kafatası, siyah saç, normal burun, siyah göz ama çekik değil, oval bir yüz gibi) de değinmiştir. Arsal, sınıflandırmalardan sonra milletlerin tarihten önceki dönemlerden beri karışmış olduğunu söylemiştir. Bu nedenle hiçbir milletin fertlerinin, o millete ait ırkın bütün özelliklerine sahip olmadığını belirtmiştir (Arsal, 1979: 28-34).

Arsal’a (1979: 35-38) göre millet, sosyolojik ve psikolojik esaslara dayanan bir kavramdır. Bu nedenle antropolojik anlamda ırk, millet tarifinde geçerli bir kriter olamaz. Etnolojik anlamda ırkın ise millet kavramından daha geniş bir anlam içerdiğini belirtmiştir. Bu anlamda ırkı “birbirine yakın dilleri konuşan ve müşterek ruhî temayüllere sahip olan milletlerin bütünü” şeklinde tanımlamıştır. Örneğin İslav ırkı içinde Ruslar, Polonyalılar, Sırlar gibi tarihleri, dilleri, vatanları ve siyasi durumları bakımından birbirinden farklı milletler vardır. Ya da Türk ırkı içinde birbirinden farklı lehçeler konuşan zümreler vardır: Anadolu Türkleri, Garbi Türkistan Türkleri, Şarkî Türkistan Türkleri, Kırım Türkleri gibi. Bu nedenle Arsal, millet kavramının her iki ırk anlamından ayrı tutulması gerektiğini belirtmiştir. Ancak Türk ırkının, şaşkınlık uyandıran istisnai bir duruma sahip olduğunu ifade etmiştir. Ona göre etnolojik anlamda aynı ırka mensup olan milletler, birbirinden uzaklaşabilmekte, farklı dilleri konuşuyor olabilmektedirler. Örneğin bir Rus, Çekçeyi anlayamaz. Bu dili ayrıca öğrenmesi gerekir. Yine bir Alman, İsveç dilini öğrenmeden Cermen dilini anlayamaz. Ancak Türk beşerî zümresine mensup kavimler, tarih ve coğrafya açısından yüzyıllardır ayrı olsalar da bugüne kadar aynı ana dili konuşmaktadırlar. Bugün bir Türk, İstanbul’dan Çin’e kadar tercümana gerek duymadan Türkçe konuşarak seyahat edebilir. Çünkü bu sahalarda yaşayan kavimler, Türk dilinin farklı lehçelerini konuşmaktadırlar. Bu açıdan Türkler söz konusu olduğu zaman, ırk ve millet kavramları hemen hemen birleşmektedir. Arsal’ın görüşlerini referans alan Erdem ise bu cümledeki “hemen hemen” ifadesini çıkartarak ihtimal dahi bırakmak istememiş ve bütün Türklerin, aynı millet olduklarını belirtmiştir (Erdem, 2008: 57).

Erdem, Arsal'ın görüşleri temelinde ırk ve millet ilişkisini şu şekilde ifade etmiştir: “Herhangi bir insan topluluğu, gerekli şartların bir araya gelmesi sonunda, millet olma hüviyetini kazanıp tarih sahnesine çıkacağı dönemde, mensuplarının çoğunluğu bakımından belli bir ırka dayanmaktadır.” (Erdem, 2008: 27). Millet ve ırk ilişkisinin belirleyicisi olan soru ise şudur: “Milletler, meydana geliş dönemlerinde belli bir ırk temeline dayanmalarına rağmen, başlangıçtaki ırk birliğini koruyabilmişler midir?” Erdem’e göre bu sorunun yanıtı “Hayır”dır. Millet hayatının özellikleri, milletin kuruluş dönemindeki ırk birliğini korumaya imkân vermemektedir. Çünkü milletler, tarih boyunca dostluk ya da düşmanlık şeklinde etkileşim hâlinindedir. Savaşlar, yabancılardan kız almanın üstünlük sayılması, ortak dine mensup milletler arasındaki evlilik ilişkileri gibi etkileşimler antropolojik anlamda ırk saflığının korunamayacağını göstermektedir. Bu durum etnolojik anlamda da geçerlidir. Ancak Erdem’e göre etnolojik anlamda ırk benzerliği mümkündür. Bu benzerlik de her milletin diline sonradan girmiş yabancı kelimelerin arındırılması şartıyla gerçekleşebilir (Metin, 1972b: 12).

Erdem, Türk milletinin teşekkül döneminde “maya olarak” belli bir ırka dayandığını ifade etmiştir (Metin, 1972b: 12). Türk ırkı çok geniş sahalara yayılmış, birçok defa vatan değiştirmiş, birçok milleti egemenliği altına almıştır. Dolayısıyla diğer ırklarla etkileşimi de kaçınılmaz olmuştur (Bilge, 1970a: 10). Erdem, bu nedenle ırk birliğinin sadece millet teşekkülünde belirtici bir vasıf ya da ortak unsur olabileceğini ama tarif unsuru olamayacağını belirtmiştir (Bilge, 1970b: 9). Çünkü böyle bir tarif, Türkçe konuşan ve Türk soyuna mensubiyet şuuru taşıyan milyonlarca insanı, belki de yarısına yakın bir bölümünü, Türk milletinin dışında bırakacaktır (Bilge, 1970a: 10).

3.2.3. Türk Milleti Teşekkülü ve Tarifi

Galip Erdem, Türk milleti tarifi için Türk milliyetçiliği düşünürlerinden hareket etmiştir (Bilge, 1969a: 10). Gökalp, Ayni, Arsal, Danişmend, Safa, Ülken, Baltacıoğlu, Arık gibi milliyetçi düşünürlerin görüşlerini öğrenilmesi gereken başlıca Türk milleti tarifleri olarak sunmuştur (Bilge, 1969a, b, c: 8-10;). Bununla birlikte Erdem, Türk milletinin “Türk’e göre tarif edilmesi” gerektiğini (Bilge, 1970c: 10) ve bir insanın Türk olması için diğer bütün özelliklerden önce “Türk gibi düşünmesi”, her olaya “Türk gözü” ile bakmayı öğrenmesi gerektiğini belirtmiştir (Metin, 1973a: 12). Erdem’in mutlaka öğrenilmesi gerektiğine inandığı Türk milleti tarifleri şu şekildedir:

Sadri Maksudi Arsal: “1. Millet, muayyen bir dili konuşan, aynı örf ve adetlere, aynı milli seciyeye, müşterek tarihe, müşterek milli emellere malik olan fert ve ailelerden tereküp eden bir insan kitlesidir. 2. Kavim (millet) aynı sahada yaşayan, etnolojik bakımdan ekseriyeti aynı ırka mensup olan birçok oymak ve kabilelerin, bir kuvvetli zümrenin hâkimiyeti altında devlet şeklinde birleşmesinden doğan, uzun zaman aynı iktisadi ve tabii şartlar altında, aynı inzibat kaidelerinetabi olarak yaşamış olan, bunun neticesinde müşterek lisana, müşterek örf ve adetlere, müşterek dini inançlara, müşterek milli seciyeye malik olan, oldukça kalabalık, mütecanis ve mütesanid bir insan kitlesidir. 3. Her kavim (millet) uzak bir mazide, ekseriyetle tarihten önceki bir devirde, muayyen bir sahada devlet kurmuş, bu devlet içinde uzun zaman müstakil olarak, yabancı bir milletin tahakküm ve istilasına maruz kalmadan yaşamış, bu sayede lisan ve kültür bakımından müstakil ve orijinal bir surette inkişaf etmiş, karşılıklı tesirler neticesinde fertleri birbirine karışmış,

kaynaşmış, ruhi bakımından mütecanis bir hale gelmiş olan, aynı dili konuşan fert ve ailelerden mürekkep beşerî bir kitledir.” (Bilge, 1969b: 8).

İsmail Hami Danişmend: “Birbirine ırk, dil, vatan, kültür, mezhep vesaire gibi rabitaların yalnız biriyle bağlanmış fertlerden mürekkep bir camiaya ‘Nation-Millet’ ismi verilmesine mukabil, bu muhtelif bağların birinden fazlası veyahut hepsiyle birden bağlı cemiyetlere de ‘Nationalite-Milliyet’ ismi verilir. Bütün Türk âleminin merkezi ve bugünkü anayurdunda umumi Türk tarihinin varis ve mümessili olan Türk milliyeti tabiiyet, vatan, dil, din, ırk, kültür, ideal ve müşterek tarih birlikleriyle birbirine bağlı fertlerden mürekkep bir kitledir.” (Bilge, 1969b: 8-9).

Peyami Safa: “Hukuki ve siyasi manasıyla millet, coğrafya hudutları müşterek, resmî lisanı ve kanunları müşterek, sayısı fetihlerle çoğalıp yabancı devletlere arazi terkiyle azalan, tebaa dediğimiz İnsanların yekûnudur. Sosyolojik manasıyla millet, yalnız tabiiyet ifade etmez. Milletın fertleri arasında aynı coğrafya hudutlarının, aynı lisan ve aynı kanunların vücuda getirdiği, mekanik ve statik vahdetten başka olarak, uzvi mükemmellikte bir bütünün parçalarına sâri ve cemiyet müesseselerini doğuran bütün harsî vasıflarının da müşterek olması lazımdır. Birinci manasıyla coğrafi hudutlar içinde yaşayan halk ve yalnız bu halk millettir, ikinci manasıyla bir milletin coğrafi hudutları dışında yaşayan ve yabancı bir devletin tabiiyeti altında bulunan fertleri de millî camiaya dâhildir.” (Bilge, 1969c: 9).

Hilmi Ziya Ülken: “Milletin temelleri şu hâlde irade ve istiklalle çizilmiş sarıh bir tarih şuuruna dayanan vatan ve bu vatandaki maddî ve manevî kıymet kaynaklarıdır, milletin hedefi şahsî kıymetler yaratışı ile vücuda gelen veya başka milletlerin yaradılışları ile birleşen kültür ve medeniyettir.” (Bilge, 1969c: 10).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu: “Milletlik bir gelenek birliğidir. Millet de aralarında gelenek birliği olan birliklerin meydana getirdiği ruhi birliktir. Osmanlılar çağında Türkiye’de iki ayrı dil konuşulmakta idi: Halk dili ile aydın dili Osmanlıca, saltanat, medrese, mektep adamları halkın konuştukları Türkçeyi pekiyi anlamıyorlardı, halk da Osmanlıcadan bir şey anlamıyordu. Yine de bir Türk milliyetçiliği vardı. Çünkü bu dil ayrılığı dışında çok kuvvetli gelenek birlikleri vardı.” (Bilge, 1969c: 10).

Remzi Oğuz Arık: “Eski zaman kavimlerine millet denemediğinin sebebi: Kendi kendinden habersiz, kendi varlığını anlayamayan, alınıp satılan, istendiği vakit parçalanan, verilir alının, kendi kaderine hâkim olamayan kitlelere millet denemeyeceğidir. Şimdi anlaşılıyor ki millet, kendi kaderini kendisi çizmek hürriyetini elinde bulunduran cemiyettir.” (Bilge, 1969c: 10).

Erdem’in referans olarak seçtiği isimlerin muhafazakârlık doktrininin birçok değerini benimseyen ve temsil noktasında öne çıkan kişiler olduğu dikkat çekmektedir. Erdem’e göre Gökalp, zaten milliyetçilik ile ilgilenenlerin referans kaynağıdır. Aynı ve Arsal muhafazakâr düşüncenin temsilcileri arasında yer almasa da birçok değerlerini benimsemişlerdir. Diğer isimlerin de modern Türk muhafazakârlığının şekillenmesinde etkili olan kişiler olduğu görülmektedir (bknz. Çalışmada muhafazakâr milliyetçilik). 1960’lı yıllarda Türk muhafazakârlığının ana belirleyicisinin milliyetçilik olduğu (Okutan, 2004a: 36) dikkate alındığında, bu referansları, Ülkücülüğün fikir sisteminde muhafazakâr temanın izleri açısından yorumlamak yanlış olmayacaktır. Ancak Erdem’in düşüncelerini muhafazakâr milliyetçiliğin çatısı altında değerlendirmek doğru değildir. Zira Erdem’in “Türk soyuna mensubiyet şuuru” şartını yeterli görmesi, muhafazakâr milliyetçiliği de kapsayan bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir.

Erdem, Türk milleti teşekkülü ve tarifinde de ağırlıklı olarak Arsal’ın görüşlerini esas almış, belirttiği unsurlar üzerinden Türk milleti kavramını değerlendirmiştir (Erdem, 2008: 138). Bu kapsamda bir kavmin millet hâline gelmesinde etkili olan başlıca şartları şu şekilde sıralamıştır: Ortak bir devlet ve hukuk düzeni, belli bir nüfus, ülke birliği, bağımsız bir devlet, dil birliği, örf ve

âdetler birliği, dinî inanç birliği ve millî seciye birliği (Bilge, 1969b: 10). Ona göre bu unsurlar bir milletin teşekkülünde her zaman geçerli olmamakla birlikte (Bilge, 1969: 10), milletlerin gelişimlerine bağlı olarak tarif unsuru olabilir (Bilge, 1970ç: 10). Türk milletinin kesin olarak Göktürk İmparatorluğu döneminde tam bir millet hüviyeti kazandığını belirten Erdem, bu unsurları Göktürklerin şartlarına uyarlayarak Türk milleti oluşumunu izah etmiştir (Erdem, 2008: 125). Buna göre:

Ortak bir devlet ve hukuk düzeni, kavimlerin oluşması için gerekli şartlardan birisidir ancak kavimlerin millete dönüşmelerinde devlet birliği aranmaz. Örneğin Yahudiler, İsrail ülkesi kurulana kadar, 2500 yıl boyunca devlet kuramamış, dağınık bir şekilde yaşamışlardır. Yine de bir millettirler. Devlet demek, öncelikle hukuki bir düzen demektir. Aynı hukuk düzeni içinde yaşayan bireyler, kabile hayatının alışkanlıklarını bırakarak yeni düzenin gereklerine uymak zorunda kalacaklardır. Diğer düzen sağlayıcı unsurlar, örf ve âdetler bir süre sonra devletin hukuk düzeni ile uzlaşacak, bireyler arasındaki farklılıklar ortadan kalkacaktır. Kavim bir kez oluşumunu tamamladıktan sonra devletin dağılması, milletin de dağılması sonucunu doğurmaz (Bilge, 1969: 10). Türk milleti açısından farklı kabile ve kavimlerin bir devlet düzeninde birleşmeleri şartı ile Göktürkler, bu şartı gerçekleştirmiştir. Göktürk hakanı Bilge Kağan'ın sözleri bu durumu açıkça göstermektedir: “Tanrı yardım etti, Türk kağanı oldum. Dağılmış milletimi bir araya topladım. Fakir milletimi zengin ettim.” (Erdem, 2008: 126).

Belirli bir nüfus, Erdem için sadece millet teşekkülü için gerekli şartlardandır. Bir topluluğun, kavim ya da millet hâline gelebilmesi için aynı yerleşim yerinde uzun bir süre bağımsız kalabilmesi, dolayısıyla yerini işgal etmek isteyenlere karşı mücadele edebilmesi için güçlü bir nüfusa ihtiyacı vardır (Bilge, 1969: 10). Göktürkler bünyesinde bulunan Türk nüfusu bir milyondan fazla olduğu tahmin edilmekte, dolayısıyla bahsedilen güce sahip olduğu bilinmektedir (Erdem, 2008: 126).

Ülke ve vatan birliği unsurunda Erdem, ülke kavramının, devlete, vatan kavramının, millete bağlı olduğunu belirtmiştir. Ülkenin, siyasi sınırları belli bir toprak parçası olmasına karşılık her vatanın mutlaka bir siyasi sınırı yoktur (Bilge, 1970d: 10). Millet tanımlarında kullanılan vatan birliği, eski bir kavramdan ziyade aynı zamanda siyasi sınırları bilinen bir ülkeyi işaret eder. Erdem, ülke ve vatan birliği unsurunu Göktürkler için saha birliği olarak ele almıştır. Saha birliği, vatan kavramının bir önceki aşamasıdır: “Ortak yaşama sahası, yurt için duyulan ortak sevgi, insanlar arasındaki en güçlü manevi bağlardan birisidir. Ortak sahanın korunması için yapılan savaşlar, akıtılan kanlar, kuru coğrafyayı vazgeçilemez bir “vatan” hâline getirmek üzerinedir. Bundan dolayı vatanseverlik ile milletseverlik çoğu zaman eş anlamda kullanılır (Bilge, 1970d: 10). Göktürkler, 193 yıl aynı topraklar üzerinde yaşamışlardır. Türk soyundan gelen çeşitli kabilelerin, henüz bir millet sayılamayacakları iddia edilse bile, en az 900 yıl yine o topraklarda yaşadıkları bilinir. Göktürlere ait Orhun Kitabeleri’nde yer alan ifadeler, Türk milletinin saha birliğini sağladığını, yurt sevgisi ve vatan duygusunun oluşturulduğunu göstermektedir: “Atalarım Türk yurdunu öyle sıkı tuttular, öyle

bilgelikle, öyle güzel törelerle yönettiler ki, Türk milleti bahtiyar oldu, onların ölümlerine candan ağladı.” (Erdem, 2008: 127).

Bağımsız bir devlet unsuru da Erdem’e göre sadece millet teşekkülünde ortak bir unsurdur. Millet hâline gelmek üzere birleşecek zümrelerin, uygun bir süre yabancı bir kavmin baskısından uzak kalması gerekir. Aynı vatanda, “Başkalarının ayırıcı tesirleri olmadan, müşterek bir hukuk nizamı içinde nesiller boyunca yaşaması, millet olabilmenin şartlarındandır.” Özellikle soy ve dil bakımından farklı zümrelerin bir millet kimliği kazanabilmeleri, kurdukları bağımsız devletin yüzyıllar boyu ayakta durması ile ancak mümkündür (Bilge, 1969c: 10). Türk milleti için bu durum sağlanmıştır. Göktürkler, aynı devlet içinde dört nesli kapsayacak bir sürede 193 yıl bağımsızlığını sürdürmüştür (Erdem, 2008: 127).

Dil birliği, Erdem için millet teşekkülünde en önemli unsurlardan birisidir. Milleti oluşturmak için birleşecek zümrelerin büyük bir çoğunluğu ortak bir dil benimsemediği sürece milletin teşekkülü tamamlanamaz. Bir milletin varlığından söz edilebilmesi için yakın dillerin tek dil hâline gelmesi şarttır (Bilge, 1969c: 9). Göktürk Kitabelerinin çözümlenmesi, Göktürk adını taşıyan bir milletin yaşadığını ve Türkçe konuştuğunu göstermiştir. Türkçe sadece konuşma dili değil, aynı zamanda yazı dilidir. Alfabeti, edebiyatı vardır (Erdem, 2008: 129).

Örf ve âdetler ve din birliği, töreye bağlılık gibi unsurları Erdem’e göre kültür birliği başlığı altında toplamak mümkündür. Kültür birliğinin, milletlerin teşekkülünde çok önemli bir payı vardır. Örf ve adetlerin birliğine dil birliğine giden yollardan geçilerek ulaşılır (Erdem, 2008: 127). Kültür, ayrıca Erdem’in özel önem verdiği konulardan birisidir çünkü millî şuurun oluşumunda en etkili unsur, millet varlığının yegâne kaynağı millî kültürdür (Erdem, 1969d: 3). Dinî inanç birliği ise Erdem’e göre millet teşekkülünde soy ve dil birliği kadar önemli bir konuma sahiptir. Milleti meydana getirecek kavimler arasındaki din ayrılığı, örf ve adetlerde birleşim sağlanmasını engellediği için ayrıca önem arz eder. Ancak din birliği unsuru, kavimlerin oluşumu sırasında farklı soyları ve dilleri birleştirici bir işleve sahip değildir. Kavim döneminde din tamamen millîdir ve kavmin mabudu aynı zamanda atasıdır (Erdem, 2008: 120-121). Bu nedenle Erdem, Göktürklerin millet hâline dönüşmesinde din birliğini değil, örf ve âdet birliği unsurunu ele almıştır. Orhon kitabeleri, Göktürklerdeki örf ve âdet (töre) birliğinin de reddedilmesi imkânsız kesinlikteki bir belgesidir. Kitabeler, sık sık töreye verilen büyük değerden, törenin bozulmaması için sarf edilen gayretlerden bahsetmektedir: “Üze Tengri basmasar, asra yir tilinmeser, ilingni törüngnü kim artadı. (Üstten gök çekmedikçe, altta yer delinmedikçe Türk milleti, devletini, töreni kim bozabilir)” (Erdem, 2008: 131).

Millî seciye (ırk) birliğinin, Erdem’e göre milletlerin teşekkülünde payı çoktur. Kavimler, bir bakıma akraba kabilelerinden oluşan birlikler olduğu için eski milletlerin kökünde, özellikle belli bir ırka bağlılık yer alır. Yeni bir devlet düzeninde kurulan millet, eğer ırk yönünden farklı zümrelerin

birleşmesi sonucunda ise o milletin hangi ırktan sayılacağını tespit etmek güçtür. Yeni bir devlet çatısında oluşan millet içerisinde sayıca diğer zümrelerden üstün olan ırk, hâkim olan ve aynı zamanda milletin özünü yapan ırktır. Günümüzde hangi millet adını taşıdığı ırkın dilini konuşuyorsa, teşekkül döneminde o ırk, diğer zümrelerden hem daha kalabalıktır hem de daha güçlüdür (Erdem, 2008: 119). Göktürkler de varlığı çok eskiden beri bilinen Türk ırkındandırlar. Bilge Kağan, “ben Türk Bilge Kağan” diyerek kendi soyunu, “Babam Kağan, doğudan batıya at koşturup Türk milletini topladı, Türk devletini ihya etti.” diyerek imparatorluğunu meydana getiren temel zümrenin soyunu belirtmiştir (Erdem, 2008: 130).

Erdem, Türk milleti tarifi açısından, soy birliği, dil birliği, bağımsızlık, vatan birliği, tâbiyet birliği (vatandaşlık bağı), din birliği, seciye birliği, tarih birliği gibi unsurları değerlendirmiştir. Erdem’e göre bu unsurlardan sadece soy birliği Türk milletin tarifi için kullanılabilir. Bunun nedeni Erdem’in “Yeryüzündeki bütün Türkler, tek bir millettir.” (Erdem, 2008: 56) yaklaşımından doğan, Türkiye dışındaki Türklerin varlığı ile alakalıdır. Bu kapsamda ortak bir devlet, vatan, tabiiyet birliği unsurları, diğer zümrelerdeki Türkleri tanımdan dışlayacağı için esas alınamayacağını belirtmiştir. Örneğin vatan unsurunun esas alınamayacağını Erdem şu şekilde ifade etmiştir (Erdem, 2008: 151-152):

Millet konusunu inceleyenlerin çoğu, vatan-ülke birliğini tarif unsurları arasında saymamışlardır. Böyle yapmaları başlıca iki sebep yüzündendir: 1- Millet, hareket edebilen bir kitledir. Oysa toprak hareketsizdir. Bir millet, şartlar zorlayınca, dünya üzerindeki yerini değiştirebilir; ama vatanın yer değiştirmesi mümkün değildir. Bundan ötürü hareket eden bir kitleyi hareketsiz bir unsurla tarif etmek, yanlış bir temele dayanmak sayılmıştır. 2- Milletler, vatanlarını kaybedebilirler. Ama diğer ortak özelliklerinin sağlamlığı sayesinde varlıklarını devam ettirebilirler. Yahudiler, binlerce yıl vatanı kaldılar; fakat millet oluşlarını kimse inkâr edemedi. Kaybedildiği zaman bir topluluğu millet olmaktan çıkarmayan çikaramayan bir unsur, tarif için esas alınamaz. Vatan-ülke birliğini milletimizin tarif unsurları arasında gösterenler, şu hususları ihmal etmişlerdir: 1- Türk milleti, teşekkülünü tamamladıktan sonra, bir bütün olarak, doğduğu topraklara bağlı kalmamış, sık sık yer değiştirmiş, dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış; ama kalanlarla göçenler arasındaki ortak vasıflar devam etmiştir. 2- Milletimizi Batı Türklerinden ibaret saysak bile, müşterek vatan mütemadiyen küçülmüş ve parçalanmıştır. Kaybettiğimiz her toprak parçasından sonra, milletimizin bir bölümünün de artık bizden sayılamayacağını düşünmek nasıl mümkündür? 3- Vatanların kaderi savaş sonlarındaki barış masalarında ve galiplerin isteklerine göre tayin edilir. Oysa bir insanın kendisini bir millete mensup saymak hakkı, o insandan başka kimseye tanınmaz. Savaş ve barış sınırları değiştirebilir ama şuurları değiştiremez. Siyasetçilerin imzaları, ne kadar güçlü olursa olsun, insanlara yeni milliyet veremez, sadece yeni bir tabiiyet verir. Kendilerini Türk milletinden sayanları, Türkiye dışında yaşadıkları için Türk saymamak hem büyük bir haksızlıktır, üstelik hiçbir hükmü yoktur.

Erdem’in diğer unsurlara dair değerlendirmeleri ise şu şekildedir: Bağımsız bir devlet unsuru, genel olarak milletler için bir tarif unsuru değil, “bütün milletler için benimsenebilecek ortak bir ülkü”dür (Bilge, 1972a: 6). Ona göre her devletin belli bir milleti vardır ancak her milletin belli ve bağımsız bir devleti yoktur. Hatta bazı milletlerin devleti hiç yoktur, bir başkasının sömürgesi hâlinindedir. Bağımsızlık unsuru, esir Türk illerini dışarıda tutacağı için, Türk milleti tarifi için ortak unsur olarak yer alamaz (Erdem, 2008: 257). Erdem, ırk birliğini esas almanın da Türk milleti tarifi için kullanılamayacağını belirtmiştir (Bilge, 1970a: 10). Aynı durum din ve inanç birliği için de

geçerlidir. Türklerin yüzde doksan beşi Müslüman'dır. Fakat Müslümanların hepsi Türk değildir. Yine farklı zümrelerde farklı inançları benimseyen Türk soyuna mensubiyet şuuru taşıyanlar da vardır (Erdem, 2008: 32). Erdem'e göre tarifte kullanılamayacak diğer unsur da müşterek bir tarihe sahip olmaktır. Müşterek bir tarihe sahip olmak, bir milletin ortaya çıkması için aranan bir şarttır ancak milletin oluşumu tamamlandıktan sonra böyle bir şartın varlığı aranmaz. Müşterek tarih, eğer müşterek devletin tarihi demekse, bir millete mensubiyetin şartı olamaz. Bir devletin sınırları içinde birçok millet yaşadığı gibi, aynı milletin çeşitli zümreleri de ayrı ayrı devletler kurmuş olabilirler. Sırpların, Yunanlıların, Bulgarların ve Romanyalıların tarihi, 500 yıl boyunca, Türkiye Türklerinin tarihi ile müşterektir. Ancak Yunanlıları ya da Bulgarları Türk milletinden saymak mümkün değildir (Erdem, 2008: 58-59). Erdem, son olarak örf ve âdetlere bağlılığın, Türk milliyetçiliğinin temel şartlarından olduğunu ancak örf ve âdetlerde birlik şartı aranmaması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre örf ve adetlerde birlik olmaması, Türk milletini ayrı milletlere bölmeyi gerektirecek ölçüde değildir. Nihayetinde Türkiye içinde de Doğu ve Batı bölgeleri arasında kültürel farklılıklar bulunmaktadır (Erdem, 2008: 60).

Erdem, Türk milleti tarifinde ölçü alınacak unsurun “soy şuuru” olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Biz, kendisini Türk sayan, başka bir soya mensubiyet şuuru taşımayan herkesi, dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, hangi devletin vatandaşı olursa olsun, Türk biliriz.” (Erdem, 2008: 68). Türk soyuna mensubiyet şuurunu, antropolojik ırkçılıktan uzak, etnolojik anlamda kullandığını belirtmiştir (Erdem, 2008: 57). Dil birliği ise Erdem için soy şuurundan sonra gelen ama diğer değerlerin üstünde bir unsurdur. Türk beşerî zümresine mensup kavimler, asırlardan beri, tarih ve coğrafya bakımından birbirinden ayrılmış oldukları hâlde, bugüne kadar aynı ana dili konuşmaktadırlar (Erdem, 2008: 57). Erdem, bu iki unsurun birbiri ile bağlantılı olduğunu ancak dil birliğinin tarif unsuru olamayacağını ifade etmiştir: “Dil birliği, tarif unsurunun, yani ortak bir soya mensubiyet şuuru taşımanın en başta gelen belirtisidir.” Ancak ana dili Türkçe olmayan bir insanın Türk soyuna mensubiyet taşıması gibi özel bir durumda dil birliği, Türk milletin tarif unsuru olarak esas alınamaz. Pomak Türkleri, Kuzey Kafkasya Türkleri ve Doğu-Güney Anadolu'da yaşayıp Kürt adını taşıyan zümrelerin azımsanmayacak bir bölümü, ana dilleri Türkçe olmamasına rağmen, kendilerini Türk hissetmektedirler. Erdem'e göre göz ardı edilemeyecek bir sayıda olan bu özel durumun varlığı, dil birliğini de Türk milleti tarifinde ölçü dışında bırakmaktadır (Erdem, 1975c: 66).

Erdem'in Türk milleti anlayışının, tarif ve teşekkül unsurlarından hareketle genel bir millet tanımının üstünde, daha kapsayıcı ve birleştirici bir özellik taşıdığını söylemek mümkündür. Erdem'e göre “Yeryüzündeki bütün Türkler, tek bir millettir.” (Erdem, 2008: 56). Bununla birlikte Erdem'in millet anlayışında kültür, özel bir yere sahiptir. Kültür, milletlerin varlık mücadelesinde en önemli unsurlardan birisidir (Erdem, 1969e: 5). Çalışmanın bütünlüğü açısından Erdem'in kültüre dair görüşleri, “Kültür Temelinde Türk Milliyetçiliği” başlığında ele alınmıştır.

3.2.4. Türk Milliyetçiliği

Galip Erdem, düşünce dünyasının mihrakının, değişmeyen tek ilkenin, milliyetçilik olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “Benim için değişmeyen ölçü milliyetçiliktir, mana ve madde bütünlüğü içinde bir milliyetçilik, inanç, sevgi ve mefkûre temelleri üstünde yükselen bir milliyetçilik.” (Erdem, 1966: 3). Ona göre Türk milliyetçiliğinin alfabesi sayılacak ilkeler ise Türk gibi düşünmek, Türk’ü sevmek ve Türk tarih şuuruna sahip olmaktır (Erdem, 1973: 8). Erdem’in milliyetçilik anlayışını, “söz milliyetçiliğinden hâl milliyetçiliğine” şeklinde ifade eden Kösoğlu, Türk milliyetçiliği ile ilgili her sorunun cevabının Galip Erdem’de bulunabileceğini belirtmiştir (Kösoğlu, 1998: 39).

Erdem’e göre Türk milliyetçiliğinin tarihi, bir yaşama tarzı ve birleştirici bir duygu olarak varlığı, Türk milletinin teşekkülü ile başlamıştır. Ancak sistemli bir fikir hareketi olarak ortaya çıkması, İkinci Meşrutiyet dönemidir ve öncüsü de Ziya Gökalp’tır (Erdem, 1975c: 38-39). Erdem, ilk olarak Türk milliyetçiliğinin ne olmadığını sunmuştur. Buna göre:

Türk milliyetçiliği, ırkçılık esaslı bir milliyetçilik değildir (Metin, 1972b: 12). Türk milleti, teşekkül etme çağında, şüphesiz maya olarak, belli bir ırka dayanmıştır. Ancak Türk milleti, ırk birliği esasına dayanmamakta ve Türk milliyetçiliğinin temelinde de kesinlikle antropolojik anlamda bir ırkçılık bulunmamaktadır (Metin, 1972b: 12). Türk milliyetçileri için ırkçılık, milliyetçilik anlamındadır. Türk milliyetçileri, ırkçılık esasına dayanan bir dünya görüşünü ve Türk milletine mensubiyeti, fiziki özelliklerin benzerliği şartına bağlamayı reddettikten sonra, ırklarını sevmişlerdir, sevdirmişlerdir. Bu nedenle Erdem, “Bizim ırkçılığımız, milliyetçiliğimizdir.” demiştir (Metin, 1973b: 12).

Türk milliyetçiliği ile herhangi bir “izm” arasında bağ kurulamaz (Erdem, 1966a: 4). Batı ürünü görüşler ile milliyetçiliği birleştirecek bir bağ kurulması yani bir kimsenin hem Marksist hem de milliyetçi olabileceğini düşünebilmek, “aynı kimsenin hem Hristiyan hem de Müslüman olabileceğini kabul etmekten” farkısızdır (Erdem, 1969f: 3). Kemalist sol milliyetçilik akımını hedef alan Erdem, milliyetçilik ile sosyalizm arasında olumlu bir ilgi kurulmaya çalışıldığını ancak bu çabanın bilime aykırı olduğunu belirtmiştir. Milliyetçilik, sosyalizmi yenmiştir. Sosyalizm ile milliyetçilik arasında bir bağ kurulabileceği düşüncesi bu yenilginin sonucudur (Erdem, 1966a: 4). Yine komünistlerin milliyetçilerle birleşmesi sadece kapitalist ülkelerin sömürgeciliğine karşı yürütülen bağımsızlık mücadeleleri için geçerli olabilmiş ancak böyle bir mücadelede milliyetçiler, komünistler tarafından asla desteklenmemiştir (Erdem, 1974: 32). Bu nedenle milliyetçiliği, “toplu bencillik” olarak görenlerin milletlerin akliselim olmadığını belirterek açıklayanların ve Batı ile bütünleşmenin şart olduğunu düşünenlerin, “Milliyetçiyim!” demesi sadece sahtekârlıktır (Bilge, 1973: 8). Milliyetçilik, milletin ana davalarını halletmek ve memleketin hızla kalkınmasını sağlamak için elbette insanlığın geçmiş tecrübelerinden faydalanacaktır ancak herhangi bir doktrinden

faaydalanmak ayrı, doktrinin emrine verilmek istenmesi ayrıdır. Bu nedenle Türk milliyetçiliğı ile başka doktrinler arasında bağı kurulamayacağı belirtmiştir (Erdem, 1966a: 4).

Türk milliyetçileri, Marksizm, komünizm, sosyalizm ve kapitalizmi reddeder (Erdem, 1969g: 3). Türk milliyetçileri, “izm”lere ihanetin mukaddes şuuruna varmıştır ve ihanetlerinde tam bir başarıya ulaştığı gün, Türk milleti kurtulmuş olacaktır (Erdem, 1973b: 9). Milliyetçilik, bir gayedir, bu görüşleri ezmek için kullanılan bir vasıta hâline getirilemez (Erdem, 1974d: 5). Türk milliyetçilerinin sosyalizm ve kapitalizm gibi yabancı ülkelerin şartlarında ortaya çıkmış ve tam olarak uygulanamayan sistem ve doktrinlere bağlanmak zorunda olmadığını söylemiştir (Erdem, 1984: 22). Sosyalist dünya-kapitalist dünya ayrımı uydurmaktır. Bir yanda Türkiye vardır, karşısında diğer memleketler. Her millet elinden gelse ötekini sövmeye çalışır (Erdem, 1965: 4). Bu ideolojilerin ortak amacı da milletlerin ortadan kaldırılması ve milliyet duygusunun ezilmesidir (Erdem, 1964a: 3). Erdem, sosyalizmin her türlüşünün, özellikle Marksizm’in, maddeci bir anlayışa dayandığını ve millet birliği esasına göre kurulmuş düzeni yıkararak sınıf hâkimiyeti esaslı bir düzen kurmak istediğini belirtmiştir (Erdem, 1984: 22). Ona göre komünistlerin gayesi bölmektir, ayırmaktır. Millet varlığının korunması yönünden kanser gibi tehlikeli bir hastalık olan sınıf şuurunu doğurmaktadır (Erdem, 1966b: 4). Kapitalizmi ise milliyetçiliğe yakın görenler olsa da Batı emperyalizminin propaganda silahı olarak değerlendirmiştir. “Kapitalizmin değer ölçüsü servettir. Oysa milliyetçilik cüzdanların şişkinliğine göre değil, inancın kuvvetine, ahlak temizliğine, millet için katlanılan fedakârlıkların derecesine ve ruh zenginliğine bakar.” (Erdem, 1984: 23-24). Erdem bu dünya görüşleri için “ayrık otu” benzetmesinde bulunmuştur. Eğer Türk milleti, çayırlarında ayrık otunun yaşamasına demokrasi gereğı izin verirse, zamanla ayrık otunun bütün çayırı kaplayacağını ve diğer bitkilerin yaşamasına müsaade etmeyeceğini söylemiştir (Erdem, 1962: 3).

Erdem’in Türk milliyetçiliğı anlayışında, yazılarından hareketle ve yakın çevresiyle yapılan kişisel görüşmelerin neticesinde iki temel unsurun öne çıktığı görülmektedir: Kültür ve Türk milliyetçilerinin birliği. Yakın çevresi, Erdem’in kültür milliyetçisi olduğunu belirtmiştir (Bakiler, 1998: 69; Gürgür, 2015; Poyraz, 2015; Kavuncu, 2015; Bayram, 2022; Yılmaz, 2022; Arslan, 2023). Erdem’e göre Türk milletin yegâne kaynağı olan millî kültür, kültür emperyalizmi ve ihtilali ile karşı karşıyadır. Bir kültür savaşı içerisinde (Erdem, 1969g: 5). Dolayısıyla Türk milleti ve milliyetçiliğinin varlığı için büyük bir tehlike söz konusudur. Değişen dünya şartları yüzünden askerî emperyalizm imkânlarının gittikçe azalması, sövmünün sürdürülmesini sağlayacak yeni çareler bulunmasını gerektirmiştir. Bulunan en etkili çare de kültür emperyalizmi yollarının açık tutulmasıdır. Batı kültür değerlerine bağlanan ve özüne yabancılaşan bir milletin, özendiğı bir dünyanın yardımına sığınması kaçınılmaz bir sonuçtur. Kültür emperyalizmi, iktisadi emperyalizmin, soyulanı en ez rahatsız eden, hatta soyanlara teşekkür etmesini mümkün kılan tarzıdır. Kültür emperyalizminin karşısındaki en zorlu engel ise milliyetçiliktir (Erdem, 1973e: 5). Erdem’e göre milliyetçiler, “bir milletin ancak kendi kültür değerlerini benimsediğı, yapısının özelliklerine bağı kaldığı ve diğer milletlerinkine benzemeyen şartlarına uygun tedbirler ile

kalkınabileceğine” inanırlar (Erdem, 1973b: 5). Bu nedenle Türk milletinin ve milliyetçiliğinin bekası, milliyetçileri ile sağlanabilecektir. Bu da ancak birlik ve beraberlik içerisinde düşmanlara karşı mücadele ile gerçekleşebilecektir. Ancak Türk milliyetçileri, fikir ayrılıklarından ve birbirlerini sevmediklerinden dolayı, parçalanmış durumdadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda bu iki unsuru ayrı başlıklarda değerlendirmek uygun görülmüştür.

3.2.4.1. Kültür Temelinde Türk Milliyetçiliği

Erdem, Türk milliyetçiliği düşüncesinde Gökalp’ın sistemleştirdiği anlayışı benimsediğini belirterek temellerini şu şekilde ifade etmiştir: “Türk milliyetçiliği, başlıca, tarih, dil ve kültür anlayışına bağlıdır.” (Erdem, 1975c: 38-39).

Erdem’e göre Türk milliyetçiliğinin temellerinden ilki, tarih anlayışında milliyetçiliktir. Türk tarihi, Türk’ün gözüyle yorumlanmalı, bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Türk milliyetçiliği bir fikir sistemi olarak ortaya çıkmadan önce Türk tarihine, ayrı ayrı devletlerin nezdinde önem verilmiştir. Türk milliyetçileri ise tarihini kesintisiz bir bütün olarak değerlendirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun, Selçukluların, Karahanlıların, Göktürklerin ve Hunların tarihlerine herhangi bir çağı diğerinden ayrı tutmayarak eşit mesafede yaklaşmış, hiçbir devleti küçümseme tutumu sergilenmemiştir (Erdem, 1975c: 39). Bununla birlikte Erdem, tarihin, Batı zihniyetine göre değil Türk milletine göre yorumlanması gerektiğini söylemiştir. Batı tarafından “karanlık” olarak nitelendirilen ortaçağın, “Kimin ortaçağı?” olduğunu sormuştur. Ortaçağ, Erdem için, “Bütün zamanlar içinde ve bütün zamanlardan önce, Türk Milletinin altın çağıdır, İslam âleminin altın çağıdır.” Türk tarihinin en büyük devletleri, Göktürkler, Karahanlılar, Selçuklular, Cengizliler, Timurlular, Osmanlı İmparatorluğu ortaçağda kurulmuştur (Erdem, 1969h: 5). Erdem’e göre Türk tarihi, oldukça zengin ve muhteşem bir dstandır, hemen hemen her yılına, yılların her ayına, hatta ayların her haftasına birkaç zafer denk düşmektedir (Erdem, 1984: 119). Bu nedenle, Türk milletinin yüceltilmesi için tarihine sırt çevirmemesi gerektiğini belirtmiştir. Türk milletinin aşağılık duygusundan kurtularak, Türk tarihine dönüş yapmanın vatan kurtarmanın şartlarından biri olduğunu ifade etmiştir. Erdem, özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun dünyaya hâkim olmasındaki esrarı anlamak gerektiğini söylemiştir (Erdem, 1969: 5). Bu kapsamda, Taşer’in tarih anlayışı ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Erdem’e göre Türk milliyetçiliğinin temellerinden bir diğeri, dil anlayışında milliyetçiliktir. Bununla kastettiği, Türk dünyasının dil birliğini korumaktır. Bu nedenle farklı dillerden giren yabancı kelimelerin Türk dilinde kullanımı, Türk milletinin kültürüne dolayısıyla varlığına zarar verecektir (Erdem, 1975c: 40). “Türkçemiz, ağzımızda analarımızın sütü gibi helal ve güzel olmalı!” diyen Erdem, Türk dilinin gerçek değerinin korunması gerekliliğini savunmuştur (Bakiler, 1998: 69). Dilin bir kültür için önemini Konfüçyüs’ü örnek göstererek şu ifadelerle belirtmiştir (Erdem, 1962b: 3):

Meşhur bir fıkradır. Çinli filozof Konfüçyüs’e sorarlar: “Bir memleketi idare etmeye çağrılıydınız ilk iş ne olurdu?” Şöyle cevap verir: Hiç şüphesiz dili gözden geçirmekle işe başladım. Çünkü dil kusurlu olursa kelimeler düşünceyi iyi anlatamaz. Düşünce iyi anlatılmazsa yapılması gereken işler doğru yapılamaz. Vazifeler doğru yapılmazsa, nizam ve kültür bozulur. Nizam ve kültür bozulursa adalet yanlış yola sapar. Adalet yanlış yola saparsa şaşkınlık içine düşen halk, ne yapacağını, işin nereye varacağını bilmez. İşte bunun içindir ki hiçbir şey dil kadar önemli değildir.

Erdem’e göre Türk dilinin ilk kez bozulması İslamiyet’in kabulü ile başlamıştır. İslam kültür dairesine girilmesiyle birlikte kaçınılmaz olarak Arapça ve Farsça’dan alınan kelimeler ve bazı aydınların daha iyi bir Müslüman olunacağı inancıyla bu kelimelerin kullanımlarına ağırlık vermesinden dolayı Türk dili bozulmuş, kaynağından uzaklaşmıştır. Gökalp ve arkadaşları bu durumu önlemek için Türk dilinde sadeleşme hareketi başlatmışlar, Arapça ve Farsça’dan gelen, “Türkçeleşmemiş” olan kelimelerin kullanılmamasını istemişler, Türk dilinin gerçek değerine kavuşması için çalışmışlardır (Erdem, 1975c: 41). Cumhuriyet’in ilanından sonra ise inkılapçılık adı altında dilde tasfiye hareketi başlatılmıştır. Bu tasfiyecilik, Atatürk’ten sonra yabancı kaynakların ideolojisine bağlı ve maddeci bir anlayışta gerçekleştiği için (Erdem, 1973c: 5), kültür anarşisine yol açmıştır (Erdem, 1964b: 3). Erdem, Türk dili açısından kendi dönemindeki tehlikenin ise Batı dillerinden gelen kelimelere hayranlıkla başlayan “uydurmacılık” olduğunu ifade etmiştir (Erdem, 1975c: 43). Örneğin “-sal, -sel” eklerinin kullanımı Türk dilinde bir uydurmacılıktır. Bazı kişiler öz Türkçe konuştuklarını göstermek için, Arapça asıllıdır diyerek “-i” aidiyetini çıkarıp, “tarihî” dememekte, Latince “-sel” ekini kullanarak, “tarihsel” demeyi tercih etmektedirler. Ancak “tarih” kelimesi zaten Arapçadır. Kendisi de alaycı bir tutumla, “Böbreksel sancım var!”, “Bir dumansal tüttürgeç yakalım mı?” gibi ifadeler kullanarak bu uydurmacılığın çirkinliğini göstermek istemiştir (Bakiler, 1998: 69-70).

Erdem’e göre Türk milliyetçiliğinin temellerinden sonuncusu ve en önemlisi, kültür anlayışında milliyetçiliktir. Gökalp’ın, Türk milletini meydana getiren unsurları incelerken en ziyade kültür (hars) değerinin üstünde durduğunu belirterek kendisi de bu konuya özel bir önem vermiştir (Erdem, 1975c: 42). Erdem için millet, kültür birliğidir (Bakiler, 1998: 70). Kültür birliğinden yoksun bir toplumun, millet olma vasfı tam değildir (Erdem, 1962c: 19). Kültür, milletlerin varlık mücadelesinde en önemli unsurlardan birisidir. Erdem, kültürün bu işlevini Alman milliyetçiliğinin önemli temsilcilerinden Fichte’nin görüşleri ile ifade etmiştir. Fichte’ye göre milletler arasında iki türlü savaş vardır: cephedeki savaş ve cephe gerisindeki savaş. Cephe gerisindeki savaş en önemlisidir ve milletlerin kültürleri arasında yaşanır. Cephedeki savaşı kaybeden milletlerin kurtuluş umudu her zaman vardır ancak kültür savaşını kaybeden bir milletin sonu da gelmiş demektir. Bu nedenden dolayı Fichte, iyi derece Fransızca bildiği hâlde hiçbir zaman Fransızca konuşmamıştır (Erdem, 1969e: 5). Erdem de Türk kültürü ile Batı kültürünün sürekli bir savaş hâlinde olduğunu ve başkalarının yaşayışı ve kültürüne özenen milletlerin, eninde sonunda kendi kendileri olmaktan çıkacaklarını belirterek kültür konusuna aşırı hassasiyet göstermiştir (Erdem, 1969i: 5).

Erdem için kültürün milletler için bir diğer önemi, millî şuurun oluşumundaki rolüdür. Millet varlığının yegâne kaynağı millî kültürdür (Erdem, 1969d: 3; 1969ğ: 5). Müşterek kültür, sanat ve edebiyat değerleri ile mukaddesat, milleti oluşturan bireyler arasında sevgi bağlarının kurulması için en etkili unsurlardır (Erdem, 2001: 24). Musikiden, kıyafetlere, banknotlardan folklora her şeyi millî kültürün bir unsuru olarak gördüğü şu ifadelerinden anlaşılmaktadır:

Musiki de bir milletin çocuğu gibidir. Tarih içindeki unutulmaz macerasından gelmiş, nice kederler ve sevinçlerle örülmüş kutsal bir armağandır. Bir millete mensup olmanın şuuruna gerçek manada sahip olan bir kimse musikisini küçümseyemez, aşağılayamaz, daha çok yükselmesine ve gelişmesine çalışacağı yerde, reddetme gibi bir sapıklığa düşemez (Bilge, 1971: 12).

De Gauelle yarı diktatör bir yönetici olmasına rağmen, Fransız parasının üzerine 400 yıl öncesinde yaşamış tiyatro yazara Jean Racine fotoğrafı vardır. Bizim Türk parasının üzerinde Yunus Emre'nin fotoğrafı olacak mıdır acaba? (Erdem, 1963b: 3).

İngilizce şarkılar ve dans, dans, yine dans... Önümdeki manzaraya baktıkça içim burkuldu. Piste dolan milliyetçileri, her birini sevip saydığım, benden daha değerli ve daha çok hizmet etmiş olan milliyetçileri seyrettikçe, anlatılamaz bir hüznün çöktü yüreğime (Erdem, 1969e: 5).

Erdem, bundan dolayı her alanda milletin, kendi öz kültür değerlerini muhafaza etmesi gerektiğini belirtmiştir. Ona göre yabancıların yaşayışına, üstelik binlerce yıl önceki bir anlayışa özenmek, millî şuurla asla bağdaşmaz (Erdem, 1969d: 5). Millî kültür ve mukaddesat düşmanlığı, millet birliğine indirilen tehlikeli bir darbedir (Erdem, 2001: 24). Her milletin terbiyesi kendi millî kültürüne dayanmaktadır, yani millîdir. Millî kültürün korunarak geliştirilmesinin, milliyetçilerin görevi olduğunu ve ilk önce milliyetçi bir eğitim sistemi ile mümkün olacağını ifade etmiştir. Ancak böyle bir terbiye sisteminde yetişen nesiller, milletin yüksek değerlerinin, faziletlerinin, diğer milletlere karşı üstün meziyetlerinin, kendi vatanları uğrunda fedakârlık kutsallığının farkında olacaktır (Erdem, 1984: 87).

Erdem, Türk millî kültürünün kültür emperyalizmi ile bir savaş içinde olduğunu belirtmiştir (Erdem, 1969ı: 5). Türkiye, Tanzimat çağı hatta biraz daha öncesinden itibaren Batı'nın kültür emperyalizminin tesir alanına girmiştir (Bilge, 1974b: 12). Cumhuriyet'in ilanının ardından Batı'nın etkisi ve millî eğitim politikasının yanlışlığından dolayı kültür değerlerimizin tamamen reddedilmesi ve Batı'ya ait değerlerin Türk milletine zorla benimsetilmesi istenmiştir (Erdem, 1975c: 43). Batı kültürü, medeniyetin bir parçası sayılmış ve Türk kültürünün yerini alması için gayret gösterilmiştir (Erdem, 1969ı: 5). Erdem, iyimser bir tavır sergileyerek bu durumu, Millî Mücadele zaferinin heyecanından dolayı milliyetçilik ile kültür değişimlerinin nasıl bağdaştırılacağına unutulması şeklinde yorumlamıştır (Erdem, 1975c: 43). Milliyetçilik rüzgârlarına rağmen, Batı kültür değerlerinin benimsenmesi mütemadiyen hızlanmış, millî kültür değerlerine bağlılık azalmıştır (Bilge, 1974b: 12). Erdem'e göre kültür değerlerimizin tamamen reddedilmesini ve Batı medeniyeti ve kültürünün topyekûn ithal edilmesini destekleyenler, Safa'nın tabiri ile "devrimbazlar"dır (Erdem, 1964: 3) ve Türk milliyetçileri kültür emperyalizmine karşıdır (Erdem, 1969ğ: 5).

Erdem'e göre Türk milliyetçileri, kültür değişimlerinin kaçınılmaz olduğunu bilir ve kültür alanındaki gelişmeleri destekler. Daha yüksek kültür değerlerine ulaşmanın, millî kültürün korunması ve öz kaynakların geliştirilmesine bağlı olduğunu unutmazlar (Erdem, 1975c: 42). Milletlerin kendi kültür değerlerinden kopmamaları, ilim ve teknikteki gelişmelerini asla engellemez (Erdem, 1969ı: 5). Ancak hareket noktası yanlış seçildiği için Türk kültürü varlık mücadelesi yaşamaya başlamıştır (Erdem, 1975c: 42). Erdem, kültür değişimlerinin karşılıklı bir alış-veriş şeklinde olması gerektiğini ancak Türk kültür değişimlerinin farklı gerçekleştiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “Bizimki sadece alıştır, veriş yoktur. Böylesine de olsa olsa, çok affedersiniz, kültür kazıklanması derler.” (Erdem, 1969e: 5). Kültür alışverişlerinin tek taraflı ve ezbere yapılmaması gerektiğini özellikle vurgulamıştır. *Yul Bryner'in Kafası* adlı yazısında bu durumu şu şekilde açıklamıştır (Erdem, 1963c: 3):

Diyelim ki Batıdan iki kere ikinin dört ettiğini öğreniyoruz. Bütün nasibimiz işte bundan ibarettir. Artık hep o noktada saplanıp kalıyor, bir santim ilerisine gitmediği asla hatırıma getirmiyoruz. Oysa biz yerimizde sayarken Batı boş durmuyor: iki kere ikinin dört ettiği sonucuna vardık ama bu sonuç acaba doğru mudur, yanlış mıdır? diye mütemadiyen uğraşiyor. Nihayet öyle bir gün geliyor ki: aldanmışız diyorlar. İki kere iki dört değil, üç edermiş. Davanın özüne yabancı, dilin inceliğinden haberi olmayan bizler apışıp kalıyoruz. Batı medeniyetine üstünlük kazandıran vasfın iki kere ikinin dört ettiğini bulmasında değil, dört etmeyebileceğinin araştırılmasına da izin vermesinde olduğunu anlayamadığımız müddetçe kederimiz değişmeyecek.

Erdem, kültür emperyalizminin örneklerini ve kültür savaşının kaybedilmek üzere olduğunu yazılarında sıklıkla anlatmıştır. Batı Avrupa ülkelerinde sömürgeciliğin yeni aracı olan kültür emperyalizmi (Erdem, 1973ç: 5), Türk kültürü üzerinde amacına çok yaklaşmıştır (Erdem, 1969ı: 5). Bu durumu yılbaşı kutlamaları üzerinden örneklendirmiştir:

Türkiye için her yılbaşı bir itiraftır. Devam eden kültür savaşında mütemadiyen gerilediğimizin, en kesin yenilginin eşiğinde bulunduğumuzun itirafı! Yılbaşını hususi bir gün olarak kabul edenlerin nisbeti Türk İslam kültürü ile Avrupa Hristiyan kültürü arasındaki çarpışmada mağlubiyetimizin nisbetini verir (Erdem, 1963ç: 3).

Yılbaşı eğlencelerinin aslında bir tek mânâsı vardır: İki yüz yıldır devam eden kültür savaşında yenildiğimize işaret eder (Erdem, 1969ı: 5).

1969 yılında Efes'te düzenlenen festival verdiği bir başka örnektir. Belediye üyelerinin “temsilen” olsa bile Roma ve eski Yunan tarihine ait kıyafetler giymesini, Türk kızlarının “temsilen” köle olarak satılmasını “Ceddimize, millî harsımıza, varlık kaynağımıza ihanet etmek.” olarak yorumlamıştır. Bir milletin, turistik kazanç sağlamak için tiyatro oyunu bile olsa farklı milletlere ait değil kendi kültürlerine ait değerleri sergilemesi gerektiğini söylemiştir (Erdem, 1969d: 5). Bununla birlikte Erdem, kültür emperyalizminin sadece vatandaş ölçeğinde değil, devlet politikalarında da gerçekleştiğini belirtmiştir. Türkiye'nin Ortak Pazar'a (Avrupa Birliği'ne) dâhil olunması konusunu, “Millî kültür değerlerimizi tarihe gömmek ve Batı kültür dairesine iyice yerleşmek.” şeklinde yorumlamıştır (Erdem, 1969ğ: 5).

3.2.4.2. Birlik ve Beraberlik Şartı

Erdem'in Türk milliyetçiliği anlayışındaki bir diğer nitelik, "birlik ve beraberlik" unsurudur. Erdem, "sevgi" üzerine kurulu "bütünleştirici" bir Türk milliyetçiliği benimsemiştir. Çünkü milliyetçiliğin, bir bütün olduğuna inanmıştır (Erdem, 1984: 118). Ona göre millî birliğin muhafaza edilmesi, milliyetçiliğin gereklerinden birisidir. Millet birliği sadece maddi bir anlam içermez, manevi anlamı da vardır. Bu da milleti meydana getiren fertlerin birbirini sevmesi ve birbirine güvenmesidir (Erdem, 2001: 24). Erdem, Türk milliyetçiliğinin, fikir ayrılıklarından ve sevgi noksanlığından dolayı millî birliği sağlayamadığı için gelişemediğini söylemiştir. 1960'lardan itibaren milliyetçi camianın tek vücut olamayışı, Türk milliyetçiliği için temel bir mesele hâline gelmiştir (Kösoğlu, 2016: 41). Türk milletinin bu dönemden itibaren "birbirini adeta düşman sayan zümrelere ayrılmış" durumda olduğunu belirtmiştir (Erdem, 1969i: 5).

Erdem'e göre Türk milliyetçiliğinin, fikir ayrılığından dolayı gelişmemesinin iki sebebi vardır. Birincisi bilgisizliktir. Türk milliyetçilerinden bilgisiz olanlar, samimi olarak milliyetçidirler ancak milliyetçiliğin ülküsünden habersizdirler. Erdem, bu durumu Allah'a ve peygambere inanan, bütün farzları yerine getiren bir Müslüman örneği ile açıklamıştır. Buna göre İslam'ın gereklerini yerine getiren bir Müslüman samimidir ancak cihad kavramının İslam'daki derinliğini kavrayamamıştır. Bu örnekte bir Müslüman, haksızlığa uğradığı zaman dinin icabıdır diyerek kendini benzinle yakıp öldürebilir ve cennete gideceğini sanır. Oysa Allah'ın emrine uymamıştır. Milliyetçi olanlar arasında da bu Müslüman gibi davanın özüne inemeyenler, farklı yorumlayanlar vardır. Örneğin Türk milliyetçiliğine toz kondurmayan birisinin Türk müziğini sevmemesi ve bununla övünmesi de bu durumun içindedir. Milliyetçilik ile millî sanatı dışlamanın bağdaştırılamayacağını bilmez. Erdem, diğer fikir ayrılığının sebebinin ise millet tanımlarında belirtilen ölçü farklılığından kaynaklandığını belirtmiştir. Buna göre Türk milletine ait olmanın ölçüsünü, Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına bağlayan bir anlayışa göre sınır dışındaki Türklerle ilgilenmek, milliyetçilik için aykırı bir davranış olacaktır. Ya da bir başka ölçü olarak Türkçe konuşmak şartı belirlenmesi, hangi topraklarda yaşarsa yaşasın, milliyetçilik gereği sadece bu kitlelerle ilgilenmek olacaktır (Bilge, 1968: 8-9).

Erdem'e göre Türk milliyetçiliğinde birliğin ve gelişimin önündeki engel sevgi noksanlığından kaynaklanmaktadır. *Yakarış* adlı yazısında birbirini sevmemenin, millet birliğini tehlikeye düşürdüğünü şu şekilde ifade etmiştir (Erdem, 1966c: 4):

Sevmesini unuttuk, Allah'ım. Aşk yolunu bıraktık, kin yoluna girdik. Önce seni sevmeyi unuttuk, hatta seni sevmeyi suç saydık. Sonra birbirimizi sevmeyi unuttuk. Dostluğun hazzını teptik, düşmanlığın zehrini alıştık. Seni sevmeyince, birbirimizi zaten seveмедик. Birbirini sevmeyen, birbirini yumruklamaya hazırlanan insanların artık bir millet sayılamayacaklarını, birlikte yaşama isteğinden gittikçe uzaklaşacaklarını düşünemedik. Sana iman yolunda kenetlenmedikçe, millete hizmet yolunda kuvvetlerimizi birleştirmedikçe sonumuzun kötü olacağını bilemiyoruz, gösterdiklerini görmekten korkuyoruz.

Erdem, milliyetçi camiyı tek çatı altında birleştirmeye çalışmıştır. Türk milletinin varlığının korunabilmesi, Türk milliyetçiliğinin devamlılığı ile mümkündür. Bunun da ancak düşman olarak nitelendiği gruplara karşı Türk milliyetçilerinin birlik içinde hareket etmesi ile sağlanabileceğini yazılarında sıklıkla belirtmiştir:

Türk milliyetçiliğinin sahneden çekilmesi demek ölümsüzlüğünü inandığımız Büyük Türk milletinin tehlikeye düşmesi demektir. İşte bu yüzden mücadeleyi kazanmaya mecburuz. Bütün Türk milliyetçilerinin parti, dernek, meşrep ve mezhep farkı gözetmeden eğer önemli sayılıyorsa fikir birliğine zemin hazırlayacağını da hatırlatarak güç birliğine davet ediyoruz (Bilge, 1970e: 5). Bizim gayemiz bölmek değil, birleştirmektir. Nefretten medet ummayız, sevgiden yanayız. Türk gençliğinin milliyetçilik ülküsü etrafında toplanmasını, hangi siyasî görüşü beğenirse beğensin vatanın bütünlüğü ve milletin selâmetinden başka bir yolun kurbanı olmamasını isteriz. Gafillerin, gerçeği göremeyenlerin yumrukla ve baskı ile değil, sevgi ile fikirlerinin ve tutumlarının yanlışlığı teker teker gösterilerek kazanılacağına inanırız (Erdem, 1966b: 4).

Hâlbuki vatanperverliğimiz de tamdır. İnsanlarımız da vatanperverdir, hükümetlerimiz de... Ama düşman kuvvetlerinin tahribatına yine de mani olamıyoruz, acaba neden? Çünkü okumayı, düşünmeyi, hakikati araştırmayı ve en fenası, birbirimizi sevmeyi bilmiyoruz. Birbirimize kenetlenmemiz, aralarından su sızmayan yek pare bir granit gibi durmamız gerekirken, ayrılıyoruz. Bizi sanki ayrı ayrı milletlere mensupmuşuz gibi gösteren, karşılıklı dış biletan münafıklara kanıveriyoruz (Erdem, 1962ç: 3).

Millî birlik ve beraberlik ülküsü etrafında kenetlenirsek hem milletimizin kuvvetlenmesini sağlar hem de her manada daha iyi yaşamak hakkına kavuşuruz (Bilge, 1970f: 5).

Türk milletini sevmekle birleşenler, birbirini sevmekte birleşmeye mecburdurlar. Aksi takdirde millet sevgileri kimsenin inanmayacağı boş bir laftan ibaret kalır. Biliyoruz: Birbirimizi sevmemiz gerektiğinin yazılması kolaydır fakat uygulanması güçtür. Yine de dünya nimetlerine erişmek hırsların kıskırttığı nefsimizi yenmemizin yollarını aramalı, davranışlarımızın hesabını önce kendimize vermeliyiz. Kavganın devam etmemesi, millî birlik ve beraberlik şuurunun tam bir hâkimiyet kazanması milletimiz için bir varlık şartıdır (Erdem, 1969i: 5).

Erdem'e göre Türk milliyetçiliğinin yıkılmasına yönelik uygulamalardan birisi, hatta birincisi, milliyetçilik ve Müslümanlık ikiliğinin yaratılmak istenmesidir (Erdem, 1969j: 3). Böyle bir ayrılıktan doğan zümrelerin çatışmasında kazananın üçüncü bir zümre olacağını söylemiştir. Üçüncü zümre hem bu zümrelere hem de vatana düşmandır (Erdem, 1963d: 3). Arabulucu olarak bulunduğu 1969 yılında Kayseri'de yapılan MTTB'nin kongresinde, milliyetçi gençler ile ümmetçiliği vurgulayan ama milliyet düşmanı olmayan gençlerin kavgasına şahit olmuştur. Kavgada milliyetçi gençler için kullanılan "komünistlik ve Allahsızlık" suçlamaları, Erdem için ağır ithamlar olmuştur. Kendisini anlattığı *Kont Bernadot Can Çekişiyor* yazısında Türk milliyetçilerinin birliği ve beraberliği için verdiği mücadeleyi ve kırgınlığı şu şekilde ifade etmiştir (Erdem, 1969k: 5): "Fukara Kont Bernadot'u kötü vurdular. Bu sefer ki kurşun diğerleri gibi teğet geçmedi, yüreğinin tam ortasına saplandı. Siyaset adına vurulsaydı hiç gam yemezdi, üstelik hak verirdi. Ama İslamiyet adına vurdular. (...) Yirmi yıllık emeğinin dünyasına neden kıymışlardı?"

Erdem'in Türk milletinin düşmanlarına karşı yaptığı birlik ve beraberlik çağrısı, bazı zamanlarda milliyetçi ve İslamcı kesim içerisinde "kavgadan kaçmak ve yan çizmek" şeklinde eleştirilmiştir. 23-27 Mart 1963 tarihlerinde Celal Bayar'ın tahliye kararına tepki olarak MTTB'li gençlerin çıkardığı olayları desteklememiştir (Erdem, 1963d: 3). Yine 3 Mayıs 1969'da İmran

Öktem'in cenazesinde çıkan olayları doğru bulmadığını belirtmiştir (Erdem, 1969j: 3). Bu gibi olaylar karşısında sessiz kalması tepki oluşturmuştur. Erdem'e göre kavga yalnız tek bir hâlde, milliyetçiliğin iç ve dış düşmanlarına karşı olduğu zaman, meşrudur. Diğer bütün hâllerde, gerekçesi ne olursa olsun, millete zarar verecektir (Erdem, 1963d: 3). "Millete fenalık edenlerle dövüşüyoruz." gerekçesindeki kötülük, keyfi belirlenemez. Türklüğe kötülüğün ölçeği, çağın şartlarının Türk gözü ile incelenip, üç bin yıllık Türk tarihinin gereklerinden ve Türk milletin dünyadaki anlamına göre belirlenebilir (Erdem, 1969i: 5).

Erdem, Türk milliyetçiliğinin varlığı için gerekli gördüğü sevginin bütünleştirici gücünü ve birlik ve beraberlik şartını şu şekilde ifade etmiştir (Erdem, 1969i: 5):

Tarihe bakınız, artık yalnız adlarını hatırladığımız milletleri düşününüz. Hepsinin içlerinden yıkıldığını, önce birbirleriyle dövüşmeye başladıklarını, nihayet düşmanlarına yem olduklarını göreceksiniz. Buna karşılık, bugün izahında bile güçlük çektiğimiz büyük başarıların sahipleri, diğer üstünlüklerinden daha çok, birbirini sevmenin muhteşem gücünden yararlanmışlardır.

Erdem'in Türk milliyetçilerinin birliği konusundaki çabaları ilerleyen yıllarda, "Kime ne anlatayım, niçin yazayım?" ifadesiyle kırıngılığa dönüşmüş, kendisinin "yazma orucu ve konuşma perhizine" girmesine sebep olmuştur (Erdem, 1984: 107). Erdem, Türk milliyetçilerine kızgınlık duyup küsmemiştir. Milliyetçilerin yüreğini bir ananın yüreğine benzetmiş, kin tutmayacaklarını, koruyucu ve kollayıcı olduklarını söylemiştir. Erdem'e göre milliyetçiler, kin tutmaz, koruyucu, kollayıcıdır. Çocuklarının hastalığı söz konusu olduğunda vehimli olurlar (Erdem, 1969l: 3). Nitekim 12 Eylül döneminde kırıngılığı bir kenara bırakarak, evlatlarını dediği milliyetçileri kurtarmak için kendini adamıştır. 12 Eylül sonrasında ise Türk milliyetçilerinin, sevgi ve beraberlik konusundaki tutumlarında bir değişim görmediğinde yine kırıngılığına geri dönmüştür. 1986 yılında düzenlenen *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri* konferansına katılan Erdem, konuşmacı olarak kürsüye çıktığında: "Türk milliyetçiliğinin tek meselesi Türk milliyetçileridir! Konferans bitmiştir, teşekkür ederim." şeklinde birkaç cümle ifade ederek konuşmasını bitirmiştir.⁴⁶ Bu aynı zamanda Erdem'in konuşmacı olarak katıldığı son konferans olmuştur (Metin, 2015; Kavuncu, 2015). Yine aynı yıllarda yakın çevresine, "Türk milliyetçileri kaybetti, Türk milletin düşmanları kazandı." ifadelerini kullanmıştır (Küçükyıldız, 2021). 12 Eylül döneminde kaleme aldığı *Sevmeyi Öğrenmek* yazısını ise

⁴⁶ Türk milliyetçiliğinin Meseleleri konferansını düzenleyen dönemin Türk Ocakları Ankara Şubesi Genel Başkanı Orhan Kavuncu, kendisi ile yapılan kişisel görüşmede bu olayı şu şekilde aktarmıştır: "O tek kişilik konferansını ben düzenlemiştim. Bizim Çarşamba Seminerleri, Cumartesi Konferanslarından biriydi. Türk Ocağı Ankara Şubesi'ni açmışız, 12 Eylül'den sonra ülkücüler susamış, faaliyet yok çünkü. Yoğun bir kalabalık vardı. Galip Ağabey 'Orhancığım ben konuşmam. Yazmaya oruçluyum, konuşmaya da perhizliyorum.' dedi. 'Niye abi?' dedim. 'Yazdım ne faydasını gördüm, konuştum ne faydasını gördüm?' dedi. Öyle bir sitemle konuşmak istemedi. Ben de klasik büyüklerimizin kıramayacağı havalara girip, Fatih Sultan Mehmet'in, babası II. Murad'a söylediği gibi 'Abi ben başkansa benim dediğimi yapacaksınız, yapmıyorsanız gelin buyurun başkan olun.' dedim. 'Başkan olmaktansa öyle yapalım madem.' dedi. Galip Ağabey'i öyle ikna ettim konferansa. Geldi, çıktı kürsüye. 'Türk Milliyetçiliğinin esasen tek meselesi vardır. Milliyetçilerin kendileridir. Konferans bitmiştir, teşekkür ederim.' dedi indi aşağıya." (Kavuncu, 2015).

“Başka noksanlarımız da elbette vardır. Ama asıl noksanımız, yeterince sevmesini hâlâ öğrenememiş olmamızdır.” şeklinde bitirmiştir (Erdem, 1984: 121).

3.2.5. Türk Milliyetçileri ve Suçlamalar

Erdem, Türk milliyetçiliğinin, sistemli bir fikir hareketi olarak ortaya çıktığı dönemden itibaren farklı zümreler tarafından çelişen suçlamaların hedefi olduğunu belirtmiştir (Erdem, 1974: 13). Ona göre milliyetçiliğe yönelik suçlamalar, “milliyetçiliği, inandıkları fikirler yüzünden suçlayanlar” ve “milliyetçilik düşmanlığını siyasetleri açısından faydalı bulanlar” tarafından yapılmaktadır. Milliyetçiliği inandıkları fikirler yüzünden suçlayanların, milletler arasındaki üstünlük mücadelesi ve en başta komünizm gibi diğer dünya görüşlerinin hâkimiyet istekleri ile alakalı olduğunu söylemiştir. Herkesin milliyetçi olup, zararlı bir yola sapmamasının, insanoğlunun yapısına ve yaratılış amacına aykırı olduğunu belirtmiştir. Milliyetçilik düşmanlığını siyasetleri açısından faydalı bulanların suçlamalarının ise devlet politikaları aracılığıyla, iki şekilde gerçekleştiğini söylemiştir. Birincisi, bağımsızlığına kavuşan milletlerin büyük bir imparatorluğa dönüşmesi ile başlamaktadır. Bağımsızlığını kazanamamış veya kaybetmiş milletlerde, milliyetçilik, bütün fikirlerin en yüce değerlisidir. Bağımsızlık mücadelesi boyunca hiç kimse milliyetçiliği suçlayamaz. Mücadele başarı ile sonuçlanıp devlet kurulunca bazı devletler çeşitli sebeplerden ötürü hızla büyür ve imparatorluk hâlini alırlar. Çoğu zaman devleti kuran milletin nüfusu, imparatorluğun vatandaşı sayılan diğer milletlerin toplam nüfusu yanında azınlıkta kalır. Böyle durumlarda imparatorluk yöneticileri, milliyetçilik düşüncesinin gelişmesine imkân ve izin vermezler. Çünkü imparatorluğu kuran milletin çıkarları, diğer milletlerin uyanmamasına bağlıdır. Bu nedenle milliyetçiliğin zararlarını anlatan propaganda çalışmaları yapılır. Osmanlı, Avusturya ve Macaristan imparatorluklarıyla Rus Çarlığı’nda milliyetçilik düşmanlığının bir devlet siyaseti hâline gelmesi bundan dolayıdır. İkincisi ise sömürgecilik siyasetidir (Erdem, 1974: 10-13).

Erdem’e göre, Türk milliyetçilerinin suçlanması iç ve dış olmak üzere iki kaynaktan gerçekleşmiştir. Suçlamaların iç kaynağı genellikle ülke içindeki düşmanlar, dış kaynağı ise Batı Avrupa ve Marksist-Leninist ideolojinin hâkim bulunduğu Rusya’dır. Erdem, dış kaynakları şu şekilde belirtmiştir: Modern anlamda millet ve milliyetçilik kavramları ilk olarak Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmıştır. Ancak bu ülkeler sanayi, teknoloji, ekonomik ve kültürcü güçlü bir millet hâline geldikten sonra diğer toplumlar üzerinde sömürülerini devam ettirebilmek için, “milliyetçi bir şuurun” uyanmasından çekinmişler, milliyetçilik fikri ve hele ülküsünü şiddetle kötülemişlerdir. Marksist-Leninistlere göre ise milliyetçilik kapitalizmin, burjuva sınıfının ideolojisidir. İşçi sınıfının zaferi, milliyetçiliğin yenilmesine bağlıdır. Türk milliyetçiliği açısından ise milliyetçiliğin güçlenmesi demek, Türkiye’de Marksist-Leninist bir düzen kurulmasının Rusya’ya köle olunacağı ile aynı anlama geleceğinin unutulmaması demek olacaktır. Son olarak Türk milliyetçiliğinin kuvvetlenmesi, Rusya’nın Türk Dünyası üzerinde egemenlik sağlamasının önünde büyük bir engel teşkil etmektedir (Erdem, 1973b: 5). Bu nedenle Erdem’e göre Türk milliyetçiliğinin

gerçek düşmanı da komünizm ve mahutlardır (komünistlerdir). Hatta yeryüzündeki bütün milletlerin ve milliyetçiliklerin en amansız düşmanı, komünizmdir (Erdem, 1973: 5). Mahutlar, bazı dönemlerde isim değiştirebilir ama kimlikleri hep aynıdır (Erdem, 1962a: 3). Örneğin Türkiye’deki sosyalistler, kimlikleri değişmemiş sadece isimleri değişmiş mahutlardır. Sosyalizm bir maskedir ve gerisinde komünizm yatar (Erdem, 1965a: 4). Erdem için Türk milliyetçiliğinin komünizm taraflarınca suçlanması olağan bir durumdur. Komünizm ve milliyetçiliğin, karşıt ideolojiler olduğu zaten bilinen bir gerçektir (Metin, 1972c: 12). Milliyetçiler ile komünistlerin mücadelesi, sanıldığı gibi Marksizm ile değil, çok daha önce başlamıştır. Bu mücadeleyi geniş anlamda ele alan Erdem’e göre milliyetçilik-komünizm mücadelesi, inananlar-inanmayanlar mücadelesidir ve insanlık tarihi ile yaşıtlı sayılabilir (Erdem, 1975c: 5). Milliyetçiler ve komünistlerin dünya görüşleri, amaçları dikkate alınırsa başka bir türlü olması da mümkün değildir (Metin, 1972c: 12).

Erdem, Türk milliyetçilerine yönelik, aşırı sağcılık, faşizm, ırkçılık, Turancılık suçlamalarını sistematik bir yöntemle *Suçlamalar I* (1974) ve *Suçlamalar II* (1975) eserlerinde değerlendirmiştir. Türk milliyetçiliğine yönelik diğer suçlamaları ise köşe yazılarında ele almıştır. Değerlendirmelerinde komünistlerin ve diğer millet ve milliyetçilik düşmanlarının suçlamaları ile ilgilenmeyeceğini, sadece sorumlu siyasetçiler ve bazı yetkililerin suçlamalarını cevaplandıracağını belirtmiştir (Metin, 1972c: 12). Çalışmada bütünlük açısından Erdem’in, Turancılık ve Ülkü Ocakları suçlamalarına yönelik değerlendirmeleri farklı başlıklarda ele alınmıştır.

Erdem, Türk milliyetçilerinin suçlanma sürecini üç bölümde ele almıştır: 1908-1923 arası dönem, 1923-1944 arası dönem ve 1944-1974 arası dönem. Türk milliyetçilerine yöneltilen başlıca suçlamaları ise şu şekilde belirtmiştir: “1. Aşırı sağcılık, 2. Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm, 3. Irkçılık, 4. Turancılık, 5. Aşırı milliyetçilik, 6. Gericilik, 7. İslamcılık, 8. Şeriatçılık, 9. Ümmetçilik, 10. Hilafetçilik, 11. Devrim Düşmanlığı, 12. Herkesi komünistlikle suçlamak, 13. Kapitalizm, Amerikan ve emperyalizm uşaklığı” (Erdem, 1974: 28).

Erdem, 1908-1923 arası dönemde Türk milliyetçilerini suçlayanların Osmanlıcılar ve İslamcılar olduğunu, bu iki kesimin de kendi içlerinde iki zümreye ayrıldığını belirtmiştir. Osmanlıcılarının birinci zümresi, Türkçülüğe ve milliyetçiliğe karşı olmamışlardır ancak İmparatorluğu kurtaracak siyasetin Osmanlıcılık olduğuna ve Türk milliyetçiliğinin Osmanlı hâkimiyeti altındaki diğer milletleri uyandıracağına inanmışlardır. Diğer zümresi, Türklüğün her şeyini hor gören, insanlık tarihinde Türklere ait bir değer tanımayan “maddeci, dinsiz, Batı hayranı ve sosyalist” bir kesimden oluşmaktadır. Erdem, Osmanlıcılarının, “İmparatorluğun parçalanmasına zemin hazırladığı” gerekçesiyle milliyetçileri, “Türkçülük ve Turancılıkla, yobazlıkla, aşırı dincilik ve İslamcılıkla” suçladıklarını belirtmiştir. İslamcıları da iki zümreye ayıran Erdem’e göre birinci zümre, Türk milleti ve tarihini kabul eden ancak Arabistan ve Müslüman Arnavutluk’un İmparatorluktan kopmamasını sağlayabilmek için kavmiyetçilikten sakınılması gerektiğine inanmıştır. Mehmet Akif’in de içinde bulunduğu bu zümre, İmparatorluğun yıkımı önlenemeyince

Millî Mücadele'ye katılmış, Türklük davasına samimiyetle hizmet etmişlerdir. İslamcılarının diğer zümresi ise içinde Ahmet Naim Efendi'nin de bulunduğu, Türk milletini sevemeyen ve Türk milletinin İslamiyet'e hizmetlerini inkâr eden kesimdir. Erdem, her iki kesimin de başlıca düşmanının Gökalp olduğunu söylemiştir. İslamcılarının, “kavmiyetçilik, ırkçılık, şeriatı aykırılık ve dinsizlik” ile Türk milliyetçilerini suçladıklarını belirten Erdem'e göre “kavmiyetçilik” sözünün sadece ırkçılık anlamında değil aynı zamanda milliyetçilik anlamında kullanılması, Türkçü-İslamcı çatışmasının da başlıca kaynağıdır (Erdem, 1974: 19-22).

Erdem, 1923-1944 arası dönemde Türk milliyetçilerine yönelik suçlamalarda bulunanları ise beş kesime ayırmıştır. İlki, tartışmasız, kesin bir hükümle ifade ettiği komünistlerdir, en çok kullandıkları suçlama kelimesi ise “Faşizm”dir. 1917 Bolşevik İhtilali'nin başarıya ulaşması ve Millî Mücadele ardından biten Türk-Sovyet dostluğu bunun sebebi olmuştur. İkinci kesim, eski Yunan ve Latin uygarlıklarına hayranlık duyan Batıcılardır. Erdem, Batıcıların milliyetçileri suçlama siyasetini, komünistlerinki ile kıyaslanınca daha kapalı ama daha tesirli ve tehlikeli olduğunu söylemiştir. Bu kesime göre Anadolu'da yaşayan insanlar Türk değildir; Hititler, Lidyalılar, Frigyalılar, İyonlar gibi Elen ve Latin asıllı kavimlerin soyundan gelmektedir. Üçüncü kesim sayıca az olmakla birlikte İslamcılardır. Tek parti döneminde manevi değerlerin ihmal edilmesi, milliyetçiler ve İslamcıları yakınlaştırmıştır. Diğer İslamcılar da bu dönemin baskıcı yönünden dolayı açıkça Türk milliyetçiliğini suçlayamamışlardır. Dördüncü kesim, bazı devlet ve hükümet yetkililerinden oluşmaktadır. 1923-1944 arası dönemde iktidar partisi CHP'nin resmî dünya görüşü milliyetçilik olmuştur ve “milliyetçiyiz” ifadesi hem parti tüzüğünde hem de anayasada yer almıştır. Erdem'e göre bu şartlar altında devlet yetkililerin milliyetçileri suçlamasını akıl dışı bir davranış olsa da milliyetçilik eksik yorumlanmış, bazı endişeler yüzünden manevi değerler ve Türk tarihinin bir bölümü kötülenmiştir. Eskiye ait müzik, edebiyat ve geleneklere duyulan özlemin dile getirilmesi bazı devlet yetkilileri tarafından İslamiyet'e ve Osmanlı tarihine bağlılık ile yorumlanmış, Türk milliyetçileri, “irtica, yobaz, şeriatçı, padişahçı, hilafetçi” sözleriyle suçlanmıştır. Son kesim ise milliyetçilerdir. Erdem'e göre 1923-1944 arası döneminin milliyetçilik açısından şiddetle yadırganacak, daha doğrusu utanılacak yönü, milliyetçilerin, diğerlerini suçlamasıdır. Bu kesim, yanlış değerlendirmelerden dolayı Türk milliyetçilerini, özellikle Ülkücü kanadını, “İrkçılık, Turancılık, faşistlik ve hayalcilik” ile suçlamışlardır (Erdem, 1974: 22-24).

Erdem'e göre 1944-1974 arası dönem ise Türk milliyetçilerinin, “resmen” suçlanmaya başlandığı dönemdir (Metin, 1972c: 12). Bu dönemi, 1944 yılından itibaren hızla gelişen, 1960 sonrasının yanlış anlama ve uygulamaları yüzünden iyice kuvvetlenen, son CHP iktidarı döneminde zirveye ulaşan bir milliyetçilik düşmanlığı şeklinde yorumlamıştır (Erdem, 1984: 11). İnönü'nün 19 Mayıs 1944'deki konuşmasında Türk milliyetçilerini “İrkçılık, Turancılık ve hükümeti devirmek amacıyla gizli bir ihtilal grubu kurma” ile suçlaması, Türk milliyetçiliğinde kapanmayacak bir yara açmıştır. İktidar değişimi, bu düşmanlığı çok fazla etkilememiştir. Çünkü yeni iktidar DP, milliyetçi değildir ve 1953'te milliyetçilerin gücünden korkarak derneklerini kapattırmıştır. Milliyetçiler, DP

yönetimini eleştirse de parti yıkıldığında başkalarının küfürlerine katılmamışlardır. Bu dönemde komünistlerin milliyetçileri suçlaması ise daha çok şiddetlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı, milliyetçilerin, SSCB'ye yani sosyalizme yenildiği şeklinde yorumlanmış, SSCB'nin zaferini alkışlamayanlar “Faşizm” ve “Nazizm” ile suçlanmışlardır. 27 Mayıs Darbesi'nden sonra komünistler, “ustaca hazırlanmış bir propaganda” ile milliyetçilerin durumunu, DP taraftarlığı ve 27 Mayıs düşmanlığı şeklinde göstermiş ve milliyetçilere yönelik “gerici, kuyruk, düşük” suçlamalarını başlatmışlardır. 1963 yılından sonra en çok kullanılan suçlama deyimleri, “faşizm, emperyalizm ve Amerikan uşaklığı, komando, kapitalizm uşaklığı ve sosyal adalet düşmanlığı” olmuştur. Milliyetçilik-komünizm kavgası, 1969'dan itibaren fikir mücadelesi olmaktan çıkmış, silahlı çatışmaya dönmüştür. Diğer milliyetçilik düşmanlarından Batıcıların suçlamaları, maddeci bir görünümle devam ederken, İslamcılar, II. Meşrutiyet dönemindeki söylemlerini yeniden üretmişlerdir. Erdem'e göre bu dönemde milliyetçilik düşmanlarının son sınıfı, sayıları az olsa da “Anadolucu” adı verilen bazı milliyetçilerdir. Suçlama deyimleri ise, “ırkçılık, faşizm, demokrasi düşmanlığı”dır (Erdem, 1974: 25-27).

Erdem, suçlamaların tarihî sürecini izah ettikten sonra sırasıyla suçlamaların değerlendirmesini yapmıştır. Buna göre:

Aşırı Sağcılık suçlamalarında ilk önce suçlamada geçen “aşırı” kelimesini ele almıştır. Erdem'e göre Türkiye'deki sorumlu siyasetçiler ve diğer bazı yetkililer, sağcılığı ve solculuğu değil, her iki görüşün belli bir durumunu, “aşırı” dedikleri özel bir tutumu suçlamaktadırlar. Aşırı sıfatı, öz ile alakalı değil, sağ ve solun hedefe ulaşmak için seçtikleri yöntem ile alakalı olduğunu belirtmiştir. Çünkü aşırı milliyetçi demek, milleti çok sevmek, yükselmesi için çalışmak yani eğer özü kastediliyorsa, Türk tarihindeki kahraman, gazi ve şehitler de suçlanacaktır (Metin, 1972ç: 12). Erdem, aşırı sıfatından sonra, “sağ” ve “sağcı” kelimelerinin sözcük anlamlarına ve kullanımlarına değinmiştir. Sağ ve sağcı kelimelerinin Batı dünyasında siyasi anlamda kullanılmasının, Fransız ihtilâlinde sonra 1. Cumhuriyet Meclisi zamanında başladığını belirtmiştir. Buna göre kürsünün sağ tarafındaki sıralara ihtilâle karşı bilinen kralcı aristokratların ve kilise temsilcilerinin, sol tarafındaki sıralara da ihtilâli yapan liberal burjuva sınıfının temsilcilerinin oturmasıyla kavramlar anlamlandırılmıştır. Kralcıların meclisteki sayıları azalıp, burjuvalar ile sosyalistlerin siyasi mücadelesi başladıktan sonra burjuvalara sağcı, sosyalist ve komünistlere de solcu denmeye başlanmıştır. Bu kullanımla birlikte sağcılık, bilimle ilgisi kesilmiş siyasete mâl olmuş bir kelime hâline gelmiştir. Erdem'e göre suçlamada bulunanların, öncelikle kavram karışıklığını ortadan kaldırarak “aşırı sağ” sözünden ne anladıklarını, kimleri hedef aldıklarını açıkça belirtmeleri gerekmektedir (Erdem, 1974: 43).

Erdem’e göre sağcılık kelimesinin kullanım anlamlarına göre suçlamalara cevabı şu şekildedir:

Yaygın kullanıma göre sağcılık, “kurulu düzenin devam etmesini ve herhangi bir tehlike ile karşılaştığı vakit, korunmasını istemek”tir. Bu tanıma göre mevcut düzenin devamı ve korunması için demokratik olmayan bir yola başvurulması ve kuvvet kullanılması durumu da aşırı sağcılık olacaktır. O zaman sorumlu siyasetçiler, 12 Mart Muhtırası’nı da aşırı sağcılık olarak nitelemelidirler. Ya da tam tersi bir örnekle, Sovyetler Birliği’nden, sosyalizmi zorla yıkıp yerine kapitalist bir düzen kurmak isteyenler ıkrsa, aşırı solcu sayılmaları gerekir. Bu nedenle Erdem, aşırı sağcılığın mevcut düzeni koruma anlamını reddetmiştir (Metin, 1972: 12).

İktisadi açıdan sağcılık, “Kapitalist düzene, üretim araçlarında özel mülkiyete taraftar olmaktır. Aşırısı da kapitalizmin zorla kurulması, özel mülkiyetin zorla tanınmasıdır.” Erdem, Türkiye’nin iktisadi açıdan “karma” denilen bir sistemi benimsediğini, özel mülkiyet hakkının zaten var olduğunu ve zorla sağlanması gibi bir durum olmayacağını belirterek iktisadi anlamda aşırı sağcılık suçlamasını kabul etmemiştir (Metin, 1972: 12).

Felsefe açısından sağcılık, “Materyalizme karşı olmak, madde ve ruhun varlığına inanmaktır.” Materyalizme karşı çıkanların kötülenmesi mümkün değildir. Türkiye’de materyalistleri de ortadan kaldırmak için faaliyete geçen bir teşkilat yoktur (Metin, 1972: 12).

İnanç açısından sağcılığın anlamı, İşlam’ın kutsal kitabı Kur’an’da yazmaktadır. “Allah’a inananlara, sağcı (Ashab-ı yemin), Allah’a inananmayanlara da solcu (Ashab-ı şimal) denmiştir.” Erdem, inanç açısından, inananları zorla inandırmak gibi bir aşırı sağcılık suçlamalarının olabileceğine ihtimal vermemiş ve suçlamaları reddetmiştir (Metin, 1972: 12).

Din açısından sağcılık, “Devletin, din esaslarına göre kurulmasını istemektir.” Dinî açıdan aşırı sağcılık suçlaması, kuvvet kullanarak bu amaca varmak istemektir. Erdem, böyle bir amacı taşıyan kimselerin var olup olmadığının bilinmediğini, dolayısıyla suçlamanın kesin bir kaynağının olmadığını belirtmiştir (Metin, 1972: 12).

Sağcılık kelimesinin anlamlarına göre kullanımlarından sonra Erdem, siyasi akımlara göre sağcılık kullanımlarına değinmiştir. Buna göre 4 zümreden bahsetmiştir: *ortacılar, sağcılar, solcular ve milliyetçiler*.

Ortacılar, kendilerini “medeniyetçi ve hürriyetçi” olarak tanıtıp, sağa ve sola karşı olan ve her iki zümrenin de aşırılığını sulayanlardır. Ortacılar için sağcılığın başlıca anlamı dinciliktir, şeriat düzeni istemektir. Ama şeriati görüşle alakası olmayan hatta şeriatın yasakladığı ırkçılık, faşizm ve Nazizm gibi görüşleri de sağcı kabul ederler. Bu nedenle Türk-İşlam kaynağına yönelmiş her çeşit davranışı, “sağcılık” veya “aşırı sağcılık” ile suçlamışlardır (Erdem, 1974: 96).

Erdem, sağcı kelimesinin sağ cenahta sadece “Yeniden Millî M¼cadele” mensupları tarafından, ideolojik anlamda kullanıldığını belirtmiştir. İlmî sağcılığı benimseyen bu oluşum, sağ kelimesine özel bir anlam vermiştir. Onlara göre kapitalizm, kom¼nizm, Hristiyanlık ve Yahudilik soldur. Erdem’e göre bu g¼r¼ř, muhtemelen Kur’an’daki sağ-sol ayrımını esas alınarak oluşturulmuştur. Ancak Erdem, İşlamiyet’in bir ideoloji olmadığını ve ideoloji anlamı y¼klemenin de dindarlıkla bağdaşmayacağını belirterek sağın bu şekilde anlamlandırılmasını doğru bulmamıştır (Erdem, 1974: 97).

Erdem, “sosyalist iktisat doktrininin ve Marksizm’in d¼nya g¼r¼ř¼ olan tarihî maddeciliğin dışında kalan b¼t¼n doktrinler, ideolojiler ve fikirlerin, solculara göre, sağcılık olduğunu” belirtmiştir. Bu anlayışta temel sağcılık, kapitalizmdir. şeriat devleti, faşizm ve Nazizm, kapitalizmin ortaya ¼ıkardığı g¼r¼řlerdir. Bu ölç¼ye bağlı kalan solcular, sol sayılan fakat Marksist olmayanlar dâhil herkese “sağcı” demişlerdir. Yine solculara göre, Marksizm ve kom¼nizm ile a¼ık m¼cadele ettikleri i¼in T¼rk milliyetçileri ¼ok tehlikeli birer sağcıdırlar. Öyle ki kapitalizm unsurları ile yana gelmeyecek T¼rk milliyetçileri, milyarlık patronlardan önce aşırı sağcı damgasını yemiştir. Erdem ayrıca, solcuların sağcılık anlayışının, ilimden uzak belli bir hedefe hizmet edecek şekilde a¼ıklandığını söylemiştir. Sağcılığın belirli bir d¼nya g¼r¼ř¼nden yoksun olduğunu ifade ederlerken, solculuğun da kesin bir tarifinin m¼mk¼n olmadığını unutmuşlardır. Son olarak Erdem, solcuların, maddeciliğe karşı olan b¼t¼n g¼r¼řleri sağcılık i¼ine almalarını yanılığı olarak değerlendirmiştir. Örneğin Darwin’in maneviyatçı bir insan olduğu şimdiye kadar hi¼ kimse tarafından ileri sür¼lmemiřtir. Kuvvetli hayvan cinslerinin, zayıfları eleyeceği d¼ř¼ncesini sağcı saymanın, mantıksızlık olacağını söylemiştir (Erdem, 1974: 98).

Erdem, son siyasi akım olarak milliyetçiliği ele almıştır. Alparslan T¼rkeř, D¼ndar Taşer, Peyami Safa, Cemil Meri¼, Ahmet Kabaklı ve Nihal Atsız gibi isimlerin sağcılığa dair g¼r¼řlerini sunduktan sonra, T¼rk milliyetçilerinin sağcılık anlayışlarında tam bir ortaklık olmadığını belirtmiştir. T¼rk milliyetçilerinin bir b¼l¼m¼ sağcılığı reddederken, diğer bir b¼l¼m¼ de sağcılığı benimsemekte hatta milliyetçilikle eşit tutmaktadır. Erdem’e göre milliyetçiler, sağcılığın anlamı ve milliyetçilikle alakasını ortaya koymaktan ziyade kelimeyi kimlerin, ne ama¼la kullandıklarına dikkat etmişlerdir. Buna göre sağcılık suçlamasının ger¼ek kaynağı kom¼nizm ve milliyetçiliğe d¼řman diğer g¼r¼řlerdir. Bu nedenle milliyetçiler, sağcılık suçlamalarını önlemek i¼in sol propagandanın etkisinde kalan iyi niyetlileri uyarmanın ötesinde bir gayret g¼stermemiřlerdir. Erdem’in sunduğu g¼r¼řler şu şekildedir (Erdem, 1974: 99-100):

Alparslan T¼rkeř: 4 yıldan beri olayları g¼r¼yoruz dışardan y¼netilen, dışardan beslenen ve dışarda eğitilen, kom¼nist ¼eteleri banka soydu, adam ka¼ırdı, yol keşti, asker öld¼rd¼, m¼ttefiklerimizi, yabancı misafirleri vurdu. Hâla da bu eylemlere devam ediyor. Gene de devlet yetkilileri onlardan yani kom¼nist anarşistlerden bahsederken, Ülk¼c¼ gen¼liđe, milliyetçi kimselere (aşırı sağcı) sıfatını takıp h¼cum etmek alışkanlığından kurtulamadılar. Bu sorumluların sağcı” diye k¼t¼ledikleri kimseler banka mı soydular, fidye mi istediler, konsolos mu öld¼rd¼ler? İngilizleri mi ka¼ırdılar. Yoksa ordusuna 9 saat kurşun mu sıktılar?

Dündar Taşer: Bir gün konuşurken, bazı genç çocukların propaganda seli karşısında zaaf gösterdiklerini dile getirdi. Ve “meselâ” dedi “birkaç genç bana geldiler. “Efendim, biz kendimize sağcı demeyelim.” dediler. “Neden çocuklar?” dedim. “Yanlış anlaşıyor da ondan.” dediler. “Niçin yanlış anlaşılsın? Gerçi, bu tabir bizim değil. Kur’an’da da ashâb-ı yemin, ashâb-ı şimal gibi tabirler var ama, bizim kullandığımız Fransız İhtilâl Meclisi’ndeki taksimden geliyor. Orda da, burada ifade ettiği bir mana var. Sonra sen kendine “sağcı” demesen, bunu kullanmasan bile, yine sana bunu söyleyeceklerdir. Sana “mürteci” diyeceklerdir, “yobaz” ve “gerici” diyeceklerdir. “Faşist” ve “Nazist” diyeceklerdir. Çünkü komünistlerin kendilerinden olmayanlara söyledikleri sözlerdir bunlar.

Peyami Safa: Yaşı seksene yaklaşmış bir başyazar vardır ki, seksen sayfalık bir fikir mahsulüne sahip değildir; fakat her gün en büyük dünya ve memleket meseleleri hakkında fikir beyan etmek gayretindedir. Şimdi de tutturmuş, bütün aşırı sağcıların ve aşırı solcuların tasfiyesini istiyor. Bu yazarın soyunu ve mütareke devirlerinden beri üstünde ısrarla durduğu fikirleri bilenler anlamışlardır ki onun aşırı sağ telâkki ettiği fikir sahipleri, bütün milliyetçiler, Atatürk tarihçileri, bütün Müslümanlar, dindarlar ve maneviyatçılardır, bütün sağcılardır.

Cemil Meriç: Sol, Latince meş’um, eski Almandada eğri demek... Cehenneme inen merdiven hep sola bükülür. Sağ, kibar ve imtiyazlı, Rabbin sevgili kulları sağında oturacaklar, diyor Tevrat. Solla sağın yeni bir hüviyetle politikaya sıçrayışı, Fransız ihtilâliyle yaşıt. (...) Sol, demokrasilerin zaferinden sonra yeni bir bekâret kazanır Avrupa’da, günahlarından arınır. Bizde de kasideler döşenir, nazenine. Avrupa, bütün cinayetlerini Sağ’a yükler. Sağ, yakın tarihin “günahkâr teke”sidir: Kilisedir, cehalettir, faşizmdir.

Ahmet Kabaklı: Aşırı sağ tehlikesi Türk Milleti’ne gözdağı vermek ve Müslüman halkımızı yıldırma için uydurulmuş bir masaldır. Aşırı sol ise, millî İktisadî ve demokratik gelişmeye kasteden en kötü engel olarak karşımızdadır.

Nihal Atsız: Sosyalistler ve komünistler “solcu” diye tanındıkları için, onların karşısında olanlara da “sağcı” demek âdet olmuştur. İktisadî, bakışla devletçi olmayan, liberal olan, muhafazakâr olanlar sağcı sayılmıştır. Sol taraf, çoğunlukla dinî inkâr ettiğinden dindarlar da sağcı diye gösterilmiştir. Fakat bu tarifler eksik ve kısırdır. Son zamanlarda her şey gibi bu tabirler de müptezel olmuş, sağ ve sol birbirine karışmıştır. Kendilerine “Mukaddesatçı” diyen dindarlar milliyetçi ve sağcı sayıldığı gibi, sosyalist, aşırı sosyalist ve komünistlerin de kendilerini “milliyetçi” diye öne sürdükleri görülmüştür.

Erdem’e göre, sağ ve sol, belli bir dünya görüşünü, doktrini ya da ideolojiyi ifade etmekten ziyade, özel bir sınıflandırmadır. İkisi de çeşitli görüşlerin barındığı taraflardır. Her iki deyim in ayırıcı özelliği, sağcılığın maneviyatçı, solculuğun da maddeci olmasıdır. Hiç değilse milliyetçiler çoğunlukla, böyle bir anlayışı benimsemişlerdir. Aşırı solun İngiltere’deki panzehri demokrasi, Amerika’daki panzehri kapitalizm olabilir. Fakat Türkiye’deki panzehri milliyetçiliktir (Erdem, 1970g: 5). Bu nedenle Erdem, Türk milliyetçiliğine göre sağcılığın, bir ülkü sayılmadığını sadece solculuk karşısındaki tutumunu gösterdiğini belirtmiştir (Erdem, 1974: 101).

Faşizm suçlamaları konusunda Erdem, sağcılık suçlamasındaki yöntemle hareket etmiştir. İlk olarak faşizmin sözlük anlamlarını vermiş, daha sonra Ülkü Ocakları’na yönelik faşizm suçlamalarını ele almıştır. Bir sonraki aşamada ortacılar, sağcılar, solcular ve milliyetçilere göre ve faşizm ve Nazizm’e göre kavramın kullanımlarına değinmiştir.

Erdem'in sunduğu faşizm tanımlarından bazıları şu şekildedir (Erdem, 1974: 105-106):

Webster sözlüğü: “Fascism - Fascisma, Lâtince Fascis. 1. Foseisti'lerin doktrinleri, usûlleri veya hareketleri. 2. Diktatörlük, saldırgan milliyetçilik ve ırkçılık, harbin yüceltilmesi vs. ile belirlenen bir yönetim şekli, İlk defa 1922'de İtalya'da kurulmuştur.”

Britannica: “Fascizm: Milleti devleti veya ırkı, bunların kuvvetlenmesini, hayatın ve tarihin temeli sayan siyasi davranışın adı. Ferdi ve haklarını ve insanlığı, milletin rakipsiz menfaatleri yanında önemsiz tutar.”

Enyclopedia International: “Faşizm: Birinci Dünya Harbi'nden sonra İtalya'da doğan ve 1922'den 1942'ye kadar memleketi yöneten politik siyasi hareketin ismi. Çeşitli isimlerle ve özel iç halleri yansıtan başka memleketlerdeki benzeri hareketlere de faşist denilmiştir.”

Erdem'e göre faşizm suçlaması diğer bütün suçlamalardan daha yaygındır. Sadece milliyetçileri değil, birbiriyle hiç ilgisi olmayan zümreleri ve şahısları da içine alır. Bu durumu Türkiye'deki siyasi partilerden örneklerle açıklamıştır. Buna göre CHP, kurulduğu zamandan beri faşizme karşıdır. Ama Marksist çevrelere göre faşist bir partidir. AP de medeniyetçi olduğunu, hem komünizme hem de faşizme karşı durduğunu belirtmiştir. Ama Marksistlerin ve bir kısım CHP'linin nazarında faşisttir. Faşizm suçlamalarının en çok yöneldiği başlıca siyasi kuruluş sayılan MHP'dir. Faşist olmadığını açıkladığı hâlde hemen hemen bütün siyasetçilerin yüksek görüşlerine göre öyle kabul edilmiştir. Erdem, bu örneklerden hareketle şu ifadeye varmıştır: “Memleketimizde ki bütün partiler faşizme karşıdır ve aynı zamanda bütün partilerimiz faşisttir!” (Metin, 1972d: 12). Faşizm suçlamalarının alakasız şahısları içine alması durumunu da Türk siyasetindeki isimler üzerinden şu şekilde özetlemiştir (Metin, 1972f: 12):

Nazım Hikmet, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na “Faşist!” diyerek sövmüştür. Yine o dönemin hızlı komünistleri Hasan Ali Yücel ve Behçet Kemal Çağlar'a bile faşist demişlerdir. 1937 yılında “Antifaşist Bibliyoteği-I” başlığı ile yayınlanan bir kitapta tanıtılan iki korkunç faşistten biri Peyami Safa, diğeri Yunus Nadi'dir. 1946 yılından sonra kimlerin faşistlikle suçlandığını araştırırsanız, şu sonucu elde edersiniz: Komünizmin karşısına kim çıkmışsa, komünizm propaganda faaliyetlerinin önlenmesini kim istemişse dünya görüşüne felsefesinin ve inancının ne olduğuna asla bakılmadan “faşist” damgasını yemiştir. Mesela İsmet İnönü, ömrü boyunca sola açık kalmış olmasına rağmen, Başbakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı yıllarında bazı komünistlerin mahkûmiyetini önlemediği için faşist sayılmıştır. Şimdi bile tamamen temize çıkmış değildir. 1946-50 arasının CHP'nin siyasetçilerinden Şükrü Saraçoğlu, Recep Peker, Reşat Şemsettin Sirer, Şevket Raşit Hatiboğlu, Şükrü Sökme, Nevzat Tandoğan vs. sırf komünizme karşı olmalarından ötürü, “Faşist” sayılmışlardır. Komünistlerin faşist dediği kimselerin pek çoğu komünizme karşı olmanın dışında hemen hiçbir noktada ortak değildirler. Milliyetçisi, beynelmilelcisi, dindarı, dinsizi, kapitalisti, devletçisi, masonu, hatta sosyalisti bile vardır, AP Genel Başkanı malum Süleyman Demirel'e faşist diyenler, CHP'li Nihat Erim'e de silahlı kuvvetlerimizin şerefli komutanlarına da, MHP'nin Genel Başkanı Alparslan Türkeş'e de “Faşist!” demişlerdir.

Erdem'e göre faşizmin muhtelif akımlara göre anlamı ve özellikleri şu şekildedir:

Faşizmde devlet hâkim unsurdur, millete kuvvet ve sorumluluk verilmeli aynı zamanda işçi ve esnaf teşkilâtlarına oy hakkı tanınmalıdır. İtalya'nın demokrasi ile kurtulması ve yükselmesi mümkün değildir. Çünkü demokrasi, milletlerin en büyük düşmanı komünizme ve sınıf kavgalarına zemin hazırlar. Faşistler için iktidara gelmenin belli bir şekli yoktur, bütün yolların denenmesi gerekir. Faşizm, beynelmilelciliğe karşıdır. Dünyada hâkim olan bütün sosyal teşkilâtların temeli millettir. Faşizm maneviyatçıdır ve kiliseye karşı saygılıdır. Dinî faaliyetler mutlak bir hürriyet içinde yürütülecek ama kilise, devletin hâkimiyet sahasına el uzatamayacaktır. Milletlerin serveti, maddî ve manevî değerlerinin toplamıdır. Siyasetçilerin ve başkalarının, millî servet ve kaynaklarını kötülemesi yasaktır. Devlet, İtalyanları, ahlak, fikir, din, sanat, hukuk bakımından yükseltmekle vazifelidir. Faşizmde disiplin esastır. Şiddet kullanırken bile intizamlı olmalı, mertliği ve hakkı elden bırakmamalıdır (Erdem, 1974: 279-280).

Nazizm'e göre Almanların ana vatani Alman İmparatorluğu'dur. Alman kanı taşıyanlar, dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar, tek bir Alman devleti içinde birleşmelidirler. Bir tek Almandan bile vazgeçilemez. Bütün Yahudilerin ve Alman olmayanların önemli mevkilerden uzaklaştırılmaları şarttır. Nasyonal sosyalizmin temel hedefi, Almanlığın en büyük düşmanı olan Yahudileri ve komünistleri tamamen ezmektir. Vatandaşlık haklarından faydalanmak için, Alman kültür ve kader birliğine inanmış olmak şarttır, tıpkı bir Yahudi gibi vatandaşlık haklarından yararlanamazlar. Alman olarak doğmak sonucu değiştirmez. Nasyonal sosyalizm, mülkiyet hakkını tanıır ve devletin himayesi altında tutar. Geriye dönüş, eski hanedanlara yeniden hayat verilmesi istenemez. İnsanı insan yapan çalışma gücüdür. En yüksek memurla işçi arasında fark gözetilemez. İmtiyazlı sınıf yoktur. Nasyonal sosyalizm, işçi sınıfının diktatörlüğüne karşıdır. Aynı zamanda, bugünkü kapitalizmin, Marksizm'in ve Bolşevikliğin düşmanıdır. Proletarya diktatörlüğü, aslında, Yahudilerin eseridir (Erdem, 1974: 281-282).

Erdem, ortacılara göre faşizmin iki anlamı olduğunu söylemiştir: Faşizm, dar anlamda Mussolini'nin tek parti diktatörlüğünü, geniş anlamda ise komünist olmayan bütün totaliter rejimleri ifade etmektedir. Ortacılara göre İtalyan faşizmi; devleti yüceltmış, serbest seçimleri kaldırmış, şahıs hak ve hürriyetlerini kısıtlamış ve bu yanlışlıklara sapması yüzünden yıkılmıştır. Faşizme tanınan özellikler doğrudur. Ancak Mussolini rejiminin, yapısındaki hatalardan mı, yoksa savaşın kaybedilmesi yüzünden mi yıkıldığı sorusuna cevap vermek son derece güçtür. Nasyonal sosyalizm ise birçok bakımlardan faşizme benzer. Yalnız ırk üstünlüğüne dayanması, Yahudi düşmanlığı, Hristiyanlık karşısındaki tavrı ve devleti değil, milleti yüceltmesiyle Mussolini yönetiminin ilkelerinden ayrılır. Nazizm, şiddete dayanan bir harekettir (Erdem, 1974: 282-283).

Erdem, solcu görüş olarak Marksçı-Leninci sosyalistleri kastettiğini; faşizmi anti-komünizm anlamında kullandıklarını belirtmiştir (Erdem, 1974: 284).

Son olarak Türk milliyetçiliği açısından değerlendirmede bulunan Erdem, Türkeş, Taşer, Atsız ve Mehmet Eröz'ün görüşlerini sunmuştur. Bu kapsamda Türk milliyetçilerinin, Irkçı-Turancı ve aşırı sayılanları da dâhil, faşizmi ve Nazizm'i benimsemediklerini belirtmiştir. Erdem'e göre hiçbir milliyetçi, başka bir milletin ülküsünü paylaşamaz. Faşizm, İtalyan; Nazizm, Alman milliyetçiliklerinin adıdır. Ancak Türk milliyetçileri, faşizmi ve Nazizm'i, ortacılardan ve solculardan farklı bir bakışla değerlendirmişlerdir. Buna göre Faşizm ve Nazizm birbirine benzememektedir. Bu farklılık, İtalyan ve Alman milletlerinin tarihlerinden ve özel şartlarından kaynaklanmaktadır. Erdem'e göre Türk milliyetçileri faşizm ve Nazizm'in sadece komünizmle mücadele yönü ile ilgilenmiş ve faydalı sonuçlar çıkarmışlardır (Erdem, 1974: 286-287). Erdem'in sunduğu görüşler şu şekildedir (Erdem, 1974: 256-276):

Alparslan Türkeş: Türkiye'yi kızıl emperyalizmin kölesi hâline getirmek için çalışan komünistler ise Türk Milliyetçiliğinin amansız düşmanlarının ön safında gelmektedirler. Bunların Türkiye'de durmadan tekrarladıkları iki "öcü" vardır. Biri "Nazizm", diğeri de "faşizm". Her fırsatta ayaklanırlar. "Faşizme karşı elele" yahut "İrkçılar, kafatasçılar memleketi bölüyor." diyerek yaygara koparırlar. Böylece kendileri, ümanizmi, demokrasiyi, eşitliği savunan, bu kavramları korumak için çabalayan kişiler gibi gözüktürler. (...) Faşizm, İtalya'ya mahsus, korporatif bir sistemdir. Hem de Marksistlere karşı bir reaksiyon olarak, eski bir Marksist tarafından kurulup yürütülmüş bir sistemdir. Nazizm, ise Avrupa milletleri arasında kökü hayli eskilere dayanan "Ari Irkın üstünlüğü" ve "Antisemitizm" ilkelerini siyasi bir tatbikat hâline getiren Hitler'in Cermen ruhuna uygun doktrindir.

Dündar Taşer: Faşizm ve Nazizm, komünizme götürülmek istenen İtalya'da ve Almanya'da ortaya çıkmış millî iki hareket ve doktrin. Mussolini ve Adolf Hitler, Avrupa'yı komünizmden kurtarmağa çalışan iki millî lider. Onların hastalığa nasıl parmak bastıkları, bugün çok daha iyi görülmektedir. (...) Solcular dediğini kabul ettirdi. Aşırı sağ, aşırı sağ diye bir muadil yarattı, sonra kendine, ilerici, zıddına, gerici dedi. Aydın (!) a, memura hatta devlet adamlarına kanaati yerleştirdi. Sonra faşizmden bahsetti. Faşizm faşizm diyerek beyinleri şartladı. Faşistler, sola göre komünist olmayan herkeştir. "Bu herkese" göre de MHP'dir.

Nihal Atsız: Ey Benito Musollini! Ey gayet yüce/ İki ırkın kabarmalı asırlık kini.../ Hesabını göreceğiz elbette yarın/ Yedi yüzlü, yedi dilli İtalyanların!/ İrkınızı hiçe saydı Hazreti Fatih/ Biraz daha yaşasaydı Hazreti Fatih/ Ne Venedik kalacaktı ne Fransa!

Mehmet Eröz: İtalyan faşizminin aksine, Alman Nazizm'i, doğrudan doğruya felsefî öncülere sahip değildir. Mussolini, Makyavel ve Sorel'i ihtirasla okuyan bir kimse olduğu hâlde, Hitler, Yahudi düşmanlarının ve diğer ırkçıların eserleri dışında pek az şey okuyordu. İtalyan faşizminin, devleti, insan tekâmülünün zarurî bir vasıtası olarak yücelten Hegel idealizmi ile sıkı bir bağı vardı. Hegel felsefesinin Alman menşesine rağmen, Nazizm üzerinde tesiri hemen hemen yok gibidir. Hitler, devlet fikrini, onu sadece bir cihaz, bir mekanizma sayarak, aşağı bir seviyede tutuyordu. Onun yerine milleti veya "Volk"u yüceltti.

Erdem'e göre, komünizm rejimini benimseyen bir ülkede komünizmin karşısında durmak ayıplanacak bir tutum ve suçtur. Ama komünist olmayan bir ülkede birinin "Anti-komünisttir!" şeklinde suçlanması mümkün değildir. Buna rağmen faşizm, Türkiye'de komünizm karşıtlığı olarak anlam kazanmıştır. Komünizme karşı çıkanları suçlamak için bir deyim olarak üretilmiştir. Erdem'e göre faşizm deyiminin seçilmesinin iki sebebi vardır: Sovyet İhtilali'nden sonra komünistlerin, İtalya ve Almanya'daki yoldaşlarından beklediği zaferi alamaması, İkinci Dünya Savaşı süresince Alman ve İtalyanlara karşı propagandada faşizm söyleminin popülerleşmiş olması. Türkiye'de ise faşizm

deyimi, komünistlerin sözlüğündeki anlama, anti-komünizme bağlı olarak kullanılmıştır. Komünizm aleyhtarlarına karşı düzenlenen saldırıların baş sloganı Faşist olmuştur (Metin, 1972d: 12).

Erdem'e göre, suçlamaların diğer sebebi, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan ve Batı demokrasilerinin faşist tariflerinden kaynaklanmaktadır. Buna göre anti-komünist olan fakat demokrasinin başlıca ilkelerini uygulamayan rejime taraftar şahıslara ve oluşumlara da faşist denmektedir. Erdem, Türk milliyetçileri için demokrasinin sadece bir araç ve gerekli şartların hazırlanması hâlinde en iyi yönetim biçimi olduğunu ve hiçbir zaman demokrasi düşmanlığı yapılmadığını belirtmiştir. Türk milliyetçilerinin bu anlamda bir faşistlikle suçlanması ancak suçlayanların “demokrasiyi, biricik ülkü ve en üstün değer” olduğuna gerçekten inanmaları ile kabul edilebileceğini söylemiştir. “Milletimizin yüksek menfaatlerini ve memleketimizin özel şartlarını sık sık öne sürmezler ve en üstün değer demokrasinin başlıca ilkelerini sık sık rafa kaldırmazlardı.” diyerek Türkiye’de sorumlu siyasetçilerin bu “özel görüşe” bağlı olmadıklarını ifade etmiş ve bu konuda faşizm suçlamalarını kesin bir dille reddetmiştir (Metin, 1972e: 12).

Erdem'e göre Türk milliyetçilerinin anti-komünizm ve demokrasi karşıtlığı yüzünden faşizmle suçlanması, devlet ve sınıf konularındaki milliyetçi anlayışın yanlış değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Faşizmde, devletin çıkarları diğer bütün şahıs ve zümrelerin çıkarlarından üstün tutulur. Toplumun bütün imkânları ile devlet yüceltilir. Türk milliyetçileri için de devlet, üstün bir değere sahiptir. Türk milliyetçileri, devletsiz bir milletin yaşayamayacağını ve korunamayacağına inanırlar. Faşizm suçlamasında bulunanlar, Türk milliyetçilerinin devlet görüşünün, faşizmden kaynaklandığını düşünmektedir. Erdem, Türk milliyetçilerinin devletlerine bağlılık ilkesini, yabancı bir düzenden değil, kendi tarihlerinden aldığını belirtmiştir. Türk milleti ilk çağlardan itibaren sarsılmamış güçlü bir devlet geleneğine sahiptir. Mutlaka bir benzerlik aranacaksa, devlet görüşü açısından Türk milliyetçiliğinin faşizme değil, faşizmin Türk milliyetçiliğine benzediğini söylemiştir. Yine faşizmde, sınıf kavgası reddedilmektedir. Türk milliyetçilerinin de sınıf kavgalarına karşı olduklarını, millî şuuru her türlü sınıf şuurundan üstün bildiklerini belirtmiştir. Erdem'e göre böyle bir ifade sınıfların varlığını reddetmek manasına gelmez. Sınıflar, daha iyi yaşama imkânlarına kavuşmak için teşkilatlanma hakkına sahiptirler. Ancak hiçbir sınıf, istediğini elde edemeyince, diğer bir sınıfla çatışamaz, dövüşemez. Türk milliyetçiliği, bir insanı mensup olduğu sınıfa göre değil, milletine yaptığı hizmete göre değerlendirir. Erdem, sınıf görüşündeki benzerlikten dolayı Türk milliyetçilerinin faşistlikle suçlanmasını reddetmiştir. Türk milleti tarih sahnesine çıktığından beri mezhep kavgası, hanedan kavgası yaşamıştır belki ama sınıf çatışmalarından şiddetle kaçınmıştır. Türk milliyetçiliğine bu sebeplerden dolayı faşist suçlaması yapmak, Türk tarihinin içtimai yapısını hiç kavrayamamak demektir (Metin, 1972f: 12).

İrkçilik suçlamaları, Erdem için diğerlerine göre farklı bir özelliğe sahiptir. Çünkü Türk milliyetçileri arasında ırkçılığı bir suçlama değil şeref sayan, kendisini savunma gereği bile duymayan kişiler bulunmaktadır. Hizmetleri hiçbir zaman unutulmayacak bazı Türkçü dergilerin

yazar ve şairleri, Türk milliyetçiliğinin dayandığı temellerden birinin ırkçılık olması gerektiğini savunmuşlardır. “Her ırkın üstünde Türk ırkı!” ifadesi bu kişilerin tutumundaki başlıca kaynaklardan birisi olmuştur. Erdem, ırkçı olduklarını açıkça söyleyen Ülküdaşlarını, kendilerine rağmen savunmanın tuhaf olacağını ancak ortada bir yanlış anlama olduğunu belirtmiştir. Bu kişilerin, ırkçılığı antropolojik değil, doğrudan doğruya millet kavramının yerine koyup, etnolojik anlamda kullandıklarını söylemiştir (Metin, 1972g: 12). Sorumlu siyasetçiler ve bazı yetkililer bu durumu dikkate almama hatasında bulunmuşlar ve ırkçılıkla milliyetçiliği eşit tutan propagandaların tesiri altında suçlamalarda bulunmuşlardır (Metin, 1972g: 12). Erdem’e göre ırkçılık suçlamasının asıl kaynağı Marksist solculardır. Milliyetçiliğin halk nezdindeki anlamını bildikleri için doğrudan suçlamak siyasetlerine ters düşmüş, bu nedenle farklı sloganların yardımına sığınmışlardır (Erdem, 1975c: 264).

İrk konusunda Aarsal’ı referans alan Erdem, yine onun ırkçılık tanımıyla hareket etmiştir. Buna göre, dayanakları antropoloji ve siyaset olan ırkçılık: “belli bir ırka mensup olanların hem ruh zenginliği hem de fikrî ve medeni gelişme gücü bakımından diğer insanlara üstün olduğu” iddiasını taşıyan ve kaynak olarak “Aryanizm”⁴⁷ nazariyesine bağlı gelişen bir kavramdır (Metin, 1972h: 12). Erdem’e göre insan toplulukları arasında üstünlük duygusu tarihin çok eski zamanlarından itibaren vardır ama eşitsizliğin bilim ile ispatlama gereği ilk olarak Avrupa’da ortaya çıkmıştır. İrkçılık, Kont Josephe Arthur de Gobineau öncülüğünde doktrin hâline getirilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda Batı ırkçılığı, “Belli bir zümrenin diğerlerine üstünlüğünü etnoloji ve özellikle antropoloji ilimlerinin imkânlarından faydalanarak kabul ettirmeğe çalışan bir temele dayanmaktadır.” Erdem, Batı ırkçılığının temsilcileri olarak Fichte, H. Von Treitschke, Richard Wagner, Alfred Rosenberg, Hegel, Herder ve Julius Langbehn gibi Avrupalı düşünürleri göstermiştir. Gobineau’nin, en saf ırk kabul ettiği Arya ırkını, Cermen ırkının bir kolu olarak görmesinden dolayı da üstün ırk görüşünün en fazla Almanya’da ilgi gördüğünü belirtmiştir (Metin, 1972h: 12).

Erdem’e göre ırkçılığı benimseyenler, ortacı, solcu ve milliyetçi gibi muhalif akımlara göre ırkçılık anlamları şu şekildedir:

İrkçılığı benimseyenler arasında Erdem, Nihal Atsız, Nejdett Sançar, M. Şemsettin Günaltay, Rıza Nur, Mahmut Esat Bozkurt gibi Türkçü isimlerin yanında Hegel, Herder, Fichte,

⁴⁷ Erdem, Aryanizm nazariyesini şu şekilde açıklamıştır: “Batılı milletlerin dilleri ile Hindistan’da daha çok eski dini eserlerde kullanılan Sanskritçe arasındaki benzerlik, tarih ve antropoloji araştırmacılarının dikkatini çekmiştir. Bu benzerlik, Avrupa dilleri ile Sanskritçenin kökü olacağı farz edilen ortak bir dilin mevcut bulunduğu fikrini doğurmuştur. Ortak bir dilin varlığı kabul edildikten sonra, böyle bir dili konuşan bir topluluğun yaşadığı da kabul edilmiştir. Bu topluluğun ‘Arya’ adını taşıması gerektiği öne sürülmüştür. Çünkü denmiştir ki, eski çağlarda, Sanskrit dilinde yazılmış eserlerde, Hintliler, ‘asil, temiz’ manalarına gelen ‘Arya’ sıfatı ile tanıtılmaktadırlar. Böylece sıra Aryaların vatanını bulmaya gelmiş ve aranan ülkenin ‘Aryana Vaeja’ adlı yer olduğu farz edilmiştir. (...) Arya ırkına bağlı gelişen Aryanizm’e göre ırklar arasındaki fiziki farkların varlığı yanında, zekâ ve diğer manevi kabiliyetlerin derecesi bakımından da farklar vardır. Bir tarafta üstün ırkların (Aryanlar), diğer tarafta aşağı ırkların (zenciler) bulunduğu bir gerçektir. İnsanlık tarihinde medeniyet yaratan tek ırk, Aryan ırkıdır; Hint-Avrupalılardır. Aryanlar, üstün bir ırktır. Ancak Aryan ırkından gelenler yüksek bir medeniyet seviyesine çıkabilir.” (Erdem, 1975c: 34-35).

Schleiermacher gibi Alman düşünürlerin görüşlerini de sunmuş, sadece Atsız ve Sançar için açıklama yapmıştır. Erdem'e göre Türk milliyetçiliğine yönelik ırkçılık suçlamalarının birinci hedefi Atsız'dır. Atsız'a göre "Türkçülük, bütün Türklerin tek devlet hâlinde birleşerek her bakımdan bütün milletlerden ileri ve üstün olması ülküsüdür. Bunun değişmeyen iki unsuru vardır: Soyculuk, Turancılık." Erdem, Atsız'ın yazılarında herhangi bir insanın, kafasının şekli, göz rengi ya da boyundan dolayı Türk sayıldığı veya Türklük dışında tutulduğunun görülmediğini belirtmiştir. Atsız, yabancı bir soya mensubiyet şuuru taşıyan zümrelerin, Türk milletine ihanet ettikleri sonucuna ulaştığından soyculuğu vurgulamıştır. Erdem için Atsız, ancak bir "tarih ırkçısı" olabilir (Erdem, 1975c: 235). ırkçılık suçlamalarına hedef olmuş ikinci kişi Nejdî Sançar'dır. Erdem, Sançar'ın yazılarında kendisini ırkçı olarak belirtmiş olsa da bunun antropolojik anlamda olmadığını söylemiştir. Sançar'ın ırkçılık ile ilgili bir yazısından şu notları paylaşmıştır: "Türk ırkçılığının, kelime benzerliğinden başka, Alman ırkçılığı ile uzak yakın hiçbir münasebeti yoktur. Çünkü Türk ırkçılığı ne siyasi bir fikir ne bir hükmetme vasıtası ne de başka milletleri tasfiye etme fikri değildir. Türk ırkçılığında kimseye karşı bir düşünce yoktur." Erdem'e göre, Sançar'ın antropolojik anlamda ırkçı olmadığına dair delili, Sançar'ın *İrkımızın Kahramanları* adlı eseridir. Eserinde I. Murat'ı ve Yıldırım Beyazıt'ı, anneleri Türk olmadığı hâlde, kahraman olarak değerlendirmiştir (Erdem, 1975c: 236).

Erdem, ortacılar arasında ırkçılık konusunda bir fikir birliği olmadığını ancak düşmanlığında birleştiklerini söylemiştir. Bazı ortacılar, bilime ters düştüğü gerekçesiyle ırkçılığı reddederken, bazıları Allah'ın emirlerine uymadığı ve insanların, Âdem ile Havva'dan geldiği inancına aykırı düştüğü gerekçesiyle ırkçılığı kötülemişlerdir (Erdem, 1975c: 237).

Erdem, solcuların ırkçılığın antropolojik ya da etnolojik olsun her türlüsüne karşı olduklarını belirtmiştir. Onlara göre bir millete mensubiyetin somatik ölçülere göre tayin edilmesi de bir insanın soyunu sevmesi, atalarının yaptıklarıyla övünmesi, tarihi sevmek ve millî kültüre bağlılık da ırkçılıktır. Kapitalist ülkelere karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesi hariç, milliyetçiliğin de her türlüünü ırkçılık kabul etmektedirler. Marksist solcular, insanları ve milletleri iktisadi şartların eseri kabul ettiklerinden dolayı, soy ile ilgili en ufak bir üstünlüğün belirtilmesini ırkçılık ile suçlarlar. Bütün antikomünistleri faşist sayan solcu görüş, bütün milliyetçileri de ırkçı tanır ve böyle tanıtır (Erdem, 1975c: 245).

Erdem son olarak milliyetçilerin görüşlerine değinmiştir. Ona göre Türk milliyetçileri, ırk ve ırkçılık konusuna ancak Türk milletini ve milliyetçiliğini ilgilendirdiği ölçüde eğilmişlerdir. Gobineau gibi sadece ırkçılık ile uğraşan bir Türk milliyetçisi yoktur. Erdem, Gökalp, Arsal, Arık, Safa, Türkeş, Taşer, Danişmend, Seyfettin ve Meriç gibi isimlerin ırkçılık görüşlerini şu şekilde sunmuştur (Erdem, 1975c: 177-220):

Ziya Gökalp: Hakiki ve bitaraf ilmin bize, halkçılığa dair öğrettiği ilk hakikat, ırkların müsaviliğidir. O hâlde halkçılığın birinci umdesi (ırkların müsavâtı) olmalıdır.

S. Maksudi Arsal: Her milletin teşekkülünde etnolojik manadaki ırkın rolü vardır. Irk bir çeşit mayadır. (...) Bugün, Kelt ırkı, Cermen ırkı, İslav ırkı, Türk ırkı isimleriyle malum olan beşerî zümrelerin hepsi, uzak bir mazide bir tek devlet içinde bir tek millet teşkil etmiş olan kitlelerin dağılmış parçalarıdır.

Remzi Oğuz Arık: Kimse anasını babasını seçmekte serbest olmamış, doğacağı yeri seçmemiştir, dedik. Bu itibarlardır ki milliyetçi, bir kimseyi kendi soyundan, kendi milletinden gayrı olarak doğduğu için suçlandıramaz. Milliyetçi, kendinin yarattığı vatan içindeki azlığı, bu itibarla muhakeme eder. Onu Türk doğmadığı için değil de henüz Türk olmadığı için itham eder.

Peyami Safa: Halis millet terkibi ırkçılığı hatıra getirebilir. Bu halisliği kanda mı arıyoruz? Millet gibi tarih beraberliğinin ırk beraberliğinin, ruh beraberliğinin teşkil ettiği bir sosyal grup çoğunluğunun çeşitli unsurlarını yalnız ırk gibi tek prensibe bağlamaktan uzağız. Saf ırk olup olmadığı tartışmasına da girecek değiliz. Bu oluş dünyasında, asıllar ve menşeler saf da olsa, tekâmülün getirdiği çapraşıklık gidermez. Fakat her milletin çoğunluğunu vücuda getiren ırki cevherin, o milleti bozulmaktan ve soysuzlaşmaktan koruyan bir maya olduğuna da şüphe yoktur. Herhâlde, Türk kanı dendiği zaman, çoğunluğun biyolojik vasfı kastedilmelidir. Herkesten bu kanı istemeye hakkımız olmadığı gibi, herhangi bir muayene ile bu kanın halis Türk kanı olduğunu da tayin etmek mümkün değildir.

Alparslan Türkeş: Soyculuk anlayışımız, antropolojik ırkçılıkla, diğer milletleri küçük gören saldırgan ırkçı anlayışla, hiçbir benzerlik göstermez. Milliyetçi ve toplumcu sistem, soy birliğini, antropolojik laboratuvar bir ırkçılık yerine, ruhi bir prensip, psikolojik bir olay olarak görür. Aslolan aynı soydan gelme, aynı millete mensup olma inancıdır. Kalbinde başka bir ırkın gururunu taşıyan, kendisini samimi olarak Türk hissedenden ve Türklüğe adayan herkes Türk'tür, Türk soy ve milletindendir. Millet anlayışımızın temelinde yatan soyculuk fikri, işte bu çeşit bir soyculuktur. Dündar Taşer: Irkın milliyeti var ettiği teorisi şöyle dursun, milliyetin, daha geniş söyleyelim, cemiyetin ırkı var ettiği üzerine dikkate değer görüşler vardır. Aynı ırka giren ve aynı kültürün taşıyıcısı olan milletlerde dağlılarla şehirliler arasında ırki yani zoolojik ayrımlar göze çarpmaktadır. Bu ayrımların sebebi yaşama, beslenme, çalışma tarzı gibi hep içtimai faktörler olabilir. (...) Millet ve milliyetle ırk arasında ne bir sebep netice münasebeti ne de muvazilik yoktur. Bunlar ayrı cinsten ve ayrı kanunlara boyun eğen gerçeklerdir.

İsmail Hami Danişmend: Irkın sırf bünyevi bir mefhum olmasına mukabil, millet siyasi bir grup ve milliyet de bünye, dil ve kültür hususiyetleriyle taayyün eden tabii bir kütledir. Milliyeti tayin eden amillerden biri bazen diğerlerinden daha bariz de olabilir. Halk, bu milliyet kelimesininmanasını hiçbir zaman tamamiyle kavrayamamıştır; çünkü bu tabir millet kelimesine çok yakın olduğu için, hep onunla karıştırılmaktadır. (...) Tarihi teşekkül bakımından Türkiye Türklüğünün, bin yılda muhtelif ırklarla dillerin birbirine karışmasından hâsıl olan Fransız milleti veyahut muhtelif diller konuşan bir takım ırk kırıntılarının müşterek bir vatanda yan yana gelmesinden doğan ve Nation Suisse denilen İsviçre milleti gibi siyasi ve suni teşekküllerle mukayesesine hiçbir suretle imkân yoktur. Onların kendi tarihi ve siyasi bünyelerine uyan milliyet tariflerinin bize uymaması işte bundan dolayıdır.

Ömer Seyfettin: Bir cinsten olmayan şeyler cem edilemez. Mesela on kestane, sekiz armut, dokuz elma... Nasıl cem edeceksiniz? Bu mümkün değildir. Bu imkânsızlık nasıl riyazi bozulmaz bir kaide ise birbirlerinden tarihleri, ananeleri, meyilleri, müesseseleri, lisanları, mefkûreleri ayrı milletleri cem ederek hepsinden bir millet yapmak da o kadar imkânsızdır.

Cemil Meriç: Bu ülkenin bütün ırklarını, tek ırk, tek kalp, tek insan hâline getiren İslamiyet olmuş. Biyolojik bir vahdet değil bu. Ne kanla ilgisi var ne kafatasıyla. Vahdetlerin en büyüğü en mukaddesi. İster siyah derili, ister sarı... İnsanlar kardeşler. Aynı şeyleri sevmek, aynı şeyler için ölmek ve yaşamak.

Erdem, antropolojik anlamda ırkçılık suçlamalarını hem Türk milliyetçiliği hem de Türk milliyetçileri açısından ele alarak kesin bir dille reddetmiştir. Irkçılık suçlamalarına karşı ilk belgesi olarak Gökalp'ın şu görüşlerini sunmuştur (Metin, 1972ğ: 12):

İrk, mevaşii fennin istilahlarındandır. Hayvan nev'ini teşrihe yarar. Kablel tarihte (tarihten önceki devirlerde) saf ırkın bulunması şüpheli olduğu gibi, asırlarca yapılan muharebelerin temessülleri neticesinde, bugünkü âlemde ari ırk aramak ebestir. Kaldı ki ırk içtimai hasletlere tesir icra eden bir unsur değildir. Milleti yalnız ırk esası üzerine kurmak, menşei meçhul bir tesadüfe terk etmek olur. Hele asırlardır, milliyet devrini yaşayan, muhtelif devletler kurarak millet vasfını mükerreren kazanmış olan Türk Milleti için ırk, yalnız başına milleti tavsif ve tarif edemez.

Erdem, etnolojik anlamda ırkçılık suçlamasını dört madde üzerinden değerlendirmiştir. Buna göre etnolojik anlamda ırkçılığın belirtileri şu şekildedir:

“İrkdaşlarımızın kaderi ile ilgilenmek onları, diğer milletlere kıyasla kendimize daha yakın bulmak, kederlerini ve sevinçlerini paylaşmak.” Erdem’e göre bu ifade doğrudur. Bütün Türk milliyetçileri, ırkdaşlarının (soydaşlarının) kaderi ile ilgilenirler. Her şeyden önce Türk devleti de ırkdaşların kaderi ile ilgilenmiştir. Türk milliyetçileri bu ilgiden dolayı ırkçılık ile suçlanamaz (Erdem, 1975c: 63).

“Ana dil olarak Türkçe konuşmayı Türk milletine mensubiyetin tek şartı saymak.” Erdem’e göre bu ifade yanlıştır. Millet tanımı konusunda bir fikir birliği olmasa da hiçbir Türk milliyetçisi, kendisini Türk hissetmesine rağmen, sırf ana dili Türkçe olmadığı için kimseyi Türk saymamazlık yapmamıştır. Örneğin Mehmet Akif’in ana dili Türkçe değildir ancak bütün Türk milliyetçileri kendisine büyük saygı ve sevgi duyarlar. Yine Pomak Türklerinin ana dilleri Türkçe değildir ancak Devlet, Bozkurt gibi milliyetçi yayın organlarının hepsi Pomak Türklerinin sorunlarına dair yazıları yayımlamışlardır (Erdem, 1975c: 64).

“Bir Türk, başka dilden konuşan birisi ile evlendiği zaman, doğacak çocukların artık Türk olmadığını öne sürmek. Yani etnolojik anlamda bir karışmayı, Türklükten çıkarmak için yeterli görmek.” Erdem’e göre bu ifade de yanlıştır. Türk milliyetçileri, tarihin diğer dönemlerinde olduğu gibi Osmanlı dönemine de büyük bir sevgi ile bağlıdır. Osmanlı padişahlarından Murat Hüdavendigâr, bütün milliyetçilerin gözünde katıksız bir Türk’tür. Annesinin Rum asıllı olması bu durumu değiştirmez. Türk bir baba ile yabancı bir anneden doğan her çocuk, kendisini anne soyuna mensubiyet şuuruyla kapılmadığı sürece Türk sayılmıştır (Erdem, 1975c: 65).

“Türkçeyi, Türk milletini yapan ortak unsurlardan biri saymak.” Erdem’e göre bu ifade doğrudur. Dil birliği, bir millete mensubiyetin görünen belirtilerin belki de birincisidir. Ancak Erdem, özel durum olarak adlandırdığı, ana dili Türkçe olmayan bir insanın Türk soyuna mensubiyet şuuru taşıması durumundan dolayı dil birliğinin Türk milleti tarifinde ortak unsur olarak belirtilemeyeceğini söylemiştir. Dolayısıyla bu ifade her zaman doğru değildir (Erdem, 1975c: 66). Bu maddelerden hareketle Erdem, Türk milliyetçiliğinin etnolojik anlamda da ırkçılık ile suçlanmasını reddetmiştir. Erdem’e göre Türk ırkı, Türk milletinden ibarettir ve bundan dolayı ırkçılık suçlaması, direkt milliyetçiliğin suçlanmasıdır (Erdem, 1975c: 62).

Erdem’e göre Türk milliyetçileri, ırkçılığın antropolojik anlamda kullanılmasına ve diğer milletlere yaşam hakkı tanımamasına itibar etmemişlerdir. Kendisini ırkçı sayanlar da dâhil, hiçbir Türk milliyetçisi cilt ve göz rengini ya da başka özellikleri Türklük ölçüsü olarak öne sürmemiştir. Erdem konuyla ilgili örneğini 1944 yılındaki Irkçılık-Turancılık yargılamaları ile vermiştir. Yargılananlar arasında bu özellikler açısından birbirine benzemeyen kişilerin olduğunu, gerçekten ırkçı olsalardı birlikte çalışmalarının imkânsız olacağını belirtmiştir. Erdem, Türk milliyetçilerinin, başkalarını ortadan kaldırma düşüncesinden de uzak olduğunu söylemiştir. Ona göre Türk milliyetçileri, Türk milletinin varlığını korumak için uğraşmaktadırlar. Milliyetçilik düşmanlarına karşı düşmanlık milliyetçiliğin şartıdır ancak ırkçılıkla ilgisi yoktur (Erdem, 1975c: 260).

Erdem, Türk milliyetçilerine yönelik ırkçılık suçlamalarında bir başka söylemin, “İrkçılar, bölücü ve dağıtııcıdır. Millî birlik ve bütünlüğümüze zarar veriyorlar!” ifadesi olduğunu belirtmiştir. Özellikle aşırı sol propagandanın bu yöndeki şartlandırmasına, sorumlu siyasetçiler ve diğer bazı yetkililer de zaman zaman kapılmıştır. Erdem bu suçlamayı, ana dili Türkçe olmayan, sayıca oldukça kalabalık olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşayan Kürtler üzerinden cevaplamıştır. Ona göre suçlamaların yöneltilmesi gereken milliyetçiler değil, Marksist solcular olmalıdır, millî bütünlüğü açıkça bozmak isteyen onlardır. Çünkü Kürtlerin, Türk milletinin bir parçası olmadığını, farklı bir soydan geldiklerini ve başka bir millet olduklarını belirten solculardır. Onlara göre Türklerle Kürtler arasında aynı topraklar üzerinde yaşamının ve aynı devlete vatandaş olmanın dışında hiçbir ortak bağ yoktur. Kürtler azınlıktır ve haklarını almalıdırlar. Türkiye halkları uydurması da bu şekilde ortaya çıkmıştır (Erdem, 1975c: 259).

Erdem’in değerlendirmelerini toplamak gerekirse, Türk milliyetçiliği ve milliyetçilerine yönelik ırkçılık suçlamalarını şiddetle reddettiği görülmektedir. Türk milliyetçiliği ne antropolojik ne de tamamıyla etnolojik anlamda bir ırkçılığı esas almaktadır. Ancak Türk milliyetçileri açısından durum farklıdır. Türk milliyetçilerine yönelik antropolojik anlamda ırkçılık suçlamalarını kesin bir dille reddeden Erdem, kendisini ırkçı olarak tanımlayan Türk milliyetçilerinin, yazılarında ırkı etnolojik anlamda kullandıklarını belirtmiştir. Bu noktada Erdem’in, Türk milliyetçilerine karşı birleştirici bir tutum sergilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü ırkçılığı benimseyenler arasında yer verdiği isimlerden Atsız’ın, ırkı, her iki anlamda da kullandığı şu ifadelerinde görülmektedir: “Türkümsüler birkaç göbek ileriki babalarının Türk’ten başka bir şey olduğunu bilmeyip kendilerini öz Türk sansalar da yine Türk değillerdir. Çünkü Türklük yalnız manevî-ahlakî değil, aynı zamanda maddî (yani fizik, fizyolojik, fizyonomik ve antropolojik) bir şeydir.” (Atsız, 1934: 143).

Erdem, Türk milliyetçilerine yönelik bir diğer suçlamanın, “gericilik” olduğunu belirtmiştir. Devrim düşmanlığı, şeriatçılık, İslamcılık gibi suçlamaları da içeren gericilik suçlamaları, diğer suçlamalara göre daha geç bir tarihte, 1950’li yıllarda çok partili siyasal yaşam ile başlamıştır (Erdem, 1964c: 3). Erdem’e (1964ç: 3) göre suçlamalarda bulunanların gericilik tanımı, “Zamanın

şartları ve cemiyetlerin yapısına göre değişen, bir ölçü içinde, insanlığın gelişmesine, daha iyiyi, güzeli ve doğruyu arayıp bulmasına mâni olmaya çalışan ve zararı yahut hiç değilse faydasızlığı, tecrübe ile sâbit olmuş eski bir nizâma dönme gayretlerinin ifadesidir.” Marksizm’e göre işçi sınıfının kurulmasını engelleyecek her hareket, her düşünce gericiliktir. Sosyalist ihtilalin amacı da millî şuur dedikleri gerici anlayışı ortadan kaldırıp, yerine, sınıf şuuru dedikleri ilerici anlayışı koymaktır (Erdem, 1966ç: 4). Komünistlerin amacı ise kapitalist burjuva sisteminin yıkılmasıdır dolayısıyla ilk önce bu sistemin en güçlü unsuru olan milletin yıkılması gerekmektedir. Bu nedenle millî kimliği korumaya dair çalışmalar gericiliktir. Yine komünistlere göre, milletin yıkılabilmesi, onu oluşturan unsurların yıkılabilmesi ile mümkündür. Allah’a inanmak, dindar olmak, tarihi sevmek, tarih şuuruna sahip olmak, aile kurumuna değer vermek gibi değerler, kısacası milliyetçi olmak gericiliktir (Erdem, 1964b: 3). Gericilik suçlamasında mesleğin hiçbir önemi yoktur, öğretmenler ya da milletvekilleri de dinden, imandan ve milliyetten bahsettikleri an gerici (Erdem, 1963e: 3). Erdem’e göre gericiliğin son anlamı, Batı medeniyetinin ilmini, tekniğini, kültürünü, yaşama tarzını ve ahlak anlayışını benimsemeyen, sadece ülkemizde görülen zihniyetlerdir. Bu anlayış, “devrimbazlara” aittir ve onlara göre Doğu’ya ve İslam’a ait değerlerin korunması gerektiğini söyleme cesareti göstermek bile gericiliktir (Erdem, 1964b: 3). Devrimbazlar, farkında olmadan komünistlerin gericilik suçlamalarına hizmet etmektedir. Erdem’e göre komünistler, bu konuda başarılı olmuşlardır. Devrimbazların, inkılapların dokunulmazlığı anlayışına gizlenip, muhafazakârlığı, tutuculuk şeklinde göstererek inançlar üzerinden gericilik suçlamalarında amaçlarına ulaşmışlardır. Gericilik suçlaması yerini tutuculuğa bırakmıştır (Erdem, 1964d: 3). Milliyetçiliğin, gericilik ile suçlanmasının son kaynağı ise eğitim sistemidir. Millî eğitimin milliyetçilikten uzak olması, maddeci anlayışların yayılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla milliyetçilik zararlı bir düşünce olarak verilmektedir (Erdem, 1973ç: 5).

Erdem’e göre mazi ile ilgilenmek, geçmişin tecrübelerinden yararlanmak, hatta gerekirse daha eski bir sisteme dönmek mutlaka bir gericilik işareti değildir. Aksine geçmişten günümüze intikal eden millî değerler ve din ile her türlü ilişkiyi kesmenin kötü sonuçlandığı görülmüştür. Bununla birlikte eğer maziyle ilgilenmek gericilik ise, devrimbazlar ve komünistlerin, tarihin en büyük inkılaplarının yaşandığı Rönesans dönemine ait düşünce tarzını ve ilim anlayışını örnek göstermeleri de gericilik olacaktır (Erdem, 1964b: 3). Yine Batı medeniyetini her şeyiyle benimsemek, inkılaplara sahip çıkmamak da gericilik olamaz. Örneğin inkılapçılık olarak gösterilen dilde tasfiyecilik zihniyetini tekrar düşünmek ilerici değil aksine gericiliktir; çünkü tecrübe edilmiş ve faydası olmadığı anlaşılmış, üstelik kültür anarşisine yol açmıştır (Erdem, 1964ç: 3).

Erdem’in gericilik üzerinde durduğu bir diğer konu, din üzerinden yapılan suçlamalardır. Ona göre Türkiye’de özellikle din adamlarına adeta savaş açılmış durumdadır (Erdem, 1963f: 3). Erdem bu konuyu *Kim İlerici Kim Gerici?* adlı yazısında Türkiye ile İtalya’yı karşılaştırarak ele almıştır. Buna göre demokratik, laik ve sosyal bir devlet olan İtalya’da resmî bir bayram kokteyli, Katolik Kilisesinin Ruhani Reisi Papa XXIII. Jean’in rahatsızlığından dolayı ertelenmiştir. Bir din adamının

sadece hastalığından dolayı milli bir törenin ertelenmesi, İtalya’da gericilik olarak görülmemiştir. Erdem, benzer bir senaryonun Türkiye’de yaşanması durumunda ise laikliğe ağıtlar yakılmaya başlanılacağını, devrimcilerin, “Bu kadarı da fazla!” söylemleri ile gericilik ve yobazlık suçlamalarında bulunacağını belirtmiştir. Oysa Türkiye de laik ve demokratik bir ülkedir. Türk milletinin Batı zihniyetine ulaşamadığı tarafı da budur. Batı, kavramları birbirine karıştırmamaktadır (Erdem, 1963g: 3).

Erdem’e göre suçlamalardan bir diğeri kapitalizme dairdir. Kapitalizm suçlamalarının, “Millet düşmanları Marksizm’e bağlandıklarına göre, milliyetçiler de kapitalizmi benimsemelidir.” anlayışından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu anlayışa göre kapitalizmin temellerinden biri hürriyet, diğeri mülkiyettir. Hürriyetsiz bir mülkiyet, mülkiyetsiz bir milliyetçilik düşünülemez. Bu nedenle kapitalizm, milliyetçiliğin dostudur (Erdem, 1984: 22-23).

Erdem, kapitalizmin, Türk milliyetçiliği ile asla örtüşmediğini aksine Marksizm ile birleşen tarafları olduğunu ifade etmiştir. Ona göre kapitalizm, maddeci bir temele dayanır. A. Smith, Karl Marks gibi iktisadi faaliyetleri insana ait diğer bütün değerlerin önüne geçirmiştir. Kapitalizme göre insan, iktisadi faaliyetlerde bulunan bir varlıktır. Marksizm’e göre insan için tek hedef daha fazla üretimdir. Erdem’e göre her iki düşüncenin temelleri ortak sadece metotları farklıdır. Yine her iki düşünce de inanç, sevgi, ahlak gibi yüce değerlere önem vermez (Erdem, 1984: 23). Kapitalizm ve Marksizm’in bir başka ortak noktası, ikisinin de propaganda silahı olmasıdır. Marksizm, Rus ve Çin emperyalizmlerinin; kapitalizm ise Batı emperyalizminin propaganda silahıdır (Erdem, 1984: 24).

Erdem’e göre Türk milliyetçiliği kapitalizmden çok farklıdır. Milliyetçiler, elbette milletin refahını düşünürler ama dünyaya geliş gayelerini refahtan ibaret görmezler. Milliyetçilik, cüzdanların şişkinliğiyle değil, inancın kuvvetiyle, ahlak temizliğiyle ve ruh zenginliğiyle ilgilenirler. Kapitalizmdeki kazanç ve tüketim konusundaki serbestliğin Türk milleti için geçerli olmadığını söylemiştir. Ona göre Türk milleti, “Açları doyurmayı, çıplakları giydirmeyi” vazife bilen bir Kağan’ın soyundan gelmektedir ve “Komşusu açken tok uyuyan kimse bizden değildir.” diyen bir peygamberin ümmetindendir. Türk milliyetçiliğine göre meşru olmak şartıyla kazanma hürriyeti tamdır ama israfın her türlü haramdır (Erdem, 1984: 24). Erdem, kapitalizm ile Türk milliyetçiliği arasındaki bir diğer farkın, düşüncelerin varlık bulduğu ülke yapılarıyla alakalı olduğunu belirtmiştir. Kapitalizm, sanayi inkılabını tamamlamış ülkelerde doğmuş bir sistemdir. Türkiye’de ise henüz sanayi inkılabı tamamlanmamıştır. Dolayısıyla Türkiye, kapitalizmin gereklerine uyamaz, uymaya kalkarsa gelişemez. Çünkü iktisadi sistemler ancak müsait şartların varlığı hâlinde verimli olabilir. Son olarak Erdem’e göre Türk milleti, Batı’nın kültür emperyalizmi propagandasının silahı kapitalizmin, başlıca hedefindedir (Erdem, 1984: 24).

Erdem’in üzerinde durduğu son suçlama, Türk milliyetçilerinin “sosyal adalet düşmanlığı”dır. Ona göre komünizm kaynaklı bu suçlamaların mantıklı bir dayanağı yoktur, iftiradan ibarettir

(Erdem, 1963ğ: 3). Milliyetçilerin, sosyal adalet ilkesine düşman olabilmeleri için, sosyal adaletin gerçekleşmesi hâlinde mutlaka bir zarar görmeleri gerekir. Ancak Türk milliyetçilerinin herhangi bir kaybı söz konusu değildir. Erdem, Türk milliyetçilerinin sosyal adalet ilkesinin gerçekleşmesini herkesten çok istediklerini ancak bunun kardeş kavgası ile değil, demokratik bir düzen içerisinde hukuki olarak mümkün olacağına inandıklarını belirtmiştir (Erdem, 1963ğ: 3).

Erdem'in sosyal adalet ilkesine dair değerlendirmelerinin ikinci konusu, "komünizmle mücadelede tek çarenin sosyal adaletin sağlanması" iddiasıdır. Erdem'e göre bu iddia yanlış, noksan ve zararlıdır. Yanlıştır; çünkü komünizmle mücadelede sosyal adaletin gerçekleşmesi tek çare değil, sadece mücadele yollarından birisidir. Noksandır; çünkü diğer tedbirlerle ele alınması gerekir. Zararlıdır; çünkü komünizmin yayılmasına yardım etmiş olacaktır. İlk olarak sosyal adaletin gerçekleşmesi, bir ülkenin iktisadi, hukuki, kültürel ve siyasi şartlarına bağlıdır. Sosyal adaletin oluşumu için gerekli şartların sağlanmasını beklemek demek, iddiaya göre komünizmle mücadeleyi de bekletmek olacaktır. Bu nedenle komünizm, hızla yayılmaya devam edecektir. İkincisi, sosyal adalet kavramı yuvarlak bir laftır. Sosyal adalet ilkesine göre millî gelir dağılımının nasıl olacağı belli değildir. Sosyal adaletin gerçekleşmesi durumunda, iddia tekrar başa saracaktır. Son olarak bu iddiada komünizmin siyasi yönü ihmal edilmiştir. Sosyal adaletin gerçekleşmesi, komünizmin sadece ideolojik yönü ile ilgilenmektedir. Ancak komünizm, aynı zamanda siyasi bir emperyalizm aracıdır. Sosyal adalet gerçekleşene kadar ya da gerçekleşse bile komünizm, siyasi yönüyle çoktan millî değerleri yıkmış olacaktır (Erdem, 1963h: 3).

3.2.6. Türk Milliyetçiliği ve Devlet Ülküsü

Galip Erdem'in milliyetçilik anlayışında devlet kavramının iki şekilde işlendiği görülmektedir: milletlerin devlet ülküsü ve "baba" anlamı atfedilen devlete bağlılık. Devlet ülküsü, milletlerin tarif ve teşekkülü üzerine yazılarında devlet-millet ilişkisi yönünden ele aldığı bir temadır. Devlete bağlılık ise milliyetçilik anlayışının gereklerinden birisidir.

Erdem, kuramsal açıdan devlet ve millet arasındaki ilişkinin, "Devletler mi milleti yaratır, yoksa milletler mi devleti?" sorusu üzerine şekillendiğini belirtmiştir. Bu soruda da kesin bir hüküm vermekten kaçınmış, örnekler sunarak yorumu okuyucuya bırakmıştır. Devletlerin milletleri yarattığı görüşünü benimseyenler için İtalya, İsviçre, Pakistan gibi ülkeleri; diğer görüş içinse Yahudi ve Ermeni milletlerini örnek göstermiştir (Bilge Erdem, 1976: 4). Çağın şartları açısından devlet-millet ilişkisinin değerlendirilmesinde ise Erdem'e göre, bütün devletler belli bir millet temeline dayanmakta ve bu milleti yüceltmektedir. Sadece millî-devletler değil, sınıf veya din esası üzerine kurulu devletlerde de böyledir. Sovyetler Birliği, "İşçi sınıfına dayanan sosyalist bir devlettir." Ama uygulamada Rus milletinin, dil, tarih ve kültür bakımından Sovyet İmparatorluğu sınırlarında yaşayan diğer milletlerden üstün tutulduğu görülmektedir (Bilge, 1972a: 6).

Erdem için kuramsal açıdan millet-devlet ilişkisi, varlık şartı açısından önemlidir. Ona göre kavimlerin oluşumunda ve birleşmelerinde devlet bir varlık şartıdır ancak gelişerek millete dönüştükleri durumunda devlet ilkesi, kesin bir varlık şartı değildir (Bilge, 1969: 10). Göktürkler örneğindeki gibi devletin dağılması demek, milletin de dağılacağı anlamına gelmemektedir (Erdem, 2008: 126). Erdem, çağın şartlarına göre milletler için devlet ülküsünün önemli olduğunu belirtmiştir. Ona göre yeryüzündeki bütün milletler tarafından benimsenen ortak ülkü, şüphesiz, “her millete bir devlet” ülküsüdür. Her devletin bir milleti vardır ancak her milletin belli ve bağımsız bir devleti yoktur. Self-determinasyon ilkesi, eğer yalandan ibaret değilse, bu ilkenin ilk gereği her milletin öz devletine sahip olmasıdır (Bilge, 1972a: 6).

Devlet kutsiyeti ve devlete bağlılık ise Erdem’in milliyetçilik anlayışının gerekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet kavramındaki görüşleri Taşer’inki ile aynı doğrultudadır. Buna göre devlet, “Babadır; ayırım yapmaz, adildir; kin tutmaz, hile ve kurnazlık etmez; merhametlidir.” (Erdem, 1984: 35). Erdem’in devlete bağlılığının en bilindik hikâyesi, 6-7 Eylül olayları sonrasında Selimiye Kışlası’nda 45 gün geçirdiği süreci anlattığı *Has Kul*’dur.⁴⁸ Sokağa çıkma yasağını ihlal ettiği gerekçesiyle 7 Eylül 1955’te gözaltına alınan Erdem, Selimiye Kışlası’na gönderilmek üzere Sirkeci rıhtımına getirildiğinde kaçma imkânı varken, Has Kul hikâyesini düşünerek kaçmamıştır. Kıbrıs konusunda bütün toplantılara, mitinglere katılmış, yazılar yazmış, nutuklar söylemiş böylelikle Devlet babanın, has kullarından beklediklerini yapmış ve has kul olmuştur. Yazısında şu ifadelerle anlatmıştır (Erdem, 1984: 36):

Has kul bendeniz, kıpırdamadım. Kaçar mıyım hiç, Devlet babanın bir çayını, bir kahvesini içmeden nereye giderim? Böylece misafir edildik. Çok kalabalıktık. Erat koşullarına sığmazdık. Devlet baba da ayırım yapmadı, hepimizi “tavlara”⁴⁹ yerleştirdi. Yattığımız yer pek fena değildi. Toprak, atlar rahat durmamış ki, azıcık engebeli idi. Haa, bir de altımızda döşek yerine toprak, üstümüzde yorgan yerine hava vardı. Yastık vazifesini ceketler görmekteydi. (Laf aramızda benim ceketim de yoktu.) Misafirliğimiz biraz uzun sürdü. Selimiye’de 45 gün kaldım. Çok iyi geldi. Yemek yememek, uyuyamamak, maddi sıkıntılara ve acılara yüz vermemek gibi faydalı alışkanlıklar edindim. Sağlığım da pek bozulmadı. Sadece 15 kilo kaybetmiş, 54’ten 39’a düşmüşüm. Dert mi? Has kul inancı hepsine değer, hatta hayali bile...

Erdem’e göre Türk milliyetçileri, devletsiz bir milletin yaşayamayacağına ve korunamayacağına inanırlar, devletin yıpranmasına, güçsüz duruma düşmesine tahammül edemezler (Metin, 1972f: 12). Milliyetçiler, devlete bağlıdırlar. Devletin yasakladığı ve cezalandırdığı

⁴⁸ Has Kul hikâyesini Erdem şöyle açıklamıştır: “Sultan II. Abdülhamid zamanında, İstanbul’un Beyoğlu semtinde bir Rus tüccarla bir Türk arabacı kavga etmişler. Tüccar, arabacıya tokat atmış, arabacı da çok kızmış çekmiş bıçağını saplamış Rus’u öldürmüştü. Tahkikat yapılırken, işin içinden ‘Çapanoğlu’ çıkmasın mı? Meğer tüccar zannedilen Rus, çok tehlikeli ve zararlı bir casus; arabacı kılığındaki Türk de bizim teşkilatın bir mensubu imiş! Bir tertip mi idi, yoksa sadece bir tesadüf mü? Fazla kurcalamayalım, en doğrusunu Allah bilir deyip geçelim. Bir taraftan vaziyet Padişaha arz edilmiş, diğer taraftan usulüne uygun bir dava açılmış. Arabacı Osman Efendi, 20 yıl ağır hapse mahkûm olmuş, cezasını Çorum hapisanesinde çekecek. Osman Efendi gitmeden önce Çorum valisine şöyle bir ferman yollamış: ‘Has kullarımdan Osman Efendi, vilayetinize geliyor. Kendisine münasip bir konak tahsis edilmesi, istirahatinin ve her ihtiyacının temini, her istediğinin yerine getirilmesi, vs. vs.’” (Erdem, 1984: 36).

⁴⁹ Arapça kökenli “tavile” sözcüğünden türetilmiş “tavla” kelimesi, “at ahır” demektir (TDK, 2011: 2288).

fikirlerle, milliyetçilerin “hayat hakkı” tanımadığı fikirler arasında hiçbir fark yoktur. Devlet, komünizmi yasaklamıştır, milliyetçiler, komünizmle mücadele etmiştir; devlet, bölücülüğü yasaklamıştır, milliyetçiler, fikir ve siyasetle bölücülüğün karşısında durmuşlardır (Erdem, 1984: 72). Türk milliyetçileri, devletine bağlılık ilkesini kendi tarihlerinden öğrenmişlerdir. Çünkü Türk milleti, ilk çağlardan itibaren sarsılmaz, güçlü bir devlet geleneğine sahiptir. Türk milleti devletini yaşattıkça mutlu olmuş, devletsiz kalınca boynu bükülmüştür. “Din ü devlet mülk-ü millet”in korunması için mücadele etmişlerdir (Metin, 1972f: 12). Ancak Türk milliyetçilerine göre temel değer, millettir. Türkiye Devleti’nin kuruluş gayesi de Türk milletinin bütünlüğünü ve vatanın bağımsızlığını dünya döndükçe korumaktır (Erdem, 1973: 5). Erdem, devletin, milletin maddi ve manevi değerlerini iç ve dış düşmanlara karşı en iyi şekilde koruyabildiği için ve koruduğu sürece yüce tutulduğunu ifade etmiştir. Devlet, milletin hizmetindedir. Bilge Kağan’ın sözlerindeki gibi “Aç kalanı doyurmaya, çıplak olanı giydirmeye” mecburdur ve devlet “Baba”dır (Metin, 1972f: 12).

Erdem, devlet-milliyetçilik ilişkisini, *Akyuvarların Hikâyesi* adlı yazısında hekim-akyuvar benzetmesi ile açıklamıştır. Buna göre milliyetçiler, hastalık taşıyan mikroplara karşı en kuvvetli silahtır. Onlar için insan vücudu için kutsal bir vatandır. Zararlı mikroplar (komünizm), bu kutsal vatana girdiklerinde, akyuvarlar karşlarına çıkar ve kahramanca dövüşürler. Hekimler (devlet baba) ise yalnız hastaları iyileştirmek için değil, sağlıklı bir insanın da herhangi bir hastalığa yakalanmasını önleyecek tedbirler almak zorundadır. Akyuvarlar, hekimlerin en yakın arkadaşıdır. Hekimler, akyuvarların hayat anlamına geldiğini bilmelidirler. Bir annenin, çocuklarına karşı şefkatle baktığı, üstüne titrediği gibi, hekimler de akyuvarlara öyle bakmalı, varlıklarını güçlendirmek için tıp ilminin bütün imkânlarından faydalanmaları gerekir (Erdem, 1974e: 5).

3.2.7. Türk Milliyetçiliği ve İslamiyet

Erdem’in milliyetçilik anlayışında İslamiyet, Türk milliyetçiliğinin vazgeçilmez bir unsurudur. Türk milletinin milli şuur ve varlığı, İslamiyet ile açıklık ve hız kazanmıştır (Bilge, 1970ğ: 5). Erdem’e göre Türk milliyetçilerinin hemen hepsi, İslamiyet’in yüceliğine, Allah’ın birliği ve Hz. Muhammed’in elçiliğine inanmışlardır (Erdem, 1973d: 5). “Kişinin önce Türklüğü mü yoksa Müslümanlığı mı gelir?” sorusu Türk milliyetçiliği için bir mesele değildir, Türk milliyetçiliğinde bu iki vasıf, tek bünyenin ayrılmaz unsurlarını teşkil ederler (Bilge, 1970ğ: 5).

Erdem, içinde bulunduğu dönemde milliyetçilik-İslamiyet ilişkisinin, Türk milletini yıkmak için kullanılan araçlardan birincisi olduğunu belirtmiştir (Erdem, 1969j: 3). Bunun ilk örneği, Birinci Dünya Savaşı yıllarında İslamcılık düşüncesinin etkisiyle ortaya çıkan Müslüman olmanın milliyetçi olmaya engel teşkil ettiği fikridir (Bilge, 1970ğ: 5). Erdem’in Meşrutiyet İslamcılığı dediği bu görüşün kaynağı ise, İslamiyet öncesi Türk tarihine düşmanlıktır. Ona göre bu tutum, Türklükle ve İslamiyet’in bir arada gelişmesine zarar vermiş, milliyetçiliğin güçlenmesini engellemiştir. Meşrutiyet İslamcılarının göre İslamiyet öncesi Türk tarihine değer vermek günahtır. Çünkü o tarih,

barbarlık tarihidir. Türk milleti değerleri, İslamiyet ile kazanılmıştır. “İslamiyet olmasaydı bir Mimar Sinan olmaz, bir Süleymaniye, Selimiye meydana gelmezdi.” düşüncesi vardır. Yine bu zümre, Müslüman olmadıkları için Mete Han, Atilla, Bilge Kağan gibi isimlerin, kahraman görülmesine karşı olmuşlardır. Erdem, bu noktada Peygamberin atalarının, dedelerinin de Müslüman olmadığı belirtildiğinde “Efendimizin ekberine laf uzatmak” suçlamalarıyla karşılaştığını söylemiştir (Erdem, 1973d: 5). Meşrutiyet İslamcıları, Türk büyüklerini Müslüman olmadıkları için itibarsızlaştırırken, İslam âleminin büyüklerinin de Türk asıllı olmalarına karşı çıkmışlardır. Mevlana’nın, rubaisinde geçen “Aslım Türk’tür.” ifadesindeki Türk sözcüğünü, millet anlamında değil, “güzel” anlamında kullandığını belirtmişlerdir. Erdem, bu ifadenin “Farsça konuşsam da aslım Türk’tür.” şeklinde çevrilmesi gerektiğini, Türk kelimesinin “güzel” anlamında çevirmenin imkânsız olacağını söylemiştir (Erdem, 1973d: 5). Son olarak Meşrutiyet İslamcıları, Osmanlı tarihine de itibar etmemişlerdir. Halifeliğin, Osmanlı’ya geçmesini, “Peygamber evladının hakkı olan hilafeti gasp etme” olarak yorumlamışlardır (Erdem, 1973e: 5). Erdem, bu yorum karşısında ilk olarak Emeviler örneğini vermiştir. Emeviler, halifeliği peygamber evladından almışlar ve üstelik peygamber torunlarını ve tüm Müslümanları ezmek için kullanmışlardır. Sonra hilafet, Ebu Müslim ile Abbasilere geçmiştir. Abbasiler ise hilafetin yüceliğini koruyamamışlar, Büveyh oğullarının kuklası olmuşlardır. Türk sultanı Tuğrul Bey, Büveyh oğullarını yendiğinde Abbasi halifesini atına bindirmiş, kendisi yanında yürüyerek saygısını göstermiştir. Selçuklu İmparatorluğu yıkılınca Abbasiler yine hilafetin yüceliğini koruyamamışlardır. Bu durumda Yavuz Sultan Selim, Abbasilerin hilafeti koruyamayacağını anlamış ve “Hâkimü’l-Haremeyn”i, “Kadimü’l-Haremeyn”e çevirerek hilafeti, Osmanlı Ülkücülerine teslim etmiştir (Erdem, 1973e: 5).

Erdem’e göre milliyetçilik-İslamiyet ilişkisi üzerinden Türk milletini yıkma yöntemlerinin bir diğer örneği, Türk milletinin Batılaşması için önündeki en büyük engelin İslamiyet olduğu iddiasıdır. Bu düşünceye göre Türk milletinin Batılaşması, gerçek bir Avrupalı olabilmesi için Müslümanlık değerlerinden uzaklaşması şarttır. Batılaşma konusunda en çok Atatürk döneminde ilerleme olmuştur (Bilge, 1973: 12). Erdem, bu görüşü esas alan milliyetçilik düşmanlarının, kültür emperyalizmi aracılığıyla Türk milletini, Türk-İslam kültür dairesinden çıkarmaya çalıştıklarını belirtmiştir (Erdem, 1969h: 5).

Erdem’e göre milliyetçilik-İslamiyet ilişkisi, komünistlerin Türk milliyetçiliğini yıkabilmesi için başvurduğu argümanlardan birisidir. Çünkü komünistler, bir milletin yok olmasını ancak onu oluşturan maddi ve manevi unsurların yıkılması ile mümkün olabileceğini bilmektedirler. Dolayısıyla inanç sisteminin zarar görmesi, milletin zarar görmesidir (Erdem, 1963e: 3). Bu nedenle komünistler ve onlara hizmet eden bazı kesim aydınlar, Türkiye’nin din politikalarını ve adamlarını sistemli olarak eleştirmişlerdir (Erdem, 1963f: 3). İslam’a ait değerlere yönelik korumacı içerikli her davranışı, gericilik ile suçlamışlardır. Milliyetçiler ise İslamiyet’i ayrılmaz bir unsur olarak gördükleri için gerici olarak suçlanmaktadırlar (Erdem, 1964b: 3).

3.2.8. Milliyetçilik ve Demokrasi

Galip Erdem, demokrasi kavramını milliyetçilik temelinde anlamlandırmıştır. Erdem’e göre Türk milliyetçilerinin ülküsü, milletimizi her sahada yükseltmek ve kıyamete değin yaşatmaktır (Metin, 1972e: 12). Diğer kavramlar gibi demokrasinin de bu ülkeye bağlı olarak anlam kazandığı şu ifade ile belirtmiştir: “Demokrasi, hürriyet ve değerli sayılan diğer bütün mefhumlar, milletimizin yükselmesine ve güçlenmesine yardım ettikleri sürece saygı görürler.” (Erdem, 1969i: 5).

Erdem’e göre milliyetçilik, hayatın; demokrasi ise kitabın eseridir (Erdem, 1973f: 5). Demokrasi kitabı, olanı değil olması gerekeni anlatmaktadır. Buna göre demokratik düzeni benimsemiş bir memlekette, hâkimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir. Millet hâkimiyet hakkı Büyük Millet Meclisi’nde toplanır. Meclislerin üstünde hiçbir kuvvet yoktur. Ancak kitaptan çıkılıp hayata geçildiğinde hâkimiyetin, “kayıtlı ve şartlı” millet olduğu görülür (Erdem, 1974f: 5). Bu nedenle Erdem, “Rejimlerin en iyisi demokrasidir.”, “Memleketimiz demokrasinin bütün nimetlerine sahiptir.”, “Millî iradenin üstünde hiçbir kuvvet yoktur.” gibi söylemlere inanmayı, cahillikten kaynaklanan bir hayal olarak nitelemiştir (Erdem, 1963i: 3).

Erdem, içinde bulunduğu çağa göre Türk milliyetçilerinin, bütün kusurlarına rağmen demokrasi rejimini benimsediklerini belirtmiştir. Demokrasinin milliyetçilikteki yeri, her milletin belli bir dönemdeki özelliklerine göre tayin edilmesidir. Millet özellikleri ve memleketin şartları değiştikçe, demokrasinin değeri de çoğalır veya azalır. Erdem, buna göre demokrasinin üç durumunu ortaya koymuştur (Erdem, 1973f: 5):

Birinci durumda milletin varlığı ve bekası için gerekli olan üstün değerler hem halk çoğunluğu hem de aydın zümre tarafından ortaklaşa temsil ediliyorsa, en faydalı yönetim tarzı hiç şüphesiz demokrasidir. Böyle bir ülkenin milliyetçileri durum değişmediği sürece, başka bir yönetim tarzının denenmesini akıllarından bile geçirmezler. İkinci durumda bu üstün değerler, sadece halk çoğunluğu tarafından temsil ediliyorsa ve aydın zümrenin ihmal edilemeyecek bir bölümü öz değerlerini küçümsüyor, yabancılara ait değerlerin peşine düşmüşse, demokrasi diğerlerine kıyasla yine en faydalı yönetim tarzıdır. Son durumda ise bu değerler, sadece aydın zümrenin tamamı ya da bir bölümü tarafından temsil ediliyorsa, halkın çoğunluğu daha iyi bir yaşama seviyesine ulaşmanın dışında hiçbir şeye bağlılık duymuyorsa, milliyetçilik duygusundan uzaklaşmış maddeye tapan bir hâle gelmişse, demokrasi en zararlı yönetim tarzıdır. Uygulandığı milletin yıkılıp tarihten silinmesini hızlandıracaktır. Erdem’e göre Türkiye’de uygulanan demokrasi rejimi ikinci durumdaki gibidir (Erdem, 1973f: 5).

Erdem, demokrasinin bu hâllerinden dolayı tam olarak uygulanmasında hiç tükenmeyecek engellerle karşılaşılacağına unutulmaması gerektiğini belirtmiştir. Milliyetçiliğin temel ilkeleri ile

demokrasinin gerekleri arasındaki çatışmayı önlemek için son derece dikkatli olunmalı ve “güçlü iktidar” hüviyetini hep muhafaza etmeye çalışılmalıdır (Erdem, 1973f: 5).

Erdem’e göre demokrasi ile milliyetçilik arasında, mutlaka bulunması gereken, “varlık şartı” değerinde bir bağ yoktur. Daha açık bir söyleyişle, birinin mevcut olmadığı bir ülkede diğerinin de yaşayamayacağını öne sürmek doğru bir hüküm değildir (Erdem, 1973f: 5). Çünkü demokrasi, sadece bir vasıta, milletlerin idaresi için tarih boyunca denenmiş çeşitli rejimlerden biridir ve gerekli şartların hazırlanması hâlinde en iyisidir (Metin, 1972e: 12). Bundan dolayı demokrasi, uygulandığı memleketin şartlarına göre hem milliyetçiliğe hem de düşmanlarına hizmet edebilir. Demokrasi, milliyetçiliğin dostları kadar düşmanlarına da söz hakkı tanımaktadır (Erdem, 1973f: 5). Erdem, bu durumun örneğini *Ayrık Otu ve Çınar* yazısında ele almıştır. Demokratik rejimi benimseyen çayır alanında, ayrık otunun yaşama alanına dâhil olmak istemesi, demokrasi gereği herkesin fikri alınarak kabul edilmiştir. Sadece tecrübeli ulu çınar, ayrık otunun zararlarını söyleyerek karşı çıksa da çoğunluğun kararı kalması yönündedir. Bir zaman sonra ayrık otu, tabiatı gereğince kendi alanını aşarak başka bitkilerin alanlarını zorla işgal etmeye başladığında huzur bozulmuştur. Ama artık çok geçtir, ayrık otu köklerinin sökülüp atılması mümkün değildir (Erdem, 1962: 3).

Erdem, Pareto’nun düşüncelerine işaret ederek demokrasinin, milliyetçilik aleyhine diğer bir yönü oligarşiye dönüşebileceği düşüncesi olduğunu belirtmiştir. Faşizme de ilham kaynağı olan bu teoriye göre, “Bütün sistemler gibi demokrasi de eninde sonunda bir zümre hâkimiyeti anlamına gelen oligarşiye döner.” Birey oy verir, bir takım kişileri iş başına getirir. Fakat iktidarlar oluştuktan sonra, bir zümrenin hâkimiyeti başlar. Pareto’ya göre bütün demokrasiler, oligarşiye dönmeye mahkûmdur. Bu nedenle zümre hâkimiyeti, çok güçlü fakat tek bir adamın tekeline olmayan zümrelerle denge içinde oluşturulmalıdır (Bilge, 1970h: 25).

Erdem’e göre Türk milliyetçilerinin çoğu demokrasinin bir ülkü olduğuna ve diğer bütün değerlerin üstünde tutulması gerektiğine inanmamışlardır (Metin, 1972e: 12). Hatta Türkiye’de demokrasiyi bir ülkü değerinde görüp bağlanan bir zümrenin olmadığını söylemiştir. Türkiye, içinde bulunduğu dönemde de büyük bir kavganın içindedir. Bu kavga demokrasi için değil, milliyetçilik, ekmek parası ve sosyalizm ile mücadele için yapılmaktadır (Bilge, 1970ı: 5). Erdem, milletin istiklali ve bütünlüğü ile fertlerin hürriyetleri arasında bir seçim yapılması gerektiğinde, Türk milliyetçilerinin, demokrasiden vazgeçeceğini şu ifadelerle belirtmiştir: “Milletimizin varlık davası tehlikeye girer de ya demokrasiden belli bir müddet için vazgeçmek veya tehlikeye boyun eğmek zorunda kalırsak, hiç tereddütsüz, demokrasiyi feda ederiz. Kısacası milletimizi yaşatmak için ölürüz, demokrasi için sadece konuşuruz.” (Metin, 1972e: 12).

Erdem, Türk milliyetçilerinin demokrasi karşıtlığı gerekçesiyle faşizm ile suçlanmasını kabul etmemiştir. 12 Mart Muhtırası ve sıkıyönetim uygulaması da demokrasi ilkelerine aykırıdır. Böyle

bir suçlamada bulunanların, 12 Mart'ı ve sıkıyönetim uygulamasını da Faşizm ile suçlamaları gerektiğini ama sorumlu siyasetçilerden hiçbirinin 12 Mart'ın karşısına çıkmadığını belirtmiştir. Tam tersine, 12 Mart sonrası hükümetlerinde görev almış, sorumluluğu paylaşmışlardır. Sıkıyönetim, her defasında meclis kararı ile uzatılmıştır. Demokrasi ilkelerinin zedelenmesi umurlarında bile olmamıştır. Erdem'e göre Türk milliyetçilerini faşistlikle suçlayanların hepsi ya demokrasinin bir ölkü olduğuna inanmayan kimselerdir veya bağlandıkları en üstün değere korkaklıkları yüzünden ihanet eden yüreksizlerdir (Metin, 1972e: 12).

Bununla birlikte Erdem, demokrasinin, Türkiye'de başka görüşler için de doğru uygulanmadığına, 41'ler Olayı'nı örnek göstermiştir. 1970 yılında meclisteki bütçe oylaması sırasında AP'li 41 milletvekili, aksi yönde kırmızı oy kullanmış ve bundan dolayı parti Genel Kurulu tarafından müşterek Haysiyet Divanı'na sevk edilmişlerdir. Haysiyet Divanı, tarafsız bir şekilde savunmaları alıp incelemesi gerekirken, Divan Başkanı kırmızı oy vermenin AP'ye ihanet olduğunu ve cinayet sayılacağını açıklamış hatta teşkilat tarafından öldürüleceklerini ilan etmiştir. Erdem, bu olay sonrasında şu nasihatte bulunmuştur: "Demokrasi meraklılarından değilim, sevdalısı olmaya hiç niyetlenmedim. Yine demokrasinin korunmasını isteyenlere samimiyetle tavsiyede bulunacağım: Demokrasiyi kurtarmanın ilk ve tek şartına uyunuz. Demokrasi adına konuşanların arasındaki parazitleri temizleyiniz." (Bilge, 1970i: 5).

3.2.9. Milliyetçilik ve Türk Siyasi Partileri

Galip Erdem'in milliyetçilik temelinde değerlendirdiği konulardan birisi siyasi partiler olmuştur. Ülke gündemini ve genel siyaseti sıklıkla köşe yazılarında ele alan Erdem, siyasi partilerin milliyetçilik ile ilişkisine, 1973 genel seçimleri öncesinde özel bir yazı serisi ile ayrıca değinmiştir. Bunun gerekçesi ise bulunduğu dönemdeki siyasi partilerin, milliyetçilik düşüncesini benimsedikleri iddiasında bulunmuş olmalarıdır. Erdem'e göre siyasi partilerin hiçbirisi milliyetçi değildir. Eğer öyle olsaydı 1960, 1971 ve 1980 müdahalelerine gerek kalınmayacağını belirtmiştir (Erdem, 2001: 23).

Erdem, siyasetçilerin, seçim öncesinde propagandalarını "seçim pazarına sürülecek mallar" olarak adlandırmıştır. Buna göre siyasetçilerin iki tür seçim malı vardır. Birincisi değerleri şartlara ve zamana göre değişmeyen, bütün seçimlerde alıcı bulan mallardır. İkincisi ise sadece birkaç seçimde pazara sunulan, müşterisi tükendikten sonra pazara konulmayan mallardır. Erdem, birinci sınıftaki malları da ikiye ayırmıştır: Seçmenlerin maddi istek ve ihtiyaçlarına cevap verecek mallar (yol, su, elektrik vb.) ve seçmenlerin duygularına hitap edecek, manevi istek ve ihtiyaçlarına cevap verecek mallar (milliyetçilik, din, hürriyet gibi). Buna göre satış değerindeki yükseklik açısından milliyetçilik, diğerlerini geride bırakmıştır. Hürriyet, Türk milletine hâlâ yabancı bir kavramdır. Dinin müşterisi çoktur ancak Türk Ceza Kanunu'nun o dönem yürürlükte olan 163. maddesine göre "Demoklesin kılıcı" gibi durmaktadır. Bu nedenle manevi malların en iyisi olarak milliyetçilik görülmüştür (Metin, 1973c: 12).

Erdem, 1946 ile 1969 yılları arasında yapılan tüm genel seçimlerin pazarlarını dolaşmış olduğunu ve mallarını çok iyi tanıdığını söylemiştir. Seçimlere katılan bütün partilerin vitrinlerinde, en üst sırada hep milliyetçiliğin yer aldığını belirtmiştir. Ona göre milliyetçi olmadığını iddia eden bir tek parti bile olmamıştır. Hatta komünizm ve bölgecilik suçu ile kapatılan TİP bile, “ulusçu” olduğunu iddia etmiştir (Metin, 1973c: 12).

Erdem’e göre milliyetçilik, ideoloji olarak ele alınırsa ülkede ancak bir tane milliyetçi parti olabilir. Aynı ideolojiyi benimseyen insanların, ayrı ayrı partilerde toplanmalarının hiçbir izahı olmayacağını söylemiştir (Metin, 1973c: 12). Bu nedenle 1969 seçimlerinden sonra MP, MHP ve bağımsızlardan oluşacak yeni bir milliyetçi parti söylemlerini şiddetle eleştirmiştir. Böyle bir parti kurulmasının elbette mümkün olacağını ancak “mayasının tutmayacağını” vurgulamıştır. Ona göre milliyetçileri temsil eden bir parti varken, yeni bir partinin oluşumunu, Türk milliyetçileri arasında yeni bir bölünme sebebi olacaktır (Erdem, 1969m: 5). Milliyetçilik, bir dünya görüşü olarak ele alındığında ise bir ülkede birden çok milliyetçi partinin bulunabileceğini ifade etmiştir. Ona göre her partinin millete sunduğu hizmetleri ve yöntemleri farklı olabilir. Ancak milliyetçi ideolojinin değişmeyen temel ilkesi vardır. Bu da Türk milliyetçiliği için her olaya ve konuya Türk gözü ile bakılmasıdır. Türkiye’de bir partinin milliyetçi olarak kabul edilmesinin ilk şartı budur. Bu ilke parti kadrosunun inançları için de geçerlidir. Kadroda milliyetçi kişilerin yer alması tek başına yeterli değildir. Eğer bir partinin kadrosu, zamanın, şartların ve seçmenlerinin niteliği değişse bile bu ilkeye bağlılığını koruyabilmişse milliyetçidir (Metin, 1973c: 12).

Erdem, siyasi partilere yönelik incelemesini tamamladıktan sonra MHP dışındakilerin milliyetçi olmadığını ifade etmiştir. AP’nin her şeyden önce bir kitle partisi olduğunu ve milliyetçi kabul edilmesinin imkânsız olacağını belirtmiştir. Programında “Türk milliyetçiliğini, büyük milletimizin bütünlüğünü ve beraberliğini sağlamak ...” ifadeleri yer alsa da 1965 seçimlerinden sonra milliyetçilik ile bağdaşmayacak davranışlarda bulunmuştur. Genel başkanı Demirel, başarısızlığını gizlemek için 12 Mart öncesi olayları küçümsemiş, 1968-1971 arasında yaşanan toplumsal olaylarda “aşırı uç” edebiyatına sığınmıştır (Metin, 1973c: 12). Erdem, ayrıca yöneticileri arasında etkili olan kesimin kuvvetli bir ihtimalle mason olduğunu söylemiştir. Ona göre masonlar, dindar olabilir, namaz kılabilir; milliyetçilik, Turancılık hatta antropolojik anlamda ırkçılık bile yapabilirler. Ya da tam tersi dinsiz olabilir, masonluğu tüm dinlerin üstünde tutabilir, eylemci ve ihtilalci bir sosyalist olabilirler. Ancak hiçbir mason, masonluğun temel ilkeleri ve Localarının emirlerine aykırı davranışta bulunamaz. Türkiye’de dengecilik edebiyatını başlatanların masonlar olduğunu söylemiştir. Bu nedenle AP’nin milliyetçiliği benimsemesi dengeciliğe ters düşen bir şeydir (Metin, 1976: 12).

Erdem, bir diğer değerlendirmesini DP için yapmıştır. Programında milliyetçiliğe, temel gaye bölümünde değil hukuk devleti başlığında yer verilmiştir. Bu nedenle DP’nin temel gayesinin milliyetçilikten üstün gördüğü başka bir değer olduğu çıkarımında bulunmuştur. Ona göre DP’nin

özelliği, CHP iktidarından memnun olmayanları toplamasıdır. Yöneticilerinden bir kısmının, Ferruh Bozbeyli gibi belli bir dönemde Türk milliyetçiliğine bağlanmış kişiler olması da DP'yi milliyetçi yapmamaktadır. Erdem, diğer partilerden farklı olarak DP'ye “Yuvaya dönmelerini temenni edeceğiz.” çağrısında bulunmuştur (Metin, 1973d: 12).

Bir başka değerlendirme yaptığı MP'nin ise 1950 yılının öncesindeki gibi olmadığını belirtmiştir. Ona göre genel başkanı Cemal Tural hâkimiyetindeki MP, solcu bir ideolojinin çıraklığına özenmektedir (Metin, 1973e: 12). Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) için tek gayesinin iktidara gelmek olduğunu ve bunun için de milliyetçiliği vasıta edindiğini söylemiştir. Ancak CGP, millî ülkü ve hedefler uğrunda çalışanları, aşırı sağcılık ile suçlamıştır (Metin, 1973f: 12). Türkiye Birlik Partisi'nin (TBP) ise başlangıçta mezhepçiliği sonrasında ise sınıfçılığı benimsemiş olduğunu belirtmiştir. TBP, her olayı Marksist açıdan değerlendirmektedir. Milliyetçiliğe özenmeyen tek partidir ve Türk milliyetçiliğinin düşmanı ve hedefidir (Metin, 1973g: 12). Erdem, CHP için, Ecevit'in genel başkanlığına geçtikten sonra kuruluş amacından uzaklaştığını söylemiştir. İnönü zamanındaki CHP de milliyetçi değil, maddeci bir anlayışa dayanmıştır. Ancak Ecevit ile CHP, maddeci-Marksist görüşüne bağlı, sosyalist bir partiye dönüşmüştür. Bu nedenle Türk milliyetçiliğine düşmandır. CHP ayrıca halkçılık iddiasındadır dolayısıyla milliyetçilikten çok uzaktır (Metin, 1973ğ: 12). Son olarak Millî Selamet Partisi'ni (MSP) ele alan Erdem, seçim pazarında Dokuz Işık doktrinini kullanarak MHP'nin taklitçiliğini yaptığı değerlendirmesinde bulunmuştur. Genel başkanı Erbakan, Ortak Pazar'a karşı çıkan tek parti olma iddiasını taşımıştır. Ancak MHP, daha MSP hatta öncülü Millî Nizam Partisi dahi kurulmadan önce Ortak Pazar'a üyeliğin zararlarından bahsetmiştir. Erdem'e göre MSP, bu taklitle asıl kimliklerini gizlemeye çalışmaktadır. Gerçekte milliyetçiliğe düşmandır (Metin, 1973h: 12).

3.2.10. Milliyetçi Eğitim

Galip Erdem'in milliyetçilik anlayışının bir başka unsuru, milliyetçi bir eğitim sisteminin gerekliliğidir. Eğitim sistemine yönelik reform gerekliliği, Ülkücülüğün de önem verdiği konulardan birisi olmuştur. Erdem'e göre maddi ve manevi kalkınmanın ve bütün gelişmelerin asıl kaynağı insan unsurudur. Bir milletin güçlenmesi, siyaset, ahlak, kültür, iktisat ve diğer alanlarda yükselmesi, her şeyden önce milleti oluşturan bireylerin, özellikle de yönetici ve aydın sınıfın ruh ve kafa yapısına bağlıdır. Bu nedenle her millî-devletin eğitim politikasının, milliyetçi, Ülkücü, bilgili ve çalışkan insanlar yetiştirmek ilkesine dayandığını söylemiştir. Türkiye'nin, anayasaya göre millî bir devlet olduğunu ancak eğitim sistemi politikalarının millî olmadığını belirtmiştir (Erdem, 1973c: 5).

Erdem'e göre millî eğitim politikaları Tanzimat dönemi ile başlayan Batı hayranlığı sebebiyle Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren milliyetçilikten uzak bir anlayışta yürütülmektedir (Erdem, 1975c: 43). Atatürk'ten sonraki İnönü döneminde, komünizmin “Kızıl” tohumları özellikle millî eğitim bahçesinde çimlenmeye başlamıştır (Erdem, 1969ç: 3). Erdem, bu dönemde uygulanan millî

eğitim politikasının temel ilkesinin şekil yönünden milliyetçi görünse de maddeci dünya görüşüne bağlı insanlar yetiştirmek üzere tasarlandığını ifade etmiştir. DP iktidarı döneminin en büyük hatası da bu politikayı değiştirmemiş olmasıdır. 27 Mayıs'ı kaçınılmaz duruma getiren sebeplerden birisi olarak CHP dönemi millî eğitim politikalarının olduğunu belirtmiştir. DP iktidarının eğer bu politikayı değiştirmiş olsaydı, kendilerini sevdirmiş olacağını ve CHP hesabına sokaklara dökülecek bir gençlik zümresinin kuvvetlenemeyeceğini ifade etmiştir (Metin, 1976a: 12).

Erdem'e göre millî eğitimde reform gerekliliği Türk milliyetçileri tarafından sürekli teklif edilmiştir ancak bu değişiklikler sadece şekli yönde gerçekleşmiştir. Türk gençliğini öz değerlerine yabancılaştıran öğretim programlarında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır (Erdem, 1973g: 8). Eğitimin temel ilkeleri arasına milliyetçilik ilkesi konulması yönünde yapılan teklifler, ilk ve orta öğretimde okutulan kitaplarda yer alan Türkçülüğü öven cümleler gerekçe gösterilerek ilk başta Millî Eğitim Bakanlığı yetkileri tarafından reddedilmiştir. Erdem, milliyetçi eğitimin anlamının, bazı kitapların arasında övünç cümleleri yerleştirmek olmadığını belirtmiştir. Ona göre milliyetçi eğitim, "Öğretimin bütün kademelerinde, programlar, öğretmenler ve öğretim üyeleri arasında tam bir uyum sağlayarak, genç ruhları ve kafaları milliyetçi dünya görüşünün üstünlüğünü anlamaya hazırlamaktır." (Erdem, 1973c: 5).

Erdem'e göre millî eğitim politikalarının milliyetçilikten uzak olması, temelde iki probleme yol açmaktadır. İlk olarak milliyetçiliğe uzak ya da düşman gençler yetiştirilmektedir ve böylelikle komünizmin yayılmasına sebep olunacaktır. Milliyetçilik de gericilik, enayilik gibi suçlamalara maruz kalıp, gelişemeyecektir (Erdem, 1973e: 5). İkinci problem ise milliyetçilikten uzak, maddeci anlayıştaki millî eğitim programlarının, Türk millî kültürünün kültür emperyalizmi etkisine girmesine yol açmasıdır (Erdem, 1975c: 43). İlk ve orta öğretim çağındaki Türk çocuklarına Türk milletinin kültür değerleri iyice öğretilip benimsetilmediği sürece başkalarına duyulan hayranlık ve kültür emperyalizmi tesiri devam edecektir. Erdem'e göre insanlık tarihi önemlidir ancak Türk çocuklarının ayrıntılarıyla öğrenmesi gereken konu Türk milletinin tarihidir, edebiyatıdır, sanatıdır, coğrafyasıdır. Hun ve Göktürk İmparatorluklarına iki sayfa, eski Roma ve Yunan tarihine yirmi sayfa ayıran bir tarih kitabı okutulmasını uygun gören eğitim bakanlığı, Erdem'in nazarında millî değildir. Ona göre İmam-ı Azam'ı tanımayan bir Türk gençliği, Luther'in hayatını ezberlemiş ise, Türk milleti artık kültür açısından tamamen sömürgeleşmiştir (Erdem, 1973g: 8). Erdem, komünizm gibi zararlı dünya görüşleri ve kültür emperyalizmin önündeki tek engelin milliyetçilik olduğunu söylemiştir. Bu nedenle ilk olarak milliyetçi bir eğitim politikasının şart olduğunu vurgulamıştır. Milliyetçi eğitim politikası, Türk milletine yararlılık ölçüsünü esas alarak bilgili gençler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle genç zihinler boş bilgilerle yorulmayacak ve diplomalı cahillerin varlığına yol açan boşluklar kapatılacaktır. Milliyetçi bir eğitim politikasının ise ancak MHP'nin iktidara gelmesi mümkün olacağını belirtmiştir (Erdem, 1973c: 5).

3.2.11. Milliyetçilik ve Türk Aydınları

Galip Erdem'in milliyetçilik açısından üzerinde durduğu bir diğer konu, Türk toplumundaki aydınlardır (münevver). Çünkü Türk milliyetçilerini suçlayanlar arasında bahsettiği bazı yetkililer, aydınları da kapsamakta ya da aydınlar bu kesime hizmet etmektedirler. Yazılarında aydınlarla yönelik genel bir eleştiride bulunduğu gibi isim belirtmeden doğrudan bir aydını da hedef aldığı olmuştur (Erdem, 1962d: 3).

Erdem'e göre aydınlar, bir ülkenin yönetiminde etkili olan kişilerdir. Bu nedenle halkı çok iyi tanımalı ve her zaman tarafsız olmalıdırlar. Ancak Erdem, Türkiye'de yaşayan aydınların büyük bir çoğunluğunun, halkı tanımadıklarını, millî değerlere ve Türk milliyetçiliğine düşman olduklarını belirtmiştir. Ona göre bu aydınlar, sadece kişisel menfaatleri için yaşayan, tehlike karşısında inandığını söyleme cesaretini gösteremeyen ve bildiklerinin doğruluğunu araştırmayan perişan bir zümreden oluşmaktadırlar (Erdem, 1963i: 3). Bu tip aydınlar, halkın kandırılmasına, gerçeklerin saklanmasına, yalanın hüküm sürmesine yardımcı birer vasıta hâlinedirler. Dumanlı havalarda görünmezler. Tehlike geçtiğinde zarar görmeyeceklerini anladıkları zaman, tehditlere rağmen doğruluktan vazgeçemedikleri sözde kahramanlıklarının hikâyesini anlatmaya başlarlar (Erdem, 1962e: 3). Erdem, bu aydınların sürekli demokratik nizamın bozukluğundan bahsettiklerini ve demokrasinin işleyememesinin en büyük sebebi olarak halkın cehaletini gördüklerini belirtmiştir. Erdem'e göre ise asıl sebep halk değil, aydınların sadece kişisel menfaatlerini düşünmeleridir (Erdem, 1963i: 3).

Erdem'e göre Türkiye'nin idaresinde etkili olan aydınların bir başka kesimi, Batı medeniyetçiliğine bağlıdırlar ve laiktirler. Sağın her türlü çeşidini ve aşırı solu tehlike olarak görürler. Dindarlığa ve milliyetçiliğe karşı olan bu aydınlar, maddeci bir eğitim düzeninde yetişmelerine rağmen siyaset alanında aşırı sola da karşıdırlar. Bu nedenle Erdem bu zümreyi, "ortacı münevver" olarak adlandırmıştır (Erdem, 1969n: 3). Ancak ortacı münevverlerin, artık ortacılık kimliğini kaybetmeye başladığını ve aşırı solun yanına kaydığını belirtmiştir (Erdem, 1969n: 3). Onlar da millî değerlere ve Türk milliyetçiliğine düşman hâline gelmişlerdir. Hüviyetini kaybeden ortacı münevverler, fikir ve vicdanı hür olması gerekirken, dört tarafı duvarlarla çevrili bir kir avlusuna hapsedilmiş gibidirler. Fikir ve hareketlerinde her türlü taraftarlığa karşı olduklarını göstermek isterlerken, sadece Ortaçağ'ın Hristiyan tarikatlarında görülebilecek katı bir dogmatizmin içinde olduklarını fark etmezler. İdealleri, sonunun nereye dayandığını bilmedikleri acayip bir formüldür. Ama bu yolun kendilerini nereye götüreceğini de bilmezler. Kalıplaşmış ilahilerinde millet ve din, şeytaniliğin; taklitçilik ve gayesizlik, rahmaniliğin sembolüdür (Erdem, 1969o: 3).

Erdem, aşırı sola yanaşan ortacı münevverleri, "Kendilerini 'emekten yana ilerici aydın' olarak tanıtan acayip yaratıklar türedi." şeklinde ifade etmiştir. Ona göre bu aydınlar, dünyayı ters yüz etmeyi, insanları değiştirmeyi, değer ölçülerinin her türlüşünü yıkmayı istemektedirler (Erdem,

1964e: 3). Kültür emperyalizminin yardımcısıdır ve hatta yabancı kültürlerin yanında gibidirler (Erdem, 1969 : 5). Erdem, sadece Türkiye’ye has olan bu aydın tipinin kendiliğinden oluşmadığını, imal edildiğini söylemiştir. Türk milletinin manevi değerlerinden yoksun iktidar delisi zenginler, bu aydınları amaçları yolunda bir asansör olarak kullanmışlardır. Milleti dövmek, millete sövmek ve milleti aldatmak amaçlarında kullanılan aydınlar, içinden geldiği halktan c z lm ş, Türkiye için karanlık bir k bus olmuşlardır (Erdem, 1969o: 3).

3.2.12. 12 Eylül ve Türk Milliyetçiliği

Türk milliyetçiliğin önemli kırılma noktalarından biri olan 12 Eylül, Galip Erdem için de farklı bir hayatın başlangıcı, miladı olmuştur. 12 Eylül, Galip Erdem ile özdeşleşen ve onu milliyetçi camia içerisinde ölümsüzleştiren bir dönemdir (Somuncuoğlu, 2015). 12 Eylül, Galip Erdem’in Türk milliyetçiliği düşüncesindeki aksiyoner rolünün ve “fenafil millet” oluşunun açıklık kazandığı ( ks z, 2015), davası içinde adeta kendini unuttuğu (Oktay, 2015) bir dönemdir. Erdem, bu dönem sürecinde yazma orucunu ve konuşma perhizini, yani k rgınlığını bir kenara bırakarak, Türk milliyetçileri için mücadeleye başlamıştır. Memuriyet hayatını askıya alarak, avukatlık mesleğine geçmiştir. “Mamak’ta sanık olamadım ama hiç olmazsa onların avukatı olayım.”⁵⁰ diyerek (Öznur, 2003: 91), MHP ve  lk c  Kuruluşlar Ana Davası’nda yargılanan Türk milliyetçilerinin avukatlığını üstlenmiştir (Oktay, 2013: 132). Ankara’da Avukat şerafettin Yılmaz’ın bürosunda (daha sonra milliyetçi camiada “akıl d kk nı” olarak nitelendirilmiştir),  zber Duvarcı ve Behçet Kemal gibi genç avukatlarla çalışmaya başlamıştır. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Savcılığı’nca hazırlanan 945 sayfalık iddianameye bu büroda 1454 sayfalık savunma hazırlanmıştır (Oktay, 2013: 129-130). Erdem, yargılanan 589 milliyetçinin adlarını ezberinde tutmuş, aileleri ile birebir ilgilenmiştir (Yılmaz, 2022). “Kendi yetiştirdiği gençlerin, Türk milliyetçilerinin,  lk c lerinin suçlandığını görünce onların çektiği sıkıntılardan çok daha fazlasını çekerek yanlarında yer almıştır.” (Küçükyıldız, 2021).

Galip Erdem, MHP ve  lk c  Kuruluşlar Ana Davası başladığı dönemde Genelkurmay Başkanı Kenan Evren’e 63 sayfalık açık bir mektup yazmıştır. Manifesto niteliği taşıyan bu mektup, Erdem’in Türk milliyetçiliği camiasındaki konumu açısından önemlidir. Mektuba, 50 yıllık ömrünün 30 yılını Türk milliyetçiliğine adadığını ve Türk milliyetçilerini çok iyi tanıdığını belirterek başlamıştır. Devamında 12 Eylül  ncesi Türkiye’nin durumu, anarşinin gerekçeleri, komünizm, b l c l k, CHP, MHP,  lk c  gençlik ve 12 Eylül sonrası uygulamalar konularına değinmiştir (Erdem, 2001: 2). Bu mektubun ardından Erdem, 1981 tarihinde Başbakanlık Müşavirliği görevinden

⁵⁰ Galip Erdem, 12 Eylül döneminde kendisine yönelik herhangi bir suçlama ve yargılama süreci yaşamamıştır. Yakın çevresine göre bu durumun ilk sebebi, Erdem’in o dönemde Başbakanlık müşavirliği görevinde olmasıdır. İkinci sebep ise Erdem’in 1970’li yılların sonuna doğru Alparslan Türkeş ile yaşadığı fikir ayrılığı sonucunda MHP ve bağlı kuruluşlarla tüm resmî bağlarının kopmuş olmasıdır.

alınarak Turizm ve Tanıtma Bakanlığında Genel Müdürlük Müşavirliğine atanmıştır (Hacaloğlu, 2015).

Erdem, 12 Eylül sürecinin gerekliliğine inandığını, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) duruma müdahale etmesi gerektiğini istediğini belirtmiştir. Ona göre 12 Eylül sabahı en çok sevenler MHP ve Ülkücüler olmuşlardır. Çünkü şiddet hareketleri, iç savaş niteliğine dönüşmüştür. Ancak Erdem, asıl meselenin Millî Güvenlik Konseyi'nin (MGK) tutumu değil, 12 Eylül sonrası uygulamalarla ilgili olduğunu ifade etmiştir. 12 Eylül sonrası uygulamalarına göre hareketin başlıca hedefinin Ülkücü gençlik ve MHP olduğunu belirtmiştir (Erdem, 2001: 79). Ona göre bu uygulamaların bazılarında, özellikle şiddet hareketlerini ilgilendiren tutum, davranış ve tercihlerde yanlış ölçü ve değerlendirme hataları olmuştur. Bu hataların kısa sürede düzeltilmesinin, uygulamaya hedef olanlardan önce TSK'nın üstün görev ve adalet anlayışı ve devlet ve millet düşmanlarının yanlış tanınmaması bakımından önemli olduğunu belirtmiştir (Erdem, 2001: 2). Erdem'e göre suçlar ve suçlular arasında da bir hiyerarşi vardır. Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği'ne (TÖB-DER) mensup bir öğretmenin, zor kullanarak öğrencilerine enternasyonalî öğretmesi ile ÜLKÜ-BİR'li bir öğretmenin, yine zor kullanarak öğrencilerine İstiklal Marşı'nı söyletmesinin farklı olduğunu söylemiştir. Her iki davranışın, sınıflarda bölünmeye ve çatışmaya yol açtığı tespit edilse bile aynı şey değildir (Erdem, 2001: 3). MHP'lilerin ve Ülkücülerin, eğer öyle olması gerekiyorsa, Türk milleti için faydalı olacağına inanılıyorsa yargılanmalarını, ceza almalarını söylemiştir (Erdem, 2001: 91). Ancak Erdem'e göre devleti yıkmaya çalışmak, milleti sevmemek ve vatani bölmek ile Türk milliyetçilerinin suçlanması kabul edilemez. Bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: "Bizim peri padişahının kızını sevmediğimiz, üstelik fenalık ettiğimiz söylenmiştir. Oysa biz Allah şahidimizdir ki, kendimizi bulduğumuz günden itibaren peri padişahının kızına âşık olmuşuzdur. En ufak zarar görmemesi, bir telinin incinmemesi için yaşamaya yemin etmiş, uğrunda hayatlarımızı harcamış, canlar vermişizdir." (Erdem, 1984: 108).

Mektubunda MHP'ye yöneltilen devletin millîlik vasfını değiştirme (faşizm), bölücülük (ırkçılık) ve vatanın bütünlüğünü tehlikeye atmak ve milleti maceraya sürüklemek (Turancılık) suçlamalarına daha önce Devlet Gazetesi'nde de ele aldığı gibi cevap vermiştir (Erdem, 2001: 24). Erdem'e göre MHP, yürürlükteki kanunlara göre çalışmaktadır. Temel ilke olarak milliyetçi dünya görüşünü seçmiş, milletini sevmeyi ve yüceltmeyi ülkü edinmiş bir partidir (Erdem, 2001: 23). Devletin millîliği ve bütünlüğü, milletin birliği, vatanın bölünmezliği ilkelerine düşman olan bütün fikirler MHP'nin de düşmanıdır. Bu kapsamda MHP'nin ilk hedefi komünizm, ikinci hedefi ise her türlü bölücülük, en önemlisi de Kürtçülüktür (Erdem, 2001: 47). Erdem'e göre MHP, iktidar olmak dâhil, amaçlarına ulaşmak ve hedeflerini zararsız hâle getirmek için yaptığı mücadelede "silahlı bir mücadele" değil, fikir ve siyaset yolunu seçmiştir (Erdem, 2001: 48).

Erdem'in üzerinde önemle durduğu bir diğer konu Ülkücü gençlik olmuştur. MHP Gençlik Kolları, ÜGD, ÜOD gibi derneklerde birçoğu yöneticilik yapmış 200'e yakın Ülkücü, "siyasi bir

çetenin oluşturulmasına yardımcı olmak, toplu kıyımı azmettirmek, maddi kaynak ve mühimmat sağlamak ve bilfiil toplu kıyıma girmek” suçlarından tutuklanmıştır. Erdem, “ağabeyleri” olmaktan şeref ve gurur duyduğunu belirttiği bu gençlerin ruh ve kafa yapılarını, hangi değerlere bağlı olduklarını, nelere inandıklarını ve bu doğrultuda canlarına, yaralanmalarına mâlolan bir mücadeleye nasıl girmek “zorunda” kaldıklarını iyi bildiğini belirtmiştir. Ancak başta Alparslan Türkeş olmak üzere, MHP yöneticilerinin uyarılarına rağmen Ülkücü gençliğin kanunda suç sayılan fiil ve hareketlerden kaçmadıklarını da eklemiştir. 12 Eylül öncesi, “ilan edilmemiş iç savaş” ortamı gençleri bu duruma mecbur bırakmıştır (Erdem, 2001: 58-59).

Erdem’in 12 Eylül döneminde Türk milliyetçileri için bir diğer faaliyeti, Mamak’ta tutuklu milliyetçiler ve dışarıdaki aileleri için yaptığı “Mektuplar” adında yardımları olmuştur. “Mektup”, tutuklu milliyetçiye ve dışarıdaki yakınına teslim edilecek parayı, “pul”, toplanan paranın miktarını ifade etmektedir (Oktay, 2013: 140). “Tutuklu Ülkücüler ve ailelerinin maddi ihtiyaçlarını karşılamak için şahsiyetini ortaya koyarak topladığı paralarla ocakların tütmesine yardımcı olmuştur.” (Öznur, 2003: 97). “Bugüne kadar parayla pulla pek işi olmamış bir insan, 12 Eylül’den sonra kuruşun hesabını yapmaya, bugüne kadar kimseye eyvallah etmemiş bir insan, sanıklarının biraz daha ihtiyaçlarını karşılayabilmek için belki olmadık kişilerden olmadık şekilde para dilenmek durumunda kalmıştır.” (Küçükyıldız, 2022). “Galip Ağabey, 12 Eylül döneminde Ülkücülerin namusunu kurtarmıştır.” (Birol Dok ile kişisel görüşme, 07.11.2015). “12 Eylül sonrasında cezaevlerinde, dışarıda ya da kaçak durumunda olan her insanın Galip Erdem’e bir şekilde borcu vardır: minnet borcu!” (Küçükyıldız, 2022). Göstermiş olduğu fedakârlıklarla, kendisini âdeta davası içinde unutmuştur (Oktay, 2015). Mamak sanıklarından Yılma Durak, 12 Eylül döneminde Erdem’in fedakârlığını şu şekilde anlatmıştır (Durak, 2015):

Galip Erdem, hayatından dolayı çok da tembel bir adamdı. Gece çok geç yatar, ikindiye yakın kalkar falan ama biz cezaevine düşünce yani 12 Eylül’de Galip Erdem de hayatını değiştirdi. Biz hapisanedeyken, öğleye kadar, ikindiye kadar yatan Galip Erdem, sabah 7’de kalkıyordu. Mahkememize avukat olarak geliyordu ve davamıza giriyordu, görüşümüze geliyordu. Bütün arkadaşlarımız da cezaevinde olduğu için dışarıda ailelerimizle ilgilenen tek insan Galip Erdem’di. Ben 6 yıl cezaevinde yattım, bunun 4,5 yılı hücredeydi. Biz cezaevindeyken meşhur olan bir mektubu vardı. Ülker dâhil Türkiye’nin büyük zenginlerinden gider mektup diye para alır o paraları ailelerimize götürür, cezaevine de bize getirirdi. Bizler cezaevine girmeden öyle bir hayat içerisindeydik ki yani 3 kuruş 5 kuruş bir kenara bırakan insanlar değildik. Cezaevine düştükten sonra ailelerimiz muhtaç hâle geldiler ama onu hissettirmeyen tek adam Galip Erdem’dir.

Erdem, 12 Eylül sürecindeki Türk milliyetçiliğini *Beşiktaş Nasıl Kurtulur?* adlı yazısında futbol takımı üzerinden izah etmiştir (Erdem, 1981: 7). Yazısı yayımlandığında bazı kesimler, gerçekten futboldan bahsettiğini düşünse de (Oktay, 2013: 128), milliyetçi kesim için moral kaynağı olmuştur (Öznur, 2003: 95). *Beşiktaş Nasıl Kurtulur?* aynı zamanda Erdem’in belagat sanatıyla okuyucuya sunduğu Türk milliyetçiliği anlayışının bir özetini sunmaktadır. Milliyetçilik

anlayışındaki “Türk milleti, Türk milliyetçiliği, kültür, tarih, birlik ve beraberlik, devlet kutsiyeti, Türk’e göre tarif, dış Türkler” gibi anahtar kavramları, şifrelerle okuyucuya ulaştırmıştır.

Yazısına kültür savaşında yenilmişliğin örneği olarak kabul ettiği yine bir yılbaşı gecesinde, Türk kültürüne yabancı olan eğlencelerden öze ait olan türkölere geçerek *Kerkük Türküsü* ile başlamıştır. “Sevmiş bulundum efendim gayrı ne çare!” sözleri ile Türk milliyetçiliğini kodladığı Beşiktaş’a sözü getirmiştir. Erdem, dünyadaki her şeyden vazgeçecek kadar Beşiktaş’ı çok sevmiş, Beşiktaş’a ömrünü adamıştır. Takımın görkemli geçmişinden, bugünkü konumuna gelişini üzülenek belirtmiştir. Sonrasında içinde bulunduğı durumdan kurtarmanın yollarını aramıştır. Beşiktaş’ı kurtaracak olan şeyin yine Beşiktaşlılar olduğunu özellikle belirtmiştir. Ona göre “Beşiktaşlıyım!” demek yeterli değildir, Beşiktaşlı olmanın gerekleri yerine getirilmelidir. Sadece Türkiye’de değil, Türklerin yaşadığı diğer yerlerde de koyu Beşiktaşlıların mutlaka olduğunu söylemiştir. Beşiktaş, bilim ve teknoloji rehberliğinde ancak sadece “Beşiktaşlıların çabaları” ile kurtulabilir. Bu hâle gelmesinde suçlu ilk önce takımını sevmeyen futbolculardır. Ne kadar iyi futbol oynarlarsa oynasınlar, önce takımlarını çok sevmeli, “Kara Kartal” hayalini kurabilmelidir. Yenilgiyi baştan kabullenen futbolcuların takımda hiç yer almaması gerekir. Diğer suçlular ise yöneticileridir. Çünkü son dönemde yöneticiler, Beşiktaş’ın tarihinden, ülküsünden bihaber kişilerdir. Kurtuluşun gerçek çaresi, Beşiktaş’ın, Beşiktaşlılık ruhu taşıyan yöneticilere teslim edilmesidir. Yöneticiler ile oyuncular arasındaki ilişki baba-oğul ilişkisi gibi olmalıdır. Beşiktaş’ın, yöneticisi, oyuncusu ve taraftarı ile bütünleşmesi gerektiğini belirtmiştir. Diğer takımlara karşı verilebilecek en güzel cevap Beşiktaşlıların birbirine duyduğu sevgi olmalıdır. Dava büyüktür, çetindir ama Beşiktaş düşmemekle kalmayacak, şampiyon olacaktır (Erdem, 1981: 7).

3.3. Galip Erdem’in Düşünce Dünyasında Ülkücülük

Galip Erdem’in düşünce dünyasında Ülkücülük, ideolojik bir kullanımın daha ötesinde bir anlam taşımaktadır. Ülkü, “Kızıl Elma” ile kullanım kazanan bir kavramdır ancak Ülkücülüğün günümüzdeki anlamı, Erdem ile şekillenmiştir (Öksüz, 2007: 24). Milliyetçi hareket ile siyasi bir görünüm kazanan Ülkücülüğün, daha öncesinde Erdem’in yazılarında bir karakter çizgisi olarak yer aldığı görülmektedir. Ülkücülük, milliyetçiliğin gerektirdiği ilkeleri yaşamaktır. Bu nedenle Erdem’in milliyetçiliğinden çok, Ülkücülüğü kalıcı olmuştur (Kösoğlu, 2016: 84). Gökalp’ın kullandığı “millî mefkûre” terimine uzanan Ülkücülüğe, Erdem, “çetin bir dava” anlamı yüklemiştir. Bu nedenle Erdem, Ülkücülüğün, milliyetçilikten daha üstün olduğunu ve birçok zor gerekleri içerdiğini belirtmiştir (Erdem, 1974b: 9). Ayrıca Erdem, bu çetin davanın özünde yatan mücadele etmek, fedakârlık etmek, yılmamak, çile gibi unsurları ilahi bir yorumla destekleyerek Ülkücülüğe, İslami ve tasavvufi bir anlam yüklemiştir.

Erdem’in yazılarından hareketle, Atsız’ın Türkçülük fikirlerinin Erdem’in Ülkücülük anlayışının üst şemsiyesini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Atsız’ın millî ülküsü, Türkçülük;

Ülkücüleri ise Türkçülerdir (Atsız, 1950: 3). Türkçülüğü, “büyük Türk ilinde Türk soyunun kayıtsız şartsız hâkimiyeti ve istiklali ile Türklüğün her yönden bütün milletlerden ileri ve üstün olması ülküsü” şeklinde tanımlamıştır (Atsız, 1950: 3). Atsız’a göre millî ülkü, milletin bilinçaltında var olan yayılıp hâkim olma içgüdüsünün başkanlar ve kılavuzlar tarafından şuurlandırılıp sistemleştirilmiş hâlidir ve istiklal, birlik ve fütûhat evrelerinden oluşur (Atsız, 1950c: 3). Ülkü, küçük ve alelade bir istek değildir, biraz hayal ile karışık, uzak, güç bir hedeftir. Ülküler, kanla, fedakârlıkla, kahramanlıkla beslenir. Ülkü, çelik yürekler, demir bilekler, sarsılmaz iradeler, yüksek ahlaklar ister (Atsız, 1950c: 3). Ülküye kılavuzluk veya başkanlık eden şahsiyetlerin irade ve kuvvet derecesi, ülkülerinin başarısında birinci derecede öneme sahiptir (Atsız, 1950c: 3). Atsız, Türkçüyü “millî menfaatleri şahısların üstünde tutan insan” olarak tanımlamıştır. Ona göre Türkçü, eyyamperest ve dalkavuk olamaz. Sert yaşamaktan hoşlanır ve en büyük sertliği nefesine karşı gösterir. Türkçü, mütevazı olmaya mecburdur, fedakârdır, karşılık beklemez (Atsız, 1950b: 3). Erdem’in Ülkücülük anlayışının temelinde de bu çizgilerin yer aldığı görülmektedir. Yazılarında Türkçülük ifadesini ayrıştırarak, Türk milliyetçiliğini, ülkü; Türkçüleri, Ülkücüler olarak kullanmıştır. Bunun yanında Erdem, sevgi unsuruna önem vermiştir. Atsız’ın Türkçülüğü, “Türkü seven” anlamı içermektedir (Atsız, 1950a: 4). Erdem’in Ülkücülüğü ise daha kapsayıcı bir nitelikte, “Türk milletini sevmek” olarak karşımıza çıkmaktadır. Erdem, etnolojik anlamda dahi ırkçılık algısı oluşturmaktan kaçınmış, bu nedenle Atsız’ın görüşlerini Türkçü kelimesinden ayrıştırarak sevgi temelinde yeniden yorumlamıştır.

3.3.1. Milliyetçilik ve Ülkücülük

Galip Erdem’in düşünce dünyasında milliyetçilik ve Ülkücülüğün birbirinden bağımsız olmamakla birlikte farklı kavramlar olduğu görülmektedir. Kısaca milliyetçiliği “tâbii bir hâl”, Ülkücülüğü ise “üstünlük” olarak ele alan Erdem, herkesin milliyetçi olabileceğini ama Ülkücü olamayacağını söylemiştir. Bu durumu *Genç Bir Ülkücü İle Sohbetler II* yazısında “daireler” üzerinden izah etmiştir. Buna göre daireler, insanları temsil etmektedir. Daireler, tek bir insandan başlayarak insanlığı kapsayacak şekilde büyür. Sıralama insan, aile, akrabalar, hemşehriler, aynı köy ve aynı bölge mensubu insanlar ve millet şeklindedir. Yine bu sıralama zümre, sınıf, meslek birlikleri şeklinde de olabilir. Milleti aşan daireler ise iktisat, siyaset, medeniyet ve inanç sistemlerine göre yapılan tasniflerdir. Örneğin iktisadi sınıf, çalışanlar ve çalıştıranlar şeklinde ise çalışan sınıf millettten daha büyük bir daireyi oluşturur. Ya da siyasi açıdan Hür Dünya, Demirperde ve tarafsız ülkeler gibi siyasi birlikler milleti aşan dairelerdir. Aynı dine inananların meydana getirdiği “ümme” adı verilen din birlikleri de milleti aşan dairelerdir (Erdem, 1974b: 8).

Erdem, dairelerin tasnifinden sonra milliyetçiliğin izahını şu şekilde yapmıştır: “Milliyetçilik, milletin çıkarları ile milleti aşan birliklerin çıkarları çatışınca, millet çıkarlarının tercih edilmesi demektir. Öyle ki işçilerin vatani olmadığını belirten Marksist-Leninist ideolojinin çabalarına

rağmen hiçbir milletin işçileri, dünya işçilerinin ortak çıkarları uğruna, milletlerine ihanet etmemiştir.” (Erdem, 1974b: 9).

Erdem’e göre milletin çıkarlarının, milleti aşan dairelere karşı üstün tutulması, insana yakın dairelerin çıkarları ile çelişmeyeceği için kolaydır ve insan yapısına ve çıkarlarına uygundur. Ancak insana yakın dairelerin çıkarları ile milletin çıkarları çoğu zaman çelişir. Bu nedenle Ülkücülüğün farklı olduğunu belirtmiştir. Ülkücülük, “Milletin her türlü çıkarını, milletten küçük dairelerin ve nihayetinde kişinin nefsinin çıkarlarına dahi üstün tutabilmektir.” Kişinin, ailesine, yaşadığı şehre, bölgeye, sınıfına ve mesleğine fayda sağlasa bile milletine zarar verecek her türlü davranıştan kaçınmasını gerektirir (Erdem, 1974b: 9).

Erdem’e göre Ülkücülük, sürekli bir fedakârlık gerektirir. Bu nedenle “Bir insanın milliyetçi olması tabii bir hâldir ve Ülkücülükle birleşmediği takdirde fazla bir değer taşımaz.” demiştir (Erdem, 1974b: 9). Milliyetçiliğin sadece milleti sevmek ve yükselmesini istemek olmadığını, belirli bir dünya görüşünün ve ülkünün benimsenmesi olduğunu ifade etmiştir (Metin, 1976b: 12). Erdem’in düşünce dünyasında Ülkücülüğü, milliyetçiliği tamamlayan bir unsur olarak ele almak mümkündür.

Erdem’e göre Ülkücüler de toplumdaki seçkin kimselerdir. Ülkücüler, Pareto’nun Elitler Deveranı teorisinde idealist hedefleri olan gruba (aslanlara) benzetmiştir (Öksüz, 2015). Deveran kuramına göre, yönetici seçkinler arasındaki savaş, güç kullanma (aslanlar) ile kurnazlık (tilkiler) arasında geçen bir mücadeleden ibarettir. Devletin kurulma aşamasında idealist hedefleri olan aslanlar, iktidarı ele alır. Aslanlar, muhafazakâr seçkinlerdir, inançları ve ideolojileri vardır. Değerlere bağlıdırlar, dayanışma içerisindedirler. Güç kullanarak güç kazanırlar. Aslanlar, iktidarı sürekli elinde tutabilmek için muhalefete (tilkilere) idealleriyle bağdaşmayacak ödünler vermek zorundadırlar. Tilkiler, idealleri olmayan, çevresel zorunluluklara esnek bir şekilde uyum sağlama eğilimleri olan elitlerdir. Kurnazdırlar, sahtekârlığa varan stratejilere başvururlar. Kendilerine verilen ödünlerden faydalanan tilkiler, etkilerini artırmaya başlarlar ve sonunda iktidarı ele geçirirler. Her iki grup da kendilerine nüfuz sağlayan önemli ve üstün niteliklerini koruduğu sürece istikrar söz konusudur. Bu nitelikler kaybedildiği anda dönüşüm başlar (Pareto, 2018: 34-36). Erdem, Elitler Deveranı’na küçük bir ekleme yapmıştır. Buna göre Ülkücüler toplumların sadece kuruluş aşamasında değil tehlike anlarında da etkili olan seçkinlerdir. Ülkücüler, toplumun rahat dönemlerinde aslanlar gibi ödün vermek zorunda oldukları için değil kendi istekleri ile ortadan kaybolurlar. Rahat zamanlarda bu işi başkaları devralır, tehlikeli dönemlerde Ülkücüler yeniden ortaya çıkarlar. Erdem’e göre Ülkücülerin rahat dönemlerde ortadan kaybolmaları, “icra kabahati” değil, “ihmal kabahati”dir ve “Yarının tehdidini, bugünün ihmali doğurur.” Bu nedenle Ülkücüler, görevlerini ihmal etmemeli, her an iş başında olmalıdırlar. Pareto’nun deyiimiyle üstün niteliklerini korumalıdırlar. Aksi takdirde yaşanan deveran, en başta Türk milletine zarar vermektedir (Öksüz, 2015).

3.3.2. Ülkücü Olabilmek Ülküsü ve Güçlükleri

Erdem'e göre ülkü, son hedeftir (Erdem, 1974c: 8). Son hedefe varılmasını kolaylaştıracak ara hedeflerin seçilmesi şarttır. Erdem, ara hedefler gibi ara Ülkücülerin de olunacağını belirtmiştir. Ara Ülkücülerin en önemli ülküsü ise, gerçek bir Ülkücü olabilmek ülküsüdür (Erdem, 1974c: 8). Ona göre birçok kişi son hedefe varmadan hayat denilen düşmana karşı yenilmiş, Ülkücülük sınavını kazanamamış, sınıfta kalmış ve hatta kaydı silinmiştir (Erdem, 1974c: 8). Bu nedenle Ülkücülerin, bilinen tarihin hiçbir döneminde sayıca çok olmadıklarını söylemiştir. Bazı milletler, tarihleri boyunca Ülkücü dahi çıkaramamış ve belli bir ülkeye bağlanmanın yüceliğini yaşayamamışlardır. Bazı milletler de sık sık büyük Ülkücüler yetiştirmiş, yeryüzünün çehresine yenilik getirmişlerdir. Erdem'e göre Türk milleti, örnek Ülkücüler yetiştiren ve tarihinin büyük bir bölümünde Ülkücülüğe bağlanan bir millettir. Oğuzname gibi Türk destanları bunu ispat etmektedir (Erdem, 1974g: 8). Türk milletinin tarih sahnesine çıktığı dönemden itibaren büyük Ülkücüler yetiştirdiğini belirtmiştir. Ona göre Büyük Hun İmparatorluğu, Türk ülküsünü gerçekleştiren ilk Türk imparatorluğudur. Kurucusu Mete Han da en tarihin en büyük Ülkücülerindendir (Erdem, 1974g: 8).

Erdem'e göre Ülkücülük davasına kendisini adayan bir kişi, son nefesine kadar Ülkücü adaydır. Gerçek bir Ülkücü olmaya çalışmanın da bir ülke değeri taşıdığını belirtmiştir. Erdem için Ülkücü sıfatına ancak ömrün sonunda sahip olunabilir. Bu nedenle Taşer ve Atsız'ı seçkin Ülkücüler olarak göstermiştir. 1977 yılında Ankara ÜKD toplantısında, Ülke Ocakları başkanlarından oluşan katılımcılara "Ülkücü Adayları" şeklinde hitap etmiş ve tepki almıştır. Cezmi Bayram, kendisi ile yapılan kişisel görüşmede, Erdem'in aldığı tepkiden sonraki açıklamalarını şu şekilde aktarmıştır (Bayram, 2022):

Biliyorsunuz milletvekili olmak için önce müracaat edilir. Bu müracaat edenin ünvanı milletvekili aday adaydır. Ön seçime girer, kazanır. Ünvanı milletvekili adaydır. Seçime girer kazanır. Ünvanı milletvekilidir. İşte siz de Ülkücü değil, aday adayısınız. Belli bir süre ülkücü gibi yaşadıkdan sonra, ülkücü adayı olunur. Ben ülkücü adayım. İnsan bütün ömrünü bir ülkücü gibi tamamlayınca ülkücü olur. Yani insan ölünce ona, "Ülkücü idi." denir. Ömrünün herhangi bir döneminde yanlış yapan ülkücü aday adayı veya ülkücü adayı olarak elenir, seçimi kaybeder. Kısaca ülkücülük ancak, bütün bir ömrün sonunda kazanılır. Mesela Atsız, bir Ülkücü idi.

Erdem'e göre Ülkücülük büyük bir dava, çetin bir yoldur (Erdem, 1974h: 8). Ülkücülerin hayatı bu nedenle çok farklıdır. Sözlüklerinde rahatlık kelimesinin yeri yoktur. Sürekli bir mücadele içinde ömür tüketirler (Erdem, 1961a: 3). Bu davada başarılı olunabilmenin ilk gereği, temel şartı sevgidir (Erdem, 1984: 121). Çetin yolda yürümek için, bacakların kuvvetinden önce, sevdiğine sonsuz bir inançla bağlanacak zengin ruhlara, çekilen her cefayı sefa gibi karşılayacak yüreklere ihtiyaç vardır (Erdem, 1974h: 8). Ancak bu sevgi sadece davayı sevmek demek değildir. Ülküyü, davayı sevmek elbette önemlidir ancak davalar, inançlar gibi soyut kavramları sevmenin bir güçlüğü yoktur. Zor olan dostlarımızı, müşterek değerler etrafında birleştiklerimizi sevmektir. Bu nedenle Erdem'e göre büyük davanın gereklerinin en üstünde birbirimizi sevmek yer alır (Erdem, 1984: 121).

Erdem'e göre sevgiden sonra Ülkücülük davasında başarılı olunabilmenin ikinci gereği kişinin nefisini yenebilmesidir. Yenik düşmemenin, ülkü davasını bir ömür boyu yürütebilmenin tek sırrı, kişinin nefisini yenmesidir. Nefisini yenebilen bir kimsenin, bütün dünyayı yenmiş sayılacağını söylemiştir (Erdem, 1974c: 9). Kişinin kendine duyduğu sevginin ise Ülkücülük yolundaki en büyük engel olduğunu belirtmiştir (Erdem, 1974b: 9). Çünkü insan ilk önce nefsinin hizmetçisidir. Nefs mücadelesi, Ülkücülüğün en zor imtihanlarından birisidir (Erdem, 1963j: 3). Bu nedenle Erdem, özellikle dinî bayramlarda kaleme aldığı dua içerikli yazılarında nefsi yenme dileğini dile getirmiştir: "Allah'ım, nefsimizi yenmenin sırlarını öğret. Nefsimizi cihanın sultanı sanmaktan esirge bizi." (Erdem, 1965b: 4); "Doğruluktan ayırma bizi. Nefslerimize köle olmaktan koru." (Erdem, 1966c: 4). Erdem, nefis mücadelesinde iyi bir örnek olarak 1965 yılında Hindistan Başbakanı Şastri'yi göstermiştir. Şastri ülkesinin içinde bulunduğu kıtlık sorununa bir çözüm olarak, halktan akşam yemeği öğününden vazgeçilmesini istemiş ve bu tasarruf tedbirine ilk önce kendisi uymuştur. Erdem'e göre Şastri'nin halktan istediği fedakârlığı herkesten önce kendi nefsinde denemesi, Ülkücülük davasında nefsi yenmenin en iyi örneklerinden birisidir. Ona göre Şastri'nin akşam yemek yememesinin Hindistan'a bir şey kazandırmayacaktır belki ama halkın sadece sefasını değil cefasını da paylaşarak halka verdiği güven, davanın özünü ortaya koymaktadır (Erdem, 1966d: 4).

Erdem'in Ülkücülük anlayışının bir diğer gereği fedakârlıktır. Büyük davaların büyük fedakârlıklar istediğini söylemiştir (Erdem, 1984: 121). Ona göre Ülkücülük sürekli bir fedakârlık gerektirir (Erdem, 1974b: 9). Kişinin ülküsünü kendisine ait bütün değerlerden yüce tutmayı, en çok sevdiklerini bile feda etmeyi gerektirir (Erdem, 1974h: 8). Erdem'e göre dünyada her türlü fedakârlığın tek kaynağı sevgidir ve bu yüzden fedakârlığın akıl ile anlaşılabilceği bir mantığı yoktur (Erdem, 1984: 122). Fedakârlığın ancak sevmekle mümkün olabileceğini iki uç örnekle vermiştir. İlk örnek Peygamber Süleyman'ın hâkimliğini yaptığı, bir çocuğun annesi olduğunu iddia eden iki kadının davasıdır. Süleyman Peygamber, gerçek annenin kim olduğunu tespit etmek imkânsızlaştığında çocuğun ikiye bölünmesini emretmiştir. Birinci annenin çocuğunun yaşaması için yalvararak davadan çekilmesiyle gerçek anne tespit edilmiştir. Erdem, birinci kadının, çocuğunun yaşayacağını bildiği için davasından çekildiğini, eğer ikinci kadının çocuğa zarar vereceğine inansaydı ya canını vereceğini ya da canını alacağını belirtmiştir. Erdem'e göre Türk milliyetçileri de böyle bir fedakârlığa hazırdır. Ülkülerinin yaşayacağına inandıkları zaman sevdiklerinden vazgeçebilirler. Hatta Erdem'e göre Türk milliyetçileri bu rivayetteki öz annenin fedakârlığından daha fazlasına bile katlanmış, millet uğruna şehitliği şereflerin en büyüğü bilmiştir (Erdem, 1973g: 9). İkinci uç örneği Hun İmparatoru hakanı Mete Han'ın güçsüz olduğu dönemde milleti için gösterdiği fedakârlıklardır. Çin İmparatoru, Hunları erken bir savaşa kışkırtmanın faydalarını düşünerek Mete Han'a bir elçi göndermiş ve atını istemiştir. Türk hakanından atını istemek, hakaret anlamına gelmektedir. Kurultay toplanmış ve savaşılması yönünde karar alınmıştır ancak Mete Han kendisine ait bir şey için milleti savaşa sokamayacağını bildirmiş ve atını Çin İmparatoruna yollamıştır. Bir süre sonra Çin'den yeni bir elçi gelmiştir. Bu sefer Mete Han'ın eşini istemiş, verilmezse savaş açılacağını bildirmiştir. Mete Han yine aynı düşüncelerle savaştan geri durmuş ve

eşini göndermiştir. Çin'den tekrar elçi gelmiş ve Hun İmparatorluğu sınırları içerisinde hiçbir işe yaramaz, çorak bir araziye istemiştir. Kurultay, hakanın at ve eşinden sonra işe yaramaz bir toprak parçası için savaşa girilemeyeceğini belirtmiştir. Ancak Mete Han, “Atımı istediler verdim. Çünkü o benimdi. Eşimi istediler verdim, o da benimdi. Ama yurdumun bir karış toprağını asla veremem. Çünkü o benim değil, milletimindir.” diyerek savaş kararı almıştır (Erdem, 1974h: 8). Erdem, Mete Han'ın eğer büyük bir Ülkücü olmasaydı, böyle bir fedakârlıkta bulunmasaydı ilk Türk birliğinin kurulamayacağını söylemiştir (Erdem, 1974h: 8).

Erdem'in Ülkücülük anlayışının son gereği ise Ülkücünün kendisi için bir şey istememesi, gösterdiği sevgi ve fedakârlıktan dolayı karşılık ve takdir beklememesidir. Ona göre Ülkücülüğün başlıca şartlarından birisi kendisi için hiçbir şey istememek; ama millet dostlarına ve ülkü ortaklarına sahip olduklarının hepsini hiç düşünmeden vermektir (Erdem, 1974ç: 8). Ülkücü, herkesin istediğini istemez, ne istediğini de herkes anlayamaz (Erdem, 1961a: 3). Allah'tan başka hiç kimseden hiçbir şey istemez (Erdem, 1981: 10). Bu nedenle dünya nimetlerinden yana nasipsizdir. Gözü yoktur ki nasibi olsun. Bir lokma, bir hırka ona yeter (Erdem, 1961a: 3). Erdem bu konuda Taşer'i örnek göstermiştir. Taşer, hiç isteyiciliğin küçüklüğüne düşmemiş, mütemadiyen vermiş, hep öyle yaşamıştır. “Alparslan Türkeş'in yanlışı, benim doğrudan üstündür!” diyebilecek bir faziletin temsilciliğini yapmıştır (Erdem, 1974ç: 9). Erdem'e göre Ülkücülüğün diğer gereği ülküsüne sadakati için karşılık beklememesi, mükâfat istememesi ve mütevazı kişiliğini devam ettirmesidir. Ülkücünün ülküsü ile münasebetini, hakikî bir aşkta sevenle sevgilinin münasebetine benzetmiştir. Buna göre sevgili nazlıdır, sitemlidir, incinmek istemez. Seven ise hep verir, hiç almaz. Sadakati için karşılık beklemez, mükâfat istemez. Sevgili söz konusu oldu mu baştanbaşa hassasiyet kesilir. Kendisine kötülük yapanlara pek aldırılmaz ama ülküsüne yan gözle bakanlara tahammülü yoktur. Gerçek âşıklar gibidir, kıskanmaz. Sevgilinin sevidikçe güzelleşeceğini bilir (Erdem, 1961a: 3). Sevgilinin kıskanılmaması ilk bakışta bilinen aşk kurallarına aykırıdır. Ancak Erdem, Ülkücülüğü hakikat aşkı gibi ele almıştır. Sevgilinin kıskanılmadan, “sevidikçe güzelleşmesi” ancak sevgilinin yüceliğiyle doğru orantılı olarak anlaşılabilir. Bu da aşkın zirve noktasıdır ki âşkın kemaline delalet etmektedir. Çünkü orada rakiplik ortadan kalkmakta, varlık tek vücut olmaktadır. Benlik düşüncesi tükenir ve “bir”in iyiliği herkesin ve her şeyin iyiliği olarak düşünülür. Âşık ile maşuk, seven ile sevilen bütünleşince sevenlerin çokluğu ancak sevenin yüceliğiyle ölçülür. Erdem'in ülkü sevgilisi de böyle bir aşkın zirvesindedir. Ülkü, yaklaşıldıkça uzaklaşan, hep kavuşma özlemi duyulan, dünya güzellerinin hiçbirine benzemeyen bir sevgilidir. Seven kişi, ona hiç varamayacak belki ama kavuşmak için çalışacak, yorulacak, dövüşecek ve hatta ölecektir (Erdem, 1974ı: 8). Erdem'e göre Ülkücü kimse gösterdiği fedakârlıklar sonucunda kendisini bir kahraman olarak görür ve takdir beklerse büyüklük hastalığına yakalanmış demektir. Büyüklük hastalığının tek tedavisi ise hastaya karşı merhametsizce davranmaktır. Ancak mikrop ölse de hastadan artık hayır gelmez (Erdem, 1963k: 3). Ülkücü artık sınıfta kalmıştır. Bununla birlikte Erdem, Türkiye'de “aydın, devrimci ve sosyal adaletçi” etiketli kişilerin, büyüklük hastalığına yakalandığını belirtmiştir. Ona göre bu kesimler, bilimsel olarak kabul görmeyen görüşleri Türkiye'nin kurtuluş reçetesi olarak

sunmuşlardır. Görüşlerine karşı çıkanların ise kendi büyüklüklerinden faydalanmak isteyenler olduklarını düşünmüşlerdir (Erdem, 1963l: 3). Bu nedenle Erdem, Ülkücülerin büyüklük hastalığına karşı çok dikkatli olması gerektiğini belirtmiştir.

Erdem, Ülkücülüğün güçlüklerinin yanında düşmanlarında da bahsetmiştir. Ona göre Ülkücülerin en amansız düşmanları “eyyamperestler”dir.⁵¹ Menfaatleri için yaşayan eyyamperestler, daha çok kazanmalarına, daha rahat yaşamalarına engel olacağını düşünerek Ülkücülerini ezmeye çalışırlar. Oysaki Ülkücülerin çabalarından en çok faydalananlar da onlardır (Erdem, 1961a: 3). Erdem’e göre eyyamperestler, Ülkücülüğün gerektirdiği mücadeleden korkan, sadece seyirci kalan ve Ülkücülerden geçinen, “bedava Ülkücülük” yapan kişilerdir (Erdem, 1963j: 3). Eyyamperestlerin uyku hâlinde olduklarını ve tek endişelerinin, gününü gün ederek diledikleri gibi yaşamak olduğunu söylemiştir (Erdem, 1963m: 3). Ona göre eyyamperestler, çetin davanın bütün yükünü Ülkücülere bırakmış kişilerdir. Ülkücüler, mücadeleyi kazanırsa alkış tutacaklar, onlardan yana olduklarını açıkça gösterecekler, yenildikleri zaman ise hiçbirisi ortalıkta görünmeyecektir (Erdem, 1963j: 3). Ancak Erdem, bu oyunun sürekli böyle oynanmayacağını; imkânla imanın birleşmediği müddetçe kazanılmayacağını söylemiştir. Eyyamperestler olsa da olmasa da Ülkücülerin mücadelesinden vazgeçmeyeceğini ancak kazanılan zaferde en ufak bir paylarının olmayacağını belirtmiştir. Eyyamperestlerden tek beklentisi, bedava Ülkücülükten vazgeçerek oldukları gibi görünmeleridir. En azından bu şekilde Ülkücülerin, mücadelelerinde onları hesaba katmayacaklarını, yardımlarına bel bağlamamış olacaklarını söylemiştir (Erdem, 1963j: 3).

Bu kriterler ile birlikte Erdem, yaşadığı döneme göre Ülkücünün tanımını şu şekilde yapmıştır: “İç Türklere rağmen milliyetçi, dış Türklere rağmen Turancı, Müslümanlara rağmen Müslüman olabilen insan Ülkücüdür.” (Öksüz, 2015). Erdem, yakın çevresine göre kriterlerini belirlediği bu Ülkücülüğe ulaşmıştır. Davası yolunda nefsini yenebilmiş, büyük fedakârlıklar göstermiştir (Demirci, 2015; Hacaloğlu, 2015; Öksüz, 2015; Küçükyıldız, 2021). “Galip Erdem, Ülkücü olabilmek ülküsüne erişmiş birisidir.” (Metin, 2015). “Ülkücü nasıl olmalıdır? sorusunun cevabıdır.” (Durak, 2015). “Ülkücülüğün bir fotoğrafıdır.” (Somuncuoğlu, 2015).

3.3.3. Ülkücü Gençlik ve Suçlamalar

Galip Erdem, Ülkücü bir gençliğin yetiştirilmesi konusuna özel bir önem vermiştir. Erdem’e göre, hizmetinde bulundukları milleti dünya döndükçe yaşatmak davasının şuuru taşıyan insanlarca yönetilen her ülkede eğitim politikasının temel amacı Ülkücü bir gençlik yetiştirmektir. Ülkücülük çetin bir yoldur, böyle bir eğitim programı eksiksiz hazırlansa da bütün neslin Ülkücü olması mümkün değildir elbette ama Ülkücülüğün, ülküsünü sevecek, ona sonsuz bir inançla

⁵¹ Arapça “eyyam” kelimesinden türetilmiş olan “eyyamcı” kelimesi; “günün gerektirdiği gibi hareket eden, günün şartlarına hemen uyan, dalkavuk, döneke” anlamlarına gelmektedir (TDK, 2011: 841).

bağlanacak zengin ruhlarla, her cefaya katlanabilecek yüreklere ihtiyacı vardır (Erdem, 1974h: 8). Davanın gururu ve şerefi ağır bir yükür, herkes kaldıramaz. Ülkücü gençlerin zengin ruhlarına, büyük yüreklerine ihtiyacı vardır (Erdem, 2001: 10). Erdem'e göre Ülkücü gençler, milletin kıyamete kadar var olma iradesini temsil eden (Erdem, 1974h: 8), gelecekteki Büyük Türkiye'nin mimarlarıdır (Bilge Erdem, 1975: 5). Bu kapsamda Ülkücü gençliğin "Ağabeyi" olan Erdem, sıkça gençlerle bir araya gelmiş, Ülkücü bir gençliğin oluşturulması için çaba göstermiştir. *Ülkücü Bir Gençle Sohbetler* adlı yazı serisinde paylaştığı Ülkücü olabilme gerekleri ve zorluklarına yönelik yazılarının hedef kitlesi, Ülkücü gençlerdir.

Erdem'e göre Ülkücü gençlik, Türk milliyetçiliği dünya görüşünü benimser. Devletin bütünlüğü, milletin birliği ve vatanın bölünmezliği ilkelerine yürekten bağlıdır. Komünizm, faşizm ve her türlü emperyalizme karşıdır. Siyasi parti olarak MHP'yi tercih etmiş ve Ülkü Ocakları adı altında teşkilatlanmışlardır (Erdem, 2001: 60).

Erdem, özel bir önem verdiği Ülkücü gençliğin 1968'den itibaren Türk milliyetçiliği düşmanlarına karşı çetin bir mücadele içinde olduğunu ve suçlamalara maruz kaldığını belirtmiştir (Metin, 1972i: 12). Türkiye'de 1968'den itibaren önce üniversite ve yüksekokullarda anarşist özellikler taşıyan aslında Marksist ve azınlık ırkçılar tarafından yürütölen bir kavga başlamıştır. Türk milliyetçiliği ülküsüne gönöl veren gençlik de devletin yıkılmasına, milletin bölünmesine sessiz kalmamışlardır (Bilge Erdem, 1976a: 5). Erdem'e göre zaman içerisinde silahlı bir hâle dönuşen mücadelenin sebebi, devletin temel felsefesi, anayasa ve kanunlara göre suç sayılan komünizm ve bölücölük gibi fikir propagandası ve teşkilatlanmasına karşılık, Ülkücü gençlik, devletin felsefesine ve anayasaya uygun, Türk milliyetçiliği fikri ile ortaya çıkmış olmasıdır (Erdem, 2001: 70). Güvenlik kuvvetleri, 1961 Anayasası'nın üniversitelere tanıdığı imtiyaz yüzünden komünist anarşiyi bastırmakta güçlük çektikleri için Ülkücü gençlik komünist eylemlere karşı çıkmak zorunda kalmıştır (Bilge Erdem, 1976a: 5). Ülkücü gençlik, bu süreçte komünistlerle bir tutularak, faşist ve anarşist suçlamalarına maruz kalmıştır. Bu nedenle Ülkücü gençliğin, zor bir imtihandan geçtiğini söylemiştir (Erdem, 1984: 7). Erdem, bu ağır imtihanları iki dönemde değerlendirmiştir: 1968-1971 arası dönem ve 12 Eylül 1980 dönemi. 1968-1971 dönemini ölümlerle sonuçlanan kavga dönemi olarak nitelendirmiştir. Komünist bir azınlık, seçimlerden tamamen ümidini kesince ihtilal yolu ile iktidarı ele geçirmenin peşine düşmüştür ve hareketine başlangıç noktası olarak iç savaşı seçmiştir (Bilge, 1970j: 5). Bu dönemde Ülkücü gençlik, komünistler ve sorumlu siyasetçiler tarafından faşistlikle suçlanmıştır. 12 Eylül ise Ülkücü gençliğin devlet nezdinde de suçlandığı bir dönem olarak nitelendirmiştir.

Erdem'e göre 1968-1971 arası dönemde Türk milliyetçiliği-komünizm mücadelesinin gençlik cephesindeki temsilcileri, Ülkü Ocakları ile Devrimci Gençlik'tir (Dev-Genç). Sosyal demokrasi dernekleri ve diğer öğrenci kuruluşları bu mücadelede etkili olsa da ağırlıklarını koyamamış ve ikinci planda kalmışlardır (Metin, 1972i: 12). Marksistler, kitap üzerinde anarşizme karşıdır ancak sosyalist

olmayan devletlerin yıkılması ve proletarya diktatörlüğünün kurulması mücadelesinde anarşistler gibi davranmaktan asla çekinmemişlerdir (Bilge Erdem, 1976a: 5). Sorumlu siyasetçiler ise her iki tarafı “aşırı uç” olarak nitelendirmeyi yeterli görerek tarafsız kaldıklarını belirtmişler ama Dev-Genç için “aşırı solcu-ihtilalci sosyalist”, Ülkü Ocakları için de “aşırı sağcı-faşist” deyimlerini de açıkça kullanmışlardır (Metin, 1972i: 12). Marksist-Leninist ve Maoist komünistler ve aşırı solcuları destekleyen yayın organları Dev-Gençlilere “Devrimci” adını verirken (Erdem, 2001: 60), Ülkü Ocaklılara “Komando”, “Faşist” deyimlerini kullanmışlardır (Bilge Erdem, 1975: 5). Dev-Genç ve Ülkü Ocakları arasındaki mücadele, 1968’den itibaren “kafa kafaya dövüşmenin” ötesine geçmiş, şiddetini gittikçe artırarak “yumruk yumruğa”, “sopalarla” ve nihayetinde “öldürücü silahlarla” mücadeleye dönüşmüştür (Metin, 1972i: 12). Sorumlu siyasetçiler, bu dönemde Ülkücülerle komünistlere aynı gözle bakmışlar, Ülkücü gençliğin, Ülkücülüğüne, Dev-Genç’in millet düşmanlığına inanmamışlar ve aşırı uç edebiyatıyla konuyu geçiştirmişlerdir (Bilge Erdem, 1975: 5). Hükümet ise 12 Mart öncesinde “Komünistler faşistlerle dövüşüyor, hükümetimiz olayları ciddiyeyle takip ediyor.” açıklaması ile yetinmiştir (Metin, 1972i: 12).

Erdem, bu dönemde Ülkü Ocakları’na yönelik faşist suçlamalarına Dev-Genç ile karşılaştırma yaparak cevap vermiştir. İlk olarak adlandırmalara değinmiştir. Buna göre Dev-Genç söylemleriyle ihtilalci bir mücadele yürüttüklerini ve Marksist-Leninist olduklarını zaten belirtmişlerdir. Bu nedenle “aşırı solcu-ihtilalci sosyalist” olarak adlandırılmalarında bir yanlışlık yoktur. Ancak Ülkü Ocakları’na “faşist” denmesinde farklı bir ölçüye göre hareket edilmiştir. Ülkü Ocakları yöneticileri, daha önce kendilerine yönelik faşist suçlamalarını reddeden Türk milliyetçilerinden oluşmaktadır. Ülkü Ocakları’na faşist denirken bu durum dikkate alınmamış ve hiçbir delil gösterilmemiştir (Metin, 1972i: 12). Erdem’in karşılaştırma yaptığı bir diğer konu Ülkü Ocakları ile Dev-Genç’in hareketlerinin yasal sonuçlarıdır. Dev-Genç üyelerinin birçoğunun, “Marksist-Leninist ve Maoist bir düzen kurmak için silahlı eyleme girişmek” suçundan dolayı yargılandığını, Ülkü Ocaklı gençlerin ise “faşist bir düzen kurmak için silahlı eyleme girişmek” suçundan dolayı soruşturma dahi geçirmediğini söylemiştir. Sosyalist ya da faşist bir düzen istemenin, zor kullanarak gerçekleştirilmesine kalkışılmadığı sürece, anayasaya göre suç olmadığını ancak Dev-Genç’lilerin eyleme geçtikleri için yargılandıklarını belirtmiştir (Metin, 1972i: 12). Ülkücü gençlerin kanun bakımından suç sayılabilecek davranışlarda bulunursa, hesabını vermeye, cezasını çekmeye hazır olduklarını söylemiştir (Bilge Erdem, 1976a: 5). Ancak Ülkü Ocakları’nın kanuna aykırı herhangi bir eyleminin söz konusu olmadığını; hiçbir üyesinin faşizmden dolayı ceza almadığını belirtmiştir (Metin, 1972i: 12).

Erdem’e göre Ülkü Ocakları’nın faşist olmadığını gösteren bir diğer karşılaştırma tarafların seçmiş olduğu hedefler ve dostlarıyla alakalıdır. Dev-Genç’in hedefinin, Türkiye Cumhuriyeti’nin bütün kuruluşları ve Türk milletinin varlığını korumaya çalışan bütün şahısları olduğunu söylemiştir (Metin, 1972i: 12). Ülkü Ocakları’nın ise Anayasanın “Türkiye Cumhuriyeti ülkesi ve milleti ile bölünmez bir bütündür.” ilkesine kendisini adanmış Ülkücü gençlerden oluştuğunu belirtmiştir. Ülkü

Ocakları hiçbir partinin emrinde ve hizmetinde olmamışlardır. MHP'yi siyasi olarak Türkeş'in Türk ölküsüne tam bir samimiyetle bağlılığından dolayı desteklemişlerdir (Bilge Erdem, 1975: 5). Bu kapsamda Ölkü Ocakları'nın hedefinin Türk milletinin düşmanları ile mücadele etmek olduğunu söylemiştir. Erdem'e göre Dev-Genç'in hedefi "Devlettir.", devleti koruyan güçlerdir; Ölkü Ocakları'nın hedefi "Devlet düşmanlarıdır.", Dev-Genç'tir, diğer komünist kuruluş ve şahıslardır (Metin, 1972i: 12).

Erdem'e göre Ölkücü gençliğin ikinci ağır imtihanı 12 Eylül dönemidir. 1968'de başlayan Ölkü Ocakları ile Dev-Genç arasında şiddete varan mücadele, 12 Mart'ta hızı kesilse de 12 Eylül öncesinde iç savaşa dönüşmüştür. Bu dönem Ölkücü gençlik, devlet nezdinde de suçlanmıştır. Türk milliyetçiliği için mücadeleleri, 12 Eylül'de gerçekleşen müdahaleden sonra "siyasi bir çetenin oluşturulmasına yardımcı olmak, toplu kıyımı azmettirmek, maddi kaynak ve mühimmat sağlamak ve bilfiil toplu kıyıma girmek" suçları ile değerlendirilmiştir (Erdem, 2001: 58).

Erdem, 12 Eylül'e giden süreci aslında daha öncesinden öngörmüş bu nedenle Eylül, 1975 ve Mart, 1976 tarihleri arasında Devlet Gazetesi'nde "Niçin dövüşüyorlar?" ve "Kavga Nasıl Önlendir?" adlı yazı serilerinde anarşinin gerekçelerine ve alınacak tedbirlere değinmiştir. Kenan Evren'e yazdığı mektupta ise 12 Eylül öncesi Ölkücü gençlerle komünist-bölücü gençlerin mücadelesini dört aşamada değerlendirmiştir. Birinci aşama, "Barış ve serbest münakaşa dönemidir." Bu dönemde taraflar, sayılarını çoğaltmak ve yeni öğrenciler kazanmak için yoğun bir propaganda faaliyeti göstermişlerdir. Dergiler, broşürler, bildiriler yayınlanmıştır, milliyetçiliğin ve komünizmin temel kitapları okutulmuştur. Erdem'e göre bu dönemde tarafsız öğrencilerin, Ölkücülere hak vermesi komünistleri tedirgin etmiş ve komünistler mücadelenin ikinci aşamasını başlatmıştır. İkinci aşama, "Silahsız kavga dönemidir." Bu dönem komünist gençlerin üniversitelerde hâkimiyet kurma dönemidir. Komünistlerin hâkimiyet sağladığı üniversitelerde Marks, Lenin, Mao, Stalin fotoğrafları asılmış, komünist ülkelere methiyeler yazılmıştır. Türk milletine sövülmüş, millî değerler ile alay edilmiştir. Devrimci öğretim üyeleri alkışlanmış, milliyetçi hocalar faşistlikle suçlanarak derslere alınmamıştır. Ölkücü gençler, bu durum karşısında sorunları anlatacak yetkili bulamamıştır. Ülkeyi yönetenler gerekli tedbirleri almamış, "idâreimaslahat" siyasetini tercih etmişlerdir. Nihayet bu dönemleri "Silahlı mücadele" ve "Silahlı mücadelenin hedef tespiti yöntemini esas alan son dönemi" takip etmiştir. Erdem, silahlı dönemi komünistlerin başlattığını ve şiddet hareketlerinde ilk öldürülen gencin Ruhi Kılıçkiran adlı bir Ölkücü olduğunu söylemiştir (Erdem, 2001: 61-68).

Erdem'e göre 12 Eylül öncesinde Ölkücü gençlik, fikir mücadelesi döneminin bitmesini ve kavga döneminin başlamasını hiç istememiş, silahlı mücadeleye girmemişlerdir. Ancak Erdem, bazılarının silah kullandığının, adam öldürdüğünün de bir gerçek olduğunu söylemiştir. Bu kesime yönelik, "Zaten Ölkücü değildi." şeklinde müdafaayı haksız ve yanlış bulduğunu belirtmiştir. Ona göre silah kullanmak dâhil, mücadelesinin her aşaması maddi ve manevi bazı mecburiyetlerden

kaynaklanmıştır. Vatan ve millet haini olduklarından asla şüphe etmedikleri bir zümrenin gücünü kırmak için, öldürülen büyüklerinin ve arkadaşlarının intikamını almak için, “Öldürmek kötüdür; ama ölmek daha kötüdür.” diyerek suç işlemleridir. TSK yönetimi ele geçirdiği zamanlarda zaten mücadele sahasından çekilmişlerdir (Erdem, 2001: 70-74). Nitekim 1971-1973 döneminde Ülkücü gençlerin, nöbeti TSK’ya devrettiğini, hiçbir olaya karışmadıklarını belirtmiştir (Bilge Erdem, 1976a: 5). Erdem’e göre eğer Ülkücü gençlik böyle bir mücadele içinde olmasaydı eğitim kurumları başta olmak üzere devletin merkez ve taşra teşkilatı, komünistlerin “devletten sağlanan imkânlarla devleti yıkma” oyunu oynadığı bir alana dönüşecek, komünistlerin silahlı eylemleri, güvenlik güçlerine yönelecektir (Erdem, 2001: 78). Bu nedenle 12 Eylül sonrasında Ülkücü gençliğe yöneltilen suçların, komünistlerle bir tutulmaması gerektiğini söylemiştir.

Erdem, bu ağır imtihanlar karşısında Ülkücü gençlere, Ülkücülüğün gerekleri doğrultusunda bazı öğütlerde bulunmuştur. İlk öğüdü, Ülkücülüğün çetin bir yol olduğunun unutulmaması gerektiğidir. Bu yüzden Ülkücü gençlik, ağır bir imtihandan geçmektedir. Erdem, Ülkücü gençliğin hayat imtihanları karşısında başarılı olacağına, sınıflarını geçeceklerine inandığını ama imtihanlardan şikâyetçi olmaması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü hayat okulunda en zor sorular, en çalışkan öğrencilere sorulmuştur. Erdem’e göre Ülkücü gençlik, Türk devletinin, milletin ve vatanının birlik ve beraberliğini muhafazası gibi en doğru ölçülerle yola çıktığına göre hayat imtihanını kazanmak zorundadır (Erdem, 1981: 7).

Erdem’in Ülkücü gençlere bir başka öğüdü, verdikleri mücadeleden dolayı suçlanmalarına karşılık sabır göstermeleri gerektiğidir. Ona göre bir insan cennete gitmek için namaz kılabilir; ama daha hayırlı olan cennet ve cehennemi hesaba katmadan Allah rızası için kılmasıdır. Ülkücü gençlik de Allah’ın emrine uyarak, tarihin sesini dinleyerek bu yola çıkmıştır. Mükâfat beklememiştir. Ama suçlandıkları kanaatine kapılarak üzülmüşlerdir. Bu suçlamalar düşmanların bir oyunudur ve Ülkücü gençlik için suçlanmayı göze almak, ölümden bile zor gelen bir acıdır. Ülkücü gençlik her şeyden önce devlete kızmamalıdır. Devlet, suçu ve suçluyu elbette takip edecek ve cezalandıracaktır. Bu devlet olmanın ilk gereğidir. Erdem’e göre Ülkücü gençlik, suçlanmayı göze almalı, suçlamalara göğüs germeli, sabır ve tahammül göstermelidir. Böylelikle düşmanlarının bütün oyunlarını bozacaktır (Erdem, 1981: 9).

Erdem’in Ülkücü gençliğe son öğüdü, Ülkücünün Allah’tan başka kimseden bir şey istememesi gereğidir. Ülkücü gençlik, milletin düşmanlarının iyice tanınmasını, dostları düşman zannetme ve düşmanları dost yerine koyma gafletinden kurtulunmasını istemiştir. Erdem, Ülkücü gençliğin bu isteğini haklı bulsa da hiçbir şey istememeleri gerektiğini söylemiştir. Ona göre Ülkücü gençlik, daima istenenden fazlasını vermiştir, yine vermek zorundadır. Yaşananlar karşısında iyi niyetli olmayı yeterli saymalı ve daha fazlasını beklememelidir. Allah’tan başka hiç kimseden hiçbir şey istememelidir (Erdem, 2001: 10).

3.4. Galip Erdem'in Düşünce Dünyasında Turancılık

Galip Erdem'in milliyetçilik anlayışını tamamlayan konulardan birisi de Turancılık ülküsüdür. Yeryüzündeki bütün Türkleri, tek bir millet kabul eden Erdem'in düşünce dünyasında Turancılık, Türk milliyetçiliği ülküsünün, hayalperestlik ile suçlanan ülküsüdür (Erdem, 1969ö: 5). Ülkücülüğün güçlüğü olarak nitelendirdiği özellikler, Turancılık için de geçerlidir. Bu nedenle Erdem'in ülküsü hayalperestlik olarak görülmüştür. Erdem, Türk illerini görme arzusunu anlattığı *Bakü Geceleri* adlı yazısında, Turan ülküsünün hayalperestlik ile suçlanmasına, Filistin toprakları üzerinde İsrail Devleti'nin kurulmasını arzulayan Yahudi milliyetçisi birinin ifadeleri ile cevap vermiştir: “Bana hayalperest diyorlar. Aptallar! Hayal kurmasını bilmeyenin insan değil ancak eşek olabileceğinden hiç haberleri yok!” (Erdem, 1969p: 5).

Erdem diğer kavramlarda olduğu gibi Turancılığın izahında da Gökalp'in *Türkçülük ve Turancılık* adlı makalesini referans göstermiştir. Ona göre bu makale, Turancılık konusundaki başlıca kaynaklardan birisidir. Türk Milliyetçileri, Gökalp'in Turancılık anlayışına, temel ölçüler bakımından, daima bağlı kalmışlardır (Metin, 1973i: 12). Gökalp'in görüşleri kısaca şu şekildedir: “Türk, bir milletin adı; Turan ise Türkçülüğün uzak mefkûresidir.” Türkçülük, bu ülkü sayesinde hızla yayılmıştır. Turan kelimesi “Turlar”, yani Türkler demek olduğu için sadece Türkleri içeren bir camianın ismidir. Türkçülerin uzak mefkûresi: “Turan” çatısı altında yer alan Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları dilde, edebiyatta, kültürde birleştirmektedir. Turaniler, yalnız Türkçe konuşan milletlerdir. Gökalp, Türkçülük ülküsünü, büyüklüğüne göre “Türkiyecilik, Oğuzculuk/Türkmencilik ve Turancılık” şeklinde sıralamıştır. Türkler için hayali bir ülkü olan Turan ülküsünün, Türkiye’de bir gerçeğe dönüştüğünü belirtmiştir (Metin, 1973i: 12). Erdem, Gökalp'in Turan çatısı altında yer alan milletleri, yeni oluşan bir millet kabul edip de yalnızca Türkçe konuşurlar kabulünü tutarsızlık olarak değerlendirmiştir (Metin, 1973i: 12).

Erdem’e göre Turancılığın iki anlamı vardır. İlki, Gökalp'in görüşüne bağlı olarak Türk milliyetçilerine göre Turan anlayışıdır. Buna göre Turancılık, “Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları dışında yaşayan bütün Türkleri dil, edebiyat ve kültür yönünden birleştirmek manasına alınan, belki uzak ama kutsal bir ülkünün adıdır.” (Metin, 1973: 12). Erdem’e göre Türk milliyetçiliği bu anlamda Turancıdır (Erdem, 1973i: 12). Turancılığın diğer anlamı, Türkiye dışını içermektedir. Buna göre Turancılık, “Ural-Altay milletlerinin (Macarların, Finlilerin, Moğolların ve Tunguzların) siyasetçe veya en azından kültürce birleşmeleri için çalışmak demektir.” Erdem’e göre hiçbir Türk milliyetçisi, böyle bir Turancılığı benimsememiştir. Türklerle Macarları veya Moğolları dilde, edebiyatta ve kültürde birleştirmeye çalışan hiçbir Türk Milliyetçisi çıkmamıştır (Metin, 1973: 12).

Erdem, içinde bulunduğu döneme göre Turancılığı şu şekilde özetlemiştir (Erdem, 2008: 231):

Turancılık,

- a) Türkiye dışında, Türkçe konuşan yüz milyonluk bir zümrenin varlığını bilmek, soydaşlarımızla her manada ilgilenmek, iyi hallerine sevinmek, kötü hallerine üzölmek,
- b) Soydaşlarımızın bulundukları ölkelerde, Birleşmiş Milletler Anayasası ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini tanıdığı imkânlardan faydalanmasını istemek,
- c) Türkiye dışındaki soydaşlarımızın, költürü arasındaki yakınlığı muhafaza etmek, költür bağlarını zayıflatacak uygulama ve tasarruflardan kaçınmak,
- d) Türk dünyasını iyi tanımak, çeşitli ölkelerdeki Türk zümrelerini eğitim, hukuk, iktisat, sanat, edebiyat bakımından incelemek,
- e) Çağımız gelişmiş imkânlarından istifade edilerek milletimizin költür eserlerini, soydaşlarımıza tanıtmak,
- f) Çeşitli Türk zümrelerinin költür zenginliklerini de, Türkiye Türklüğünün öğrenmesini sağlamak, demektir.

3.4.1. Türk Milliyetçileri ve Turancılık Suçlamaları

Erdem, MHP dışındaki bütün siyasetçilere ve birçok sorumlu kişilere göre Turancılığın büyük bir suç olduğunu söylemiştir. Türkiye’de Turancılığın suç sayılması ise İkinci Dünya Savaşı’nda Almanların yenileceğinin anlaşılması üzerine 1944 yılında başlamıştır. Erdem, bu tarihten itibaren Türk milliyetçilerine karşı bitmeyen bir “Haçlı Seferlerinin” başlatıldığını belirtmiştir (Metin, 1973l: 12). Erdem’e göre Turancılık, Dünya Türklüğünü dilde, edebiyatta ve költürde birleştirmek ölküsüdür ve böyle bir ölkünün Türk milleti düşmanları dışında hiç kimseye bir zararı yoktur. Türk milliyetçileri için Turancılık asla bir suç değil, büyük bir şereftir (Metin, 1973j: 12).

Erdem’in Turancılık anlayışında özellikle üzerinde durduğu konu, “soydaşlarımız” olarak ifade ettiği tutsak altındaki Türklere. Ona göre Turancılık ölküsünün birinci belirtisi Dünya Türklüğünün kaderi ile ilgilenmek, ikinci belirtisi de tutsak Türklere sevmektir (Metin, 1973k: 12). Tutsak Türklere, “dili dilimizden, dini dinimizden, özü özümüzden” bir zümre olarak tanımlamıştır (Erdem, 1963n: 3). Yaşadığı dönemde Sovyet İmparatorluğu devam etmektedir. Erdem’e göre Türk milletinin yarıdan fazlası esirdir ve bunun için gerekli bir çaba gösterilmemektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin en önemli ilkelerinden birisi self-determinasyon ilkesidir, BM Teşkilatı Anayasası’nda bu ilke vardır. Ama bu ilke dünyanın yarısında uygulama imkânı bulmuş, diğer bölümünde “kuru bir laf” olarak kalmıştır. Hür dünya, Rus ve Çin mahkûmu esir milletlerin bağımsızlığı için hiçbir şey yapmamaktadır. Dünyadaki esir milletler için yapılan tek faaliyet, Temmuz ayının 3. Haftasının esir milletler haftası olarak ilan edilmesidir. Erdem’e göre esir Türklere ile ilgilenmek, Türk ve Müslüman olmanın bir icabıdır (Erdem, 1962f: 3). Ancak Türk milliyetçilerinin Turancılığı, çağın şartları ile sınırlandırılmış, esir Türklere duyulan bir “ilgi” ile sınırlı kalmıştır (Metin, 1973j: 12). Türk milliyetçilerinin, Turancılık adına ilgi duymanın ötesinde bir faaliyetinin, güçlü bir teşkilat oluşumunun söz konusu olmadığını belirtmiştir (Metin, 1973l: 12). Bu nedenle Erdem, Türkiye’de Turancılığın suç sayılmasını, başka bir ölkede görülme ihtimali olmayan tuhaf bir durum olarak değerlendirmiştir (Metin, 1973j: 12). Ona göre dış Türklere, soydaş saymak ve dertleri ile ilgilenmek, Dünya Türklüğü şuurunun yaşatılmasını istemek, Dış Türklere, Vietnamlılardan, Kongolulardan, Amerikan zencilerinden ve Çekoslavaklardan önce düşünmek,

Türkiye dışında kuvvetli ve büyük bir Türk varlığının mevcut olduğuna inanmak, Turancılık suçu olarak görülmüştür (Erdem, 1969r: 5).

Erdem, ilk olarak Turancılık suçlamalarının sebeplerini anlamaya çalıştığını ancak mantıklı bir gerekçe bulamadığını söylemiştir. Ona göre esir Türkleri sevmek, Turancılık suçlamasına bir gerekçe değildir. Turancılık suçlamasına katılan sorumlu siyasetçilerin ve diğer bazı yetkililerin, eğer hain değilse, Türk milliyetçilerinin esir Türklere ilgi göstermesini ve sevmesini suçlayamayacağını, Türkiye'nin bundan zarar göreceğini öne süremeyeceğini belirtmiştir. Ona göre yeryüzünde hiçbir kanun, insanın kardeşini sevmesini suçlayamaz. Milliyetçiliği kınayabilirler ama bir Türk milliyetçisini, tutsak kardeşlerini sevdiği için suçlayamazlar. Böyle bir tutumun, “Müslüman ol ama peygambere inanma.” ifadesi ile aynı olduğunu söylemiştir (Metin, 1973: 12). Erdem için Tuna'nın Sakarya'dan farkı yoktur. Tanrı Dağı, Ağrıdan daha uzak değildir. “Önce Türkiye'yi sev, sonra Türkistan'ı seversin.” suçlamasını, bir insanın önce babasını, daha sonra annesini sevmekle eş tutmuştur (Oktay, 2015).

Erdem, esir Türklerin bağımsızlıklarını istemenin de bir suçlama gerekçesi olamayacağını söylemiştir. Sovyet Rusya'da yaşayan Türklerin bağımsız bir devletlerinin olmadığını, diğer ülkelerdekiler gibi hepsinin tutsak olduğunu belirtmiştir. Türk milliyetçileri de kardeşlerinin tutsaklık acısını paylaşıp, bağımsızlığa kavuşmalarını istemişlerdir (Metin, 1973m: 12). Erdem'e göre böyle bir suçlanmanın, güçlü bir devletin düşmanlığından korunma siyasetinden kaynaklanması mantık dışıdır. Çünkü Sovyetler Birliği'ni, ne yapılırsa yapılsın, hâkimiyeti altında bulunan Türkler'in bağımsız olmalarını istemediğimize inandırmak aslâ mümkün değildir. Sovyetler Birliği, yalnız Turancılıkla suçlanan milliyetçilerin değil, suçlayanlar dâhil, bütün Türk milletinin, tutsak kardeşleri için bağımsızlık dileğinde bulunduğunu bilmektedir. Bilinen bir şey gizlemeye çalışmak deveküşüne benzemekten farksızdır (Metin, 1973n: 12). Erdem, “Turancılık suçlanmaz, çalışmaları serbest bırakılırsa Sovyetler Birliği'nin başka yollarla karşılık vereceği” düşüncesini de yanlış olduğunu söylemiştir. Türk milliyetçilerini Turancılıkla suçlamanın, Sovyetler Birliği'nin, Türk Devletini yıkmak için çalışanlara başlıca destekçi olmasını önlemediğini belirtmiştir (Metin, 1973n: 12). Erdem'e göre Turancılığı, tutsak Türk illerinin bağımsızlıklarını, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne ve diğer devletlere savaş açarak gerçekleştirmek isteği gibi gösterenler, hain değilse, hiç şüphe yok ki budaladırlar. Türk milliyetçileri, çağın şartlarını ve büyük devletlerarasındaki mücadeleleri iyi bilmektedir. Bu konuyu Taşer ile kadın bir profesörün konuşmasından oluşan bir anekdotla şu şekilde aktarmıştır (Metin, 1973o: 12):

Rahmetli Dündar Ağabeyimiz anlatmıştı, milliyetçi bilinen samimi, iyiniyetli bir hanım profesörle sohbet ediyorlarmış. Hanım Profesör: “Dündar bey” demiş, “Bütün fikirlerinize katılıyorum, söylediklerinizi beğeniyorum. Yalnız anlayamadığım bir cihet var. Sizin gibi bir insan, nasıl Turancı olabilir?” Rahmetli, “Hanımefendi” demiş, “Turancılıktan ne anlıyorsunuz?” Hanımefendi, “Herhalde” demiş, “Sovyetler Birliği'ne harp açmak ve esir Türkleri kurtarmak Turancılıktır!” Dündar Ağabey derin bir yâ sabır çektikten sonra: “Bakin hanımefendi” demiş, “Ben askerim. Bir savaşın ne zaman açılması gerektiğini, nasıl kazanılacağını bilmek benim

vazifemdir. Sovyetler Birliği'ne harp açmak için ne kadar askere, ne kadar malzemeye ihtiyaç olacağını hesaplamak, Türkiye'nin imkânlarıyla böyle bir harbin kazanılıp kazanılmayacağını tespit etmek de yine bir asker olarak, sizden çok elbette benim işimdir. Böyle olmasına rağmen siz, mesleğinizin dışındaki bir konuyu değerlendirebiliyor, Sovyetlere savaş açmanın güçlüklerini anlıyorsunuz da, acaba ben niye anlayamıyorum?"

Erdem son olarak Turancılığın, yürürlükteki kanunlara göre de suç sayılamayacağını söylemiştir. Ona göre bir Türk milliyetçisi, herhangi bir yetkili tarafından Turancılıkla suçlandığı zaman, suçlamanın yanlışlığını veya Turancı olmadıklarını anlatmaya kalkışmamalı, Turancılığın yürürlükteki kanunlarımızdan hangisine göre suç sayıldığını sormalı ve elbette bir Türk çocuğuna yakışır saygı hudutları içinde sayın yetkilileri uyarmalıdır (Metin, 1973ö: 12). Erdem'e göre, Turancılık ülküsüne ulaşmanın yolu savaş değildir. Turancılık her şeyden önce bir kültür çalışmasıdır ve nihayet BM Anayasası ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin tanıdığı imkânlardan yararlanarak tutsak Türk illerinin kurtarılmasını sağlamaktır (Metin, 1973o: 12).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmada Türk milliyetçiliğinin önemli simalarından Galip Erdem'in milliyetçilik anlayışı incelenmiştir. Çalışmanın amacı Türk milliyetçiliği düşüncesinin gelişim seyri içerisinde Galip Erdem'in milliyetçilik anlayışını ortaya koymak ve Türk milliyetçiliği literatürüne katkıda bulunmaktır. Bu kapsamda çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi milliyetçilik üzerine yazılmış teorilere dayanarak oluşturulmuştur. Esas bölümü ise Galip Erdem'in yazıları içerik analiziyle incelenmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak onun hayatına tanıklık etmiş yakın çevresiyle gerçekleştirilen görüşmelerden faydalanılarak yazılmıştır.

Çalışma amacı doğrultusunda oluşturulan varsayımların değerlendirilmesine geçmeden önce belirtilmesi gereken hususlar vardır. İlk olarak çalışma sonunda elde edilen verilere göre Galip Erdem'in bir teorisyen olmadığı çıkarımına varılmıştır. Galip Erdem, 1968'de milliyetçiliğe dair tahlil ve incelemelerini kaleme aldığı *Milliyetçilik Üzerine* adlı yazı serisine başlarken teorisyenlik iddiası taşımadığını belirtmiştir. Hayatına yakinen tanıklık etmiş kişilerle yapılan görüşmeler de bu çıkarımı desteklemektedir. Erdem; millet-ırk-milliyetçilik unsurları ve suçlamalarda kullanılan faşizm-ırkçılık-Turancılık konularında literatürdeki bilgileri referans göstermiş, değerlendirmelerde bulunmuş ve dönemin şartlarına uyarlamıştır. İkinci olarak belirtilmesi gereken konu Galip Erdem'in değerlendirmelerini suçlamalar üzerinden ele alması hususudur. Erdem'in aktif olduğu dönem anti-komünizmin üst ilke olarak Türk milliyetçiliğine yön verdiği, Türk milliyetçilerinin suçlamalara maruz kaldığı yıllardır. Yine Erdem; 27 Mayıs Darbesi, 12 Mart Muhtırası, 12 Eylül Darbesi gibi Türk siyasal yaşamının önemli kırılma noktalarına tanıklık etmiş, bu dönemlerde Türk milliyetçiliği düşüncesine olumsuz yansıyan gelişmeleri izlemiştir. Bu nedenle Erdem'in, Türk milliyetçiliğinin reaksiyon yönüyle ilgilendiği görülmektedir. Yazılarına, ilk olarak ele aldığı konunun “ne olmadığını” belirterek başlamıştır. Ülkücülük ve MHP içerisindeki diğer düşünürlerin değerlendirmelerine bakıldığında onların da aynı yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir. Bu kapsamda siyasi anlamda Türk milliyetçiliği düşüncesinin 1960-1980 arası dönemde gelişim seyrinin reaksiyon niteliği taşıdığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde sunulan varsayımlardan hareketle cevaplandırılacak ilk konu Galip Erdem'in milliyetçilik anlayışıdır. Galip Erdem, milliyetçiliği, “altın çağ” nitelendirmelerine gönderme yaparak diğer “izm”leri geride bırakmış büyümlü bir kavram olarak ele almıştır. Milliyetçi olmayanların bile bu büyüye kapıldığını belirtmiştir. Erdem'e göre milliyetçilik sadece duygudan ibaret değildir aynı zamanda bir mefkûredir. Yazılarında milliyetçiliği ve diğer görüşleri (sosyalizm, kapitalizm, Marksizm, Liberalizm gibi) bir ideolojinin üstünde, dünya görüşü olarak ele almıştır.

Diğer “izm”ler gibi milliyetçiliğin de ilkeleri olduğunu söylemiştir. Erdem’e göre bu ilkeler, milliyet duygusunun yüceliğine ve milliyetçiliğin kıyamete kadar en faydalı düşünce olacağına inanmaktır. Türk milliyetçiliğinin ilkelerini ise “Türk gibi düşünmek”, “Türk’ü sevmek” ve “Türk tarih şuuruna sahip olmak” şeklinde belirtmiştir. Smith’in, milliyetçiliğin kolaylıkla diğer ideolojilere eklenilebilmesi özelliği için kullandığı bukalamunvari benzetmesini, Erdem, aksi yönde bir anlamla, milliyetçiliği yücelterek “kuyruk” kelimesi ile adlandırmıştır. Erdem’e göre milliyetçilik, diğer unsurlara değil, diğer unsurlar milliyetçiliğe kuyruk gibi eklenmektedir. Milliyetçiliğin herhangi bir kuyruğa, bir sığata ihtiyaç duymadığını belirtmiştir. Bu çerçeve “sosyalist milliyetçilik”, “muhafazakâr milliyetçilik”, “mukaddesatçı milliyetçilik” kullanımlarını doğru bulmamıştır. Bunun ilk gerekçesi Galip Erdem’in Türk milliyetçiliğinin bütünlüğüne verdiği önemle alakalıdır. Erdem’e göre milliyetçilik bir bütündür. Milliyetçiliğe eklenen kuyruklar, onun bölünmesine sebep olacaktır. İkinci gerekçe ise milliyetçiliğın büyüünden dolayı “aşırı milliyetçilik”, “demokratik milliyetçilik” gibi ancak kuyruklu kullanımlarla suçlanabilmesidir.

Erdem’e göre milliyetçilik, literatürde kullanım kazandığı Fransız İhtilali’nden itibaren sürekli suçlamalara maruz kalmıştır. Erdem, Türk milliyetiliğının de sistemli bir fikir hareketi olarak ortaya çıktığı dönemden itibaren farklı zümreler tarafından “elişen suçlamaların hedefi olduğı”nu belirtmiştir. Erdem’e göre Türk milliyetiliğının tarihi, bir yaşam tarzı ve birleştirici bir duygu olarak varlığı, Türk milletinin teşekkülü ile başlamıştır. Türk milliyetiliğının sistemli bir fikir hareketi olarak ortaya çıkışının da II. Meşrutiyet döneminde Ziya Gökalp öncülüğünde gerçekleştiğini söylemiştir. Bu kapsamda Gökalp’ı, Türk milliyetiliğının birinci referansı olarak görmüştür. Türk milliyetçiliğı ve milliyetçilerine yöneltilen suçlamaları ise şu şekilde belirtmiştir: aşırı sağılık, faşizm ve faşistlik, ırkçılık, Turancılık, aşırı milliyetçilik, gericilik, İslamılık, şariatılık, devrim düşmanlığı, kapitalizm uşaklığı.

Erdem, Türk milliyetçiliğine yönelik suçlamalardan ırkçılığın, diğerlerinden daha eski bir tarihte, II. Meşrutiyet döneminden başladığını belirterek ırk-millet ve ırkçılık-milliyetçilik ilişkisine özel bir önem vermiştir. Bununla birlikte milliyetçilik ve ilişkili diğer unsurlar için yapılacak yeni bir tanımın, Türk milliyetçileri arasında bölünmeye sebebiyet vereceğini düşünmüş bu nedenle yeni bir teori iddiasında bulunmamış, kesin ifadelerden kaçınmıştır. Millet ve ırka dair yazılarında literatürde yer alan düşünürlerin görüşlerini sunarak değerlendirmelerde bulunmuştur.

Erdem’e göre milliyetçiliğın açıklanabilmesi için önce millet kavramının anlaşılması gerekir. Çünkü milliyetçilik, millet temeli üzerinde yükselmektedir ve milliyetçiliğın sınırları, millet ölçüsüne göre çizilmektedir. Bir milletin diğer milletlerden farklı bir hüviyet kazanmasını sağlayan ortak unsur dil iken, başka bir milletin ortak unsuru kültür ya da bir başkasının ki vatan olabilir. Ortak unsur olarak dilin belirlenmesini Yahudi milleti üzerinden örneklendiren Erdem’e göre “Yahudi milleti demek, İbranice konuşan insan kitlesi demektir.” tanımı yanlış bir ifadedir. Yahudi milletinde dil birliğı yoktur. Yahudi milletinden başka hiçbir topluluk İbranice konuşmaz ancak bütün

Yahudilerin İbranice konuştuğunu varsaymak doğru değildir, İbranice konuşmadığı hâlde kendisini Yahudi sayan yüzbinlerce insan vardır. Bu nedenlerden dolayı Erdem, herhangi bir insan topluluğunun milleti oluşturan ortak unsurlardan en az birine sahip olmak şartıyla kendisinin millet teşkil ettiğine inanıyorsa o topluluğu millet olarak kabul etmiştir. Bir topluluğun millet sayılabilmesi için bu unsurlardan herhangi birinin etrafında toplanmış olmasını yeterli görmüştür.

Galip Erdem'in düşünce dünyasında Türk milleti tarifi de önemli bir yer edinmiş ve bu bağlamda referans aldığı düşünürler söz konusu olmuştur. Gökalp, Ayni, Arsal, Danişmend, Safa, Ülken, Baltacıoğlu, Arık gibi milliyetçi düşünürlerin görüşlerini, öğrenilmesi gereken başlıca Türk milleti tarifleri olarak sunmuştur. Erdem, bu isimler dışında yapılan her Türk milleti tarifinin doğru kabul edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Erdem'in referans olarak seçtiği isimlerin muhafazakârlık doktrininin birçok değerini benimseyen ve temsil noktasında öne çıkan kişiler olduğu dikkat çekmektedir. Erdem'e göre Gökalp, zaten milliyetçilik ile ilgilenenlerin referans kaynağıdır. Ayni ve Arsal muhafazakâr düşüncenin temsilcileri arasında yer almasa da muhafazakâr doktrinin birçok değerlerini benimsemişlerdir. Diğer isimlerin de modern Türk muhafazakârlığının şekillenmesinde etkili olan kişiler olduğu görülmektedir. Erdem'in bu isimleri seçmesi iki şekilde yorumlanabilir: Birincisi, milliyetçiliği bir bütün olarak ele almasıyla alakalıdır. Erdem'e göre Türk milliyetçiliği bir bütündür ve sadece Türk milliyetçileri vardır. İkincisi ise Erdem'in içinde yer aldığı Ülkücü Hareket'in, milliyetçi-muhafazakâr tabanda karşılık bulmasıyla alakalıdır. Bu çerçevede isimlerin seçimini, Ülkücülüğün taşıdığı muhafazakâr izler açısından yorumlamak mümkündür.

Erdem, millet tariflerinin her milletin kendine ait özellikleri dikkate alınarak yapıldığını belirterek Türk milletinin de Türk'e göre tarif edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bir insanın Türk olması için diğer bütün özelliklerden önce "Türk gibi düşünmesi", "her olaya Türk gözü ile bakmayı öğrenmesi" gerektiğini belirtmiştir. Erdem, ilk olarak Türk milletinin oluşumunu ele almıştır. Arsal'dan hareketle bir kavmin millet hâline gelmesinde etkili olan başlıca şartları -ortak bir devlet ve hukuk düzeni, belli bir nüfus, ülke birliği, bağımsız bir devlet, dil birliği, örf ve âdetler birliği, dinî inanç birliği ve millî seciye birliği- Göktürkler dönemindeki Türk milletine uyarlamıştır. Erdem'e göre bu şartlar Türk milleti teşekkülünde gerçekleşmiştir. Türk milletinin, kesin olarak Göktürk Devleti döneminde tam bir millet hüviyeti kazandığını belirtmiştir. Ancak bu unsurların Türk milleti tanımında kullanılamayacağına da işaret etmiştir. Erdem, kendisini Türk sayan, başka bir soya mensubiyet şuuru taşımayan herkesi, dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, hangi devletin vatandaşı olursa olsun Türk olduğunu söylemiştir. Yeryüzündeki bütün Türkleri, tek bir millet kabul etmiştir. Dolayısıyla Türk milletinin tarifinde kullanılacak unsur yeryüzündeki bütün Türkleri kapsamalıdır. Bu nedenle Erdem, Türk milletinin tarifinde sadece "soy birliği" unsurunun kullanılabileceğini belirtmiştir. Diğer unsurların, Türkiye dışında yaşayan ya da Türkçe konuşmayan ama Türklük şuuru taşıyan kişileri, Türk milletinin dışında bırakacağını vurgulamıştır.

Erdem'in, Türk milliyetçiliğinin ne olmadığına dair cevabı şöyledir: Irkçılık esasına dayanmaz, herhangi bir “izm”le arasında bağ kurulamaz, aşırı sağcılık değildir, faşizmle ilgisi yoktur ve gerici bir anlayışa yaslanmaz.

Milliyetçilik, Erdem'in düşünce dünyasının mihrakı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazılarının tamamının “milliyetçilik terazisi”nde tartılması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre milliyetçilik, milletin çıkarları ile millet üstü birliklerin çıkarlarının çatışması durumunda millet çıkarlarının tercih edilmesidir. Yani Türk milletinin çıkarlarının, Türkiye üstü kuruluşların çıkarlarına her zaman üstün tutulmasıdır. Türk milliyetçiliğinin alfabesi sayılacak ilkeleri ise Türk gibi düşünmek, Türk'ü sevmek ve Türk tarih şuuruna sahip olmak şeklinde belirtmiştir.

Verilen bilgiler ışığında Erdem'in milliyetçilik anlayışını değerlendirmek gerekirse ilk olarak milliyetçilik kuramları açısından etno-sembolcü yaklaşım ile örtüştüğünü söylemek mümkündür. Erdem, millet ve milliyetçilik kavramlarının Fransız İhtilali ile kullanım kazandığını kabul etmiş ancak Türk milliyetçiliği duygusunun Türk milleti teşekkülü ile Göktürkler döneminde başladığını belirtmiştir. Bu noktada Erdem'in etno-sembolist kuramcı Smith'in belirttiği milliyetçiliğin kesinti yaşamamış etnik bir bilince sahip olduğu fikrini benimsediği görülmektedir. Türk milliyetçiliğinin, Göktürkler döneminden itibaren etnik bilinç konusunda devamlılık gösterdiğini belirtmiştir. Yine Erdem, Smith gibi milletin kökenlerinin modern öncesi dönemde aranması gerektiğine vurgu yapmıştır. Smith'e göre milletlerin çoğu belli bir etnik topluluğun devamıdır, Erdem'e göre kavimler, milletlerin gençlik çağıdır. Erdem, milliyetçiliği, tarihsel süreçten bağımsız ele alınamayacağını belirtmiştir. Kastettiği tarih etno-sembolistler gibi uzun erimli bütünlük içinde bir tarihtir.

Erdem'in milliyetçilik anlayışı, milliyetçilik sınıflandırmaları açısından değerlendirildiğinde çalışma varsayımlarında belirtilen “kültür milliyetçiliği” kabulü ile örtüştüğü görülmektedir. Kültür milliyetçiliği, bir milletin ortak dilini, kültürel değerlerini canlı tutmayı ve yüceltmeyi içeren bir milliyetçilik türüdür. Erdem de Türk dilinin ve Türk millî kültürünün canlı tutulmasını savunmuş; yüceltilmesini Türk milliyetçiliğinin gereklerinden kabul etmiştir. Kültür milliyetçiliğinin bir diğer tanımı, kültür ve toplumun ortak karakterine atıfta bulunan, siyasal seçkinlerce uyarlanmış, milletlerin oluşumunda etnisite vurgusu çerçevesinde kimlik inşasında etkili olan bir milliyetçilik türü şeklindedir. Erdem'in milliyetçilik anlayışı, bu tanımla da örtüşmektedir. Erdem'e göre Türk milleti teşekkül döneminde ırk unsuruna dayanmaktadır. Zira Türk milliyetçiliği, Türkçülük çizgisi etrafında bir fikir sistemi hâline gelmiştir. Erdem'in düşünce dünyasında siyasal seçkinler ise Ülkücülerdir. Kültür milliyetçiliğinde kültür, bir millî kimlik aracı olarak görülür. Erdem'in milliyetçilik anlayışında da böyledir; kültür, millî şuurun oluşumunda en etkili araçtır.

Kültür milliyetçiliğinin bir başka özelliği, tarih ve tarihî bellek unsurlarıdır. Kültür milliyetçiliği, “altın çağ” olarak nitelendirilen görkemli bir geçmişten beslenir. Erdem'in milliyetçilik anlayışı temellerinden birisi de tarih anlayışında milliyetçiliktir. Erdem, özellikle

Ortaçağ'ı, Türklerin “altın çağı” olarak nitelemiştir. Erdem’e göre Türk tarihi, oldukça zengin ve muhteşem bir destandır. Türk milliyetçiliğinin, görkemli tarihine dönüş yaparak yüceleceğini belirtmiştir. Kültür milliyetçiliğinin bir diğer özelliği ise siyasi milliyetçilikten farklı ancak tamamlayıcı bir role sahip olmasıdır. Kültür milliyetçiliği, siyasi milliyetçilik gibi vatandaşlık esaslı bir milliyetçilikle değil, öncelikle kültür esaslı kimlik, toplumsal uyum ve ahlaki amaç konularıyla ilgilenir. Milliyetçi bir hareketin amacı, temsil ettiği millet kültürünün gelişmesini sağlamak ve bunun ötesinde mümkünse onu korumaktır. Erdem’in milliyetçilik anlayışının da siyasi milliyetçilikten uzak olduğu görülmektedir. Erdem, Türk milliyetçiliğinde vatandaşlık esaslı bir milliyetçilik anlayışının benimsenmesini, Türkiye dışındaki Türkleri kapsamayacağını belirterek reddetmiştir. İçinde yer aldığı Ülkücü Hareket’in millî kültürün geliştirip korunmasına yönelik yaptığı vurgu, Erdem’in kültür milliyetçiliği anlayışını benimsediğini göstermektedir. Bununla birlikte Erdem’in milliyetçilik anlayışı ile kültür milliyetçiliği arasında devlet söz konusu olduğunda küçük bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Kültür milliyetçiliğinde devlet unsuru genellikle yabancı değilse bile “çevresel bir varlık” olarak görülür. Erdem’in milliyetçilik anlayışında devlet, millete hizmet etmek için vardır ama devletin “baba” kutsallığı ve devlete bağlılık da önemlidir.

Çalışmanın varsayımlarından hareketle cevaplandırılacak ikinci konu Galip Erdem’in Ülkücülük ve MHP’deki rolüdür.

Erdem, üniversite yıllarından itibaren milliyetçi fikir dernekleri ve yayınlarında yer alan birisi olmuştur. CKMP’den MHP’ye yaşanan dönüşüm, Erdem’e göre Türk milliyetçiliğinin tarihi için bir dönüm noktasıdır. Artık Türkiye’deki milliyetçiler, tek bir bayrak altında birleşebilecek ve ülkülerinin iktidar olabilmeleri için çalışacaktır. Erdem, MHP’den önce de Türkeş’e yakınlık duymuştur. 27 Mayıs Bildirisi’ni Türkeş’in okuması, Erdem ve çevresi tarafından ilk başta milliyetçilerin ihtilal yapması şeklinde yorumlanmıştır.

Galip Erdem, hiçbir zaman Türk milliyetçiliği düşüncesinde aktif bir siyasetçi olarak yer almak istememiştir. Hayatına yakinen tanıklık etmiş isimler, kendisinin istese siyasette iyi bir yerlere gelebileceğini ancak onun aktif siyasetten uzak durduğunu belirtmişlerdir. Erdem, siyasetin gerekleri ile milliyetçiliğin gereklerinin uyuşmadığını söyleyerek siyasette aktif olarak yer almak istemediğini vurgulamıştır. Genel seçimlerde MHP’den 3 kere milletvekili adayı olmuşsa da bu, seçim çalışmalarında davayı anlatabilmek ve MHP’nin aday listelerini doldurmak amacıyla. MHP içinde Erdem’in bir diğer rolü, danışmanlıktır. Görüşme yapılan kişiler, Türkeş’in, başka kimseye hoca demediği hâlde Erdem’e “Galip Hoca” diye hitap ettiğini, MHP’nin fikir sistemi oluşumunda ve Dokuz Işık doktrininde katkısı olduğunu belirtmişlerdir. Bu noktada Erdem’in kültür milliyetçiliği anlayışının bir başka özelliği, Atsız’ın Türkçülüğünden Ülkücülüğe dönüşümü öne çıkmaktadır.

Nihal Atsız, Erdem’in fikir hayatının şekillenmesinde etkili olan ilk isimdir. Erdem, 10 yaşındayken Atsız’ın *Bozkurtların Ölümü* adlı eserinin kendisini çok etkilediğini belirtmiştir. Hayatı

boyunca Atsız'a büyük bir sevgi ve saygı beslemiştir. Irkçılık suçlamalarını ele alırken kendilerini ırkçı/Turancı olarak tanımlayan isimlerden Atsız'a özellikle değinmiştir. Atsız'ın, ırkı etnolojik anlamda ele aldığını belirterek onu savunmuştur. Erdem'in yazılarına bakıldığında da Atsız'ın izlerine rastlanılmaktadır. Her iki düşünürün yazıları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde Erdem'in 1960'lardaki yazıları, Atsız'ın 1950'lerdeki yazılarının "Türkçü" ifadesinden ayrıştırarak yeniden yorumlanması şeklinde olduğu görülmektedir. Bu durumun sonuçları çalışmanın varsayımları açısından önemlidir. Erdem, kültür temelinde bütünleştirici bir Türk milliyetçiliği anlayışı benimsemiştir. Bu kapsamda Türkçü/Turancı yaklaşımda öne çıkan Atsız'ın yazılarında yer alan, ırkçı anlama yorumlanabilecek Türkçülük unsurunu, milliyetçiliğe; Türkçü unsurları, Ülkücülüğe yorumladığı görülmektedir. Ülkücülüğün ve MHP'nin fikir sistemi temelinde yer alan milliyetçilik anlayışı da budur. Bu çerçevede ilk olarak Erdem'in Ülkücülüğün ve MHP'nin fikir sisteminin oluşmasında esas alınan kültürel milliyetçiliğe katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu katkıyı, "Atsız Türkçülüğünden Erdem Ülkücülüğüne" şeklinde adlandırmak mümkündür. Ayrıca bu benzerlik, Erdem'in Dokuz Işık doktrinine katkıda bulunduğu da işaret etmektedir. 1969 CKMP Kurultayı'nda kamuoyu ile paylaşılan Dokuz Işık doktrini maddeleri ile Atsız'ın 1962'de yayımladığı *Türk Milletine Çağrı* yazısında belirttiği millî kalkınma programı maddeleri arasındaki benzerlik, bu çıkarımı doğrulamaktadır. İki program arasında ilk olarak dikkat çeken temel farklar "Türkçüyüz ve Arınmış Türkçeciyiz." ifadelerinin yerine "Ülkücülük ve Milliyetçilik" kavramlarının kullanılmasıdır. Yani bu iki program arasındaki benzerliğin, Erdem'in, Atsız'ın yazılarını yorumlama şekli ile aynı olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte çıkarılabilecek bir başka sonuç Erdem'in, Türk milliyetçiliğinin MHP ile bir bölünme yaşamadığına işaret ettiği'dir. Her ne kadar MHP'nin oluşumunda Türkçü/Turancı yaklaşımın temsilcileri yer almasa da Erdem'in, Türk milliyetçiliği fikir sisteminin bütünlüğünü göstermek istediğini söylemek mümkündür. Ülkücülüğün ve MHP'nin, kendisinden önceki Türk milliyetçiliğine "uzak" ya da "düşman" olmadığını belirtmek istemiştir.

Erdem'in, Ülkücülüğün ve MHP'nin fikir yapılanmasında etkili olduğunu gösteren bir başka emare, Hareket'in ideologlarından kabul edilen Necmettin Hacıeminoğlu'nun yazılarında karşımıza çıkmaktadır. Hacıeminoğlu'nun Türk milliyetçiliği değerlendirmeleri, yöntemi de aynı olmakla beraber Erdem'in yazıları ile çok yakın bir benzerlik göstermektedir. Hacıeminoğlu da Türk milliyetçiliği değerlendirmelerine başlarken "düşman fikirler"i ele alarak Türk milliyetçiliğinin "ne olmadığını" izah etmiş ve "Türklük şuuru"na vurgu yapmıştır. Her iki fikir adamının yazılarının yayımlanma tarihlerine bakıldığında Erdem'in, yazılarını daha erken tarihte kaleme aldığı görülmektedir. Dolayısıyla Ülkücü Hareket ideologlarından Hacıeminoğlu'nun Erdem'den etkilendiği çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır.

Erdem'in Ülkücülük ve MHP'de etkili olduğu bir diğer konu, Ülkücü gençliğin oluşturulmasındaki rolüdür. Erdem, aktif bir siyasetten ziyade "davanın gençlere anlatılması" ve "Ülkücü bir gençliğin yetiştirilmesi" konularında rol almayı tercih etmiştir. Ülkücülük ve MHP'de

komünizmle mücadelenin ancak milliyetçi gençler ile sağlanabileceği düşüncesi vardır. Bu nedenle Ülkücü gençliğin yetiştirilmesine ayrı bir önem verilmiştir. Hareket içerisinde Türk gençlerine, milliyetçilik, İslamiyet, anti-komünizm gibi belli başlı konularda yol göstermek, ideolojik kimlik kazandırmak amacıyla başta Ülkü Ocakları olmak üzere farklı gençlik kuruluşları oluşturulmuştur. Erdem, Ülkücülükte gençlik yapılanmasının fikir babası olarak bilinen Taşer ile birlikte bu kuruluşlarda ve milliyetçi yayınlarda seminer, konferans ve yazılarıyla Türk milliyetçiliğini anlatırken gençleri de Marksist propagandalara karşı eğitmişlerdir. Erdem ve Taşer, Hareket'te Ülkücü gençliği besleyen, biçimlendiren verimli birer kaynak, Ülkücü gençliğin ağabeyleri olarak bilinmektedirler. Türk milliyetçiliği düşünürlerinden Nuri Gürgür, Cezmi Bayram, Sadi Somuncuoğlu, İskender Öksüz, Yücel Hacaloğlu, Mustafa Çalık, Orhan Arslan, Himmet Kayhan, Osman Oktay, Mehmet Öz, Mehmet Şahingöz gibi isimler kendileriyle yapılan görüşmelerde fikir dünyalarının şekillenmesinde Erdem'in etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Erdem'in gençlik kuruluşları içinde en fazla etkili olduğu dernek, ÜKD'dir. ÜKD'li gençlerin 1970'lerde Ülkücü Hareket'in yayın organı olarak kabul edilen Devlet Gazetesi'ndeki yazıları incelendiğinde Erdem'in milliyetçilik düşünceleri rahatlıkla görülmektedir. Yakın çevresi ile yapılan görüşmelerde, Erdem'in Ülkücü gençlik yetiştirmedeki eğitmen rolünün, Ülkücü camia içerisinde özellikle ÜKD'li gençler arasında, mizahi bir anlatımda kullanılan "şeyhlik" sıfatı ile karşılık bulduğu belirtilmiştir. Galip Erdem, tamamen mizansen bir kurgu ile üretilmiş Galibî Tarikatı'nın şeyhi, yakın çevresinde bulunan ÜKD'li gençler bu tarikatın üyeleridir. Bu kurgunun temelinde Erdem'e duyulan saygı ve sevgi yer almaktadır.

Erdem, MHP'yi ceviz ağacına benzeterek Ülkücü gençleri, bu ağacın uzun yıllar sonra vereceği meyve olarak görmüştür. Erdem'e göre Ülkücü gençler, gelecekteki Büyük Türkiye'nin, milletin kıyamete kadar var olma iradesini temsil eden mimarlarıdır. Ülkücü gençlerin, devletin bütünlüğü, milletin birliği ve vatanın bölünmezliği ilkelerine yürekten bağlı olduklarını söylemiştir. Onlar, siyasi parti olarak MHP'yi tercih etmiş ve Ülkü Ocakları adı altında teşkilatlanmışlardır. Erdem'in Ülkücü gençliğin fikir yapısının şekillenmesindeki rolünün yanında yetiştirdiği bu insanlar için vermiş olduğu mücadele de oldukça mühimdir. 1968'den itibaren Ülkücü gençliğin suçlandığını belirten Erdem, Türkiye'de yaşanan öğrenci olaylarında Ülkücü gençliğin konumunu değerlendirmiş, suçlamalar karşısında onları savunmuştur. 12 Eylül döneminde ise yetiştirdiğini belirttiği Ülkücü gençliğin Mamak'ta tutuklu bulunması, Erdem'in hayatında başka bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Türk milliyetçiliği düşüncesinin gelişim seyri içinde önemli kırılma noktalarından birisi olan 12 Eylül müdahalesi, Galip Erdem'in hayatında da bir milattır. Kendisinin yetiştirdiğini belirttiği Ülkücü gençlik ve fikir sisteminde etkili olduğu MHP, komünistlerle eş değerlendirilmiş ve sanık konumuna düşmüşlerdir. Bu noktada Erdem'in neden sanık olmadığı sorusu akla gelmektedir. Hayatına yakinen tanıklık etmiş isimlerle yapılan görüşmelerden faydalanarak bu soruya üç yanıt bulunmuştur: İlk olarak Erdem, 1970-1980 arasında Başbakanlık, MİT gibi üst düzey kuruluşlarda

danışmanlık ve müşavirlik görevlerinde bulunmuştur. Yaşamı boyunca doğrudan hiçbir kuruluştaki siyasi anlamda aktif olmayan Erdem, 12 Eylül'e giden süreçte de herhangi bir siyasi kuruluştaki mesleği gereği de aktif olmamıştır. İkinci olarak Erdem, 1970'lerin sonlarına doğru Türkeş ile fikir ayrılıkları yaşamış ve bunun sonunda onun MHP ve diğer Ülkücü kuruluşlarla resmî bağı kopmuştur. Dolayısıyla 12 Eylül döneminde Erdem'in yargılanmasını gerektirecek somut bir üyelik belgesi dahi yoktur. Son olarak Erdem, 1970'lerin ortalarında Türkiye'de yaşanan öğrenci olaylarını, kavgaları ve çözüm önerilerini, yazılarında bütünleştirici bir tutumla, yapıcı bir yaklaşımla ele almıştır. 1980'e yaklaşırken kendisi yazma orucu ve konuşma perhizindedir. Bu nedenle Erdem'in yargılanmasını gerektirecek 1980 dönemine ait kışkırtıcı nitelikte yazısı veya herhangi konferansı da bulunmamaktadır.

12 Eylül müdahalesinin Erdem için ilk anlamı hayal kırıklığıdır. Türkiye'nin o dönemde içinde bulunduğu iç savaştan dolayı TSK'nin müdahale etmesi gerektiğine en çok Türk milliyetçilerinin inandığını ve 12 Eylül sabahında da en çok sevenlerin MHP ve Ülkücüler olduğunu belirtmiştir. Ancak Erdem'e göre asıl sorun, MGK'nin tutumu değil, 12 Eylül sonrası uygulamalardır. Erdem'in benimsediği, yücelttiği Türk milliyetçiliği düşüncesi, komünizmle yan yana gelebilecek bir görüş değildir. Çünkü Erdem'e göre Türk milliyetçilerinin fikirleri her zaman devletin politikalarıyla uyumlu olmuştur. Ancak 12 Eylül sonrasındaki uygulamalarda Türk milliyetçiliğini benimseyen Ülkücüler, komünistlerle eş tutulmuş, devleti yıkmak gibi çok ağır suçlamalara maruz kalmıştır. Erdem'e göre Türk milliyetçileri, değil devleti yıkmak, devleti incitecek her davranıştan kaçınmıştır. Bu nedenle Erdem'in 12 Eylül döneminde Ülkücüler için ilk mücadele girişimi, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'e mektup yazmak olmuştur. Manifesto niteliği taşıyan mektubuna, kendisinin MHP'ye gönül bağı ile bağlı olduğunu ve Ülkücü gençlerin ağabeyi olduğunu, 12 Eylül uygulamalarının hedefinde MHP ve Ülkücü gençlik olduğunu belirterek başlamıştır. Devamında da MHP'ye yöneltilen devletin millîlik vasfını değiştirme (faşizm), bölücülük (ırkçılık) ve vatanın bütünlüğünü tehlikeye atmak ve milleti maceraya sürüklemek (Turancılık) suçlamalarına daha önce Devlet Gazetesi'nde de ele aldığı gibi cevap vermiştir.

Erdem'in 12 Eylül döneminde Türk milliyetçiliği içerisindeki aksiyoner rolü ise avukatlık mesleğine geçmesiyle başlamıştır. Yazma orucu ve konuşma perhizini bırakarak MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Ana Davası'nda yargılanan 589 Türk milliyetçisinin avukatlığını üstlenmiştir. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Savcılığı'na hazırlanan 945 sayfalık iddianameye, diğer yakın avukat arkadaşlarıyla birlikte 1454 sayfalık savunma hazırlamışlardır. Hayatına yakinen tanıklık etmiş isimlerle yapılan görüşmelerde Erdem'in yargılanan milliyetçilerin isimlerini, soy isimlerini ezbere bildiği, ailelerini tanıdığı belirtilmiştir. Erdem, tutukluların görüş günlerine ve duruşmalarının hepsine istisnasız katılmıştır.

Erdem'in 12 Eylül döneminde Türk milliyetçiliği içerisindeki diğer aksiyoner rolü, Mamak'ta tutuklu milliyetçiler ve dışarıdaki aileleri için yaptığı "mektuplar" adında yardımlarıdır. Mektup,

tutuklu Ülkücüler ve dışarıdaki ailelerin geçimlerini sağlaması amacıyla toplanan paranın parolasıdır. Erdem, Ülkücülük kriterlerinde belirttiği “Ülkücü Allah’tan başka kimseden bir şey istemez.” ilkesini, Mamak’taki tutuklu Ülkücüler için hiçe saymış, hayatında ricada dahi bulunmayacağı insanlardan para istemiştir. Yine yapılan görüşmelerde, Erdem’in mektupları sayesinde tutuklu Ülkücülerin ihtiyaçlarını biraz da olsa karşılayabildikleri ve ailelerinin parçalanmasını koruyabildikleri belirtilmiştir. Bunu anlatan en çarpıcı cümle, “Galip Ağabey, 12 Eylül döneminde Ülkücülerin namusunu kurtarmıştır.” ifadesidir.

KAYNAKÇA

“Galip Erdem Divan Başkanı Oldu”, (21.04.1975), **Devlet Gazetesi**, 3.

“Kültür Emperyalizmi”, (Mayıs, 1975), **Hasret Gazetesi**, 1.

“Özür”, (01.02.1971), **Devlet Gazetesi**, 11.

Acar, Hasan (2018), **Türkiye’de Milliyetçi Hareket Düşüncesinin Gençlik Teşkilatlarına Etkisi: Ülkü Ocakları Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

_____ (2021), “Muhafazakâr Milliyetçilik Anlayışı”, **Milliyetçilik Tipolojileri**, Hasan Acar (Ed), Birinci Baskı içinde (205-222), Nobel Yayıncılık, Ankara.

Ağaoğlu, Samet (2020), **Siyasi Günlük/Demokrat Parti’nin Kuruluşu**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ahmad, Feroz (2006), **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, (Çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

_____ (2016), **İttihatçılıktan Kemalizm’e**, (Çev. Fatmagül Berkay Baltalı), Kaynak Yayınları, İstanbul.

Akalın, Ş. Haluk vd. (2011), **Türkçe Sözlük**, 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Akçam, Taner (2017), “Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (53-62), İletişim Yayınları, İstanbul.

Akçura, Yusuf (2016), **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

_____ (2018), **Türkçülük: Türkçülüğün Tarihi Gelişimi**, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Akgün, Birol ve Çalış, H. Şaban (2017), “Tanrı Dağı Kadar Türk, Hıra Dağı Kadar Müslüman: Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde İslamcı Doz”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (584-600), İletişim Yayınları, İstanbul.

Akkaş, H. Hüseyin (2004), **Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke**, Kadim Yayınları, Ankara.

Akman, Ayhan (2017), “Milliyetçilikler”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (81-91), İletişim Yayınları, İstanbul.

Aksun, Ziya Nur (2004), **Dündar Taşer’in Büyük Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

- Akün, Ö. Faruk (1989), “Ahmed Vefik Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 2, 143-157. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-vefik-pasa> (28.05.2019).
- Akyol, Taha (2017), “Liberalizm ve Milliyetçilik”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (731-750), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aldemir, Cengiz (2012), **Üçüncü Yol: Kültür Milliyetçiliği**, Berikan Yayıncılık, Ankara.
- Alemdaroğlu, Ayça (2017), “Öjeni Düşüncesi”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (414-421), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Alpkaya, Faruk (2015), “Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol Kemalizm”, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 2: Kemalizm**, 8. Baskı içinde (477-500), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017), “Rıza Nur”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (374-377), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Altınay, Ayşe Gül ve Bora, Tanıl (2017), “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (140-154), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Altun, Altun (2016), “Küreselleşme Çağında Milliyetçilik ve Ulus-Devlet”, **International Journal of Academic Value Studies**, 2 (4), 145-160. 10.23929/javs.26 (21.09.2018).
- Anderson, Benedict (2001a), “Milliyetçiliği Anlamaya Giriş”, Mustafa Armağan (Der.), **Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik**, (Çev. İsmail Türkmen), içinde (11-31), Şehir Yayınları, İstanbul.
- _____ (2001b), “Western Nationalism and Eastern Nationalism is There a Difference That Matters”, **New Left Review**, 9: 31-42. <https://newleftreview.org/issues/ii9/articles/benedict-anderson-western-nationalism-and-eastern-nationalism> (12.08.2018).
- _____ (2007), **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, (Çev. İskender Savaşır), 4. baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- _____ (2014), **Lenin Hegel ve Batı Marksizmi**, (Çev. Ertan Gürçiner), Yordam Kitap, İstanbul.
- Arendt, Hannah (2018), **Totalizmin Kaynakları 2-Emperyalizm**, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arık, Remzi Oğuz (1968), **Türk Gençliğine**, Hareket Yayınları, İstanbul.
- _____ (1974), **Milliyetçilik**, Hareket Yayınları, İstanbul.
- Armstrong, John Alexander (1982), **Nations Before Nationalism**, Chapel Hill: University of North California Press.

- Arsal, Sadri Maksudi (1979), **Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları**, 4. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Arslan, Emre (2017), “Türkiye’de Irkçılık”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (409-426), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arvasi, Seyid Ahmet (2009), **Türk İslam Ülküsü I**, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul.
- _____ (2009a), **Türk İslam Ülküsü 2**, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul.
- Atabay, Mithat (2017), “Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu Simgesi”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (515-532), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Atatürk, M. Kemal (2015), **Nutuk**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Ateş, Toktamış (2004), **Biz Devrimi Çok Seviyoruz**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Atılgan, Gökhan (2018a), “Mihri Belli”, Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 8: Sol**, 4. Baskı içinde (548-570), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2018b), “Yön-Devrim Hareketi”, Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 8: Sol**, 4. Baskı içinde (597-660), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Atsız, Hüseyin Nihal (1931), “Türkler Hangi Irktandır?”, **Atsız Mecmua**, 1, 4.
- _____ (1934), “Yirminci Asırda Türk Meselesi I”, **Orhun**, 8, 141-144.
- _____ (1934a), “Yirminci Asırda Türk Meselesi II”, **Orhun**, 9, 157-160.
- _____ (1950), “Türkçülük”, **Orkun**, 1, 3.
- _____ (1950a), “Dışardan Gelmemiş Olan Tek Düşünce”, **Orkun**, 2, 3-4.
- _____ (1950b), “Türkçü Kimdir?”, **Orkun**, 3, 3.
- _____ (1950c), “Ülküler Taarruzidir”, **Orkun**, 7, 3-5.
- _____ (1962), “Türk Milletine Çağrı”, **Orkun**, 1, 16, 32.
- _____ (1972), “Türkçülük ve Siyaset”, **Ötüken**, 8 (104), 3.
- Avineri, Shlomo (2002), “Marksizm ve Milliyetçilik”, (Çev. Ali Osman Alayoğlu ve Özgür Yakupoğlu), **Teori ve Politika Dergisi**, 27, 32-45.
- Aydın, Safa (2023), **Bir Türk münevveri, Galip Erdem’de milliyetçilik ve siyaset meselesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydınlar Ocağı (1973), **Aydınlar Ocağı’nın Görüşü Türkiye’nin Bugünkü Meseleleri**, Garanti Matbaası, İstanbul.

- Ayni, Mehmet Ali (2011), **Milliyetçilik: Tarihte ve Türklerde Din, Millet ve Milliyetçilik**, Kurtuba Kitap, Ankara.
- Ayvazoğlu, Beşir (2017), “Tanrıdağ’dan Hira Dağı’na Uzun İnce Yollar”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (541-578), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bakırezer, Güven (2017), “Nihal Atsız”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (352-357), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bakiler, Yavuz Bülent (1998), “Galip Erdem’den Birkaç Hatıra”, **Galip Erdem Albümü içinde** (61-70), Türk Yurdu Yayınları, Ankara.
- Balibar, Etienne (2007a), “İrk ve Milliyetçilik”, **İrk Ulus Sınıf**, Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein (Ed), (Çev. Nazlı Ökten), 4. Baskı içinde (61-111), Metis Yayınları, İstanbul.
- _____ (2007b), “Yeni Bir İrkçilik Var mı?”, **İrk Ulus Sınıf**, Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein (Ed), (Çev. Nazlı Ökten), 4. Baskı içinde (30-38), Metis Yayınları, İstanbul.
- Barker Philip W. (2009), **Religious Nationalism in Modern Europe**, Routledge, London.
- Başgil, Ali Fuat (1967), “Kültür Emperyalizmi”, **Millî Işık**, 1. Sayı, 34.
- Baumann, Gerd (2006), **Çokkültürlülük Bilmecesi, Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek**, (Çev. Işıl Demirakın), Dost Kitabevi, Ankara.
- Bergson, Henri (1947), **Yaratıcı Tekâmül**, (Çev. Mustafa Şekip Tunç), Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Besim, Atalay (1985). **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I**, TDK Yayınları, Ankara.
- Beydilli, Kemal (2010), “Şehbenderzâde Ahmed Hilmi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 38, 89-92. <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-husnu-pasa> (28.05.2019).
- Bilge, Oruç (13.12.1971), (Galip Erdem), “Keman Çalmak”, **Devlet Gazetesi**, 134. Sayı, 12.
- _____ (14.05.1973), (Galip Erdem), “Yahudi Asıllı Bir İngiliz Gazetecisinin Hezeyanları I”, **Devlet Gazetesi**, 184. Sayı, 12.
- _____ (07.01.1974), (Galip Erdem), “Seçimler ve MHP V”, **Devlet Gazetesi**, 218. Sayı, 12.
- _____ (28.01.1974b), (Galip Erdem), “Seçimler ve MHP VIII”, **Devlet Gazetesi**, 221. Sayı, 12.
- Bilge, Murat (1968), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine II”, **Ocak**, 10, 8-9.
- _____ (1968a), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine”, **Ocak**, 9, 8-9.
- _____ (1968b), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine III”, **Ocak**, 11, 8-10.
- _____ (1968c), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine IV”, **Ocak**, 12, 8-10.

- _____ (1968ç), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine V”, **Ocak**, 14, 8-10.
- _____ (1969), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine”, **Ocak**, 22, 8-10.
- _____ (1969a), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine”, **Ocak**, 16, 8-10.
- _____ (1969b), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine”, **Ocak**, 18, 8-10.
- _____ (1969c), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine”, **Ocak**, 19, 8-10.
- _____ (1970), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine”, **Ocak**, 29, 10-12.
- _____ (1970a), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine”, **Ocak**, 30, 10-12.
- _____ (1970b), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine”, **Ocak**, 32, 8-10.
- _____ (1970c), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine”, **Ocak**, 25, 8-10.
- _____ (1970ç), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine”, **Ocak**, 27, 8-10.
- _____ (1970d), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Üzerine”, **Ocak**, 28, 8-10.
- _____ (13.04.1970e), (Galip Erdem), “Güç Birliğine Davet”, **Devlet Gazetesi**, 54. Sayı, 5.
- _____ (09.03.1970f), (Galip Erdem), “Endonezya İhtilali Kitabı”, **Devlet Gazetesi**, 49. Sayı, 5.
- _____ (26.01.1970g), (Galip Erdem), “Milliyetçilik ve Sola Karşı Mücadele”, **Devlet Gazetesi**, 43. Sayı, 5.
- _____ (05.01.1970ğ), (Galip Erdem), “Milliyetçi Türkiye’ye Doğru”, **Devlet Gazetesi**, 40. Sayı, 5.
- _____ (1970h), (Galip Erdem), “Ocak’ta Sohbet: Faşizm”, **Ocak**, 33-35, 24-31.
- _____ (02.02.1970ı), (Galip Erdem), “Milliyetçilik ve Sola Karşı Mücadele”, **Devlet Gazetesi**, 44. Sayı, 5.
- _____ (02.03.1970i), (Galip Erdem), “Demokrasinin Asıl Düşmanları”, **Devlet Gazetesi**, 47-48. Sayı, 5.
- _____ (23.03.1970j), (Galip Erdem), “Kalk Borusu”, **Devlet Gazetesi**, 51. Sayı, 5.
- Bilge, Elif (1972), (Galip Erdem), “Uzay Çağında Millet Gerçeği”, **Bozkurt**, 1, 8.
- _____ (1972a), (Galip Erdem), “Her Millete Bir Devlet”, **Bozkurt**, 3, 6.
- _____ (1973), (Galip Erdem), “Milliyetçilik Ölümsüzdür”, **Bozkurt**, Mayıs, 8.
- Bilgiç, Emin (1979), “Kültür Nedir, Ne Değildir?”, **Millî Eğitim ve Kültür**, 1 (3), 300-307.
- _____ (1984), “Millî Kültür Davamız ve Turizm”, **Töre**, 160, 12-14.
- Bilgin, Nuri (2007), **Kimlik İnşası**, Aşina Kitaplar, İstanbul.

- Birinci, Ali (2008), “Rıza Nur”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 35, 65-66.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/riza-nur> (24.06.2020).
- Bora, Tanıl (2000), “Faşizmin Halleri”, **Birikim**, 133 (Mayıs), 21-34.
- _____ (2015), **Türk Sağının Üç Hâli, Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017a), “Milliyetçilikler”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (1-22), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017b), “Alparslan Türkeş”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (686-695), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2021a), **Cereyanlar, Türkiye’de Siyasi İdeolojiler**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2021b, 15 Mayıs), Türkiye’de milliyetçilik ve muhafazakârlık: Ruşen Çakır, Tanıl Bora ve Kemal Can tartışıyor, [Video dosyası]. <https://www.youtube.com/watch?v=fwOa0719bd0> (11.12.2021).
- Bora, Tanıl ve Can, Kemal (2000), **Devlet, Ocak, Dergâh, 12 Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bora, Tanıl ve Canefe, Nergis (2017), “Türkiye’de Popülist Milliyetçilik”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (635-662), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bostan, Mehmet Hanefi (1988), “Dündar Taşer ve Türk Tarihi ile İlgili Fikirleri”, **Türk Yurdu**, 9 (22), 22-31.
- Bostancı, M. Naci (2003), “Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik”, **Türkiye Günlüğü, Millet, Milliyetçilik, Millî Kimlik ve Devlet Seçme Yazılar**, 14 (75), 5-32.
- Bozkurt, Ali (1974), “Kültür Emperyalizmi ile Mücadele”, **Bozkurt**, 22, 6-7.
- Breuer, Stefan (2017), **Milliyetçilikler ve Faşizmler: Fransa, İtalya ve Almanya Örnekleri**, (Çev. Çiğdem Canan Dikmen), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Breuilly, John (2001), “The State and Nationalism”, Guibernau, M, Hutchinson, J (Ed.) **Understanding Nationalism**, içinde (32-52), Polity, Oxford.
- Brubaker, Rogers (2012), “Religion and Nationalism: Four Approaches.” **Nations and Nationalism**, 18 (1), 2-20.
- Buçukcu, Öner (2017), **Türkiye Sosyalist Solu ve Milliyetçilik (1960-1971)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Calhoun, Craig (2012), **Milliyetçilik**, (Çev. Bilgen Sütçüoğlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Can, Kemal (2017), “Ülkücü Hareketin İdeolojisi”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (663-685), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Connar, Walker (1994), **Ethnonationalism: The Quest For Understanding**, Princeton University Press, Princeton.
- Copeaux, Etienne (2013), **Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017), “Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (44-52), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Coşar, Simten (1998), “Türk Liberalliği Üzerine”, **Birikim**, 110 (Haziran), 30-39.
- _____ (2017), “Milliyetçi Liberalizmden Liberal Milliyetçiliğe”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (718-730), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2018), “Ahmet Ağaoğlu”, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 7: Liberalizm**, 3. Baskı içinde (236-242), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çaha, Ömer (2012), **Dört Akım Dört Siyaset**, Orion Kitabevi, İstanbul.
- Çalık, Mustafa (1995), **Siyasi Kültür ve Sosyolojinin Bazı Kavramları Açısından MHP Hareketi’nin Kaynakları ve Gelişimi**, Cedit Neşriyat, İstanbul.
- Çaylak, Adem (2010), **İktidar Muhalefet İlişkileri Bağlamında Türkiye’nin Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Çelebi, Seyyah-ı Zengin Murat (14.06.1971), (Galip Erdem), “Biz Evropa’da İken”, **Devlet Gazetesi**, 115. Sayı, 9.
- Çelik, Hüseyin (1996), “Genç Kalemler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 14, 21-23. <https://islamansiklopedisi.org.tr/genc-kalemler> (23.05.2019).
- Çelik, H. Seçkin (2021), “Kültür Emperyalizmi: Bir Kavramın Türkiye’deki Tarihi Üzerine Bir İnceleme (1960-1980)”, **AÜDTCF Dergisi**, 61 (2), 629-675. DOI: 10.33171/dtcfjournal.2021.61.2.2 (17.02.2023).
- Çemrek, Murat ve Köprülü, Gülşah (2020), “Dinsel Milliyetçilik”, Tevfik Erdem (Ed.), **Milliyetçilik, içinde** (218-223), Otorite Yayınları, İstanbul.
- Çınar, Metin (2017), “Dergâh Dergisi”, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 5: Muhafazakârlık**, 6. Baskı içinde (85-91), İletişim Yayınları, İstanbul.

- Çiğdem, Ahmet (2017), “Sunuş”, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 5: Muhafazakârlık**, 6. Baskı içinde (13-19), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Delannoi, Gil (1998), “Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz”, Jean Leca (Ed.), **Uluslar ve Milliyetçilik**, (Çev. Siren İdemen), 1. Baskı içinde (31-38), Metis Yayınları, İstanbul.
- Demirci, Mustafa (2021), **Sadri Maksudi Arsal’ın Düşünce Dünyasında Liberal Milliyetçi Tema**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deren, Seçil (2017), “Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu Simgesi”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (533-540), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Develi, Tevfik Orkun (2014), “Tanrıdağ Dergisinin Değişen Yüzü (1942 ve 1950-51)”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, 11 (1), 43-76.
- Dok, Erol (2018), “Erol Dok Anlatıyor”, <https://www.galiperdem.com/2018/08/erol-dokanlatiyor.html> (21.10.2020).
- Duran, Murat (2020), **Kuramsal ve Dönemsel Bağlamda Türk Milliyetçiliğinin Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercilasun, B. Ahmet (1990), “Türkçülük ve Gençlik”, **Türk Kültürü**, 28 (325), 257-264.
- _____ (2009), “Kimlik ve Dil”, M. Çağatay Özdemir (Ed.), **Ayvaz Gökdemir’e Armağan 2**, 1. Baskı içinde (9-25), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Erdem, Bilge (24.11.1975), (Galip Erdem), “Ülkücü Gençlik”, **Devlet Gazetesi**, 316. Sayı, 5.
- _____ (24.05.1976), (Galip Erdem), “Millet mi Devleti, Devlet mi Milleti Yaratır?”, **Devlet Gazetesi**, 342. Sayı, 4.
- _____ (09.02.1976a), (Galip Erdem), “Seçme Saçmalar!”, **Devlet Gazetesi**, 327. Sayı, 5.
- _____ (1979), (Galip Erdem), “Peyami Safa”, **Töre**, 97, 19-22.
- Erdem, Galip (01.08.1961), “Sohbet”, **Tercüman Gazetesi**, 3.
- _____ (13.08.1961a), “Ülkücünün Mefkûresi”, **Tercüman Gazetesi**, 3.
- _____ (07.01.1962), “Ayrık Otu ve Çınar”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (15.06.1962a), “Peyami Safa’ya Haber”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (29.09.1962b), “İşe Dilden Başlamak Lazım”, **Yeni İstanbul**, 3.
- _____ (1962c), “Kültür Birliği”, **Orkun**, 1, 19.
- _____ (17.01.1962ç), “Hâlimiz”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (30.08.1962d), “Hazele Gürühundan Biri’ne”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.

- _____ (02.08.1962e), “Şikâyet”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (05.08.1962f), “İnsan Hakları”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (29.05.1963), “Eski Pehlivanlar”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (30.07.1963a), “Üsküp İçin”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (05.01.1963b), “Yeni Frank”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (20.07.1963c), “Yul Bryner’in Kafası”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (01.01.1963ç), “Yılbaşı Düşünceleri”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (11.04.1963d), “Kavgalardan Kaçmak”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (09.03.1963e), “Din Ticareti”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (23.01.1963f), “Papazlar ve Bizimkiler”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (05.06.1963g), “Kim İlerici Kim Gericici”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (09.01.1963ğ), “Sosyal Adalet ve Biz I”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (10.01.1963h), “Sosyal Adalet ve Biz II”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (18.06.1963ı), “Cahilliğe Methiye”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (15.04.1963i), “Asıl Suçlu Kimdir?”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (08.08.1963j), “Bedava Ülkücülük”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (07.07.1963k), “Büyüklik Hastalığı”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (14.01.1963l), “Büyüklik Hastaları”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (03.01.1963m), “Uyuyanlara Ağıt”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (29.04.1963n), “Azerbaycan’ın Yas Günü”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (16.06.1964), “Mücahit Peyami Safa”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (14.07.1964a), “İhtilalci Sosyalizmin Milliyet Düşmanlığı”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (23.07.1964b), “Gerilik ve Gericilik Üzerine II”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (22.07.1964c), “Gerilik ve Gericilik Üzerine I”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (24.07.1964ç), “Gerilik ve Gericilik Üzerine III”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (25.07.1964d), “Gerilik ve Gericilik Üzerine IV”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (03.07.1964e), “Gerçeklik Bu mudur?”, **Yeni İstanbul Gazetesi**, 3.
- _____ (25.06.1965), “Aydınlıkta Uyuyanlar”, **Zafer Gazetesi**, 4.

- _____ (08.07.1965a), “Tahrikçileri Takdim Ederim”, **Zafer Gazetesi**, 4.
- _____ (12.04.1965b), “Bayram Duası”, **Zafer Gazetesi**, 4.
- _____ (02.05.1966), “Geliniz Bir Kelimede Birleşelim”, **Bizim Anadolu Gazetesi**, 3.
- _____ (04.05.1966a), “Milliyetçilik ve Doktrinler”, **Babıalide Sabah Gazetesi**, 4.
- _____ (24.03.1966b), “Vazifemiz”, **Babıalide Sabah Gazetesi**, 4.
- _____ (01.04.1966c), “Yakarış”, **Babıalide Sabah Gazetesi**, 4.
- _____ (11.03.1966ç), “Cevaplar Zinciri”, **Babıalide Sabah Gazetesi**, 4.
- _____ (19.06.1966d), “Şastri’nin Akşam Yemeği”, **Babıalide Sabah Gazetesi**, 4.
- _____ (1968), “Mümtaz Turhan Hocam”, **Ocak**, 13, 3-6.
- _____ (21.07.1969), “Zaptiye Ahmet’i Kaybettik”, **Devlet Gazetesi**, 16. Sayı, 5.
- _____ (25.08.1969a), “Acı Bir Hikâye”, **Devlet Gazetesi**, 21. Sayı, 5.
- _____ (18.08.1969b), “Ön Seçim Muhabbeti”, **Devlet Gazetesi**, 20. Sayı, 5.
- _____ (20.10.1969c), “Seçim Hatıraları”, **Devlet Gazetesi**, 29. Sayı, 5.
- _____ (03.05.1969ç), “3 Mayıs”, **Bizim Anadolu Gazetesi**, 3.
- _____ (11.05.1969d), “Festival Rezaleti”, **Bizim Anadolu Gazetesi**, 3.
- _____ (28.04.1969e), “Yenilmişliğin Acısı”, **Devlet Gazetesi**, 4. Sayı, 5.
- _____ (03.08.1969f), “Milliyetçilik ve Marksizm”, **Bizim Anadolu Gazetesi**, 3.
- _____ (21.06.1969g), “Kim Haklı?”, **Bizim Anadolu Gazetesi**, 3.
- _____ (15.12.1969ğ), “Ortak Pazar ve Kültür Emperyalizmi”, **Devlet Gazetesi**, 37. Sayı, 5.
- _____ (02.06.1969h), “Orta Çağa Methiye”, **Devlet Gazetesi**, 9. Sayı, 5.
- _____ (29.12.1969ı), “Yılbaşı ve Tarihten Bir Ders”, **Devlet Gazetesi**, 39. Sayı, 5.
- _____ (07.04.1969i), “Millî Birlik Şartı”, **Devlet Gazetesi**, 1. Sayı, 5.
- _____ (21.08.1969j), “İbret Dersi”, **Bizim Anadolu Gazetesi**, 3.
- _____ (12.05.1969k), “Kont Bernadot Can Çekişiyor”, **Devlet Gazetesi**, 6. Sayı, 5.
- _____ (09.05.1969l), “Yetmez mi?”, **Bizim Anadolu Gazetesi**, 3.
- _____ (01.12.1969m), “Yeni Parti Hikâyesi”, **Devlet Gazetesi**, 35. Sayı, 5.
- _____ (08.05.1969n), “Ortacı Münevverin Gafleti”, **Bizim Anadolu Gazetesi**, 3.
- _____ (19.05.1969o), “Aydının Böylesi”, **Bizim Anadolu Gazetesi**, 3.
- _____ (07.07.1969ö), “Hesabını Vereceksiniz!”, **Devlet Gazetesi**, 14. Sayı, 5.

- _____ (24.11.1969p), “Bakü Geceleri”, **Devlet Gazetesi**, 34. Sayı, 5.
- _____ (23.06.1969r), “Turancılık Nedir?”, **Devlet Gazetesi**, 12. Sayı, 5.
- _____ (03.09.1973), “Ana Davalar”, **Devlet Gazetesi**, 200. Sayı, 5.
- _____ (1973a), “Mukaddes İhanet”, **Bozkurt**, Aralık, 8.
- _____ (26.11.1973b), “Milliyetçilik Düşmanlığının Kaynakları I”, **Devlet Gazetesi**, 212. Sayı, 5.
- _____ (10.09.1973c), “Milliyetçi Eğitim”, **Devlet Gazetesi**, 197. Sayı, 5.
- _____ (03.12.1973ç), “Milliyetçilik Düşmanlığının Kaynakları II”, **Devlet Gazetesi**, 213. Sayı, 5.
- _____ (24.12.1973d), “Milliyetçilik Düşmanlığının Kaynakları V”, **Devlet Gazetesi**, 216. Sayı, 5.
- _____ (24.12.1973e), “Milliyetçilik Düşmanlığının Kaynakları VI”, **Devlet Gazetesi**, 217. Sayı, 5.
- _____ (16.07.1973f), “Demokrasi ve Milliyetçilik”, **Devlet Gazetesi**, 193. Sayı, 5.
- _____ (1973g), “Bir Hatıra ve Eğitim Sistemimiz”, **Bozkurt**, Eylül, 8-9.
- _____ (1973ğ), “Ülkücüler ve Fedakârlık”, **Bozkurt**, Mart, 8-9.
- _____ (1974), **Suçlamalar I: Sağcılık, Faşizm**, 1. Baskı, Töre Devlet Yayınevi, Ankara.
- _____ (21.01.1974a), “Baht Utansın”, **Devlet Gazetesi**, 220. Sayı, 5.
- _____ (1974b), “Ülkücü Bir Gençle Sohbetler II: Milliyetçilik ve Ülkücülük”, **Bozkurt**, Mart, 8-9.
- _____ (1974c), “Ülkücü Bir Gençle Sohbetler I: Ülkücü Olabilmek Ülküsü”, **Bozkurt**, Şubat, 8-9.
- _____ (1974ç), “Ülkücü Bir Gençle Sohbetler V: Taşer’in Ülkücülüğü”, **Bozkurt**, Haziran, 8-9.
- _____ (15.07.1974d), “Cephe Birliği Üzerine III”, **Devlet Gazetesi**, 245. Sayı, 5.
- _____ (11.02.1974e), “Akyuvarların Hikâyesi”, **Devlet Gazetesi**, 223. Sayı, 5.
- _____ (16.12.1974f), “Kitap Demokrasisi”, **Devlet Gazetesi**, 267. Sayı, 5.
- _____ (1974g), “Ülkücü Bir Gençle Sohbetler IV: Atalarımızın Ülkücülüğü”, **Bozkurt**, Mayıs, 8-9.
- _____ (1974ğ), “Ülkücü Bir Gençle Sohbetler VI: Hunların Ülkücülüğü”, **Bozkurt**, Temmuz, 8-9.

- _____ (1974h), “Ülkücü Gençlik”, **Bozkurt**, Ocak, 8-9.
- _____ (1974ı), “Ülkücü Bir Gençle Sohbetler III: Ülkücülüğün Güçlükleri”, **Bozkurt**, Nisan, 8-9.
- _____ (24.02.1975), “MHP’nin Gücü”, **Devlet Gazetesi**, 277. Sayı, 5.
- _____ (13.01.1975a), “Arif Hocam”, **Devlet Gazetesi**, 271. Sayı, 5.
- _____ (03.03.1975b), “Nejdet Sançar da Göçtü”, **Devlet Gazetesi**, 278. Sayı, 5.
- _____ (1975c), **Suçlamalar II: Irkçılık**, 1. Baskı, Töre Devlet Yayınevi, Ankara.
- _____ (1981), “Beşiktaş Nasıl Kurtulur?”, **Yeni Sözcü**, 5. Sayı, 7.
- _____ (1984), **Mektuplar**, 1. Baskı, Millî Eğitim ve Kültür Yayınları, Ankara.
- _____ (2001), **12 Eylül Kenan Evren’e Açık Mektup**, Ocak Yayınları, Ankara.
- _____ (2008), **Türk Kimdir? Türklük Nedir?**, 1. Baskı, Töre Devlet Yayınevi, Ankara.
- _____ (2013), **Ülkücünün Çilesi**, 6. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Erdem, Tefik (2017), “Erol Güngör’de Milliyetçilik ve Aydın”, **Türk Yurdu Dergisi**, 106 (362), 19-23.
- Erdoğan, Mustafa (1999), “Milliyetçilik İdeolojisine Dair”, **Liberal Düşünce Dergisi**, 15 (Yaz), 89-98.
- _____ (2018), “Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni”, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 7: Liberalizm**, 3. Baskı içinde (23-40), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Eriksen, Thomas Hylland (2004), **Etnisite ve Milliyetçilik**, (Çev. Ekin Uşaklı), Avesta Yayınları, İstanbul.
- Erözden, Ozan (2013), **Ulus-Devlet**, 3. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Ertekin, Orhangazi (2017), “Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (345-387), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Eryılmaz, Bilal (1992), **Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- Etgü, M. Akif (2018), **Kozmopolisten Küreselleşen Dünyanın Devletine: Küresel Devlet**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Feyzioğlu, Turhan (1985), Atatürk ve Milliyetçilik, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 1 (2) , 353-412. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/54887/751267> (08.11.2020).
- Gellner, Ernest (2012), **Milliyetçiliğe Bakmak**, (Çev. Nalan Soyarak, Saltuk Özertürk, İletişim Yayınları, İstanbul.

- _____ (2013), **Uluslar ve Ulusçuluk**, (Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, 2. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul.
- Georgeon, François (2006), **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri/Yusuf Akçura (1876-1935)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017), “Türk Milliyetçiliği Üzerine Düşünceler: Suyu Arayan Adam’ı Yeniden Okurken”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (23-37), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Giddens, Anthony (2000), **Sosyoloji**, (Çev. Hüseyin Özel ve Cemal Güzel), Ayraç Yayınları, Ankara.
- _____ (2008), **Ulus Devlet ve Şiddet**. (Çev. Cumhur Atay), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Gobineu, Joseph Arthur De (1997), **İnsan Irklarının Eşitsizliği**, Dorlion Yayınevi, Ankara.
- Göçek, Fatma Müge (2017), “Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (63-77), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gökalp, Ziya (1982), **Makaleler 2**, (Haz. Süleyman Hayri Bolay), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- _____ (2014), **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____ (2019), **Türkçülüğün Esasları**, 8. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Gökdemir, Ayvaz (1984), Bir Konu Bir Görüş”, **Töre**, 160, 4-7.
- _____ (1998), “Bu Dünyadan Galip Erdem Geçti”, **Galip Erdem Albümü içinde** (44-47), Türk Yurdu Yayınları, Ankara.
- Göle, Nilüfer (2000), **Modern Mahrem, Medeniyet ve Örtünme**, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Griffin, Roger (2014), **Faşizmin Doğası**, (Çev. Ali Selman), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Guibernau, Montserrat (1997), **Milliyetçilikler: 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler**, (Çev. Neşe Nur Domaniç), Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Gündoğan, Ali Osman (2002), “Devlet ve Milliyetçilik”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi: Yeni Devlet, Yeni Siyaset**, 6 (21), 181-193.
- Güneş, Mehmet (2015), “Rütbesiz Bir Mareşal: Galip Erdem”, **Gittikçe Artan Yalnızlığımız, içinde** (441-488), Kelime Yayıncılık, İstanbul.
- Güngör, Erol (2007), **Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____ (2009), **Tarihte Türkler**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____ (2019), **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, Yer-Su Yayınları, İstanbul.

- _____ (2020), **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Yer-Su Yayınları, İstanbul.
- Güvenç, Bozkurt (2010), **Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları**, Boyut Yayınları, İstanbul.
- Habermas, Jergen (2002), **Küreselleşme ve Millî Devletlerin Akıbeti**, (Çev. Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul.
- _____ (2012), **Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak/Siyaset Kuramı Yazıları**, (Çev. İlknur Aka), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hacaloğlu, Yücel (2007), “Galip Erdem’in Hayat Hikâyesi”, **Galip Erdem’in Ölümünün 10. Yılı Dolayısıyla, Ülkücülük Nedir?**, içinde, (4-6), Türk Ocakları Ankara Şubesi, Ankara.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1970), “Millî Eğitimimizin Millî Olmayan Tarafları”, **Millî Hareket**, 50, 14-16.
- _____ (1971), “Milliyetçiliğe Düşman Akımlar”, **Töre**, 7, 14-21.
- _____ (1971a), “Ümanizm Değil, Milliyetçilik”, **Töre**, 5, 20-25.
- _____ (1971b), “Sadeleşmede Ölçü”, **Töre**, 31, 19-22.
- _____ (1971c), “Dil Meselesi”, **Töre**, 29, 17-19.
- _____ (1972), “Aydın İle Halkın Mücadelesi”, **Töre**, 8, 5-10.
- _____ (1972a), “Milliyetçilik ve Milliyetçiler”, **Töre**, 23, 23-30.
- _____ (1972b), “Milliyetçiliğin Kültür Temeli”, **Töre**, 4 (16), 12-15.
- _____ (1974), “Yabancı Kültür Meddahlığı”, **Töre**, 37, 10-14.
- _____ (1974a), “Kültür Mandacıları”, **Töre**, 36, 11-17.
- _____ (1975), **Türkiye’nin Çıkmazları**, Sebil matbaacılık, İstanbul.
- _____ (1976), **Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar**, Töre-Devlet Yayınları, Ankara.
- _____ (1979), “Millî Eğitim Hedefleri”, **Millî Eğitim ve Kültür**, 2, 146-148.
- _____ (1984), “Eğitimimizde Millî Ruha Ait Unsurlar Tükendi”, **Töre**, 161, 10.
- Hanioğlu, M. Şükrü (2010), “Şûrâ-yı Ümmet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 39, 240-242. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sura-yi-ummet> (20.05.2019).
- _____ (2012), “Türkçülük”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 41, 551-554. <https://islamansiklopedisi.org.tr/turkculuk> (21.05.2019).
- Hayes, Carlton J. H. (2011), **Milliyetçilik: Bir Din, Batı Siyasal Düşüncesinde Ulusalçılık Tasavvuru**, (Çev. Murat Çiftkaya), İz Yayıncılık, İstanbul.

- Heyd, Uriel (1979), **Türk Ulusçuluğunun Temelleri**, (Çev. Cemil Meriç), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Heywood, Andrew (2006), **Siyaset**, (Çev. Buğra Kalkan ve Komisyon), 16. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.
- _____ (2013), **Siyasi İdeolojiler**, (Çev. Özgür Tüfekçi), 5. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.
- Hobsbawm, Eric (2006), “Gelenekleri İcat Etmek”, Eric Hobsbawm ve Terence Ranger (Ed.), **Geleneğin İcadı içinde**, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- _____ (2017), **Milletler ve Milliyetçilik**, (Çev. Osman Akınhay), 6. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hocaoğlu, Durmuş (2000), “Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Batı Milliyetçilik Gelişmeleri”, **Türk Ocakları Yüzyıllığı**, 66 (2), 59-111.
- _____ (2003), “Durmuş Hocaoğlu ile Milliyetçilik Üzerine Söyleşi”, **Siyaset Ekseni Dergisi**, 1 (7), 11.
- Horkheimer, Max (2016), **Akıl Tutulması**, (Çev. Orhan Koçak), Metis Yayınları, İstanbul.
- Hroch, Miroslav (1995), “National Self Determination from a Historical Perspective”, Sukumar Periwal (Ed.), **Nations of Nationalism**, içinde (65-82), Oxford University Press, Oxford U.K.
- _____ (2011), **Avrupa’da Millî Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi**, (Çev. A. Özdemir), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Huntington, P. Samuel (2015), **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, (Çev. Mehmet Turhan ve Cem Soydemir), Okyanus Yayınları, İstanbul.
- Hutchinson, John (1999), “Re-interpreting Cultural Nationalism,” **Australian Journal of Politics and History**, 45/3, 392-407. https://www.academia.edu/56588862/Re_Interpreting_Cultural_Nationalism_29.10.2020.
- İnalcık, Halil (2003), **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, 2. Baskı, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İnan, Abdülkadir (1956), “Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten**, 4 (1), 179-195.
- İnan, A. Afet (2000), **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazmaları**, 4. Baskı, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınevi, Ankara.
- İrem, Nazım (1999), “Muhafazakâr Modernlik, ‘Diğer Batı’ ve Türkiye’de Bergsonculuk”, **Toplum ve Bilim**, 82 (Güz), 141-179.

- _____ (2017), “Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık”, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 5: Muhafazakârlık**, 6. Baskı içinde (105-132), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Juergensmeyer, Mark (1996), “The Worldwide Rise of Religious-Nationalism”, **Journal of International Affairs**, 50 (1), 4-6.
- Kadıoğlu, Ayşe (2017), “Milliyetçilik-Liberalizm Ekseninde Vatandaşlık ve Bireysellik”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (284-292), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kafesoğlu, İbrahim (1984), “Ziya Gökalp’ta Tarihçilik”, **Belleten TTK**, 48 (Ocak), 241-248.
- _____ (2017), **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, 6. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kalaycı, Hüseyin (2008), “Etnisite ve Ulus Karşılaştırması”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi, “Etnisite”**, 11 (44), 91-113.
- Kallis, Aristotle (2008), **Genocide and Fascism: The Eliminationist Drive in Fascist Europe**, Published by Routledge, London.
- Karaca, Kurt (22.09.1969), “Kültür Milliyetçiliği”, **Devlet Gazetesi**, 25. Sayı, 5.
- Karakaş, Mehmet (1999), “İmparatorluk’tan Ulus-Devlet’e Geçiş Sürecinde Türk Milliyetçiliğinin Gecikme Nedenleri”, **Türk Yurdu Dergisi**, 19 (139-141), 227-232.
- _____ (2006), “Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi, “Milliyetçilik I”**, 9 (38), 57-77.
- Karpat, Kemal H. (2013), **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), **Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet, Milliyet, Milliyetçilik**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2016), **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017), **Osmanlı’da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Keddie, Nikki R. (1998), “The New Religious Politics: Where, When, and Why Do “Fundamentalisms” Appear?”, **Society for Comparative Study of Society and History**, 40 (4), 696-723. <https://www.jstor.org/stable/179307> (16.07.2019).
- Kedourie, Elie (2017), **Avrupa’da Milliyetçilik**, (Çev. Haluk Timurtaş), Köprü Kitap Yayınları, Ankara.
- Kılıç, Murat (2007), “Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık (16), 113-140.

- Koçak, Cemil (2017), “Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (42-52) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kohn, Hans (2005), **The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background**, Transaction Publishers, New York.
- Korkmaz, Tuğrul (2016), **Tipolojik ve Kuramsal Bağlamda Milliyetçilik ve Anadoluçuluk**, Binyıl Yayınevi, Ankara.
- Köker, Levent (2020), **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, 16. Baskı, İstanbul.
- Kösoğlu, Nevzat (1998), “Galip Ağabey”, **Galip Erdem Albümü içinde** (39-47), Türk Yurdu Yayınları, Ankara.
- _____ (2003), **Dündar Taşer**, 1. Basım, Alternatif Yayınları, Ankara.
- _____ (2016), **Galip Erdem**, 3. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____ (2017), “Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (208-226), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kurubaş, Erol (2008), “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki”. **Doğu Batı Düşünce Dergisi, “Etnisite”**, 11 (44), 11-41.
- Kushner, David (1979), **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1876-1908**, (Çev. Şevket Serdar Türet vd.), Kervan Yayınları, İstanbul.
- Küçükaydın, Demir (1995), “Enternasyonalizmin Sonu”, **Sosyalizmin Sorunları Kitap Dizisi 2: Irkçılık ve Milliyetçilik**, 1. Baskı içinde (80-97), Belge Yayıncılık, İstanbul.
- Lewis, Bernard (2017), **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çev. Boğaç Babür Tuna), 9. Baskı, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Mardin, Şerif (2004), **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Marks, Karl ve Engels, Friedrich (2008), **Komünist Manifesto**, (Çev. Celal Üstel ve Nur Deriş), 2. Baskı, Can Yayınları, İstanbul.
- Mete, Ömer Lütfi (2017), “Türk Milliyetçiliğine Sivil Bir Bakış”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (696-705), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Metin, İbrahim (2007), “Kendini Hatırlamayan İnsan”, **Galip Erdem’in Ölümünün 10. Yılı Dolayısıyla, Ülkücülük Nedir?**, içinde, (9-15), Türk Ocakları Ankara Şubesi, Ankara.
- Metin, İlteriş (06.11.1972), (Galip Erdem), “İrkçılık Suçlaması”, **Devlet Gazetesi**, 158. Sayı, 12.

- _____ (20.11.1972a), (Galip Erdem), “İrkçılık Suçlaması II: Antropolojik Manada İrk”, **Devlet Gazetesi**, 159. Sayı, 12.
- _____ (27.11.1972b), (Galip Erdem), “İrkçılık Suçlaması III: Milletlerin İrkla İlgisi”, **Devlet Gazetesi**, 160. Sayı, 12.
- _____ (24.07.1972c), (Galip Erdem), “En Büyük Yanlış”, **Devlet Gazetesi**, 150. Sayı, 12.
- _____ (10.07.1972ç), (Galip Erdem), “Üç Büyük Yanlış”, **Devlet Gazetesi**, 149. Sayı, 12.
- _____ (07.08.1972d), (Galip Erdem), “Faşizm Suçlaması”, **Devlet Gazetesi**, 151. Sayı, 12.
- _____ (21.08.1972e), (Galip Erdem), “Faşizm Suçlaması II”, **Devlet Gazetesi**, 152. Sayı, 12.
- _____ (18.09.1972f), (Galip Erdem), “Faşizm Suçlaması III”, **Devlet Gazetesi**, 154. Sayı, 12.
- _____ (18.12.1972g), (Galip Erdem), “İrkçılık Suçlaması VI: Türk Milliyetçileri Arasında İrkçi Var mıdır”, **Devlet Gazetesi**, 163. Sayı, 12.
- _____ (11.12.1972ğ), (Galip Erdem), “İrkçılık Suçlaması V: Türk Milliyetçileri İrkçi midir?”, **Devlet Gazetesi**, 162. Sayı, 12.
- _____ (04.12.1972h), (Galip Erdem), “İrkçılık Suçlaması IV: İrkçilik Ne Demektir?”, **Devlet Gazetesi**, 161. Sayı, 12.
- _____ (02.10.1972ı), (Galip Erdem), “Faşizm Suçlaması IV”, **Devlet Gazetesi**, 155. Sayı, 12.
- _____ (16.10.1972i), (Galip Erdem), “Faşizm Suçlaması V”, **Devlet Gazetesi**, 156. Sayı, 12.
- _____ (29.01.1973), (Galip Erdem), “Turancılık Suçlaması II: Turancılık Nedir? Biz Turancı mıyız?”, **Devlet Gazetesi**, 169. Sayı, 12
- _____ (13.08.1973a), (Galip Erdem), “Böyle Bir Kafa Nerede Bulunur?”, **Devlet Gazetesi**, 197. Sayı, 12.
- _____ (15.01.1973b), (Galip Erdem), “İrkçılık Suçlaması X: Bizim İrkçılığımız Milliyetçiliğimizdir”, **Devlet Gazetesi**, 167. Sayı, 12.
- _____ (20.08.1973c), (Galip Erdem), “Milliyetçilik ve Siyasi Partiler I”, **Devlet Gazetesi**, 198. Sayı, 12.
- _____ (20.08.1973ç), (Galip Erdem), “Milliyetçilik ve Siyasi Partiler II”, **Devlet Gazetesi**, 199. Sayı, 12.
- _____ (03.09.1973d), (Galip Erdem), “Milliyetçilik ve Siyasi Partiler III”, **Devlet Gazetesi**, 200. Sayı, 12.

- _____ (10.09.1973e), (Galip Erdem), “Milliyetçilik ve Siyasi Partiler IV”, **Devlet Gazetesi**, 201. Sayı, 12.
- _____ (24.09.1973f), (Galip Erdem), “Milliyetçilik ve Siyasi Partiler V”, **Devlet Gazetesi**, 202. Sayı, 12.
- _____ (17.09.1973g), (Galip Erdem), “Milliyetçilik ve Siyasi Partiler VI”, **Devlet Gazetesi**, 203. Sayı, 12.
- _____ (01.10.1973ğ), (Galip Erdem), “Milliyetçilik ve Siyasi Partiler VII”, **Devlet Gazetesi**, 204. Sayı, 12.
- _____ (01.10.1973h), (Galip Erdem), “Milliyetçilik ve Siyasi Partiler VIII”, **Devlet Gazetesi**, 205. Sayı, 12.
- _____ (22.01.1973ı), (Galip Erdem), “Turancılık Suçlaması I”, **Devlet Gazetesi**, 168. Sayı, 12.
- _____ (05.02.1973i), (Galip Erdem), “Turancılık Suçlaması III: Türk Milleti Turancı mıdır?”, **Devlet Gazetesi**, 170. Sayı, 12.
- _____ (12.02.1973j), (Galip Erdem), “Turancılık Suçlaması IV: Elbette Turancı Olmamaktan Suçluyuz”, **Devlet Gazetesi**, 171. Sayı, 12.
- _____ (26.02.1973k), (Galip Erdem), “Turancılık Suçlaması VI: Tutsak Türkleri Sevmek Suç mudur?”, **Devlet Gazetesi**, 173. Sayı, 12.
- _____ (19.02.1973l), (Galip Erdem), “Turancılık Suçlaması V: Tutsak Türklerle İlgilenmek Suç mudur?”, **Devlet Gazetesi**, 172. Sayı, 12.
- _____ (05.03.1973m), (Galip Erdem), “Turancılık Suçlaması VII: Tutsak Türklerin Bağımsızlığını İstemek Suç mudur?”, **Devlet Gazetesi**, 174. Sayı, 12.
- _____ (12.03.1973n), (Galip Erdem), “Turancılık Suçlaması VIII: Turancılık Ülküsü Türkiye’ye Zarar Verir mi?”, **Devlet Gazetesi**, 175. Sayı, 12.
- _____ (02.04.1973o), (Galip Erdem), “Turancılık Suçlaması XI: Suçlamanın Gülünç Tarafı”, **Devlet Gazetesi**, 178. Sayı, 12.
- _____ (30.04.1973ö), (Galip Erdem), “Turancılık Suçlaması XV: Turancılık Yürürlükteki Kanunlarımıza Göre Suç Değildir”, **Devlet Gazetesi**, 182. Sayı, 12.
- _____ (05.01.1976), (Galip Erdem), “Kavga Nasıl Önlenir?-6: AP’de Görüşler Daima ‘Değişmez Genel Başkan’ın Fikri Doğrultusundadır”, **Devlet Gazetesi**, 322. Sayı, 12.
- _____ (08.03.1976a), (Galip Erdem), “Kavga Nasıl Önlenir?-15: Hatalı Millî Eğitim Siyasetinin Sonuçları”, **Devlet Gazetesi**, 331. Sayı, 12.

- _____ (02.02.1976b), (Galip Erdem), “Kavga Nasıl Önlenir?-10: 27 Mayıs’tan Önce Gençliğin Durumu”, **Devlet Gazetesi**, 326. Sayı, 12.
- Müftüoğlu, Rıza (1995), **Siyasette Yeni Boyut Milliyetçilik**, 2.Baskı, Sistem Ofset Yayınları, Ankara.
- Nielsen, Kai (1996), “Cultural Nationalism, Neither Ethnic nor Civic”, **Journal of Philosophical Forum**, Volume 28/1-2 Winter 1996, 42-52.
https://www.kainielsen.org/uploads/1/1/9/0/119098149/nielsen_kai_cultural_nationalism_neither_ethnic_nor_civic.pdf (25.11.2020).
- Nişancı, Şükrü ve Işık, Cemal (2012), “Etnisite Algısının Siyasal Tercihler Üzerine Etkisi: Kars İli Kağızman İlçesi Üzerine Bir Çalışma”, **II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, 1-2 Ekim, 109-133.
- Okan, Acar (2018), “Acar Okan Anlatıyor”, <https://www.galiperdem.com/2018/09/acar-okananlatiyor.html> (22.10.2020).
- Oktay, Osman (2013), **Bir Ülkücünün Romanı, Kendini Unutan Adam: Galip Erdem**, 3. Baskı, Berikan Yayıncılık, Ankara.
- Okutan, M. Çağatay (2004), “Müfrit Dinciler’ İle ‘Müfrit Devrimciler’in Orta Yolu: Türk Muhafazakârlığında 1950’ler”, **Liberal Düşünce**, “Muhafazakârlık”, 9 (34), 33-40.
- _____ (2004a), **Bozkurt’tan Kur’an’a Millî Türk Talebe Birliği**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İlber (2002), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), **Türkler**, 1. Baskı, C.10 içinde (216-220), **Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara.
- Öksüz, İskender (2007), “Ülkücülük”, **Galip Erdem’in Ölümünün 10. Yılı Dolayısıyla, Ülkücülük Nedir?**, içinde, (23-31), Türk Ocakları Ankara Şubesi, Ankara.
- _____ (2016), **Millet ve Milliyetçilik**, Panama Yayınları, Ankara.
- Önen, Nizam (2017), “Reha Oğuz Türkkân”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (362-369), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özberk, Selahattin (2019), **Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi: Milliyetçilik Kuramları Açısından Bir İnceleme**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, Azmi (2020), “Milliyetçilik”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 30, 84-87.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/milliyetcilik> (23.05.2019).
- Özcan, Nuri (2010), “Sürelsan, İsmail Baha”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 38, 161-162.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/surelsan-ismail-baha> (16.05.2017).

- Özdoğan, G. Göksu (2017), “Dünyada ve Türkiye’de Turancılık”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (388-408), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özer, M. Akif; Ayhan, Ufuk; İrdem, İbrahim (2018), “Liberal Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği: Bir Dikotomi mi Yoksa Uygulanabilir Bir Argüman mı?”, **Tesam Akademi Dergisi**, 5 (1), 35-62. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.392688> (14.07.2019).
- Özkırımlı, Umut (2009), **Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış**, 3. Baskı, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017), “Türkiye’de Gayriresmî ve Popüler Milliyetçilik”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (706-717), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öznur, Hakkı (1999), **Ülkücü Hareket: Portreler**, 6. Cilt, 3. Baskı, Alternatif Yayınları, Ankara.
- _____ (1999a), **Ülkücü Hareket: Komplolar ve Provakasyonlar**, 3. Cilt, 3. Baskı, Alternatif Yayınları, Ankara.
- _____ (1999b), **Ülkücü Hareket: CKMP’den MHP’ye**, 1. Cilt, 3. Baskı, Alternatif Yayınları, Ankara.
- _____ (1999c), **Ülkücü Hareket: Yayın Organları, Makaleler, Temel Kavramlar**, 4. Cilt, 3. Baskı, Alternatif Yayınları, Ankara.
- _____ (2003), “Ülkü’ye Adanmış Bir Ömür”, **Ağabey Galip Erdem Hatırasına**, Uğur Gönülalan (Der.), içinde (89-98), SOGEV Yayınları, Ankara.
- Pareto, Vilfredo (2018), **Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü**, (Çev. Merve Zeynep Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Parla, Taha (1999), **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Payne, G. Stanley (1995), **A History of Fascism, 1914–1945**, Univ of Wisconsin Press, London.
- Plamenatz, J. (1976), “Two Types of Nationalism”, Eugene Kamenka (Ed.), **Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea**, içinde (23-36), Edward Arnold, London.
- Renan, Ernest (2016), **Ulus Nedir?**, (Çev. Gökçe Yavaş), Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Rieffer, Barbara-Ann (2003), “Religion and Nationalism Understanding the Consequences of a Complex Relationship.” **Ethnicities**, 3 (2), 215-242.
- Sami, Şemsettin (2013), **Kamus-ı Türki**, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Sançar, Nejdett (1959), **Türk, Moskof ve Komünist**, Toprak yayınları, İstanbul.

- Sanlı, Ferit Salim (2019), **Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nden Milliyetçi Hareket Partisi’ne: Tarihi Süreç, İdeoloji ve Politika** (1960-1969), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Sarımay, Yusuf (2002), “İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi”, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca (Ed.), **Türkler**, 1. Baskı, C.14 içinde (819-834), **Yeni Türkiye Yayınları**, Ankara.
- _____ (2008), **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Serdengeçti, Osman Yüksel (1950), “Kültür Emperyalizmi”, **Serdengeçti**, 4 (9), 4.
- Seton-Watson, Hugh (2019), **Nations and States: An Inquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism**, Routledge, London.
- Seyfettin, Ömer (2011), “Primo Türk Çocuğu”, Nazım Hikmet Polat (Haz.), **Ömer Seyfettin Bütün Hikâyeleri**, içinde (15-16), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Shils, Edward (1957). “Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties”, **British Journal of Sociology**, 8, (2), 113-145. <https://doi.org/10.2307/587362> (26.12.2016).
- Smith, Anthony D. (1998), **Nationalism and Modernism**, Routledge, London.
- _____ (2000), **The Nation in History: Historiographical Debates About Ethnicity and Nationalism**, Hanover, NH: University Press of New England.
- _____ (2002), **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, (Çev. Derya Kömürcü), Everest Yayınları, İstanbul.
- _____ (2003), **Ulusların Etnik Kökeni**, (Çev. Hülya Kendir), Dost Kitabevi, Ankara.
- _____ (2007), **Millî Kimlik**, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2013), **Milliyetçilik, Kuram, İdeoloji, Tarih**, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Atıf Yayınları, Ankara.
- _____ (2017), **Etno-Sembolizm ve Milliyetçilik**, (Çev. Bilge Firuze Çallı), Alfa Basım Yayınları, İstanbul.
- Sönmez Selçuk, Senem (2011), “Milliyetçilik Üzerine: Bir Literatür Taraması”, **Journal of Yaşar University**, 23 (6), 3855-3865. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19135/203058> (05.08.2019).
- _____ (2012), “Dünden Bugüne Milliyetçilik Küresel Dünyada Yükselen Sesler”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 12 (3), 117-136. <https://www.scribd.com/document/407557622/Dunden-Bugune-Milliyetcilik-Kuresel-Dunyada-Yukselen-Sesler-Senem-Selcuk-pdf> (18.10.2019).

- Şimşek, Ufuk ve Ilgaz, Selçuk (2010), “Küreselleşme ve Ulusal Kimlik”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 9 (1), 189-199. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2819/37992> (24.09.2018).
- Tanyu, Hikmet (1981), **Atatürk ve Türk Milliyetçiliği**, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara.
- Taşer, Dünder (01.09.1969), “Dört Gazi”, **Devlet**, 22. Sayı, 12.
- _____ (16.03.1970), “Kavganın Aslı”, **Devlet**, 50. Sayı, 12.
- _____ (1975), **Mesele**, 3. Baskı, Töre-Devlet Yayınları, Ankara.
- Taşgetiren, Ahmet (2017), “Yeniden Millî Mücadele’nin Milliyetçilik Anlayışı”, Tanıl Bora (Ed.), **Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı içinde (614-617), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Taşkın, Yüksel (2007), **Anti Komünizmden Küreselleşme Karşılığına: Milliyetçi Muhafazakâr Entelejensiya**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2017), “Muhafazakâr Bir Proje Olarak Türk-İslam Sentezi”, Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 5: Muhafazakârlık**, 6. Baskı içinde (381-401), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tekin, Yusuf (2012), “Türk Siyasi Geleneğinde Cumhuriyet Öncesi Türk Devletlerinin Etki ve Önemi”, Yusuf Tekin ve M. Çağatay Okutan, **Türk Siyasal Hayatı**, 2. Baskı içinde (1-65), Orion Kitabevi, Ankara.
- Toker, Yalçın (2000), **Milliyetçiliğin Yasal Kaynakları**, Toker Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, T. Zafer (1998), **Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 1/İkinci Meşrutiyet Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Turgut, Hulusi (1995), **Türkeş’in Anıları, Şahinlerin Dansı**, ABC Yayınları, İstanbul.
- Turhan, Metin (2016), **Alpaslan Türkeş 1963-1980**, Panama Yayıncılık, Ankara.
- Türkeş, Alparslan (1973), “Denemelerden Sonra Türkçülük Ülküsünün Bugünkü Meselesi”, **Milliyetçi Hareket**, 3 Mayıs Özel Sayı, 4-7.
- _____ (1975), **Millî Doktrin Dokuz Işık**, 12. Basım, Kutluğ Yayınları, İstanbul.
- _____ (2013), **Savunma**, Kamer Yayınları, İstanbul.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1924, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1924-anayasasi/> (11.09.2019).
- Uçman, Abdullah (1991), “Anadolu Mecmuası”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 3, 144-145. <https://islamansiklopedisi.org.tr/anadolu-mecmuasi> (27.09.2019).

- _____ (2010), “Şehbenderzâde Ahmed Hilmi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 38, 424-425. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehbenderzade-ahmed-hilmi> (28.05.2019).
- Ukuşlu, Hüseyin (2021), **Cumhuriyet Dönemi Muhafazakâr Milliyetçilikte Millet Anlayışı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, Turgay (2003), “Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, “Kimlikler”, 6 (23), 131-154.
- _____ (2015), “Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Kaynakları”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (28), 253-268, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4770/65642> (25.12.2019).
- Ülken, Hilmi Ziya (2014), **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ünver Noi, Aylin (2007), **Avrupa’da Yükselen Milliyetçilik**, IQ Kültür Sanat Yayın, İstanbul.
- Üstel, Füsün (1997), **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1921-1931)**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Üzümlü, Aytuğ M. (2019), “Tanımların Ötesinde Milliyetçilik: Kuramlar, Tartışmalar, Paradokslar”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 7 (89), 325-331, <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.14864> (20.12.2019).
- Vatandaş, Celalettin (2004), **Ulusal Kimlik, Türk Ulusçuluğunun Doğuşu**, Açılım Kitap, İstanbul.
- _____ (2020), “Modernleşme, Kapsam ve Yöntem Açısından Türk Modernleşmesi”, Mehmet Zencirkıran (Ed.), **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, 7. Baskı içinde (63-99), Dora Yayıncılık, Bursa.
- Weber, Max (2006), “Millet”, (Çev. Ebru Çerezcioğlu), **Doğu Batı Düşünce Dergisi Milliyetçilik II**, 10 (39), 181-188.
- Yanardağ, Merdan (2008), **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi**, Siyah Beyaz Yayınları, İstanbul.
- Yeşilkaya, Neşe G. (2015), “Halkevleri”, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 2: Kemalizm**, 8. Baskı içinde (113-119), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Ahmet (2004), **Ne Mutlu Türküm Diyebilene/Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), “Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 2: Kemalizm**, 8. Baskı içinde (210-214), İletişim Yayınları, İstanbul.

Yıldız, Süleyman (2007), “Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği”, **Millî Folklor**, 19 (74), 9-16.

Yılmaz, Murat (2017), “Dündar Taşer”, Tanıl Bora (Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik**, 5. Baskı *içinde* (668-677), İletişim Yayınları, İstanbul.

Zeybek, Namık Kemal (1998), “Galip Abi”, **Galip Erdem Albümü içinde** (47-48), Türk Yurdu Yayınları, Ankara.

Zürcher, E. J. (2014), **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, (Çev. Yasemin Saner), 29. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Zühre AYVAZ, 1995 yılında Aksu İlkokulu'nu; 1998 yılında Şehit Yahya Coşkunler Ortaokulu'nu; 2002 yılında Selçuklu Anadolu Lisesi'ni; 2006 yılında Selçuk Üniversitesi-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü'nü bitirdi. 2009 yılında Selçuk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalında yüksek lisans programını bitirdi. 2013 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalında doktora programına başladı. Halen Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde "araştırma görevlisi" olarak çalışmaktadır.

AYVAZ, evli olup, İngilizce bilmektedir.